Ismail Kadare

Aprilie spulberat

univers

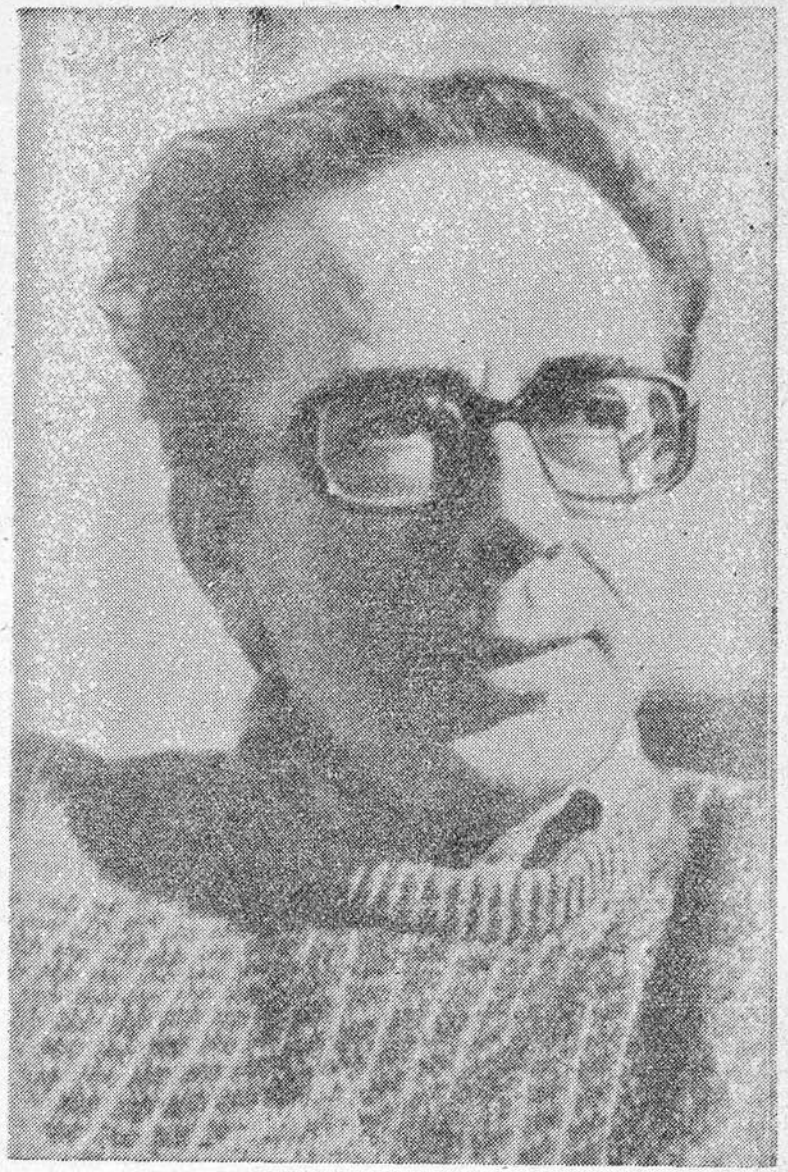

ISMAIL KADARE

Aprilie spulberat

TRADUCERE,
CUVÎNT ÎNAINTE ŞI NOTE DE
Marius Dobrescu

Editura UNIVERS
BUCUREŞTI, 1990

Coperta de : *Andrei Vass*

Ismail Kadare
GJAKFTOHTËSIA
© Shtëpia Botuse „Naim Frashëri", Tirana, 1980
EMBLEMA E DIKURSHME
© Shtëpia Botuse „Naim Frashëri", Tirana, 1977

Toate drepturile asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii UNIVERS

ISBN 973-34-0149-8

CUVÎNT ÎNAINTE

PREZENTĂM CITITORULUI ROMÂN patru proze de mare succes ale scriitorului albanez Ismail Kadare : *Kostandin şi Doruntina, Aprilie spulberat, Mesagerul tristeţii* şi *Comisia serbării.*

Kadare s-a născut la 28 ianuarie 1936 în oraşul Gjirokastër (în sudul Albaniei) şi a debutat destul de timpuriu. În 1954 îi apărea primul volum de versuri, *Inspiraţii juvenile,* urmat de *Visări* (1957), *Secolul meu* (1961), *Motive cu soare* (1968). Ca prozator este cunoscut din 1963, cînd publică romanul *Generalul armatei moarte,* după care, succesiv, *Nunta* (1968), *Cetatea* (1970), *Iarna marii însingurări* (1973), *O capitală în noiembrie* (1975), urmate de volumele de nuvele *Vechea emblemă* (1977), *Starea de calm* (1980), *Podul cu trei arcade* (1983), *Vremea scrisului* (1986) şi, în fine, în 1988, romanul *Concert la sfîrşitul iernii.* Este considerat reprezentantul numărul unu al literaturii albaneze contemporane, cărţile sale cunoscînd rapid notorietatea europeană. În limba română i s-au publicat romanele *Generalul armatei moarte* (Univers, 1973), *Cronică în piatră* (Univers, 1983), *Cetatea* (Univers, 1987) şi *O capitală în noiembrie* (Editura militară, 1988), apreciate elogios în presa literară din ţara noastră.

„Ne interesează mai ales momentele pline de poezie simbolică în care istoria întîlneşte legenda şi mitul. Ceea ce prezintă importanţă pentru Kadare este patria aflată înaintea furtunilor istorice. Dar, ajungînd să reînvie istoria, el se dovedeşte a fi un mare scriitor, şi nu unul dintre cronicarii care reconstruiesc trecutul", încerca criticul francez Lucien Girard să caracterizeze cît mai suc-

cînt creația în proză a lui Kadare. Trebuie spus, străduindu-ne să înțelegem extraordinarul succes editorial al romanelor sale (comparabil, după unii, cu cel cunoscut de Günther Grass sau Gabriel García Márquez) că, asemeni tuturor balcanicilor, Kadare beneficiază în primul rînd de istoria tragică și măreață a poporului său, asemuită de el într-un rînd unei „fîntîni adînci de înțelepciune". Trecutul îi „furnizează", de regulă, lui Kadare, „materia primă", substanța cărților. Dacă vom face o incursiune în opera scriitorului albanez vom sesiza că aceasta „acoperă" în mare parte perioadele de mare tensiune istorică al patriei sale. Deși nu o declară nicăieri, Kadare pare a intenționa să alcătuiască o epopee națională în proză, punctînd momentele de referință ale istoriei Albaniei. Și, chiar dacă nu ar pleca de la această idee, opera sa se rînduiește de la sine în sensul arătat. Începînd cu Evul Mediu timpuriu *(Kostandin și Doruntina)*, continuînd cu perioada de mare avînt național a epocii lui Skanderbeg *(Cetatea)*, cu cele cinci secole de suzeranitate otomană *(Mesagerul tristeții, Comisia serbării, Slujbașul de la Palatul Viselor)*, urmînd cu prima jumătate a secolului XX *(Aprilie spulberat, Generalul armatei moarte, Cronică în piatră* etc.) și ajungînd în contemporaneitatea imediată *(Nunta, Iarna marii însingurări* și *Concert la sfîrșitul iernii)*, Kadare alcătuiește o frescă istorică exemplară. Proza scriitorului albanez ilustrează fidel modul său de a privi istoria și de a face literatură : sacralizarea trecutului eroic din unghiul de vedere al prezentului, totul cu o destinație precisă — viitorul. Triunghiul acesta de o noblețe indiscutabilă îl obsedează și îi definește maniera scrisului, îl desemnează ca pe o voce de neconfundat în peisajul literar european.

„Consider că spiritul național, în literatura noastră, este determinat de tensiunea morală și fizică la care a fost supus, secole de-a rîndul, poporul albanez, tensiune menită a-i conserva ființa și a-i reda libertatea. Această permanentă stare și-a pus amprenta asupra concepțiilor sale cele mai intime, asupra filosofiei sale, modului de a recepta realitatea și, în fine, asupra modalităților de exprimare, a însăși limbii sale", declara Kadare într-un articol din 1961. Născut într-un context spațio-temporal de excepție, poporul albanez a avut de depășit circumstanțe istorice la fel de exemplare. Prin poziția sa geografică — limită între două lumi total diferite, Orientul și Occidentul, între două confesiuni, ortodoxismul și catolicismul, aflate, la un moment dat, în dispută acerbă pentru atragerea de prozeliți, Albania și poporul ei și-au

suportat cu stoicism soarta și, atunci cînd a fost posibil, și-au înfruntat-o eroic. Episodul „Skanderbeg" poate fi considerat cea mai deplină și convingătoare mărturie. Romanul *Cetatea* nu este altceva decît un imn închinat apărătorilor anonimi ai citadelei albaneze. Și dacă, în romanul amintit, figura lui Gheorghi Castriotul ocupă un loc secundar, aceasta este tocmai din motivul enunțat mai sus : căci nici un conducător nu ar putea învinge neavîndu-și alături poporul.

Nimic nu este prea mult atunci cînd se pune în discuție libertatea, nici un sacrificiu nu e destul de însemnat. Și Kadare afirmă cu tărie acest adevăr.

Considerăm util, în rîndurile ce urmează, să prezentăm cititorului român o scurtă schiță istorică a Albaniei.

Cele mai vechi mărturii ale prezenței omului pe actualul teritoriu albanez datează din paleoliticul mijlociu. Descoperirile arheologice sînt numeroase și distribuite uniform, în sudul (Saranda, Gjirokastër), centrul (Tirana, zona muntelui Dajti) și nordul Albaniei (Shkodër, Dukagjin). Antichitatea consemnează existența statornică a strămoșilor direcți ai albanezilor, ilirii, începînd cu sfîrșitul mileniului al III-lea î.e.n. Conform istoriografiei albaneze, triburile ilire ocupau un teritoriu întins, avînd ca limite Dunărea, țărmul Adriaticei, Morava și Vardarul. Perioada 229—167 î.e.n. consemnează supunerea lentă și anevoioasă a ilirilor de către republica Romei. Romanizarea ulterioară s-a izbit de o rezistență fermă, în special în zona muntoasă. Consecința divizării Imperiului (395 e.n.) este fixarea Iliriei în limita granițelor Bizanțului, ceea ce va influența decisiv evoluția societății autohtone. Primul mileniu al erei noastre aduce valurile popoarelor migratoare : vizigoții, hunii, ostrogoții și slavii (aceștia din urmă fixîndu-se temeinic în Balcani). După prăbușirea sclavagismului, teritoriul albanez este cutreierat și devastat de bulgari, normanzi și de mulțimile creștine ale Primei Cruciade. Totuși, Albania pătrunde cu hotărîre în Evul Mediu. Profitînd de slăbiciunea Imperiului Bizantin, nobilimea albaneză din nordul țării întemeiază primul stat feudal albanez (sec. XII—XIII), Principatul Arberului, care, însă, nu reușește să reziste îndelung statelor vecine (Despotatul epirot, Imperiul Bizantin și Regatul Bulgar), state ce și-l dispută în războaie sîngeroase. La mijlocul secolului al XV-lea iau naștere alte cîteva principate autonome, conduse de capii unor familii feudale puternice : Balsha în nord, Topia în zona centrală,

Muzaka şi Shpata în sud. Au existat, desigur, şi unele tendinţe centralizatoare, dar, în această fază, încercările de a crea un stat albanez unic au cunoscut eşecul. Este perioada apariţiei pe scena istoriei a unei puteri formidabile, putere ce avea să influenţeze decisiv destinul popoarelor balcanice : statul osman. Fărîmiţarea feudală a înlesnit, începînd cu 1388, supunerea de către turci a întregului teritoriu locuit de albanezi. Deceniile următoare pregătesc condiţiile izbucnirii războiului popular antiotoman condus de eroul naţional Gheorghi Castriotul Skanderbeg. Timp de 25 de ani (1443—1468) albanezii înfruntă cu succes forţa militară cea mai puternică a vremii, zăgăzuind pătrunderea semilunii spre Europa Centrală prin regiunea vestică a Peninsulei. După moartea lui Skanderbeg însă, în următorii 11 ani, Albania este supusă în întregime de otomani, fără a fi pacificate niciodată şi zonele muntoase, viitorul nucleu al rezistenţei antiturceşti din secolele următoare. Pe fondul decăderii treptate a Imperiului, începînd cu mijlocul secolului al XIX-lea, lupta eliberatoare a poporului albanez cunoaşte forme noi : Liga Naţională de la Prizren, cu programul ei concret şi punerea lui în practică pe calea luptei armate, Renaşterea culturală albaneză, cu martirii şi corifeii ei, neîncetatele răscoale de la sfîrşitul secolului XIX şi începutul secolului XX. Toate acestea sînt încununate de declararea independenţei Albaniei, la 28 noiembrie 1912, în oraşul Vlora. Izbucnirea primului război mondial transformă teritoriul albanez în zonă de operaţiuni militare — sudul este ocupat de trupele Italiei şi Greciei, nordul de cele austro-ungare —, ceea ce duce, inevitabil, la trezirea rezistenţei naţionale, a cărei urmare firească este alungarea trupelor italiene din ultimul oraş ocupat, aceeaşi Vlora, la sfîrşitul verii lui 1920. Urmează o succesiune de guverne de toate orientările politice pînă în 1928, cînd Albania devine regat sub regele Ahmed Zogu. Se dezvoltă, timid, relaţiile de producţie capitaliste, grevate pe viguroasele, încă, realităţi feudale. Pregătind al doilea război mondial, Italia fascistă atacă la 7 aprilie 1939 şi ocupă în întregime Albania pînă în septembrie 1943, cînd ţara este invadată de trupe hitleriste. Poporul albanez se mobilizează şi de astă dată şi, opunînd o rezistenţă fermă armatei de ocupaţie, reuşeşte, la 29 noiembrie 1944, eliberarea Shkodrei, cel mai nordic oraş al ţării. De atunci, Albania păşeşte pe drumul socialismului.

Chiar şi dintr-o asemenea ultrarapidă trecere în revistă a celor mai semnificative episoade din existenţa poporului albanez reiese clar că poziţia-tampon a Albaniei în cadrul Peninsulei a

făcut ca pe acest adevărat bulevard al istoriei să se confrunte interese naţionale şi politice de primă importanţă, destin asemănător în mare parte celui avut şi de poporul nostru. Ni se pare firesc, deci, ca mulţimea şi ponderea unor atare evenimente istorice, înghesuite într-un spaţiu atît de restrîns, să dea naştere unui specific naţional contorsionat, unui tip uman îndrăgostit de viaţă şi totuşi renunţînd la ea cu cea mai mare uşurinţă, unor structuri morale aparte, viguroase şi rezistente. Şi poate că nu am fi recurs la ajutorul istoriei, dacă microromanele traduse în volumul de faţă n-ar confirma atît de categoric cuvintele lui Kadare şi afirmaţia de mai sus.

Primele proze se referă la acelaşi kanun. Cea dintîi, *Kostandin şi Doruntina* sugerează naşterea sa în împrejurări tragice şi-i explică, ba chiar mai mult, îi justifică necesitatea. Codul moral la care se referea Kostandin şi, în finalul microromanului, anchetatorul Stresi însuşi, va fi un element progresist în existenţa poporului albanez, unul dintre pilonii principali ai rezistenţei sale. Opt sute de ani mai tîrziu, în deceniul al patrulea al secolului nostru, (perioadă la care se referă *Aprilie spulberat*), kanunul, cu preceptele sale medievale şi, mai ales, cu partea referitoare la gjakmarrje (vendetta, răzbunarea sîngelui) ajunsă la un maximum de precizie şi eficacitate capitalistă, izolează şi ţine în afara civilizaţiei zona muntoasă a Krafshului, supusă doar autorităţii tiranice a „prinţului" din Orosh.

Dreptul cutumiar ţărănesc are tradiţii străvechi în Albania, şi aceasta mai ales în zona de nord a ţării, pe aşa-numitul Platou. Kanunul reprezintă expresia cea mai perfectă, mai sintetică şi mai unitară a acestor legi ; el a reglementat secole de-a rîndul viaţa social-economică a aşezărilor rurale de pe Platou. În funcţie de regiunea în care funcţiona, au existat : *Kanunul lui Lekë Dukagjini, Kanunul Munţilor* (o variantă mai restrînsă a primului), *Kanunul lui Skanderbeg* şi *Kanunul Lubëriei*. Dintre toate, cel mai important a fost însă cel al lui Lekë Dukagjini (reprezentant al familiei feudale Dukagjini din nordul Albaniei, sec. XIV—XV), poate şi datorită zonei întinse în care opera.

Iniţial, kanunul s-a transmis din generaţie în generaţie pe cale orală. Este meritul umanistului Kostandin Gjeçovi (1873—1929) de a strînge în volum unic preceptele acestui cod juridic medieval.

Kanunul lui Lekë Dukagjini (căci la el ne vom referi în rîndurile următoare) exprimă concepţia juridică şi etică a comuni-

tăţii albaneze în diferite epoci istorice. Judecat sub acest aspect, kanunul reprezintă o „arhivă" de valoare inestimabilă pentru istorici, juriști și etnografi. *Kanunul lui Lekë Dukagjini* este format din 24 de capitole, 159 de articole și 1263 de paragrafe și cuprinde elemente de drept civil, economic și penal, fiind, prin urmare, un cod juridic universal și unic. La baza acestuia stau elementele tradiționale ale dreptului cutumiar albanez, ale cărui rădăcini se pierd în tradiția iliră. El a fost modificat și îmbunătățit nu prin decizii venite de la cîrmuitorii comunității, ci din necesitățile interne ale societății albaneze, organic și treptat, după o logică și dialectică proprii fenomenelor naturale. Organul judecătoresc și executiv suprem în comunitatea albaneză a fost *sfatul:* sfatul clanului, al satului, al steagului și al uniunii de steaguri. De aici și numai de aici, sub impulsul necesității, apăreau modificările kanunului, care, dovedindu-și eficiența, erau adoptate unanim și căpătau putere de lege. Membrii sfatului participau obligatoriu la întrunirile acestuia (sub amenințarea pedepsei cu amenda) și se bucurau de vot egal. Adunările sfatului erau publice, fiecare membru ocupîndu-și locul conform funcției pe care o avea. Membrii sfatului aveau dreptul de a purta armele asupra lor și de a-și exprima liber opinia. Problemele dezbătute țineau de politica internă a comunității (adoptarea noilor reguli cu putere de lege, judecăți penale și civile, chestiuni de administrație locală etc.), sau de cea externă (declanșarea conflictelor armate, stabilirea poziției comune față de autoritățile de ocupație sau statale).

Faptul că o serie de civilizații superioare (greacă, romană, bizantină) nu au reușit, în decursul multor secole, să asimileze cultura autohtonă, demonstrează clar stabilitatea sistemului cultural și juridic albanez. Sub acest aspect este interesant de remarcat faptul că nici chiar cîrmuirea otomană de cinci sute de ani nu a putut să-și impună autoritatea asupra populației din Rrafsh, aceasta rămînînd sub jurisdicția puternicului kanun de-a lungul întregii perioade amintite. Din acest punct de vedere, kanunul s-a dovedit a fi un element de stabilitate, ce a polarizat în jurul său tendințele de autonomie ale populației locale.

Kanunul a atribuit *besei* (jurămînt de credință) puteri nelimitate. Ospitalitatea, prietenia, autoritatea cuvîntului dat au fost proclamate drept valori morale supreme. În același timp, kanunul a consfințit dreptul celui ofensat la ripostă. Într-un studiu de-

dicat cărții lui Kadare *Eschil sau cel ce veșnic pierde* (Fayard, 1988), carte plasată de „L'Express" printre „Les 20 meilleures ventes", Sylvaine Pasquier face următoarea remarcă : „Răpirea Elenei,' «floarea dorinței ce îmbată inimile», este suficientă pentru a explica războiul Troiei ? Deloc. /.../ Mărul discordiei este considerat faptul că Paris a «profanat masa oaspetelui». Această profanare cere sînge, o evidență în Albania, unde riturile de ospitalitate, codificate pînă la sofisticare, formau piatra unghiulară a dreptului cutumiar. Pînă pe la mijlocul secolului XX, violarea *besei* declanșa vendette tragice." Iată, deci, ce înseamnă kanunul.

În amintitul secol XX, odată cu alterarea relațiilor sociale din cadrul societății patriarhale albaneze sub influența elementelor capitaliste, are loc și o degenerare a preceptelor de bază ale kanunului, care, el însuși, se orientează către aspecte mercantile, pierzîndu-și noblețea inițială. Elasticitatea normelor juridice medievale se restrînge, kanunul se anchilozează, devine un cadru rigid, dușmănos omului, un scenariu, mereu același, destinat unei mase imense de figuranți.

Kostandin și Doruntina își are punctul de plecare în balada medievală omonimă. Romancierul păstrează neschimbate elementele epice ale baladei : căsătoria Doruntinei departe de casa părintească, jurămîntul lui Kostandin *(besa)* că își va aduce sora ori de cîte ori bătrîna mamă i-o va cere, moartea celor nouă frați ai Doruntinei,' blestemul mamei la mormîntul lui Kostandin, ridicarea mortului din groapă și călătoria lui cu sora, întîlnirea acesteia cu bătrîna, moartea celor două femei. Kadare fixează cadrul social al întîmplării și o cantonează în timp și spațiu. Elementul dramatic al romanului îl constituie dezlegarea misterului sosirii inopinate a Doruntinei, acțiune în care se angajează căpitanul ținutului, Stresi. Cine a adus-o pe Doruntina ? Principatul este cuprins de o agitație curioasă, în care își fac loc eresurile vremii, neliniștile și viziunile apocaliptice proprii Evului Mediu timpuriu. Arhiepiscopul principatului „pistonează" încontinuu pentru dezlegarea enigmei. „Unul singur, pînă acum, s-a ridicat din mormînt, Isus Cristos, înțelegi, căpitane ?" strigă preasfîntul, pătruns de panica generală. Cercetările înaintează sinuos. Este dezvăluită înșelăciunea pusă la cale de înaltul prelat, în numele Domnului, pentru a se pune capăt răzvrătirii conștiințelor. Nici măcar cuvîntarea finală a lui Stresi, rostită în fața notabilităților princi-

patului și poporului, nu dezvăluie numele aducătorului Doruntinei și aceasta pentru simplul motiv că numele făptașului nu are nici o importanță. Ceea ce a adus-o pe tînăra femeie în pragul casei părintești a fost *besa*, jurămîntul fratelui său Kostandin.

Ne aflăm într-o Albanie amenințată de invazia otomană. Autorul, deși n-o spune explicit, o sugerează cu cuvintele „Arberul se află dinaintea unor mari drame". Pentru a rezista furtunilor apărute la orizont, vechile structuri statale sînt insuficiente, pentru că sînt străine omului, impuse dinafară. Este nevoie de un nou liant național de „o nouă orînduire", în care individul să se autodisciplineze și toate formele statale de opresiune să se strămute în interiorul său. Numai printr-o astfel de educație dură, rigidă, dar liber consimțită, poporul albanez va reuși să-și depășească condiția și să pună stavilă pericolelor ce-l amenință.

Este interesant de observat aici că discursul lui Stresi conține idei politice contemporane ; Kadare rămîne un maestru în a arunca poduri peste distanțele istorice. Limbajul folosit de căpitan este unul actual, discursul său este o analiză „la rece" a situației politice din secolul al XIII-lea, pertinentă. Este vocea auctorială, în care romancierul crede și pe care o cultivă cu regularitate. În legătură tot cu ultimul capitol trebuie să mai remarcăm ceva : atitudinea diferențiată a celor ce ascultă discursul lui Stresi. Clerul, privind cu ostilitate încercarea căpitanului de a explica revenirea Doruntinei, așteptînd potolirea spiritelor în sensul dorit de biserică ; reprezentanții puterii statale, ai prințului, cu o indiferență bine mascată ; poporul adunat în curtea mănăstirii și în jurul ei, destinatarul mesajului lui Kostandin, de fapt, cu receptivitate crescîndă, realizînd, poate chiar numai instinctiv, gravitatea situației expuse de Stresi. În fața „eșecului" misiunii sale, pentru a evita încordarea relațiilor dintre stat și biserică, Stresi demisionează. Nu înainte însă de a disemina în popor ideile nonconformistului Kostandin.

Este interesant modul în care Kadare vede apariția legendei. În ambele proze, bocetul funebru trece pe nesimțite în epos, apoi, contururile întîmplărilor se voalează, fabula se comprimă și capătă pe alocuri nuanțe fantastice. Nimeni, nici biserica, nici chiar autoritatea statală nu reușește să curme sublimarea faptului autentic în artă. Ne aflăm într-un spațiu exclusiv sufletesc, într-o ambianță pur balcanică, suprasaturată de mitologie („...peninsula a fost în întregime atelierul lui Homer", afirmă aceeași Sylvaine

Pasquier în studiul citat), unde legenda este a doua înfățișare, cea ideală, a existenței. Legenda asigură, conform lui Besian Vorps din *Aprilie spulberat*, accesul omului de rînd la eternitate și democratizează, prin mijlocirea fantasticului, a fabulosului, înaintea credinței chiar, societatea sătească balcanică. Acesta este și motivul pentru care legenda, această „știință auxiliară" a istoriei, rezistă tuturor intemperiilor temporale.

Aprilie spulberat este, aproape în totalitate, o analiză amănunțită a kanunului. Schimbînd în permanență unghiul de observație (Gjorgu Berisha, Besian, Diana Vorps, Mark Ukaçjerra, medicul, geometrul, Ali Binaku, „prințul" din Orosh), Kadare supune kanunul unei analize polifonice, începînd cu apologeții și apărătorii și terminînd cu criticii și inamicii săi. Schimbarea unghiului camerei este un procedeu utilizat de romancierul albanez destul de frecvent: este suficient să amintim disecția la care recurge Kadare în cazul taberei turcești din *Cetatea*, numai și numai pentru a-i dezvălui mai complet mecanismul ucigaș. Același lucru se petrece și aici. Romancierul relatează cazul munteanului Gjorgu Berisha, anonim printre miile de cazuri asemănătoare de pe Platou, unic, totuși, prin exemplaritatea sa. Perioada în care se petrec întîmplările din roman este ușor de fixat: ne aflăm la mijlocul deceniului al patrulea, în plin secol XX. Poetul amintit de medicul lui Ali Binaku nu este altul decît clasicul albanez Migjeni (1911—1938). Referirea la Migjeni (care a publicat în perioada 1934—1936) și sintagma extrasă din opera acestuia — „frumusețea care ucide" — ne ajută să stabilim cu destulă precizie momentul în care se petrece acțiunea din *Aprilie spulberat*. Subiectiv, însă, autorul ne plimbă printr-un sumbru feudalism albanez, sub regimul de teroare al autocratului de la Orosh, într-o izolare cvasitotală. Personajele rătăcesc printr-o ceață kafkiană, se întîlnesc, aleargă în direcții contrare, se caută, își curmă viața mînate nu de ură, ci de destin, înșiră han după han în care-și povestesc întîmplări incredibile, iubesc și iar o pornesc prin ceața terifiantă, unele în căutarea fericirii, altele, a propriei morți. Nimic nu se petrece, însă, la întîmplare. În Rrafsh viața omului se desfășoară conform unor reguli precise, orice abatere de la ele aduce dezonoarea individului sau a comunității din care face parte și, implicit, represalii. Evenimentele majore ale existenței munteanului

din nordul Albaniei sînt reglementate de kanun. Şi nu numai atît : kanunul defineşte aspru şi precis elementele materiale şi spirituale ce delimitează existenţa individului. Kanunul îşi manevrează supuşii asemeni unui scenariu implacabil, impersonal şi neiertător. „Kanunul este total", afirmă Besian Vorps, bun cunoscător al „legii pămîntului". În totală opoziţie cu el se află Gjorgu Berisha, tînărul muntean destinat de acelaşi kanun morţii. Besian analizează extaziat preceptele codului, scrie despre ele, le descoperă valenţele eroice, sublime ; dimpotrivă, Gjorgu, ucigaşul urmărit spre a fi el însuşi ucis, trăieşte kanunul. Implicat direct în jocul de-a moartea, eroul romanului realizează treptat monstruozitatea legii căreia nu i se poate eschiva, o respinge, deplînge, în final, inutilitatea jertfirii celui pe care destinul i l-a ales drept inamic, dar nu se poate opune desfăşurării evenimentelor. Asemeni unei maşini infernale, kanunul, odată pornit, nu se mai poate opri. Totuşi, în pofida ostilităţii cu care actorul anonim, munteanul din Rrafsh, îşi interpretează rolul, în fiecare vorbă şi gest al acestuia se întrevăd o sobrietate şi o măreţie pe care obscura viaţă din afara gjakmarrjei n-o poate oferi. Vecinătatea morţii îl face pe umilul sătean să treacă, pentru scurt timp, în rîndul zeilor, îl scoate dintr-o existenţă insignifiantă şi, prin demnitatea cu care se lasă ucis, îi înnobilează amintirea. De astă dată moartea răbzună viaţa, aşa cum, conform kanunului, viaţa trebuia să răzbune moartea şi să închidă, astfel, cercul gjakmarrjei.

Aprilie spulberat este, în acelaşi timp, un roman de dragoste. Povestea de iubire dintre Diana Vorps şi Gjorgu nu are final şi nici n-ar fi putut să aibă, pentru că cei doi nu aparţin aceluiaşi univers, totul îi atrage şi îi respinge instantaneu. După întîlnirea de la han, prima şi ultima lor întîlnire, pornesc unul în căutarea celuilalt, drumurile li se întretaie, inutil, însă, pentru că destinul nu-i iubeşte şi se pierd, misterios, unul de altul ca şi cînd ar aparţine unor spaţii fizice paralele. Este o poveste de dragoste tristă, în nota de gri a romanului. Natural, căsnicia scriitorului Besian Vorps, după acest ultim test, pare compromisă definitiv. Dragostea şi kanunul se resping *ad initio* şi cu brutalitate.

Mesagerul tristeţii urmăreşte cu o curiozitate aproape naturalistă evoluţia spre normal a conştiinţei umilului Hadji Miet. Ieşit din cercul mincinos al politicii oficiale, personajul pă-

trunde într-o altă lume, despre care, pînă în momentul acela, nu știuse nimic, o negase din ignoranță și neînțelegere, lume pe care o descoperă treptat cu o uimire puerilă. Hodji Milet pătrunde într-o altă realitate, într-un spațiu fizic paralel și devine, sub asaltul acestuia, conciliant. Șocul este atît de puternic încît, printre lacrimi, devine el însuși victimă a decretului al cărui „cărăuș" era. Tot eșafodajul etico-religios sub acoperișul căruia fusese educat se prăbușește jalnic în fața adevărului. Din momentul acesta nimic nu-l mai poate ajuta pe Milet : laudele comesenilor de la han sînt o slabă consolare în fața S.O.S.-ului disperat al propriei conștiințe. Și Hadji Milet se prăbușește și moare odată cu prăbușirea și moartea falsei demnități în care trăise pînă atunci. Ajungerea la adevăr prin suferință îl liniștește și-i aduce împăcarea. Personajul lui Kadare primește moartea cu resemnare, dar chinuit de remușcări.

În Comisia serbării, autorul se arată un artizan al suspansului, dozat picătură cu picătură, cu o alchimie genială. Ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele din secolul următor au consemnat fortificarea unor formațiuni statale albaneze independente, islamice și oarecum stabile în sudul și nordul Albaniei. Aceste evenimente au loc în contextul slăbirii puterii centrale, hărțuită de imperii la fel de rapace, dar și de mișcări naționale viguroase în interior, ceea ce a facilitat, fără îndoială, tendințele separatiste ale marilor feudali provinciali. Ali-pașa de Ianina, de pildă, întreținea o curte strălucitoare, avea relații diplomatice cu Napoleon Bonaparte, plătea o armată regulată, își putea permite să ignore în totalitate directivele politice ale Porții. În cele din urmă semeția i-a fost păguboasă, ca și în cazul „Prințului" din Nord, Mahmut Bushatlli, pentru că, în urma reacției brutale a Porții, ambele personaje și-au pierdut atît puterea, cît și capul. Rămăsese însă neatinsă o aristocrație militară măruntă, dar la fel de orgolioasă, care a constituit permanent un real pericol pentru statul osman. Poarta a lovit și de astă dată fulgerător, cu o cruzime rar întîlnită, în speranța dezintegrării definitive a conglomeratului albanez, aflat, oricum, într-o îndoielnică unitate. Confruntarea dintre imperiul secular, moștenitor al unei vicleni politice asiatice, și albanezi se rezolvă tranșant, dintr-o lovitură,

dar, pare-se, fără efecte de durată. Locuitorii liniștitului orășel N. sînt scoși cu brutalitate din tabieturile în care vegetează de secole : masacrul se derulează chiar sub ochii lor.

Extrem de interesantă ni se pare maniera în care Kadare îi prezintă pe invitați și albanezi : sobri, enigmatici, purtîndu-și cu demnitate portul și armele, ei ajung în N. conform, parcă, unui ritual homeric. Înșiruirea numelor, poreclelor, stirpei, a faptelor de arme și a altor amănunte de ordin personal ne întărește această impresie. Ei vin din istorie, pentru ca, după cîteca ceasuri, să se întoarcă din nou în ea.

Proza lui Kadare sondează în profunzime sufletul omenesc ; fiecare frază a lui, fiecare cuvînt adaugă portretului o nouă nuanță caracterologică. Este relevantă evoluția morală a tînărului muntean din *Aprilie spulberat :* de la pasivitate și inerția gîndirii, la opoziție fățișă și neputincioasă. Gjorgu cîștigă treptat în luciditate ca și Hadji Milet, dar, din nenorocire, este vorba de o luciditate neproductivă, de palmares. *Kostandin și Doruntina* evoluează pe alte coordonate. Romanul avansează într-un crescendo savant, plin de mister. Rezolvarea din final servește ideal ideea centrală a cărții. Cine a adus-o, de fapt, pe Doruntina ? *Besa,* jurămîntul sfînt al fratelui ei, element de bază al noii morale propuse de Kostandin, afirmă cu tărie căpitanul Stresi.

Atmosfera și elementele ambientale subliniază, în cazul prozelor traduse, dramatismul faptelor. În *Aprilie spulberat,* de exemplu, decorul este acoperit aproape permanent de o negură lugubră, culorile predominante sînt albul și negrul, obiectele de uz casnic sînt cioplite în lemn de stejar greu și masiv, replicile sînt riguros măsurate — motiv pentru care elocința lui Besian Vorps impresionează neplăcut —, monologul este aspru și explicit, descrierile sînt reduse la strictul necesar și în concordanță cu starea sufletească a personajelor, totul realizat cu o economie maximă de mijloace, proprie lui Kadare. Aglomerarea de amănunte, unele semnificative, altele, în aparență, nu, din *Comisia serbării,* pare să dea desfășurărilor o direcție normală, așteptată, în nici un caz atît de surprinzătoare. Totul decurge firesc, așteptăm cu toții recepția din seara de 31 martie, numai că autorul ne surprinde printr-un *coup de foudre* : invitații albanezi sînt uciși pînă la unul. Autorul ne surprinde și de această dată cu un deznodămînt neașteptat, pregătit de-a lungul a zeci de pagini și totuși imprevizibil.

În final, trebuie să facem cunoscut cititorului că prozele editate acum de Univers au cunoscut versiuni în cîteva limbi europene, traducerea lor în limba română constituind un nou și necesar contact cu o literatură tînără și ambițioasă, literatura albaneză. Și, firește, cu un reprezentant de excepție al ei, Ismail Kadare.

MARIUS DOBRESCU

KOSTANDIN
şi
DORUNTINA

Capitolul întîi

STRESI ERA ÎNCĂ ÎN PAT, cînd i se păru că aude ciocănituri în poartă : dang, dang, dang. Își înfundă capul în pernă în speranța că nu le va mai auzi, dar nu peste mult timp ele răsunară din nou. „Cine dracu' să fie atît de devreme ?" se întrebă supărat și aruncă velința de pe el. Coborînd scările auzi pentru a treia oară bătăile, dar acum pricepu, după ritmul în care mînerul metalic lovea în poartă, cam cine ar fi putut să fie afară. Trase zăvorul de fier și, cu o singură smucitură, deschise poarta. Întrebarea : „Ce naiba mă scoli cu noaptea-n cap ?", chiar dacă nu o rosti, îi stăruia în ochii buhăviți și pe întreaga figură.

— S-a întîmplat ceva, se grăbi să-i spună ajutorul său.

Stresi continuă să-l privească întrebător, parcă avertizîndu-l : să vedem dacă ceea ce s-a întîmplat îți justifică venirea la mine la un asemenea ceas. El știa însă că în asemenea cazuri ajutorul său greșea rar și că, de cîte ori intenționase să-l repeadă, în ultimul moment fusese obligat să-i dea dreptate. Acum ar fi vrut ca acesta să fi greșit într-adevăr, așa încît să poată să-l bruftuluiască în voie.

— Ei ? făcu în cele din urmă.

Privirea ajutorului se fixă pentru o clipă în ochii șefului său, după care, făcînd un pas înainte, omul raportă :

— Bătrîna doamnă Vranaj și fiica ei, Doruntina, sosită azi-noapte în condiții misterioase, sînt în agonie, gata-gata să-și dea sufletul.

— Doruntina ? făcu Stresi uluit. Cum așa ?

Ajutorul răsuflă ușurat : venirea lui era pe deplin justificată.

— Cum așa ? repetă Stresi și se frecă la ochi ca pentru a-și goni și ultima urmă de somn. Adevărul e că dormise tare prost. Nu i se mai întîmplase niciodată ca după o deplasare de serviciu de două săptămîni, prima noapte petrecută acasă să fie atît de agitată. Nu somn, ci un adevărat coșmar. Cum așa ? se întrebă pentru a treia oară. Doruntina s-a căsătorit atît de departe încît nu a putut participa nici măcar la doliul familiei.

— Tocmai, zise ajutorul. V-am spus doar : a sosit în condiții absolut misterioase.

— Și ?

— Și acum zac amîndouă la pat, în agonie.

— Ciudat ! Sînt lovite, e vorba de-o crimă ?

Ajutorul dădu din cap.

— Nu cred. E mai degrabă vorba de un șoc.

— Le-ai văzut ?

— Da. Delirează amîndouă. Mama o întreabă : cine te-a adus, fată ? Ea îi răspunde : frate-meu, Kostandin.

— Kostandin ? Kostandin e mort de trei ani, împreună cu ceilalți frați.

— Asta îi spune și maică-sa, după cum m-au informat vecinele care le stau la căpătîi. Dar fata susține că aseară, tîrziu, puțin după miezul nopții, a venit împreună cu frate-său.

— Ciudat, zise Stresi și, în sinea sa : cumplit.

Rămaseră o bucată de vreme tăcuți unul în fața celuilalt, pînă ce Stresi simți frigul și-și aminti că e îmbrăcat subțire.

— Așteaptă-mă puțin, spuse și intră înăuntru.

Din casă se auzi glasul somnoros al nevesti-si care întreba „Ce s-a întîmplat ?" și răspunsul lui, neclar. Ieși în curînd, îmbrăcat în uniforma de căpitan al ținutului, care-i accentua zvelțețea și statura înaltă.

— Pornim într-acolo, zise.

Făcură o bucată de drum în liniște. Cîteva petale albe de trandafir, căzute în fața unei porți, îi dădură lui Stresi

prilejul să-şi amintească o parte din visul care, în mod straniu, îi chinuise somnul.

— Este ceva complet ieşit din comun, spuse.

— Aproape incredibil, replică ajutorul.

— La început, să-ţi spun drept, a fost cît pe ce să nu te cred.

— Natural. În realitate e greu de crezut. Este o adevărată enigmă.

— Mai ceva, zise Stresi. Cu cît te gîndeşti mai mult, cu atît lucrurile devin mai ciudate.

— Toată treaba e să aflăm cum a venit Doruntina, spuse ajutorul.

— Ce ?

— Cheia enigmei este venirea Doruntinei, cu cine a venit sau, mai exact, cum a venit.

— Cu cine, repetă Stresi, cum... E clar că ea nu spune adevărul.

— De trei ori am întrebat-o cum a venit, dar nu mi-a explicat. Ascunde ceva.

— Ştia că fraţii ei, şi Kostandin împreună cu ei, au murit ? îl întrebă Stresi.

— Nu ştiu ce să vă spun. Cred că nu.

— S-ar putea să nu fi ştiut, zise Stresi. S-a măritat atît de departe şi chiar din ziua nunţii nu s-a mai întors acasă. Aşa ceva nu s-a mai întîmplat, din cîte ştiu eu, prin părţile noastre.

— Faptul că n-a venit nici la înmormîntarea celor nouă fraţi dovedeşte că n-a ştiut de nenorocire, spuse ajutorul. Bătrîna doamnă s-a plîns adesea de asta şi de faptul că nici în cumplita zi de doliu fiică-sa nu i-a fost aproape.

— Boemia, unde s-a dus după bărbatu-său, e tare departe, zise Stresi. Cel puţin două săptămîni de drum, dacă nu chiar mai mult.

— Poate chiar mai mult, repetă ajutorul. E în inima Europei.

Peste drum, Stresi zări iar petale albe de trandafir, ca şi cînd o mînă nevăzută le-ar fi risipit în timpul nopţii.

— Oricum, de acolo nu a venit ea singură, spuse el.

— Dar cu cine ? Desigur că maică-sa, la fel ca noi, nu crede că a venit cu mortul.

— Dar de ce să-l ascundă pe cel care a adus-o ?

— Nu-mi dau seama. E tare complicat.

Făcură iar o bucată de drum în liniște. Dimineața de toamnă era rece. Cîteva ciori zburau aproape de pămînt, croncănind. Stresi le urmări o vreme cu privirea.

— O să plouă, zise. Cînd ciorile croncăne așa e semn că le dor urechile de la ploaia care se apropie.

Ajutorul privi într-acolo, dar nu spuse nimic.

— Ai pomenit ceva mai-nainte despre șocul care le-a provocat la amîndouă agonia, reluă Stresi.

— Da, îi răspunse ajutorul, trebuie să fi fost șocate rău (evită cuvîntul „groaznic", pentru că șeful îi atrăsese atenția că-l folosea și cînd era cazul și cînd nu era). Cîtă vreme nu sînt urme de lovituri, după cum o să vedeți și dumneavoastră, agonia le-a fost provocată de un șoc neobișnuit de puternic.

— Crezi că bătrîna a făcut brusc o descoperire groaznică ? întrebă Stresi.

Ajutorul îl privi fix. Folosești cuvintele cum îți place, își certă șeful în gînd, iar celorlalți li le înfunzi în gît.

— O descoperire ? se miră el. Cred mai curînd că amîndouă, în același timp, au făcut o descoperire groaznică, după cum ați spus.

Continuînd să discute despre șocul pe care mama și fiica și-l provocaseră reciproc (din cauza meseriei lor, cuvintele lui Stresi și ale ajutorului său începuseră să semene tot mai mult cu formulările unui raport de anchetă), cei doi reconstituiră oarecum scena care ar fi putut să aibă loc la miezul nopții. La poarta vechii case bate cineva la o oră neobișnuită și, la întrebarea bătrînei doamne „Cine este ?", se aude de afară o voce : „Sînt eu, Doruntina". Mergînd să deschidă poarta, complet buimacă din pricina surprizei, fără a crede cîtuși de puțin că aude glasul fiică-si bătrîna, pentru a se convinge, întreabă iar : „Dar cine te-a adus ?" Pentru că de trei ani o așteaptă pe fată să vină, să-i stea alături în nenorocirea care a lovit-o, iar aceasta nici gînd să se ivească. De afară, Doruntina răspunde : „M-a adus frate-meu, Kostandin". Aici, bătrîna a primit întîia lovitură. S-ar putea ca ea, cu tot șocul prin care a trecut, să mai fi avut putere să-i spună fiică-si : „Ce tot

vorbești tu acolo ? Kostandin, împreună cu ceilalți, putrezește de trei ani în pămînt". Acum e rîndul Doruntinei să sufere un șoc. Dacă credea că a venit într-adevăr cu Kostandin, atunci șocul e dublu : pe de o parte află despre moartea lui Kostandin și a fraților ceilalți, pe de alta pricepe că a călătorit cu un strigoi. În vremea asta bătrîna mamă găsește forța de a deschide poarta, sperînd totuși că nu auzise bine cuvintele fetei, că o înșelase auzul sau, la urma-urmei, că nu fusese Doruntina cea care bătuse în poartă. Aceeași speranță a nutrit, probabil, și Doruntina, afară. Însă poarta se deschide, cele două repetă vorbele spuse mai-nainte și astfel șocul ambelor femei devine mortal.

— Și totuși, toate acestea sînt greu de crezut, zise Stresi.

— Așa spun și eu, îl aprobă ajutorul, un singur lucru e verosimil, poate : faptul că amîndouă sînt în agonie dovedește că între ele s-a petrecut ceva.

— S-a petrecut ceva, repetă Stresi. Firește că s-a petrecut ceva, greu de aflat însă ce. O istorie groaznică povestită de față și o descoperire la fel de groaznică a mamei... sau...

— Uite casa, zise ajutorul, poate vom afla acolo cîte ceva.

Casa mare și cenușie se zărea de departe, la capătul unui drumeag. Pînă acolo, pămîntul umed era acoperit cu frunze galbene. Clădirea, care cîndva fusese printre cele mai mari și mai de vază din principat, își mărturisea acum pustiul și jalea. Majoritatea canaturilor de la etajul de sus erau închise, acoperișul spart pe ici-colo, iar curtea din față, cu pomii ei bătrîni, puțin strîmbi și acoperiți de mușchi, părea complet abandonată.

Stresi își aminti de înmormîntarea celor nouă frați Vranaj, în urmă cu trei ani. Nenorociri se întîmplau mereu, una mai cumplită ca alta și, uneori, atît de îngrozitoare, încît aveai impresia că n-ai putea scăpa de amintirea lor decît în nebunie, dar o asemenea tragedie, nouă morți într-o singură familie doar în răstimp de-o săptămînă, nu se mai ținea minte de generații. Și totul numai la o lună de la nunta fastuoasă a unicei fete, a Doruntinei. Se anun-

ţase neaşteptata invazie a unei oştiri normande şi cei nouă fraţi porniseră la luptă. De multe ori au pornit la luptă fraţi dintr-o singură familie, în bătălii chiar mai mari şi mai sîngeroase, dar nu s-a auzit vreodată să fie ucişi nici măcar jumătate dintre ei. Oştirea duşmană fusese de astă dată de două ori blestemată. Pentru că aducea, împreună cu robia, şi ciuma, astfel că toţi cei ce au luat parte la bătălie, învingători şi învinşi, au sfîrşit la fel, unii în luptă, alţii după terminarea ei. Multe case fuseseră în doliu cu doi, trei şi uneori cu patru morţi, dar cu nouă fusese doar una : casa Vranaj. Înmormîntare mai impresionantă nu se ţine minte să mai fi fost cîndva. Au venit conţii şi baronii principatului, a venit însuşi prinţul, ba chiar şi nobili din principatele vecine.

Stresi îşi aminti de toate şi mai presus de celelalte, îşi aminti de nedumerirea generală : cum de nu e alături de maică-sa, în zilele acestea de doliu, singura ei fiică, Doruntina ? Se bănuia că Doruntina a fost singura care n-a aflat de nenorocire.

Stresi oftă. Cît de repede au trecut aceşti trei ani ! Poarta înaltă, cu canaturi de lemn putrede în cîteva locuri, era întredeschisă. Străbătură unul după altul curtea, Stresi înainte, ajutorul său în urmă şi intrară în casă, unde se auzeau şoapte şi zgomote stinse. Două-trei femei în vîrstă, probabil vecine, îi priviră interogativ pe noii veniţi.

— Unde sînt cele două ? întrebă Stresi.

Una dintre femei arătă cu capul înspre o uşă. Stresi intră primul într-o odaie mare, slab luminată, în care îţi atrăgeau atenţia de cum pătrundeai cele două paturi largi, aşezate în colţuri opuse. Lîngă fiecare pat, cu privirea aţintită în gol, şedea cîte o femeie. Icoanele de pe pereţi şi cele două sfeşnice înalte de bronz de pe căminul nefolosit cine ştie de cînd luceau stins în semiobscuritatea camerei. Una dintre femei întoarse capul înspre noii-veniţi. Stresi rămase o clipă pe loc, după care îi făcu semn femeii să se apropie.

— Unde se află bătrîna ? o întrebă în şoaptă.

Femeia arătă cu privirea spre unul dintre paturi.

— Acum lăsaţi-ne puţin singuri, zise Stresi. Femeia deschise gura, dorind probabil să se opună, dar, cînd îi

văzu uniforma, nu mai spuse nimic. Se îndreptă spre cealaltă, care era tare bătrînă şi ieşiră împreună pe tăcute din cameră.

Păşind cu atenţie pentru a nu face zgomot, Stresi se apropie de patul pe care era întinsă mama. Femeia avea capul acoperit cu o scufie albă.

— Doamnă, i se adresă în şoaptă, Doamnă Mamă (aşa o strigau de obicei de cînd îi muriseră fiii). Sînt Stresi, mă recunoaşteţi ?

Ea deschise ochii. Avea o privire rece, urmare a groazei şi durerii. El îi suportă privirea o vreme, apoi, apropiindu-şi buzele de perna albă, o întrebă încet :

— Cum vă simţiţi, Doamnă Mamă ?

Semnul pe care ea-l făcu din ochi fu intraductibil.

— Cînd a venit Doruntina, azi-noapte ?

Bolnava dădu din cap afirmativ. Apoi, continuînd să-l privească fix pe Stresi, vru parcă să-l roage ceva. Stresi stătu o clipă la îndoială.

— Cum s-a întîmplat ? o întrebă încet de tot. Cine a adus-o ?

Bătrîna îşi acoperi ochii cu unul din braţe şi din mişcarea capului se văzu că-şi pierduse cunoştinţa. Stresi o prinse de mînă şi-i găsi cu greutate pulsul. Inima bătea.

— Cheam-o pe una dintre femei, îi spuse Stresi cît putu de încet ajutorului său. Celălalt ieşi, dar se întoarse imediat însoţit de o vecină. Stresi o lăsă pe bătrînă şi, cu aceiaşi paşi uşori, se apropie de patul Doruntinei. Îi zări pletele blonde risipite pe pernă. Simţi o împunsătură în inimă, senzaţie periferică în comparaţie cu întîmplările pentru care se afla acolo. O emoţie veche, legată de nunta ei de-acum trei ani, atunci cînd el, Stresi, simţise aceeaşi înţepătură în inimă văzînd-o îndepărtîndu-se pe calul alb de mireasă. În momentul acela fusese gata-gata să se întrebe cu glas tare : ce-i cu mine ? Erau cu toţii niţeluş trişti, nu doar mama şi fraţii, ci întreaga suflare a satului, pentru că ea era prima fată ce se căsătorea atît de departe şi, totuşi, tristeţea lui Stresi avea ceva diferit. Şi în clipa plecării ei, el realiză dintr-o dată că sentimentul cald pe care-l avusese pentru ea nu era altceva decît iubire. O iubire, de asemenea, aparte, risipită ca negura peste în-

tinderea cîmpiei, tot mai risipită, stăvilită de el însuşi în taină. O iubire precum roua dimineţii, ce apare o dată cu primii zori, după care, întreaga zi şi întreaga noapte stă ascunsă, neştiută de nimeni. Singurul moment în care ceaţa albăstrie încercase să se întrupeze, să capete contur fusese clipa plecării ei. Pentru scurt timp însă, scurt şi repede uitat.

În picioare, dinaintea patului ei, Stresi privi cîteva clipe chipul Doruntinei. Era la fel de frumoasă ca şi atunci, poate chiar şi mai frumoasă, cu linia cunoscută a buzelor ce-i îndulcea şi-i înăsprea în acelaşi timp expresia.

— Dorúntina, o strigă el în şoaptă.

Ea deschise ochii şi-n ei apăru o indiferenţă imposibil de gonit. Stresi încercă să-i zîmbească.

— Doruntina, o strigă iar, bine-ai venit !

Ea continua să-l privească rece.

— Te simţi bine ? o întrebă Stresi cu grijă şi, fără să-şi dea seama, o prinse de mînă. Mîna ei frigea. Doruntina, urmă el, tot în şoaptă, ai sosit aseară după miezul nopţii, aşa e ?

Ea clipi din ochi în semn că da. Stresi ar fi vrut să amîne încă puţin întrebarea ce-l chinuia, dar ea veni singură :

— Cine te-a adus ?

Sub privirea lui, ochii ei rămaseră imobili.

— Cu cine ai venit, Doruntina ? îşi repetă întrebarea.

Ea nu-şi lua privirea de la el, cu vidul acela deznădăjduit din adînc.

— I-ai spus mamei că te-a adus fratele tău Kostandin, da ?

Ea clipi din nou. Stresi încercă să recunoască în ochii femeii semnele nebuniei, dar privirea ei, ca şi pînă atunci, era goală şi rece.

— Tu, între timp, cred c-ai aflat că fratele tău Kostandin e mort de trei ani, zise Stresi cu acelaşi glas domol. Înaintea de a vedea lacrimile ei, şi le simţi pe ale sale, în afund. Chipul Doruntinei părea astfel şi mai îndepărtat. Ce se întîmplă cu mine, se putea citi în ochii ei. De ce nu mă crezi...

Stresi întoarse capul spre ajutorul său și spre vecina care stătea lîngă patul bărînei doamne și le făcu semn să iasă. Se aplecă apoi ușor deasupra tinerei și o mîngîie pe mînă.

— Cum ai venit, Doruntina ? Cum ai reușit să ajungi pînă aici ?

Ochii ei, dilatați enorm, încercau să spună ceva.

Stresi ieși după o oră. Era puțin palid și, fără să privească în urmă sau să se adreseze cuiva, se îndreptă spre poartă. Ajutorul său îl urma îndeaproape. Acesta încercă să-l întrebe dacă aflase ceva de la Doruntina, dar nu îndrăzni.

Pe cînd treceau împreună prin dreptul bisericii, Stresi vru parcă să intre în cimitir, dar renunță imediat.

Pășind pe drum, ajutorul simți din toate părțile privirile curioase ale oamenilor.

— Problema nu e simplă, spuse Stresi, fără a se întoarce către celălalt. Și presupun că va lua proporții. Iată de ce va trebui să întocmesc un raport către cancelaria prințului.

„Consider necesar să vă dau de știre în legătură cu faptele ce au avut loc în dimineața zilei de 11 octombrie, anul curent, în nobila casă Vranaj, fapte ce pot avea urmări neprevăzute.

În dimineața lui 11 octombrie, bătrîna doamnă Vranaj, care, precum se știe, trăiește singură în urma morții în bătălie a celor nouă fii ai săi, a fost găsită într-o stare de șoc nervos, împreună cu fiica sa, Doruntina, adusă, conform spuselor ei, la miezul nopții, de fratele ei Kostandin, mort și el, ca toți ceilalți frați, în urmă cu trei ani.

După ce m-am deplasat la fața locului și am încercat să vorbesc cu cele două femei, am ajuns la concluzia că nici una dintre ele nu dă semne de pierdere a minților, deși cele afirmate de ele direct sau indirect sînt complet incredibile. Aici trebuie subliniat că ambele se află sub influența șocului puternic pe care și l-au pricinuit una alteia, fiica spunîndu-i mamei că a fost adusă de frate-său

Kostandin, mama dîndu-i fiicei de veste că fratele ei, împreună cu ceilalţi, nu se mai află de mult în viaţă.

Am încercat să discut cu Doruntina şi cele auzite de la ea sînt, mai mult sau mai puţin, următoarele :

Într-o seară, nu cu mult timp în urmă (data exactă n-a reuşit să şi-o amintească), în orăşelul din Europa Centrală în care trăia împreună cu soţul ei, a aflat că este căutată de un călăreţ necunoscut. Ieşind din casă l-a văzut pe călăreţul abia sosit, care i s-a părut a fi Kostandin, deşi era greu de recunoscut din pricina prafului ce-i acoperea chipul. Dar, cînd acesta i-a spus că este chiar Kostandin şi că a venit pentru a o lua şi a o duce acasă, după cum îi promisese bătrînei înainte de nunta soră-si, femeia l-a crezut imediat. (Aici trebuie amintită sfada care s-a iscat cu prilejul logodnei Doruntinei cu un bărbat străin, opoziţia fraţilor şi în special a mamei, ce nu voia să-şi mărite fiica în asemenea condiţii, îndîrjirea cu care Kostandin susţinuse logodna şi jurămîntul, besa [1] lui că el însuşi o va aduce în faţa mamei, atunci cînd aceasta va avea nevoie de ea.)

Conform afirmaţiilor Doruntinei, purtarea fratelui i s-a părut oarecum ciudată, deoarece acesta n-a descălecat şi nici n-a intrat în casă, ci a insistat ca ea să vină imediat cu el, ba chiar, la întrebarea ei de ce atîta grabă şi dacă trebuie să se îmbrace cernit sau de sărbătoare, el, fără a-i da nici o explicaţie, i-a spus : «Vino aşa cum eşti». Toate acestea erau nefireşti şi contrare regulilor de bunăcuviinţă, dar ea, mînată de dorul locurilor natale şi al celor de-acasă («am trăit acolo într-o singurătate de nespus», sînt cuvintele ei); n-a stat mult pe gînduri, i-a lăsat soţului vorbă şi a urcat pe cal în spatele fratelui său.

Tot conform spuselor ei, călătoria a durat mult, fără a putea să precizeze cît. Ţine minte doar că noaptea nu se mai sfîrşea, că stelele rămîneau în urmă pîlcuri-pîlcuri, impresia ce putea fi pricinuită de goana calului şi de somnolenţa în care cădea cînd şi cînd. Este interesant de observat aici că ea nu-şi aminteşte să fi călătorit ziua. Această constatare poate s-o fi făcut-o din două pricinni : sau

[1] Cuvînt de onoare asupra respectării necondiţionate a unei promisiuni ; jurămînt de credinţă.

pentru că ar fi somnolat sau chiar ar fi dormit în timpul zilei, încît nu mai ține minte nimic, sau pentru că în zori s-ar fi oprit pentru a dormi amîndoi, așteptînd noaptea ca să-și continue călătoria. Din această ultimă presupunere reiese clar că cel care a însoțit-o a vrut să călătorească doar noaptea. Ceea ce a făcut ca în mintea Doruntinei, ostenită și buimacă, cele zece-cinsprezece zile sau nopți de drum (distanța aproximativă din Boemia pînă aici), să se transforme într-o noapte lungă, nesfîrșită de goană.

De-a lungul drumului, aflîndu-se chiar în spatele călărețului, a băgat de seamă că părul lui era mai mult decît prăfuit, era plin de noroi și trupul îi mirosea a pămînt umed. L-a întrebat în cîteva rînduri despre asta, dar el i-a răspuns că-l prinsese ploaia pe drum, așa încît praful de pe trup și din păr i se transformase în picături de noroi.

Cînd, în cele din urmă, în 11 octombrie, la miezul nopții, necunoscutul (să-i spunem totuși așa celui pe care Doruntina l-a luat drept fratele ei) a ajuns împreună cu ea în apropierea casei Doamnei Mame, a oprit calul și i-a spus femeii să coboare și să meargă în casă, deoarece el va mai întîrzia puțin pentru că avea o treabă la biserică. Fără a-i mai aștepta răspunsul, s-a îndreptat spre biserică și cimitir, în vreme ce ea a străbătut aproape în fugă drumul pînă acasă, unde a bătut în poartă. Dinăuntru, bătrîna doamnă a întrebat cine este și, cînd fata i-a răspuns că este Doruntina și că fusese adusă de Kostandin, cealaltă a zis că fiul ei e mort de trei ani. În urma acestei discuții, ambele femei au suferit șocul ce le-a pus la pat, situație în care se mai află și acum.

Toată povestea aceasta, despre care se poate spune că este extrem de stranie, s-ar putea explica în două feluri : sau cineva, dintr-un motiv sau altul, ar fi mințit-o pe Doruntina dîndu-se drept fratele ei Kostandin, sau chiar Doruntina, nu știm de ce, ocolește adevărul și tăinuiește modul în care s-a întors sau pe cel care a adus-o.

Am crezut necesar să vă înaintez acest raport cît de cît amănunțit asupra evenimentelor pentru simplul motiv că avem de-a face cu una dintre familiile cele mai de vază

din principat și, în al doilea rînd, deoarece întîmplarea este de o asemenea factură încît poate provoca agitație în rîndul oamenilor.

Căpitanul Stresi."

Iscălindu-și raportul, Stresi își privi cîteva clipe, cu gîndul aiurea, scrisul pieziș. În două-trei rînduri luă pana și dădu să se aplece deasupra hîrtiei pentru a adăuga, a șterge sau a îndrepta cîte ceva, dar, de fiecare dată, mîna și pana îi rămaseră înțepenite în aer și el lăsă în cele din urmă manuscrisul așa cum era.

Se ridică încetișor de la masă, băgă raportul într-un plic, îl sigilă și chemă curierul. Apoi, după plecarea acestuia, îl urmări o vreme de la fereastră. Rămase așa îndelung, simțind cum durerea din tîmple i se intensifica treptat. O mulțime de gînduri încercau să-i asalteze creierul. Își frecă fruntea cu palma ca pentru a le bara trecerea. De ce să fi făcut toate astea un călăreț necunoscut ? Și dacă n-ar fi așa, dacă ipoteza aceasta ar fi falsă, atunci problema e cu atît mai grea. Ce ascundea, oare, Doruntina ? Se învîrti o vreme prin birou și, ori de cîte ori se apropia de fereastră, zărea spinarea curierului, ce se micșora treptat pe drumul printre plopii desfrunziți. Și dacă n-ar fi corectă nici prima, nici a doua ipoteză, se întrebă deodată, dacă ar fi vorba de cu totul altceva, ceva imposibil de imaginat ?

Stresi se opri o clipă privind fix dușumeaua, apoi se îndreptă spre ușă, coborî la iuțeală treptele și, strigîndu-și de pe coridor ajutorul, ieși în stradă.

— Mergem la biserică, îi spuse acestuia, cînd îi auzi pașii și respirația precipitată în urmă. Trebuie să cercetăm mormîntul lui Kostandin.

— E o idee bună, zise ajutorul. La urma-urmei, întreaga poveste se bazează pe ridicarea mortului din groapă.

— Nici nu mi-a trecut prin cap o asemenea prostie, îl contrazise Stresi. Pentru altceva mergem noi acum.

Întindea pasul tot mai tare, în timp ce-și spunea în gînd : de ce naiba m-am vîrît atît de mult în toată tărășenia asta ? Adevărul era că nu se făptuise nici crimă, nici altceva asemănător, pentru care el, prin funcția sa, să fi purtat răspunderea. Chiar și ceva mai înainte, în timp ce-și

scria raportul, se întrebase în cîteva rînduri : nu cumva greşesc alarmînd cancelaria prinţului cu o problemă inexistentă ? Totuşi, un glas interior îi spunea că n-are dreptate îndoindu-se. Şi acelaşi glas îi repeta că se petrecuse ceva neobişnuit, mai mult decît o crimă oarecare, ceva faţă de care crima ar fi un eveniment cu totul şi cu totul banal.

Biserica mică, cu turla clopotniţei reparată în cîteva rînduri, era la cîţiva paşi, dar Stresi se opri brusc şi intră în cimitir, nu pe poarta de fier dinspre biserică, ci prin portiţa de lemn ascunsă vederii. Nu mai fusese de mult în cimitir şi se orienta anevoie.

— Pe-aici, zise ajutorul, din urmă, mormintele familiei Vranaj trebuie să fie pe-aici.

Stresi se întoarse şi se luă după el. Ici-colo pămîntul era zdrumicat. Icoanele mici, afumate şi ceara scursă şi întărită la capetele lumînărilor îţi strecurau în suflet o tristeţe calmă. O parte dintre cruci erau acoperite cu iederă. Vara, aici trebuie să fie răcoare, îşi spuse Stresi.

Ajutorul său se depărtase binişor privind ba într-o parte, ba într-alta printre morminte. Stresi se aplecă pentru a îndrepta o cruce căzută, care se dovedi foarte grea, aşa încît o lăsă şi merse mai departe. Ajutorul îi făcu semn cu mîna : în fine, le-am găsit.

Stresi se apropie. Mormintele erau înşirate unul lîngă altul, cioplite din aceeaşi piatră neagră, asemănătoare, amintind de o cruce, de o spadă sau de un om întins la pămînt cu mîinile depărtate. Fiecare mormînt avea săpat la căpătîi un loc pentru icoană şi lumînări, precum şi numele mortului.

— Iată-i mormîntul, zise ajutorul, cu jumătate de gură. Stresi îl privi şi văzu că omul se îngălbenise la faţă.

— Ce-i cu tine ?

Ajutorul arătă cu mîna spre mormînt.

— Priviţi cu atenţie, spuse. Piatra e mişcată.

— Adevărat ? făcu Stresi, lăsîndu-se pe vine pentru a vedea ceea ce-i arăta celălalt. Privi un timp cu atenţie, apoi se ridică. Adevărat, pare niţeluş mişcată.

— Nu v-am spus eu ? zise ajutorul, în a cărui voce se puteau desluşi, amestecate, satisfacţia că şeful ajunsese la aceeaşi concluzie cu el şi un nou fior de teamă.

— Şi totuşi asta nu dovedeşte nimic, se pronunţă Stresi.

Ajutorul său îl privi intrigat. Căutătura lui părea că spune : desigur că un superior trebuie să-şi păstreze demnitatea în orice împrejurări, dar există momente în care pot fi ignorate şi galoanele, şi supunerea, şi orice altceva.

— Asta nu dovedeşte nimic, repetă Stresi. Mai întîi, pentru că piatra s-ar fi putut deplasa singură, cum se întîmplă cu cele mai multe morminte după un timp. Apoi, chiar dacă am fi de acord că ar fi mişcat-o cineva, acesta ar putea fi însuşi călăreţul necunoscut, care, înainte de a porni după Doruntina, a deplasat-o pentru a face credibilă ieşirea mortului din mormînt.

Ajutorul îl asculta cu gura căscată. Vru să spună ceva, poate să-l contrazică, dar Stresi nu-l lăsă.

— Sau, mai probabil, acest lucru să-l fi făcut după ce a lăsat-o pe Doruntina în faţa casei, continuă el. S-ar putea ca, după ce s-a despărţit de ea, să fi venit pînă aici, să fi mişcat piatra de pe mormînt, apoi să-şi fi văzut de ale lui.

Ostenit, Stresi privi peste cîmpie, ca şi cînd ar fi căutat în lungul ei direcţia în care dispăruse necunoscutul. Din locul în care se afla se zăreau casa cu două caturi a familiei Vranaj, o parte din sat şi drumul ce se pierdea în zare. În porţiunea descoperită dintre biserică şi casa bătrînei se petrecuse misteriosul eveniment din noaptea de 11 octombrie. Tu du-te înainte, eu mai am o treabă la biserică.

— Aşa s-or fi petrecut lucrurile, zise Stresi, dacă Doruntina nu minte.

Ajutorul său îl privi ţintă. Încet-încet îi revenise culoarea în obraji.

— Am să-l găsesc, spuse deodată Stresi, tare. Cuvintele îi ţîşniră din gîtlej de-a valma, însoţite de un şuierat ameninţător, şi celălalt, care-l cunoştea de mult, pricepu că dorinţa aceea de a-l prinde pe necunoscut depăşea acum limitele datoriei.

Capitolul al doilea

STRESI PUBLICĂ UN ORDIN difuzat în aceeaşi zi tuturor hanurilor şi punctelor de trecere pe uscat şi pe apă, prin care cerea să i se aducă la cunoştinţă dacă fuseseră văzuţi în seara de 11 octombrie un bărbat şi o femeie, călărind pe un cal, sau fiecare pe calul său, ori călătorind altcumva. În caz că da, să se afle pe care drum o apucaseră, cît timp petrecuseră prin hanuri, dacă mîncaseră ori dăduseră de mîncare calului sau cailor şi, eventual, în ce relaţii păreau să fi fost unul cu altul. În încheierea ordinului se mai cerea a se afla dacă nu cumva fusese văzută doar femeia, neînsoţită de altcineva.

— Acum n-au cum să mai scape, îi spuse Stresi ajutorului său, cînd curierul-şef îi anunţă că ordinul avea să ajungă pînă în punctele cele mai îndepărtate. Un bărbat şi o femeie, călărind acelaşi cal, este un tablou care atrage atenţia, nu ? Dar, chiar şi fiecare pe calul său, ar fi cam acelaşi lucru.

— Aşa e, zise ajutorul.

Stresi se ridică în picioare şi începu să păşească încoace şi încolo, de la masa de lucru la fereastră.

— Acum n-au cum să ne mai scape, doar dacă n-or fi zburat printre nori.

Ajutorul îl privi atent.

— Din toată istoria reiese clar un singur lucru, spuse el, că au zburat printre nori.

— Încă mai crezi aşa ceva ? îl întrebă Stresi, zîmbind.

— Toată lumea crede, răspunse celălalt.

— Lumea poate să creadă, noi, însă, nu.

O pală de vînt zgîlţîi brusc fereastra, aducînd cîteva picături de ploaie.

— Adevărată toamnă, zise Stresi gînditor. Am observat că întîmplările cele mai stranii se petrec toamna.

În cameră se făcu linişte. Stresi îşi sprijini fruntea de braţul drept şi rămase aşa o bucată de vreme, privind ploaia măruntă de afară. Dar asta n-avea să ţină mult. Prin golul creierului, stăruitoare, se ivi aceeaşi nedumerire : cine să fi fost oare călăreţul necunoscut ? Nu trecură decît vreo cîteva minute şi mulţimea gîndurilor se

năpusti în urma întrebării într-un haos deplin. E clar că necunoscutul ştia cîte ceva despre familia Vranaj, dacă nu amănunte, atunci măcar despre drama ce lovise această familie tot auzise. Ştia despre moartea fraţilor, ştia, de asemenea, despre besa, despre jurămîntul lui Kostandin. Apoi, cunoştea drumul din Europa Centrală pînă în Arber [1]. Dar de ce, aproape că strigă Stresi. De ce să fi făcut asta ? Se aştepta la vreo răsplată ? Stresi îşi descleştă fălcile simţind cum astfel se relaxează. Deşi motivul răsplatei părea banal, totuşi nu era de ignorat. În realitate, era cunoscut că Doamna Mamă, după moartea feciorilor, trimisese în trei rînduri mesageri care să-i comunice Doruntinei să se înapoieze acasă, dar doi dintre aceştia reveniseră spunînd că era imposibil de ajuns. Drumul era tare lung şi o parte din el străbătea teritorii aflate în război. Conform înţelegerii încheiate, înapoiaseră bătrînei jumătate din banii primiţi. Al treilea mesager dispăruse, sau pierise, sau ajunsese la destinaţie, dar nu reuşise s-o convingă pe Doruntina să-l urmeze. De atunci se scurseseră doi ani şi jumătate şi era imposibil ca vorbele mesagerului s-o fi adus atît de tîrziu pe Doruntina. Poate că misteriosul călăreţ avea de gînd să ceară o recompensă, ceea ce contrazicea complet presupunerea că acesta ar fi fost Kostandin. Nu, îşi zise Stresi, ideea cu răsplata nu stă în picioare. Dar atunci, care să fie motivul înfăţişării necunoscutului în faţa Doruntinei ? Nu cumva o banală înşelătorie, doar pentru a o răpi şi a o vinde apoi ca roabă undeva, într-un ţinut îndepărtat ? Dar şi aceasta cădea de la sine pentru faptul că necunoscutul o adusese, totuşi, acasă. Să fi pornit cu gîndul de a o răpi şi apoi, în timpul călătoriei, să se fi răzgîndit era, de asemenea, greu de crezut, pentru că Stresi îi cunoştea pe tîlharii de drumul mare. Doar de n-ar fi fost vorba de o duşmănie între familii, de vreo răzbunare împotriva familiei ei sau a bărbatului ei, deşi şi asta părea puţin probabil. Soarta lovise atît de crunt familia Doruntinei, încît mîna omului nici pe departe n-ar fi putut făptui ceva asemănător. Oricum, trebuiau cercetate cu atenţie arhiva familiei, testamentele, moştenirile, ve-

[1] Denumire sub care sînt cunoscute teritoriile populate de albanezi începînd cu Evul Mediu timpuriu.

chile judecăți. Poate că ceva din toate astea va arunca fie și un firicel de lumină asupra întîmplării. Și dacă n-a fost totuși decît o înșelătorie obișnuită, o aventură, cu un cal și o femeie de douăzeci și trei de ani, de-a lungul cîmpiilor Europei ? Stresi oftă din adînc. Ar fi vrut din tot sufletul să creadă așa ceva, dar i se păru imposibil. Îl împiedica ceva, poate anii îndelungați de slujbă, în care s-a ocupat în primul rînd de cercetarea crimelor și a cazurilor obscure.

Gîndurile îl cutreierară cît îl cutreierară, dar reveni pînă la urmă prima întrebare : cine să fi fost, oare, călărețul misterios ? Doruntina, după cum declarase singură, la început nu-l văzuse prea bine, i se păruse doar a fi Kostandin, pentru că era tare colbuit și greu de recunoscut. Nu coborîse de pe cal, nu voise să vadă pe nimeni din familia cumnatului (care-l cunoștea de la nuntă) și ținuse să călătorească doar noaptea. Deci, se temea de ceva. Stresi n-o întrebase pe Doruntina dacă văzuse măcar pentru o singură clipă chipul necunoscutului. Ar fi fost bine s-o întrebe neapărat. Totuși, ar fi fost o prostie să creadă că necunoscutul nu s-ar fi temut de ceva. Și tot o prostie să bănuiască că ar fi fost Kostandin, deși lucrurile nu se clarificau deloc astfel... Că nu fusese Kostandin știa, ceea ce îi trezea acum îndoieli era faptul că nu mai era sigur de... Doruntina.

Stresi se ridică aproape împingînd masa. Ieși precipitat afară și o porni pe cîmp cu aceeași iuțeală. Ploaia contenise. Ici-colo, pomii lăcrimoși își scuturau picăturile argintii de apă. Stresi mergea gînditor. Ajunse la poarta Vranajilor mai repede decît prevăzuse. Străbătu coridorul larg, unde femeilor ce le vegheau pe cele două bolnave li se mai adăugaseră și altele și intră în odaia în care zăceau mama și fiica. Încă de la ușă zări obrazul alb al Doruntinei, ochii ei imobili cu cearcăne negre în jur. Cum de se îndoise de ea ? Era tot ea, aceiași ochi și același chip, căruia căsătoria îndepărtată nu-i schimbase nimic, cu excepția aurei misterioase ce-o învăluia.

— Cum te simți ? o întrebă încet, așezîndu-se pe taburetul de lîngă pat. Îl încerca un sentiment de vinovăție pentru îndoielile de adineauri.

Ea îl privi stăruitor. Avea ceva dureros în privire şi Stresi îşi plecă ochii.

— Iartă-mă că te întreb din nou, zise, dar e foarte important, înţelegi, Doruntina, este important pentru tine, pentru mama ta şi pentru noi toţi. Vreau, deci, să te întreb dacă i-ai zărit vreodată chipul celui care te-a adus ?

Doruntina continua să-l privească cu acelaşi imobilism.

— Nu, răspunse în cele din urmă cu voce coborîtă.

Stresi simţi cum slaba legătură dintre ei se rupe brutal. Fu străbătut de dorinţa nebună de a o prinde de umeri şi de a-i striga : de ce mă minţi, Doruntina ? Cum se poate să călătoreşti zi şi noapte cu un om pe care-l crezi fratele tău şi să nu-i vezi niciodată chipul ? Nu ţi-a fost dor de el ? N-ai fost tentată să-l îmbrăţişezi ?

— Cum de a fost posibil ? o întrebă.

— Eram atît de tulburată, zise ea, cînd el mi-a spus că e Kostandin, că a venit să mă ia, încît o ameţeală nemaipomenită mi-a întunecat mintea.

— Nu te-ai temut de ceva rău ?

— Ba da. De tot ce poate fi mai rău, de moarte.

— De moartea mamei, în primul rînd. Apoi, a vreunuia dintre fraţi ?

— De moartea fiecăruia, pe rînd. Chiar şi de a lui, a lui Kostandin.

— Pentru asta l-ai întrebat de ce are părul noroit şi miroase a mîl ?

— Da.

Sărmana de tine, o căină în sinea sa Stresi. Încercă să-şi închipuie cît de înfiorător trebuie să fi fost pentru Doruntina să-şi imagineze, chiar şi pentru cîteva clipe, că drumeţeşte împreună cu un mort. Iar ea, precum se pare, străbătuse o parte din drum cu această îndoială.

— Uneori nu credeam, urmă ea. E fratele meu, îmi spuneam, fratele meu, viu. Dar...

Îşi lăsă vorba la jumătate.

— Dar..., repetă Stresi, ce-ai vrut să spui, Doruntina ?

— Ceva mă oprea să-l îmbrăţişez, spuse ea în şoaptă. Nu ştiu nici eu ce.

Stresi îi privi pleoapele lăsate.

— Mi-a fost atît de dor, atît de dor de el și totuși n-am putut să-l îmbrățișez nici măcar o dată.

— Nici măcar o dată, repetă Stresi.

— Am rămas cu această durere, mai ales acum, cînd am aflat că el nu mai e pe lume.

Glasul i se însufleți̦se, iar pieptul îi urca și-i cobora mai repede.

— Dacă aș mai fi o dată cu el, zise ea, dacă-aș putea să-l mai văd o dată !

Era absolut sigură că acela fusese fratele ei. Stresi nu știa dacă ar fi fost mai bine s-o lase să creadă lucrul acesta, sau să-i vorbească despre îndoielile lui.

— Deci, nu i-ai văzut niciodată chipul, spuse. Nici măcar în clipa în care v-ați despărțit, iar el ți-a zis : „Tu du-te înainte acasă, eu mai am puțină treabă la biserică" ?

— Nici atunci, îi răspunse ea. Era tare întuneric, nu se zărea nici la doi pași. Iar pe drum, a fost mereu întors cu spatele spre mine.

— Nu v-ați oprit pe nicăieri ? Nu v-ați odihnit deloc ?

Ea dădu din cap.

— Nu-mi amintesc.

Stresi așteptă să-i întîlnească iar privirea.

— Și nu te-ai gîndit că-ți ascundea ceva ? o întrebă. N-a vrut să descalece cînd a ajuns la tine și nici cînd te-a văzut, pe drum și-a ascuns fața și voia, pare-se, să călătorească numai noaptea. Nu se ferea de tine ?

Doruntina dădu din cap că da.

— M-am gîndit la asta, spuse. Dar era firesc să-și ascundă chipul, pentru că era mort.

— Sau poate că nu era el, zise pe neașteptate Stresi.

Doruntina îl privi lung.

— E același lucru, șopti liniștită.

— Cum același lucru ? o întrebă Stresi.

— Dacă era mort înseamnă că nu era el.

— Mă gîndeam la altceva, spuse Stresi. Nu ți-a trecut prin cap că nu era fratele tău, nici viu, nici mort, ci un altul, ce se dădea drept Kostandin ?

Doruntina neagă din cap.

— Deloc, zise.

— Deloc, făcu Stresi. Gîndește-te bine, Doruntina.

— Acum mă pot gîndi, dar în noaptea aia, deloc, negă ea.

— Acum ai îndoieli, nu ?

Ea îl privi iar lung în ochi, iar el încercă în zadar să ghicească ce simțămînt precumpănea în privirea ei : tristețea, groaza, îndoiala sau dorul sfîșietor. Se aflau toate acestea în ochii ei și totuși nu reușeau să-i umple, pentru că acolo apăruse un alt sentiment, un sentiment necunoscut sau aparent necunoscut, care le întrupa pe toate.

— Poate că nu era el, repetă Stresi, apropiindu-se și mai mult, vrînd, parcă, să privească în fundul unei fîntîni. De acolo venea o bură de lacrimi. Doruntina plîngea din nou.

— Nu știu ce să spun, șopti printre suspine. Of, nu știu ce să spun.

Stresi o lăsă să plîngă în liniște o vreme, apoi îi strînse brațul în semn de compasiune și, după ce aruncă o privire spre mamă, care părea că doarme în patul celălalt, ieși, încercînd să nu facă zgomot.

Primele rapoarte de la hanuri începură să vină după două zile. Nicăieri nu fuseseră văzuți un bărbat și o femeie călărind un cal sau doi și nici o femeie călătorind singură, pe cal sau în trăsură. Deși nu-i parveniseră rapoartele de la hanurile mai îndepărtate, Stresi se posomorî. Fusese convins că le va da de urmă încă de la început. Să fie oare posibil ? se întrebă, citind rapoartele. Se poate să nu-i fi văzut chiar nimeni ? Or fi dormit oare toți în noaptea aceea ? Nu se poate, se încuraja singur. Se va găsi, cu siguranță, cineva care să-i fi zărit. Dacă nu azi, atunci mîine, dacă nu mîine, poimîine. S-o găsi, fără doar și poate, careva.

Între timp, ajutorul lui Stresi, la cererea acestuia, deschisese arhiva familiei Vranaj, pentru a descoperi în ea vreun fir care să ducă la rezolvarea enigmei. La sfîrșitul primei zile, cu ochii congestionați de mulțimea documentelor răsfoite, îi spuse lui Stresi că ceea ce făcea era muncă silnică și că ar fi acceptat mai degrabă să plece la drum și să răscolească han cu han în căutarea urmelor celor doi, decît să se canonească cu arhiva aceea. Familia

Vranaj era una dintre cele mai vechi din Arber și în arhiva ei puteai găsi documente cu o vechime de două sau chiar de trei sute de ani. Acestea erau scrise în tot felul de limbi și alfabete, începînd cu albaneza și latina și terminînd cu chirilica și gotica. Erau acte vechi de proprietate, testamente, hotărîri judecătorești, însemnări despre genealogia familiei coborînd pînă în anul 881, diplome și circulare. O parte a arhivei era formată din corespondență și un număr de scrisori proveneau din încuscriri. Găsi zeci de scrisori referitoare la căsătoria Doruntinei, pe care ajutorul lui Stresi le puse de-o parte pentru a le cerceta mai apoi în liniște. Unele dintre acestea erau scrise în alfabetul gotic, în germană, pesemne, și veniseră din Boemia, altele, care i se părură și mai demne de interes, erau cópii ale scrisorilor bătrînei doamne adresate vechiului ei prieten, contele Topia, stăpînitorul principatului vecin și căruia, probabil, femeia îi cerea sfatul în treburile de familie. Mai erau apoi și scrisorile de răspuns ale contelui. În cîteva răvașe, peste care ajutorul lui Stresi își aruncă privirea repede-repede, bătrîna doamnă îi scria contelui chiar despre îndoielile ei legate de căsătoria îndepărtată a Doruntinei, rugîndu-l să-i spună ce atitudine să ia. Într-una dintre scrisori, ce părea să fie din categoria aceasta, cu un scris neciteț (se vedea imediat că aparținea unui bătrîn cu mîna tremurată), ea se plîngea de singurătate. Nevestele băieților plecaseră una după alta de mult, luîndu-și pruncii cu ele și o lăsaseră de izbeliște și singură pe lume. Îi spuseseră că se vor întoarce, dar nu se întorsese nici una și poate că, dintr-un punct de vedere, avuseseră dreptate : ce nevastă tînără ar accepta să se întoarcă într-o casă părăginită, peste care se spunea că flutură giulgiul morții ?

Stresi îl ascultă cu atenție pe ajutor, deși acesta din urmă avu în cîteva rînduri impresia că gîndurile șefului său o luaseră razna.

— Dar pe-acolo, zise Stresi în cele din urmă, pe-acolo ce se mai aude ?

Ajutorul îl privi întrebător.

— Pe-acolo, repetă Stresi, înseamnă nu în arhivă, ci printre oameni, ce se mai aude despre toate astea ?

Ajutorul ridică din umeri.

— E de la sine înțeles că toată lumea comentează evenimentul.

— E de la sine înțeles, îl îngînă Stresi, desigur. Nici nu s-ar putea altfel, adăugă imediat.

Închise sertarul mesei, își puse pelerina și, după ce-i spuse celuilalt „noapte bună", ieși.

În drum spre casă trecu prin fața clădirilor cu etaj ce se înmulțiseră din momentul în care satul, altădată mic și liniștit asemeni celorlalte sate din jur, devenise capitală de ținut. Verandele caselor, unde oamenii se obișnuiseră să stea în după-amiezele de vară, erau pustii și doar pe ici-colo se mai zăreau încă scaune și leagăne, lăsate afară poate în speranța că vor mai fi cîteva zile călduțe înainte de venirea iernii.

Și, dacă verandele erau pustii, la porți și dinaintea gardurilor se puteau întîlni grupuri de fete și din loc în loc cîte un băiat printre ele, care discutau în șoaptă. Trecînd pe lîngă ei, Stresi simțea cum își întrerup discuția și îl privesc plini de curiozitate. Întîmplarea din noaptea de 11 octombrie le stîrnise tuturor imaginația, dar îndeosebi fetelor și nevestelor tinere. Stresi își spuse că, fără îndoială, fiecare dintre ele visa cum un călăreț necunoscut, nu conta cine, frate, străin sau nălucă, străbate pentru ea jumătate din Europa.

— Ei, îl întrebă soția cînd îl văzu intrînd, ați descoperit pînă la urmă cine a adus-o ?

Lepădîndu-și pelerina, Stresi o privi în fugă pentru a vedea dacă în vorbele ei se afla vreo fărîmă de ironie. Înaltă, bălaie, femeia îl privea cu un zîmbet discret și Stresi avu pentru o clipă impresia că, deși își iubea soția, n-ar fi putut să și-o imagineze deloc împreună cu el pe un cal, ținîndu-l de mijloc. În timp ce Doruntina parcă fusese născută pentru asta și și-o închipui călărind despletită, strîns lipită de spinarea unui bărbat.

— Nimic, îi spuse el laconic.

— Pari obosit, zise ea.

— Chiar sînt. Unde-s copiii ?

— Se joacă sus. Să-ți pun masa ?

El făcu da din cap şi se lăsă vlăguit pe canapeaua acoperită cu o cuvertură de lînă. În cămin, cîteva flăcări anemice dădeau tîrcoale buştenilor de stejar a reuşi să-i aprindă. Stresi urmări cu privirea mişcările nevesti-si.

— De parcă nu ţi-ar fi fost de ajuns treburile celelalte, na şi asta acum, găseşte-l unde oi şti pe un vînturălume, zise ea şi zdrăngăni farfuriile.

Deşi nu pomenise de Doruntina, se vedea imediat cui îi erau adresate ultimele vorbe.

— Ce să-i faci, oftă Stresi.

Zgomotul farfuriilor deveni mai puternic.

— Ei, la urma-urmei, de ce atîta zarvă pentru că un necunoscut a adus acasă o femeie fără căpătîi ? zise iar nevasta. De astădată o parte din reproş îi era adresat lui.

— De unde pînă unde fără căpătîi ? o întrebă el liniştit.

— Tu o vezi altfel ? urmă ea. Ţie nu ţi se pare că o femeie care nu-şi vede decît de fericirea ei, trei ani la rînd, fără să o intereseze de maică-sa şi de urgia căzută asupra bătrînei, e o femeie fără căpătîi ?

Stresi asculta cu capul plecat.

— Poate că n-a ştiut, zise.

— Aha, n-a ştiut. Dar cum de şi-a amintit tocmai după trei ani ?

Stresi ridică din umeri. Era clar că duşmănia nevestei-si faţă de Doruntina e veche. Uneori răbufnea, ba chiar, într-un rînd, se şi sfădiseră, la cîteva zile după nunta Doruntinei, cînd femeia îl întrebase : „De ce stai aşa, pierdut, chiar atît de mult vă doare pe toţi plecarea ei ?“ A fost pentru prima oară cînd ea îi făcea o astfel de scenă.

— A lăsat-o pe sărmana de maică-sa singură în nenorocire, continuă ea şi, deodată, s-a gîndit să vină doar pentru a-i scurta şi mai repede zilele. E într-adevăr de plîns.

— Aşa e, spuse Stresi. O singurătate ca asta...

— O singurătate de moarte, spune-i mai bine, urmă femeia. Să-ţi plece pe rînd nurorile, cele mai multe cu copiii în poală, e o mare pierdere. Dar ele, în fond, sînt nişte străine şi, chiar dacă n-au făcut bine părăsindu-şi soacra în cele mai grele momente, ce poţi să le pretinzi,

cînd prima care a părăsit-o pe bătrînă a fost propria ei fată ?

Stresi privea sfeşnicul de bronz ciudat de asemănător cu cele pe care le văzuse în dimineaţa aceea memorabilă, în camera unde zăceau Doruntina şi maică-sa. Îşi spuse că, într-un fel sau altul, toţi oamenii aveau să adopte o anumită poziţie, sufleteşte vorbind, faţă de evenimentul petrecut de curînd şi că această poziţie avea să depindă de soarta fiecăruia în viaţă, în dragoste sau în căsnicie, de aspectul exterior al fiecăruia, de fericirea sau necazurile lui, de întîmplările hotărîtoare sau de cele mai intime motive, de cele pe care, uneori, oamenii şi le ascund chiar şi lor înşişi. Toate acestea aveau să alcătuiască ecoul evenimentului, prin care oamenii, crezînd că vor judeca drama altora, nu vor face în realitate altceva decît să se judece singuri.

Dimineaţă sosi un curier de la cancelaria prinţului cu un plic pentru Stresi. În plic se afla o notă prin care era anunţat că prinţul luase cunoştinţă de evenimentele din 11 octombrie şi poruncea să se facă tot posibilul pentru a se clarifica imediat situaţia, aşa încît, după cum scrisese Stresi însuşi, să nu se creeze tulburări şi confuzii printre oameni.

Cancelaria îi cerea lui Stresi să dea de veste imediat ce cazul avea să fie rezolvat.

Hm, făcu Stresi după ce termină de citit pentru a doua oară nota. Imediat ce cazul avea să fie rezolvat... Vorbe, dar ia pune-te în locul meu.

Dormise prost şi dimineaţă continuase sfada mocnită cu nevastă-sa, pricinuită, fără îndoială, de faptul că el, necontrazicîndu-se în cazul Doruntinei, nu luase parte cu destulă însufleţire la ponegrirea el. Stresi observase că asemenea neînţelegeri, ce mocneau înfundat numai pentru a nu pricinui ceartă, erau, în realitate, mai periculoase decît confruntările făţişe, urmate întotdeauna de împăcare, şi asta deoarece nemulţumirile ascunse, rămînînd astfel, nu aduceau nimic bun, ci căutau zile întregi prilejul de a răbufni şi, pentru că motivul răbufnirii venea de obicei în cele mai nepotrivite momente şi locuri, nervo-

zitatea şi, evident, cearta produsă erau mult mai violente decît ciocnirile obişnuite.

Stresi mai avea încă în mînă scrisoarea de la cancelaria prinţului, cînd intră ajutorul său pentru a-i spune că paznicul cimitirului avea ceva să-i comunice.

— Paznicul cimitirului ? se miră Stresi, privindu-şi ajutorul cu reproş. Privirea lui părea că spune „tot mai încerci să mă convingi că a ieşit careva din mormînt ?", dar, chiar în clipa aceea, în cadrul uşii rămase întredeschise se ivi, într-adevăr, cineva, probabil cel anunţat. Să vină, spuse Stresi cu răceală.

Paznicul intră, înclinîndu-se cu respect.

— Ei ? făcu Stresi cînd îl văzu pe celălalt stînd nemişcat dinaintea sa.

Paznicul îşi înghiţi saliva.

— Sînt paznicul cimitirului de la biserică, domnule Stresi, şi vreau să vă spun că...

— Că piatra de pe mormînt a fost deplastă ? îl întrerupse Stresi. Ştiam.

Paznicul îl privi tulburat.

— Eu... eu, se bîlbîi, vroiam să vă spun ceva.

— Dacă e vorba despre mormînt, ştiam, îl întrerupse iar Stresi, fără a putea să-şi ascundă începutul de nervozitate. Dacă ai altceva de spus, te ascult.

Stresi se aştepta ca paznicul să spună : nu, n-am altceva de zis şi privi în jos, dar, spre uimirea lui, îl auzi pe celălalt bîiguind :

— Aveam altceva să vă spun.

Stresi ridică privirea şi-l scrută sever, ca pentru a-i aminti că nu era locul potrivit pentru glume.

— Ai altceva de spus ? îl întrebă cu neîncredere şi ironie. Să vedem.

Paznicul, aflat încă sub impresia primirii reci, îl văzu pe Stresi ridicînd palmele de pe hîrtiile pe care le avea în faţă, cu o mişcare ce ar fi vrut să însemne : iată, acum m-ai rupt complet de la treburile mele, eşti mulţumit ? Să vedem ce ai să ne istoriseşti.

— Sîntem oameni simpli, domnule Stresi, zise omul cu o voce nesigură. Poate că nu ştim să vorbim, ne iertaţi, dar am auzit că, cine ştie, s-ar putea ca...

Stresi simţi deodată un început de regret.

— Vorbeşte, te ascult, îl îndemnă binevoitor.

Ce să fie asta ? se întrebă. Ce vină are omul că eu sînt nervos din pricina poveştii ăleia ?

— Te ascult, spuse iar. Despre ce e vorba ?

Paznicul, niţeluş uşurat, trase aer în plămîni.

— Toată lumea vorbeşte despre ridicarea din mormînt a unuia dintre fiii Doamnei Mame, zise, uitîndu-se fix la Stresi. Dumneavoastră ştiţi mai bine ca mine toată povestea asta. Ba chiar au început unii să vină la cimitir pentru a se uita la piatra de pe mormînt, dar asta e altă treabă. Ceea ce vroiam să vă spun e altceva.

— Continuă, făcu Stresi.

— Într-o duminică, nu asta, ultima, nici penultima, ci ailaltă, Doamna Mamă a venit, după obicei, la cimitir, pentru a aprinde lumînări la capul feciorilor.

— Două duminici înainte de ultima ? întrebă Stresi.

— Da, domnule Stresi. A aprins cîte o lumînare la fiecare mormînt, iar la capul lui Kostandin, două. Eram pe-acolo, prin preajmă, cînd s-a întîmplat asta şi am auzit ce a spus deasupra mormîntului.

Paznicul făcu din nou o scurtă pauză, neluîndu-şi ochii de la Stresi. Două duminici înainte de asta, repetă Stresi. Va să zică, două săptămîni şi ceva, socoti, fără a pricepe nici el de ce.

— Am auzit multe bocete de mamă, chiar şi pe ale ei, continuă paznicul, dar în ziua aceea vorbele bătrînei mi-au băgat spaima în oase.

Stresi îşi prinse bărbia în pumn şi se concentră asupra cuvintelor paznicului.

— Nu era nici tînguit, nici bocet ca toate bocetele, urmă omul. Era blestem.

— Blestem ? !

Paznicul trase iar aer în piept, neascunzîndu-şi mulţumirea că reuşise în cele din urmă să-i atragă atenţia căpitanului.

— Da, domnule, un blestem şi încă unul groaznic.

— Cum aşa ? Povesteşte, zise Stresi nerăbdător.

— Mi-e greu să vă repet cuvintele ei, pentru că am fost tare înfricoşat, dar blestemul suna cam aşa : „Kostan-

din, unde ţi-e făgăduiala că ai să mi-o aduci pe Doruntina de cîte ori o să am nevoie de ea ?“ Pentru că, precum puteţi şti, domnule Stresi, după cum ştie toată lumea, îi jurase maică-si că...

— Ştiu, ştiu, spuse Stresi, continuă.

— Şi aşa, ea a zis : „Acum, cînd am rămas singură pe lume şi n-am pe nimeni alături, pe tine, care ţi-ai uitat jurămîntul, pămîntul să nu te putrezească“. Uite, cam astea au fost cuvintele ei.

În timp ce vorbea, paznicul cerceta cu privirea chipul lui Stresi şi, la sfîrşit, aşteptînd ca acesta să rămînă mut de uimire în urma teribilei istorisiri, băgă de seamă că în ochii căpitanului apăruse o expresie de indiferenţă. Paznicul îşi pierdu iar stăpînirea de sine.

— Mi-am zis să vin să vă spun, că poate vă va fi de folos, încheie el. Cred că n-am făcut nici o greşeală.

— Deloc, se grăbi să-l încurajeze Stresi, dimpotrivă, ai făcut foarte bine. Mulţumesc.

Paznicul se ploconi cu respect şi, în momentul în care ieşea, încercă pentru ultima oară să realizeze dacă făcuse bine sau nu bătînd drumul pînă acolo.

Stresi rămase mai departe gînditor. Nu peste mult timp simţi prezenţa cuiva în cameră. Ridică ochii şi-l văzu pe ajutorul său, dar uită imediat de el. Cum de s-a putut să facem o asemenea nerozie ? se întrebă. Cum de s-a putut s-o uităm pe mamă ? Discutase în două rînduri cu Doruntina, în vreme ce cu bătrîna, niciodată. Iar ea putea să aibă propria ei versiune despre întîmplare. Era, într-adevăr, o scăpare de neiertat din partea lui.

Ridică iar ochii. Ajutorul său aştepta în acelaşi loc.

— Am făcut o mare prostie, zise Stresi.

— În legătură cu mormîntul ? Adevărul e că mi-a trecut o dată prin cap, dar...

— Ce tot spui acolo ? îl întrerupse Stresi. N-are nici o legătură cu mormîntul şi nici cu aiurelile despre strigoi. În timp ce paznicul vorbea despre blestemul bătrînei doamne, mi-am zis : Cum de se poate să nu fi discutat niciodată cu ea ? Cum de am făcut o asemenea tîmpenie ?

— Adevărat, spuse ajutorul pe un ton vinovat. Aveţi dreptate.

Stresi se ridică cu o mişcare bruscă.

— Să mergem cît mai repede la ea, zise. Să încercăm să ne îndreptăm cît mai repede greşeala.

Nu peste multă vreme se aflau amîndoi pe drum. Ajutorul se ţinea cu greu după Stresi.

— Nu e vorba numai de blestem, continuă Stresi să vorbească. Trebuie să auzim şi părerea mamei despre întîmplare. Ea ar putea să facă lumină în cazul ăsta.

— Aveţi dreptate, îl aprobă ajutorul, ale cărui gîfîieli îţi dădeau impresia că vorbele îi zburau prin ceaţă şi vînt. Citindu-i scrisorile, mi-a venit o idee... Reiese ceva de acolo... dar despre asta am să vă spun mai tîrziu... Încă nu sînt sigur... şi apoi, e ceva ieşit din comun...

— Aşa ? !

— Da, dar deocamdată n-o să vă spun nimic... O să-i răsfoiesc mai întîi întreaga corespondenţă... pe urmă o să vă zic la ce m-am gîndit...

— Cel mai important lucru este acum să discutăm cu ea, spuse Stresi.

— Da, da, făcu ajutorul, aveţi perfectă dreptate.

— Plecînd chiar de la blestemul despre care ne-a vorbit paznicul cimitirului, gîndi cu glas tare Stresi. Nu cred ca omul să ne fi mînţit.

— Cu nici un chip, întări ajutorul. E un om cinstit, îl cunosc bine.

— Deci, pornind chiar de la blestemul mamei, urmă Stresi. Cînd Doruntina a strigat de afară : „Deschide, mamă, poarta, am venit cu Kostandin" (şi dacă ea a rostit într-adevăr aceste cuvinte), posibilitatea ca mama să fi crezut vorbele ei creşte, dacă avem în vedere blestemul. Pricepi ?

— Da, da, făcu ajutorul.

— Doar că de aici mai reiese ceva, continuă Stresi fără a-şi micşora paşii. Oare bătrîna s-a bucurat că fiul din groapă i-a auzit vorbele sau, dimpotrivă, a avut remuşcări că i-a tulburat liniştea ? Sau n-a fost nici una, nici alta, ci altceva, mai straniu şi mai de neînţeles ?

— S-ar putea să fie vorba de altceva, zise ajutorul.

— Aşa cred şi eu, spuse Stresi. Faptul că bătrîna mamă, deschizînd poarta, a primit o lovitură de moarte

demonstrează că tocmai în acel moment ea a făcut o descoperire uluitoare.

— Chiar, fu de acord ajutorul, o descoperire... Ceea ce se leagă ţaman de îndoiala mea... despre care v-am vorbit mai-nainte...

— Altfel nu se explică şocul bătrînei, continuă Stresi. Şocul suferit de Doruntina e justificat, moartea fraţilor, în vreme ce şocul maică-si, deloc. Dar ce-o mai fi şi asta?

Stresi rămase ţintuit locului.

— Ce-o mai fi şi asta ? întrebă din nou. Mi se pare că se aud bocete.

Nu erau prea departe de casa Vranaj şi priviră într-acolo o bucată de vreme.

— Şi eu am impresia asta, zise ajutorul.

— O, doamne, nu cumva s-o fi prăpădit bătrîna ? exclamă Stresi. Ah, ce prostie am făcut !

Şi-şi continuă drumul cu paşi şi mai mari. Călca fără milă cu cizmele prin băltoace şi noroi, răscolind frunzele putrede. Ce prostie, murmura printre dinţi. Ce prostie !

— Poate că n-o fi ea..., spuse ajutorul. Poate c-o fi... Doruntina...

— Cum ? ! aproape că strigă Stresi şi celălalt pricepu că ideea morţii tinerei femei era inacceptabilă pentru el.

Parcurseră drumul pînă la casa Doamnei Mame fără o vorbă. Pe ambele laturi ale şoselei plopii înalţi îşi fluturau macabru ultimele frunze. Bocetele se auzeau acum clar.

— A murit, şopti Stresi, nu mai încape nici o îndoială.

— Da, curtea casei e plină de oameni.

— Ce s-a întîmplat ? îl întrebă Stresi pe primul care le ieşi în cale.

— La Doamna Mamă, răspunse omul, au murit amîndouă, şi mama, şi fiica.

— Nu se poate !

Celălalt ridică din umeri şi îşi continuă drumul.

— Nu se poate ! făcu iar Stresi, fără să se oprească. Saliva i se uscase în gură şi-şi simţea limba amară.

Poarta înaltă era deschisă larg, într-un mod care lui Stresi i se păru inacceptabil. Ajunseră amîndoi în curte

printre oamenii ce se învîrteau de colo-colo aparent fără nici un scop. Stresi întrebă iar şi primi acelaşi răspuns : muriseră amîndouă. Dinăuntru se auzea jelania femeilor. Amîndouă, îşi zise buimac. Doar aşa se puteau explica bocetele acelea. Apropiindu-se, pe drum, se întrebase : de ce oare atîta jale pentru o bătrînă ? La urma-urmei, îi sunase ceasul. Adevărul era, însă, cu totul altul.

Stresi se lăsă împins din toată părţile. Îi lipsea voinţa nu numai să întreprindă ceva, dar şi să se concentreze. Adevărat, pe drum se gîndise în cîteva rînduri că moarta putea fi Doruntina, dar alungase pe loc o asemenea idee. Că puteau muri amîndouă nici nu-i trecuse măcar prin cap. Deşi, odată, i se păruse mai probabilă moartea Doruntinei, pentru că ea, călătorind, după spusele ei sau ale altora, împreună pe cal cu un mort, se molipsise oarecum de moarte. Dar că muriseră amîndouă, nu, nici nu-şi putuse imagina.

— Cum aşa ? întrebă în gol în viermuiala aceea turbată de umeri şi de voci curioase. Cum s-a întîmplat ?

Răspunsul îi veni de la doi-trei inşi deodată :

— Mai întîi a murit fiica, apoi mama.

— Ah, prima a murit Doruntina ?

— Da, domnule căpitan. Ea, sărmana, a murit prima. E de la sine înţeles că Doamnei Mame nu i-a mai rămas altceva de făcut decît să închidă cercul morţii.

— Ce dramă, ce dramă ! repetă cineva din apropiere. S-a stins neamul Vranaj. Pînă la ultimul.

Stresi îl zări pentru o clipă pe ajutorul său, care, ca şi el, era împins de colo-colo. De-acum, enigma e deplină, îşi zise. Mama şi fiica vor duce cu ele în mormînt adevărul.

O porni spre uşă cu intenţia de a intra în casă. S-a stins neamul Vranaj, jeli iar o voce. Stresi privi în jur vrînd să se dumirească cine rostise cuvintele acelea, dar, inexplicabil şi pentru el, privirea, în loc să caute printre oamenii din curte, i se opri sus, pe streaşina casei, ca şi cînd vocea ar fi venit de acolo. Negri şi deformaţi de timp, stîlpii bagdadiei, ieşiţi în afara pereţilor, exprimau mai bine decît orice nenorocirea şi singurătatea ce-şi aveau sălaşul sub acoperişul acela.

Capitolul al treilea

DIN TOATE CELE PATRU COLţuri ale principatului veneau oamenii la înmormîntarea Doamnei Mame şi a Doruntinei. A fost clar încă de la început că ceremonia va fi unul dintre evenimentele acelea care, urmînd unor întîmplări misterioase, erau necesare cînd şi cînd, la intervale regulate, pentru a-i strînge pe toţi în jurul lor. Adevărul e că atenţia generală fusese atrasă cu cîteva zile în urmă, încă din momentul în care s-a aflat de întoarcerea Doruntinei, dar înmormîntarea făcea publice, ca să spunem aşa, toate discuţiile sau gîndurile iscate între pereţii caselor sau în minţile oamenilor. Acum, toate acestea căpătau consistenţă şi se materializau în şirul nesfîrşit de oameni ce se îndreptau pe cătîri, în trăsuri sau pe jos către centrul administrativ al ţinutului.

Înmormîntarea avea loc duminică. Trupurile neînsufleţite fuseseră scoase în salonul cel mare al casei, de multă vreme pustiu, de la moartea băieţilor. Sub lumina lumînărilor, vechiul blazon al familiei, armele şi icoanele de pe pereţi, ca şi chipurile moartelor, păreau poleite în argint.

În jurul sicrielor impunătoare de bronz (bătrîna doamnă lăsase prin testament o sumă mare de bani pentru propria-i înmormîntare), şezînd pe taburete de lemn cu încrustaţii, cele patru bocitoare dirijau jelania femeilor. La douăzeci de ore de la moarte, în jurul sicrielor de bronz bocetele erau mai potolite, dar mai apăsătoare. Din cînd în cînd, după obicei, bocitoarele îşi strigau jalea într-o tînguială ritmată. Ba una, ba alta, ba toate patru împreună recreau fragmente din neobişnuita întîmplare.

Cu glas tremurător, una dintre bocitoare amintea de nunta Doruntinei şi de plecarea ei în depărtări. O alta, cu voce şi mai scîrţîitoare, îi plîngea pe cei nouă fii, care, imediat după nuntă, muriseră în lupta cu invadatorii ciumaţi. A treia începu să deplîngă doliul bătrînei mame rămasă singură pe pămînt.

Kostandine, fiul meu,
Unde-i jurămîntul tău
Să-mi aduci pe Doruntina

Să văd iar în ochi lumina ?
De demult tu mi-ai jurat,
Şi se vede c-ai uitat !

jelea cea de-a patra bocitoare blestemul mamei la capul fiului ce-şi călcase jurămîntul. Apoi, prima bocitoare deplînse ridicarea din mormînt a feciorului blestemat şi goana sa prin noapte către soră-sa.

— *Ce-i cu tine, frate bun ?*
— *Hai călare şi-am să-ţi spun !*
— *Stai oleacă, să mă schimb,*

plîngea bocitoarea.

— *Hai aşa, că n-avem timp,*[1]

răspundea cea de-a treia cu vorbele mortului.

Apoi, prima şi a patra bocitoare povestiră, întrerupîndu-se una pe alta, despre călătoria sorei şi fratelui pe acelaşi cal. A treia jeli sosirea celor doi acasă şi întoarcerea lui Kostandin în groapă. Cea de-a patra încheie povestea cu vorbele Doruntinei din faţa porţii şi răspunsul mamei dinăuntru.

După terminarea jelaniei comune, bocitoarele tăcură o vreme pentru a-şi mai trage sufletul, după care începură din nou. Cuvintele cu care îşi însoţeau bocetul erau mereu altele. O parte dintre versuri se repetau, o altă parte erau însă modificate sau schimbate complet pentru a fi înlocuite cu altele noi. În timpul bocitului, femeile treceau rapid peste partea din bocet asupra căreia stăruiseră mai mult înainte sau, din contră, insistau asupra părţii pe care o expediaseră sau chiar o săriseră în jelania anterioară. Astfel, se întîmpla ca, la un moment dat, să insiste asupra declanşării evenimentelor, vremii în care familia Vranaj trăia fericită, apoi asupra îndoielilor legate de căsătoria atît de îndepărtată a Doruntinei şi promisiunii lui Kostandin că o va aduce pe soră-sa ori de cîte ori va fi nevoie de ea. În jelania următoare, toate acestea erau parcurse rapid şi bocitoarele insistau mai mult asupra sinistrei călătorii

[1] Traducerea lui Focioni Miciacio (*Cetatea Rozafat. Folclor albanez*. Bucureşti, Editura Minerva, 1974).

pe cal, redînd discuţia dintre viu şi mort. În ceasurile ce urmară, partea aceasta era comprimată şi se dădeau în schimb alte amănunte, ca, de exemplu, întîlnirea dintre Doruntina şi Kostandin cel mort, se descriau dansurile (în satul Doruntinei era sărbătoare) şi cuvintele fratelui adresate fetelor din sat că „erau nespus de frumoase, dar că frumuseţea lor îl lăsa rece".

Oamenii lui Stresi, trimişi anume de el, notau bocetul cuvînt cu cuvînt şi-i expediau imediat însemnările. Stînd lîngă fereastra prin care pătrundea vîntul rece din nord, Stresi privea absent paginile, apoi lua pana şi începea să sublinieze cuvinte şi rînduri întregi.

— Putem noi să ne spargem capul zi şi noapte cu dezlegarea enigmei, îi spuse ajutorului său, bocitoarele îşi fac liniştite treaba.

— Aşa e, răspunse celălalt. Ele nici măcar nu se-ndoiesc că mortul a ieşit din groapă.

— Sub ochii noştri se naşte o legendă, zise Stresi, întinzîndu-i o pagină plină cu sublinieri. Uită-te la asta. Pînă alaltăieri bocetul n-avea nimic neobişnuit, aseară însă şi mai ales azi a căpătat forma unei autentice legende.

Ajutorul privi o vreme paginile pline cu versuri, cu sublinieri şi cu scurte note pe margine. Ici-colo, Stresi pusese semne de mirare şi de întrebare.

— Şi totuşi poate să iasă ceva şi de-aici, spuse şi zîmbi timid.

— Categoric.

Oamenii continuau să vină pentru înmormîntare, cunoscuţi şi necunoscuţi, din toate părţile. Sosiră prieteni vechi de familie, numeroase rubedenii, nobili şi oficialităţi, membri ai familiei princiare, reprezentanţi ai clerului. Veniră, de asemenea, nobili din comitatele şi principatele învecinate, unele mai apropiate, altele mai îndepărtate. Contele Topia, vechi prieten al Doamnei Mame, aflat în imposibilitatea de a veni (pe motiv de boală sau fiind în relaţii reci cu prinţul, nu se ştia precis), îl trimisese pe unul dintre moştenitori.

După cum se stabilise, înmormîntarea a avut loc în dimineaţa zilei de duminică. Datorită îngustimii drumului,

cortegiul nesfîrşit înainta anevoie către biserică. O parte dintre cei prezenţi fură obligaţi să sară şanţul şi să meargă pe cîmp. Mulţi dintre ei participaseră la nunta Doruntinei şi bătăile rare de clopot le-o aminteau şi mai bine. Era acelaşi drum, de la casa Vranaj la biserică, şi acelaşi clopot, doar bătăile lui sunau altfel. Şi mulţimea nuntaşilor se asemăna cu cea de azi şi, la fel ca astăzi, mulţi dintre ei trecuseră şanţul pentru că nu aveau loc pe drum.

Între nunta şi înmormîntarea Doruntinei fusese moartea celor nouă fraţi, dar aceasta semănase unui coşmar, pe care şi-l aminteau cu toţii tulbure. Coşmarul ţinuse două săptămîni. Şirul nenorocirilor părea a nu se mai sfîrşi. Ai fi putut crede că moartea n-avea să fie mulţumită decît luîndu-i pe toţi cei din neamul Vranaj. Şi chiar aşa se şi întîmplase : la început fuseseră aduşi doi dintre fii, morţi pe cîmpul de luptă. Doi morţi într-o zi şi se părea că moartea fusese nemiloasă cu casa Vranaj, fără să bănuiască nimeni ce avea să urmeze, pentru că nimănui nu-i trecuse prin cap că alţi doi fraţi, aduşi răniţi pe seară, vor muri peste trei zile. Rănile nu fuseseră grele, celor ai casei li se păruseră a fi chiar superficiale, în comparaţie cu plăgile mortale ale primilor doi. Şi, cînd în dimineaţa celei de-a treia zile îi găsiră morţi, în casa îndoliată, laolaltă cu noul doliu, ce-l făcea şi mai obsedant pe cel vechi, se instală şi stărui o durere cruntă, un soi de căinţă, de regret faţă de indiferenţa cu care fuseseră trataţi cei doi răniţi, pentru abandonarea lor (în realitate nu-i abandonase nimeni, deşi aşa li se păruse atunci, după ce aceştia muriseră). Toţi păreau nebuni de durere : bătrîna mamă, fraţii ceilalţi, proaspetele văduve. Îşi aminteau de rănile lor, care acum păreau gigantice, regretau că nu-i îngrijiseră destul, ba chiar deloc, se simţeau cu toţii vinovaţi. Moartea răniţilor îi lovise teribil deoarece li se părea că se jucaseră cu vieţile lor, că le lăsaseră să le zboare printre degete. Şi abia după cîteva zile, cînd moartea se reîntoarse în casa lor cu paşi încă şi mai apăsaţi şi-i luă pe cei cinci fraţi care mai rămăseseră, bătrîna mamă şi nurorile îşi pierdură complet capul. Se spunea că nici Dumnezeu nu trăsneşte de două ori în acelaşi loc ; doliul însă lovise casa Vranaj ca niciunde pe lume. Doar atunci s-a aflat că albanezii înfruntaseră o oştire

ciumată și că soarta răniților și a majorității supraviețuitorilor avea să fie asemănătoare.

Peste trei săptămîni, casa falnică a familiei Vranaj, cîndva fericită și zgomotoasă, se transformă într-un sălaș de umbre. Doar Doruntina, plecată cu puțin timp înainte, nu știa nimic despre nenorocire.

Clopotul bisericii bătea întruna de mort, dar printre cei prezenți ar fi fost greu să găsești pe careva, fie și rudă apropiată, care să-și amintească precis cum decursese înmormîntarea celor nouă frați. Totul se desfășurase atunci ca într-un coșmar. Scoaterea sicrielor din casă ținuse zece zile la rînd. Fuseseră încă unii ce uitaseră succesiunea exactă a morților și desigur că, după un timp, ar fi fost greu de spus care dintre frați căzuse în luptă, care murise atins de molimă și care și de una și de cealaltă.

Nunta Doruntinei și-o aminteau însă cu toții în cele mai mici amănunte. Făcea parte dintre evenimentele care, cu cît se îndepărtează în vreme, cu atît mai mult sînt idealizate, și asta nu pentru că ar fi în sine, memorabile, cît pentru că au darul de a strînge în jurul lor tot ce înseamnă frumusețe, pentru că întrupează binele din trecut, care s-a dus și nu mai este. Și apoi, a fost prima călătorie a unei localnice cu un mire străin și îndepărtat. Încă din vremuri imemoriale, depărtarea la care pleca mireasa a fost un fapt aprig disputat. Au existat diferite păreri, pentru și contra, destulă suferință, opoziție, sfadă și drame. Erau unii care susțineau ideea căsătoriilor în cadrul satului sau al familiilor, oameni gata să se sacrifice ca acest obicei străvechi să nu se piardă, tot astfel cum existau alții dornici să-și dea și viața pentru contrariu, pentru ideea ca măritișul să se facă la cît mai mare depărtare. Ambele tabere se înfruntaseră îndelung, pînă ce ultima începuse, încet-încet, să cîștige teren. Inițial simbolic, peste doi munți, peste patru, peste șapte, pînă ce s-a ivit cazul triumfal al Doruntinei, cuprinzînd aproape jumătate de continent.

Era normal deci, ca, în vreme ce mulțimea se îndrepta încet către biserică, oamenii să discute, să murmure, să-și reamintească de căsătoria Doruntinei, de îndoielile mamei și ale fraților, ce se opuseseră unui asemenea măritiș, de stăruința lui Kostandin în sprijinul căsătoriei și de jurămîntul făcut de acesta maică-si. Dacă Doruntina însăși

vroia sau nu să se căsătorească nu se ştiuse precis. Mai frumoasă ca niciodată, printre fraţi şi rubedenii, plînsă ca orice mireasă, complet tulburată, ea aparţinea deja mai mult orizontului decît alor săi.

Toate acestea erau rememorate acum, în timp ce cortegiul parcurgea drumul pe care nuntaşii îl făcuseră atunci. Şi, tot aşa cum un serviciu de cristal străluceşte mai deplin pe un fond de catifea neagră, tot astfel căsătoria Doruntinei părea mai minunată pe fundalul doliului de-acum. Oamenilor le era greu să se gîndească la una fără cealaltă, şi asta cu atît mai mult cu cît Doruntina părea, după spusa celor din jur, la fel de frumoasă în sicriu ca şi pe calul de nuntă. Frumoasă în van, şuşoteau unii. Frumoasă pentru nimeni. Frumoasă pentru pămînt.

Alţii, vorbind şi mai încet ca primii, comentau întoarcerea ei misterioasă, repetînd lucruri auzite sau contrariul lor. Se spune că Stresi se ocupă cu dezlegarea enigmei, zicea careva, personal prinţul l-a însărcinat cu descoperirea firelor misterului. Nu-i nici un mister, ascultă-mă pe mine, îl întrerupse cel de alături. Ea a venit ca să întregească şirul morţilor, asta e tot. Dar cum, în ce fel? Cum, nu se va afla niciodată. Se spune că noaptea, unul dintre fraţii ei s-ar fi ridicat din mormînt ca s-o aducă. Aşa am auzit şi eu, este chiar sinistru. Dar mai sînt şi alţii care spun că... Ştiu, ştiu, am auzit şi eu, mai bine lasă, e păcat să vorbim aşa, mai cu seamă azi, la înmormîntare. Ai dreptate.

Şi oamenii, căzînd tacit de acord, îşi întrerupeau discuţia, ca peste cîteva zile sau poate chiar de a doua zi, după ce moartele aveau să fie îngropate, cînd toţi fi-vor ceva mai liniştiţi, să vorbească iar despre asta, poate mai mult şi cu mai multă rîvnă.

În realitate, lucrurile chiar aşa s-au şi petrecut. Imediat după înmormîntare, atunci cînd s-ar fi părut că povestea se sfîrşise oarecum, s-a pornit o agitaţie uriaşă, cum rar se ţine minte să mai fi fost. Ea s-a răspîndit valuri-valuri în satele din jur şi de aici mai departe, în zonele periferice ale principatului, a trecut apoi hotarele şi a cuprins comitatele şi principatele vecine. S-ar fi părut că partici-

panții la înmormîntare, plecînd, au luat cu sine diferite variante ale întîmplării și le-au trimis care-ncotro.

Circulînd din gură-n gură, se înțelege că povestea strîngea în juru-i nenumărate simțăminte omenești, din cele pe care nimeni nu le face publice, ci așteaptă o asemenea ocazie pentru a le proclama indirect. Și, cu cît ajungea mai departe, cu atît mai de sine stătătoare devenea povestea și cu atît mai de nerecunoscut, asemenea unui nor călător, deși, în esență, rămînea aceeași : un mort se ridicase din mormînt pentru a-și ține făgăduiala făcută mamei că-i va aduce fiica măritată departe, atunci cînd bătrîna va avea nevoie de ea.

Nu se împlinise săptămîna de la înmormîntarea celor două femei, cînd Stresi fu convocat de urgență la Mănăstirea cu Trei Cruci, unde îl aștepta arhiepiscopul principatului, sosit aici special pentru o chestiune importantă.

Special pentru o chestiune importantă, repetă de douătrei ori Stresi, în vreme ce străbătea călare cîmpul. Ce treabă să aibă oare cu el arhiepiscopul ? Acesta ieșea rar de tot în lume și apoi, chiar dacă ar fi avut într-adevăr treabă cu Stresi, s-ar fi putut adresa pentru aceasta mai-marilor căpitanului sau l-ar fi putut convoca la reședința episcopală din capitala principatului, fără a trebui să facă drumul pînă la mănăstire. Poate că e vorba de o neînțelegere, își spuse Stresi, o încurcătură datorată slujbașilor sau curierilor. La urma-urmei, n-avea de ce să se enerveze dinainte.

Peste cîmpul amorțit sufla un vînt rece, de toamnă. De o parte și de alta a drumului, în depărtare, căpițele de fîn păreau că apar și dispar misterios. Stresi își ridică gulerul pelerinei. Dar dacă o fi vorba despre Doruntina, se întrebă, dar în aceeași clipă își spuse : prostii. Ce treabă să aibă arhiepiscopul cu ea ? Oare puține probleme are el acolo, la reședință, mai ales acum, cînd disputa dintre biserica catolică romană și cea ortodoxă bizantină ajunsese, în principatele albaneze, la culme ? Cu cîțiva ani în urmă, cînd fuseseră precizate oarecum zonele de influență ale catolicismului și ale ortodoxismului, iar principatul lor rămăsese sub tutela bisericii bizantine, Stresi își spusese că neînțelegerile îndelungate aveau să se

curme. Nu fusese însă deloc așa. Ambele biserici reîncepuseră lupta pentru a-și smulge una-alteia pe prinții și conții albanezi. Din rapoartele regulate pe care le primea de la hanuri și punctele de frontieră, Stresi aflase că în ultima vreme agitația misionarilor catolici prin principate se întețise. Poate că pentru asta venise arhiepiscopul, deși problema n-avea nici o legătură cu Stresi. Nu el dădea vizele de intrare. Nu, gîndi Stresi. Asta nu mă privește pe mine. Trebuie să fie altceva.

Dar, în fond, de ce să-și bată capul ? Avea să ajungă acolo și să afle despre ce era vorba. Nici nu merita să se necăjească. Probabil că nu era decît un fleac ; arhiepiscopul venise pentru altceva, poate în inspecție, de pildă, și cu ocazia asta, întîmplător, s-ar fi putut ivi ceva care să necesite prezența lui Stresi. Răspîndirea vrăjitoriei, de exemplu, era adesea pentru biserică o problemă și avea tangență cu munca lui Stresi. Da, da, putea fi ceva asemănător, își spuse el, simțind că logica i se împotmolise într-un punct. Vrăjitorie, ridicarea mortului din mormînt, de la una la alta nu era decît un pas... Ah, nu, aproape că urlă, venirea arhiepiscopului n-are nici o legătură cu Doruntina și, înțepînd burta calului cu pintenii, porni mai repede.

Era într-adevăr frig. Undeva, spre dreapta, se iviră casele unui cătun, care se pierdură apoi în zare. Șirele de paie rămîneau și ele, una după alta, în urmă.

Mănăstirea cu Trei Cruci era încă departe. Pe drumul ce-i mai rămăsese de făcut, Stresi nu se gîndi la altceva decît tot la cele de pînă atunci, doar că le rîndui altfel. Cîteodată își spunea : minciuni, prostii, e imposibil să fie așa și, chiar în cîteva rînduri hotărî să nu se mai gîndească la astea, totuși pînă la mănăstire nu se gîndi decît la motivul pentru care îl chemase arhiepiscopul.

Atît de aproape îl vedea pentru întîia oară. Fără veșmîntul ceremonial cu care îl văzuse în biserica din capitala principatului, arhiepiscopul părea un om sfios și slab, cu o piele atît de albă și de transparentă, încît aveai impresia că, fără prea mare efort, ai fi putut vedea ce se întîmplă în trupul acela aproape străveziu. Dar, de îndată

ce-l auzi vorbind, Stresi își schimbă impresia. Vocea prelatului n-avea nimic comun cu trupul, dimpotrivă, părea să aparțină veșmîntului ceremonial, mitrei și cădelniței la care, poate, n-ar fi renunțat pe moment, dacă nu le-ar fi suplinit cu glasul acela neobișnuit de puternic.

Arhiepiscopul intră direct în subiect. Îi spuse lui Stresi că aflase despre, chipurile, ridicarea cuiva din mormînt, în urmă cu două săptămîni, în partea aceea a principatului. Stresi respiră zgomotos. Iată, deci, despre ce era vorba, își zise. Dintre toate supozițiile sale se adeverea cea mai incredibilă. Cele întîmplate, urmase arhiepiscopul, erau dăunătoare, mult mai dăunătoare și mai inacceptabile decît s-ar fi putut imagina. Ridică apoi glasul : doar ușuratecii puteau trata superficial aceste întîmplări. Stresi simți cum sîngele îi urcă în cap și încercă să spună că nimeni nu l-ar fi putut acuza că luase lucrurile ușor, că, din contră, anunțase imediat cancelaria prințului și că făcuse tot ce-i stătuse în putință pentru a-i clarifica enigma, dar arhiepiscopul, ca și cînd i-ar fi citit gîndurile, continuă :

— Am fost încunoștințat încă de la început despre întîmplare și am dat poruncile cuvenite pentru a curma zvonurile, totuși trebuie să spun că n-aș fi crezut vreodată că acestea se vor răspîndi cu asemenea iuțeală.

— Da, zvonurile s-au răspîndit mai repede decît se aștepta, vorbi pentru întîia oară Stresi. Cîtă vreme arhiepiscopul însuși era de acord că nu prevăzuse urmările evenimentului, Stresi considera inutil să se mai apere.

— Am întreprins această călătorie obositoare tocmai pentru a cerceta proporțiile răului, urmă arhiepiscopul. Și, din nenorocire, am aflat că ecoul faptelor e catastrofal.

Stresi aprobă din cap.

— Pentru nimic altceva nu m-aș fi urnit pe o asemenea vreme, continuă arhiepiscopul, fără a-l slăbi din ochi pe Stresi. Pricepi acum cîtă importanță acordă sfînta biserică întîmplării acesteia ?

— Da, preasfinte, zise Stresi. Spuneți-mi, ce trebuie să fac ?

Arhiepiscopul, care socotise că întrebarea aceasta avea să fie pusă mai tîrziu, rămase tăcut cîteva clipe ca pentru a-și înghiți vorbele ce nu apucase să le mai spună. Stresi avu impresia că celălalt se enervează.

— Povestea să fie lichidată, spuse arhiepiscopul pe un ton potolit, adică să fie lichidată partea ei inutilă, cea neadevărată și potrivnică credinței. Înțelegi, căpitane ? Să fie combătută învierea omului, să fie blamată, demascată ca scorneală, contracarată cu orice mijloace.

— V-am înțeles, preasfinte.

— E greu ?

— Bineînțeles, zise Stresi. Pot interzice unui om să flecărească, dar cum să curm o asemenea agitație ? E peste puterile mele, preasfinte.

Ochii arhiepiscopului fură străbătuți de o luminiță rece.

— Bocitoarelor nu le pot interzice să jelească, urmă Stresi, iar agitația...

— Pe bocitoare să le determini să înceteze singure, îl întrerupse celălalt. Iar agitației să-i schimbi cursul.

— Cum ? întrebă liniștit Stresi.

Cei doi se priviră îndelung în ochi.

— Căpitane, spuse în cele din urmă arhiepiscopul, chiar ești convins că mortul s-a ridicat din groapă ?

— Nu, preasfinte.

Stresi avu impresia că celălalt răsuflă ușurat. Cum poate să creadă că aș fi atît de tîmpit încît să cred o asemena gogomănie ? se întrebă singur.

— Atunci ești de părere că altcineva a adus-o pe tînăra aceea ?

— Fără îndoială, preasfinte.

— Dovedește-o, prin urmare, zise arhiepiscopul, și bocitoarele își vor întrerupe singure bocetul, iar agitația se va potoli de la sine.

— M-am străduit, preasfinte, mărturisi Stresi, am făcut tot posibilul.

— Fără nici un rezultat ?

— Aproape. Sînt destui cei care nu cred în învierea mortului, puțini, ce-i drept, în comparație cu ceilalți.

— Fă atunci ca cei puțini să devină cei mulți.

— Am făcut tot ce s-a puut, preasfinte.

— Trebuie insistat, căpitane. Și asta se poate rezolva într-un singur fel : prinzîndu-l pe cel care a adus-o pe tînără, înșelătorul, ibovnicul sau aventurierul. Să se cer-

ceteze cu stăruință, insistent, pretutindeni. Să se răstoarne totul cu susu-n jos pînă ce va fi prins. Și dacă nu veți da de el, să-l inventați.

— Să-l inventăm ?

Se săgetară unul pe altul cu privirea.

— Deci, oricum, enigma trebuie dezlegată, spuse arhiepiscopul și-și lăsă primul privirea în jos. Multe lucruri par la început imposibile și, totuși, apoi se urnesc...

Glasul arhiepiscopului își pierduse tonul de la început.

— Voi face tot posibilul, preasfinte, promise Stresi.

Între ei se instală o tăcere chinuitoare, o asemenea tăcere din fața căreia ai ades impresia că nu te poți ascunde. Arhiepiscopul își plecase gînditor capul. Cînd începu din nou să vorbească vocea îi era din nou schimbată, încît Stresi tresări fără să vrea. Era vocea pornită din înfățișarea aceea blîndă, o voce moale, inspirînd încredere, o voce potrivită cu trupul.

— Ascultă, căpitane, zise arhiepiscopul, hai să vorbim deschis. Înainte de a continua, inspiră profund. Hai să vorbim deschis. Cred că știi ce importanță se dă acolo, sus, unor asemenea întîmplări. Cei de la Constantinopol te pot ierta pentru orice, dar, în chestiuni ce au de-a face cu principiile de bază ale sfintei biserici nu există iertare. Am văzut împărați masacrați, tîrîți prin hipodrom cu ochii scoși și limba tăiată, numai și numai pentru că îndrăzniseră să creadă că ar putea schimba ceva în sfintele precepte. Poate că-ți amintești, acum doi ani, după o dispută aprinsă asupra sexului îngerilor, a fost cît pe ce să înceapă un război civil în capitală.

Stresi își amintea ceva, deși nu dăduse niciodată importanță acestor sminteli ce răbufneau din cînd în cînd în capitala imperiului.

— Mai ales acum, continuă arhiepiscopul, cînd disputele dintre biserica noastră și cea catolică au atins apogeul. Acum, pentru un asemenea lucru îți pierzi capul. Pricepi, căpitane ?

— Da..., făcu Stresi, nesigur. Dar vreau să știu dacă vă referiți la întîmplarea despre care abia am vorbit.

— Bineînțeles, zise arhiepiscopul. Glasul îi redevenea tăios și categoric. Bineînțeles că la ea.

Stresi îl privea insistent.

— Se vorbește despre ridicarea cuiva din mormînt, urmă arhiepiscopul. Deci, despre înviere. Înțelegi ce înseamnă asta, căpitane ?

— Ridicarea cuiva din mormînt..., repetă Stresi, o scorneală neroadă.

— Nu-i atît de simplu, îl întrerupse arhiepiscopul. E o erezie înfloritoare. O erezie totală.

— Da, spuse Stresi, într-un fel e chiar așa.

— Nu într-un fel, ci oricum ai privi lucrurile, aproape că strigă arhiepiscopul. Vocea îi căpătase pe de-a-ntregul rezonanța plină de la început. Își apropie fruntea de cea a lui Stresi, încît acesta doar cu un efort de voință reuși să nu se tragă înapoi. Unul singur pe lume, pînă astăzi, s-a ridicat din mormînt, Isus Cristos, înțelegi, căpitane ?

— Înțeleg, preasfinte, zise Stresi.

— Deci, doar el s-a ridicat din moarte pentru a-și împlini menirea. Cine se crede cestălalt, mortul vostru, Kostandin, de încearcă să-l imite pe Cristos ? Ce forță l-ar ridica din lumea de dincolo, ce mesaj ar avea de transmis omenirii ? Ai ?

Stresi nu știa ce să răspundă.

— Nici unul, strigă arhiepiscopul. Nici unul. Iată de ce toate acestea sînt nebunești și eretice. Sînt o sfidare la adresa sfintei biserici și, ca orice sfidare, trebuie denunțată fără milă.

Prelatul tăcu o vreme pentru a-i da răgaz lui Stresi să înțeleagă avalanșa aceea de cuvinte.

— Așadar, ascultă-mă cu atenție, căpitane. Glasul începea să i se domolească din nou. Dacă nu vom înăbuși această poveste încă din față, ea va căpăta proporții și atunci va fi prea tîrziu. Va fi prea tîrziu, înțelegi ?

În după-amiaza aceleiași zile, Stresi se întorcea de la Mănăstirea cu Trei Cruci. Calul mergea agale și, cu aceeași încetineală, Stresi își amintea fragmente din lunga discuție cu arhiepiscopul. Mîine va trebui să iau de la capăt toată povestea asta, își zise. Adevărul e că niciodată n-o abandonase, ba chiar își eliberase ajutorul de toate celelalte treburi pentru a-i da posibilitatea de a răsfoi în liniște arhiva Doamnei Mame. Totuși, acum, cînd în capitala

principatului erau unii serios preocupați de evenimente, trebuia să ia treaba încă o dată de la început. Să trimită o nouă circulară hanurilor și punctelor de graniță, să promită o recompensă aceluia care îl va ajuta să dea de urma înșelătorului, să pornească un om spre Boemia pentru a afla ce se spunea pe-acolo despre plecarea Doruntinei. Acest ultim gînd îl însufleți pentru o vreme. Cum de nu-i trecuse prin cap mai demult așa ceva ? Asta ar fi trebuit să fie una dintre primele acțiuni întreprinse chiar după aflarea evenimentelor. Nu-i nimic, se consolă singur. Mai am timp.

Stresi privi în sus pentru a-și da seama ce oră e, dar cerul tomnatic era acoperit complet de nori. Arbuștii de pe marginea drumului se clătinau cînd și cînd sub pala rece de vînt, dar mișcările lor scoteau și mai mult în evidență pustietatea cîmpului. Un singur Isus Cristos e pe lume, repetă Stresi în sinea sa cuvintele arhiepiscopului. Și imediat după asta îi trecu prin gînd că pe drumul acesta ar fi putut trece și Kostandin. Cuvintele arhiepiscopului la adresa mortului fuseseră pline de dispreț. Nici Kostandin, cît fusese în viață, nu acordase prea multă cinstire preoției. Stresi nu-l cunoscuse personal, dar din cercetarea arhivei familiei, ajutorul său îi raportase cîteva constatări preliminare despre el. După cum reieșea din scrisorile bătrînei doamne, Kostandin se dovedise, în general, o fire năbădăioasă. Îi plăceau ideile noi, și le însușea cu pasiune, mergînd pentru ele pînă în pînzele albe. Așa se întîmplase și în cazul căsătoriilor. El fusese contra căsătoriei între vecini și, pătimaș cum era, chiar exagerat, se arătase gata de a împinge limitele evenimentului pînă la marginea lumii. După cum se putea deduce din scrisori, Kostandin era de părere că legăturile îndepărtate, pînă atunci privilegiul regilor și prinților, trebuiau să devină un lucru obișnuit pentru toți. Căsătoria la distanță dovedea forță și demnitate și el se îndîrjise să susțină că nobilul neam al arberilor avea toate calitățile pentru a suporta proba depărtării și dramele ce puteau lua naștere de aici.

Nu numai despre căsătorie, ci și despre multe alte lucruri Kostandin avea propriile sale păreri, opuse concepțiilor celorlalți, și bătrîna doamnă avusese destule necazuri

cu autoritățile din pricina lui. Stresi își amintea cîte ceva despre acestea, legate mai toate de biserică. În arhivă se aflau două scrisori ale unui înalt prelat adresate Doamnei Mame, în care acesta îi atrăgea atenția bătrînei în legătură cu ideile greșite și vorbele nesocotite spuse de Kostandin pe ici și pe colo la adresa bisericii. Mai erau și altele, chiar mai surprinzătoare decît acestea, îi asigurase ajutorul său, dar avea să înainteze un raport amănunțit despre ele abia la sfîrșitul cercetărilor.

Lui Stresi nu-i făcuse cine știe ce impresie această latură a personalității lui Kostandin, poate pentru că nici el însuși nu vădea prea multă considerație pentru biserică. Poziția aceasta era răspîndită printre funcționarii principatului. Și pe bună dreptate. Conflictul străvechi dintre catolicism și ortodoxism slăbise mult poziția bisericii în principatele albaneze. Acestea se aflau chiar pe linia de demarcație a celor două confesiuni și era firesc ca, din diverse motive, în principal politice și economice, să treacă fie de-o parte, fie de cealaltă. Acum, jumătate dintre ele erau catolice, jumătate ortodoxe, dar situația nu era cristalizată și ambele biserici nutreau speranțe de a-și smulge reciproc zone de influență. Stresi era convins că prințului însuși nu-i prea păsa de religie. Printre aliații săi credincioși se aflau prinți catolici, așa cum printre dușmani erau ortodocși. Adevărul e că în urmă cu numai o jumătate de secol principatul trecuse de la catolicism la ortodoxism, dar mai-marii de la Roma nu-și pierduseră speranța într-o răsturnare a situației.

Precum majoritatea slujbașilor, Stresi încerca să nu se amestece în treburile bisericii și nu lua niciodată în serios dispozițiile acesteia. Poate că nici nu s-ar fi prezentat la întîlnirea cu arhiepiscopul, cu un pretext oarecare, dacă în ultima vreme prințul, din prudență față de Bizanț, n-ar fi emis un important ordin prin care li se cerea tuturor funcționarilor principatului să se poarte prevenitor cu reprezentanții bisericii. În circulară se sublinia că interese înalte de stat îi dictau aceasta, fapt pentru care orice împotrivire avea să fie pedepsită.

Stresi își aminti toate acestea haotic, în timp ce privea concentrat întinderea sumbră a cîmpiei. Fantoma lui oc-

tombrie o cutreiera dintr-o parte într-alta. Brusc, Stresi se cutremură. În spatele unui tufiş, cîţiva paşi mai încolo, albeau oasele unui cal. Erau coastele şi şira spinării. Tigva lipsea. O, doamne, făcu Stresi trecînd mai departe. Ar fi putut fi calul *lui.*

Se înfăşură strîns în pelerină, încercînd să uite cele văzute. Se simţea trist, dar nu suferea. Graniţele tristeţii se identificau cu întinderea cîmpiei, peste care se întrezărea apropierea iernii. De ce te-ai ridicat din pămînt... ce mesaj ai avut de adus... Stresi se miră singur de întrebările acestea, pornite ca nişte şoapte din propria-i conştiinţă. Dădu din cap ca pentru a-şi veni în fire, tocmai el, cel ce zîmbise ironic acelora care credeau în asta. Surîse amar. Ce nebunie, îşi spuse şi îndemnă calul cu pintenii. O după-amiază mohorîtă, suspină apoi. Amurgea şi Stresi îşi îmboldi iar armăsarul s-o ia la galop. Pînă să ajungă în sat încercă să-şi scoată din cap tot ceea ce avea vreo legătură cu Doruntina. Ajunse în plină noapte. Luminiţele clipeau slab ici-colo. Cîţiva cîini lătrau care mai aproape, care mai departe. În loc să se îndrepte spre casă, Stresi îşi continuă drumul. Nu ştia nici el ce-l îndemnase la asta. Nu peste mult timp ajunse în faţa casei Doamnei Mame. Casa era pustie. Nu se zăreau decît arborii bătrîni, care, în întuneric, păreau şi mai înalţi. Casa masivă şi singuratică îţi provoca teamă. Stresi se apropie călare de poarta închisă pe dinafară, privi o vreme ferestrele întunecate, după care întoarse calul. Dar, după cîţiva paşi, trase din nou de dîrlogi. Se afla chiar printre arbori. Din poartă, silueta omenească se zărea totuşi, chiar în absenţa lunii. Noaptea de 11 octombrie fusese întrucîtva asemănătoare : fără lună, dar şi fără nori. Exact în acest loc Doruntina trebuie să se fi despărţit de călăreţul necunoscut. Cînd bătrîna a deschis poarta, el probabil că tocmai se depărta, deşi s-ar fi putut ca mama să-l fi zărit de la fereastră. Aici a fost, poate, ceva care i-a dat lovitura fatală... Stresi îşi întoarse calul în loc. Ce descoperire să fi făcut oare bătrîna doamnă în semiobscuritate ? Că necunoscutul era fiul ei ? (Doruntina îi spusese de afară : m-a adus frate-meu, Kostandin.) Că, din contră, nu fusese fiul ei şi fata a minţit-o ? Poate, dar asta nu justifică şocul. Că Doruntina s-a sărutat pentru

ultima oară cu necunoscutul, în momentul despărţirii, în întuneric... Gata, făcu Stresi şi trăgînd energic dîrlogii întoarse iar calul. În ultimul moment, îndepărtîndu-se, cu o mişcare smucită, asemeni celui ce încearcă să-şi descopere în noapte urmăritorul, privi încă o dată în urmă spre poarta zăvorîtă.

Capitolul al patrulea

A DOUA ZI DUPĂ ÎNTOARCEREA de la Mănăstirea cu Trei Cruci, Stresi se aşternu iar pe treabă pentru a clarifica misterul sosirii Doruntinei. Întocmi un ordin nou, mai amănunţit decît primul, în care nu numai că se dădeau instrucţiuni asupra modului cum să fie reţinuţi toţi suspecţii, ci promitea şi o recompensă celui ce ajuta la prinderea înşelătorului, prin participare directă sau prin denunţ. Pe lîngă asta, Stresi îi porunci ajutorului său să afle cine lipsise din sat de la sfîrşitul lui septembrie pînă la 11 octombrie şi să facă investigaţii secrete asupra fiecăruia dintre aceştia. Între timp, stabili pe unul dintre oamenii săi care să se pregătească la iuţeală şi să pornească la drum lung spre ţinutul Boemiei, unde să cerceteze la faţa locului cum se petrecuse dispariţia Doruntinei din casa soţului ei.

Omul încă nu pornise, cînd de la cancelaria prinţului sosi un al doilea ordin, mai insistent decît primul, prin care se dispunea clarificarea cazului în cel mai scurt timp. Stresi pricepu imediat că arhiepiscopul intervenise pe lîngă prinţ, iar acesta, pe de altă parte, cunoscînd lipsa de interes cu care funcţionarii săi tratau dispoziţiile bisericii, văzuse necesitatea unei noi luări de poziţie din partea sa. În ordin se sublinia că raporturile politice încordate din ultima vreme, în special cele cu Bizanţul, cereau înţelepciune şi dibăcie din partea tuturor subalternilor săi.

Între timp, arhiepiscopul îşi prelungi şederea la Mănăstirea cu Trei Cruci. Ce s-o fi fixat acolo ca bătut în cuie, se întreba cînd şi cînd Stresi. Pîndeşte, cu siguranţă, bătrînul vulpoi.

Stresi era tot mai nervos. Ajutorul său terminase de cercetat arhiva. Avea ochii umflați de atîta citit și rămînea mereu pe gînduri. Ești rătăcit de tot, îi spunea Stresi ca să mai glumească puțin printre treburile zilnice. Cine știe ce surpriză ai de gînd să ne faci. În loc să zîmbească, ajutorul îl privea cu niște ochi sumbri, care parcă spuneau : tu poate crezi că-i glumă, dar eu am găsit ceva în arhiva aia care o să te lase cu gura căscată.

Uneori, trăgîndu-se lîngă fereastră și aruncîndu-și privirea peste întinderea cîmpiei, Stresi își spunea că poate întîmplarea aceea s-a petrecut cu totul altfel față de cum și-o imaginase el, iar macabra călătorie cu călărețul necunoscut n-a fost altceva decît fructul imaginației bolnave a Doruntinei. La urma-urmei, călărețul nu fusese văzut de nimeni și chiar bătrîna mamă, care a deschis poarta, unicul martor deci, n-a afirmat niciodată așa ceva. O, doamne, s-ar putea ca toate astea să nici nu fi fost, își spuse el. S-ar fi putut ca Doruntina să fi aflat cumva de nenorocirea ce i-a lovit familia și, nebună de durere, să fi pornit singură la drum. În situația în care se găsea, s-ar putea ca ea să fi peregrinat îndelung pînă acasă, luni întregi, poate ani, crezînd apoi că drumul n-a durat decît o noapte. Altfel n-are cum se explica mulțimea de stele ce goneau pe cer. Pe urmă, unui om căruia zece zile de drum, cîte erau din Boemia, i s-au părut a fi numai o noapte, s-ar fi putut ca și o sută de zile să-i pară la fel. Și, în general, din partea unui asemenea om puteai să te aștepți la orice fantasmagorie.

Stresi încercă să-și amintească chipul Doruntinei, cum îl văzuse ultima oară, pentru a ghici pe el semnele bolii mintale, dar nu reuși defel. Închipuirea lui nu-l putea reconstitui. Se străduí atunci să-și alunge din cap ultimul raționament pentru că simțea că acesta îi fărîmițează orice dorință de a mai continua cercetările. În curînd, își spuse, după întoarcerea din Boemia a trimisului, lucrurile se vor lămuri.

Slujbașul său plecase spre ținuturile Boemiei în urmă doar cu o zi și jumătate, cînd Stresi fu anunțat că tocmai veniseră de acolo oameni din familia bărbatului Doruntinei.

tinei. La început se zvonise că ar fi vorba chiar de acesta, după care, imediat, se aflase că erau doi veri primari ai săi.

După ce repezi un curier pentru a-l întoarce din drum pe trimisul oficial în Boemia, Stresi alergă să-i vadă pe noii-veniți, ce trăseseră la Hanul de la Răspîntie.

Aceștia erau doi bărbați tineri, semănînd atît de mult unul cu altul, încît ai fi putut să-i iei drept gemeni, cu toate că nici vorbă de așa ceva. În momentul apariției lui Stresi erau încă vlăguiți de drumul lung și nu reușiseră să se spele sau să-și schimbe straiele. Privirea lui se fixă încă de la început pe părul prăfuit al drumeților, dar atît de direct, de ciudat, încît unul dintre ei, zîmbind vinovat, își trecu mîna prin plete și spuse ceva într-o limbă complet necunoscută.

— Ce limbă vorbesc ? își întrebă Stresi ajutorul, care ajunsese la han puțin înaintea sa.

— Dracu' știe, răspunse ajutorul, seamănă cu un soi de germană amestecată cu spaniolă. Am trimis pe cineva la Mănăstirea Veche să aducă pe vreunul dintre călugării care știu limbi străine. Cred că vor sosi cît de curînd.

— Greu de tot m-am înțeles cu ei cu puțina latinească pe care o știu, zise hangiul. Da' și ei o vorbesc de-ți vine s-o iei la goană.

— Poate că au nevoie să se spele și să-și vină în fire nițeluș, îi spuse Stresi hangiului. Zi-le să meargă sus dacă vor, pînă vine tălmaciul.

Hangiul traduse ca vai de lume în latinește cuvintele lui Stresi. Cei doi aprobară din cap și, unul după altul, urcară treptele ce scîrțîiau de-ai fi zis că stau să se fărîme. În timpul ăsta Stresi le cerceta hainele pline de praf.

— Au mai spus ceva ? întrebă după ce se făcu liniște. Știu că Doruntina a murit ?

— Au aflat pe drum, răspunse ajutorul, despre moartea ei și a maică-si și cîte ceva despre evenimente.

Stresi începu să pășească de colo-colo prin sala mare a hanului. Ceilalți, ajutorul său, hangiul și un al treilea îi urmăreau cu atenție mișcările, fără a îndrăzni să-l tulbure. Cam mult întîrzie călugărul, zise Stresi în două-trei rînduri deși nu sosise nici el de prea multă vreme.

Călugărul de la Mănăstirea Veche apăru cam peste o jumătate de ceas. Stresi îl trimise imediat pe hangiu să-i cheme pe cei doi, care coborîră unul după altul pe scara de lemn ce părea că scîrțîie din ce în ce mai tare. Scuturat de cea mai mare parte a prafului părul lor părea deschis de tot la culoare.

— Spuneți-le că eu sînt căpitanul Stresi, zise, adresîndu-se călugărului, responsabil cu păstrarea ordinei peste ținutul din jur. Presupun că au venit pentru a afla ce s-a întîmplat cu Doruntina, nu ?

Călugărul le vorbi străinilor, dar aceștia se priviră unul pe altul nepricepînd nimic.

— În ce limbă le vorbești ? întrebă Stresi.

— O să încerc alta, zise călugărul, fără a răspunde la întrebarea lui Stresi.

Spuse iar ceva, ceva ce-i făcu pe cei doi străini să se privească avînd întipărită pe chip suferința celui care pricepe foarte puțin din ceea ce-i zici. Între timp, unul dintre ei zise cîteva vorbe și, de astă-dată, fu rîndul călugărului să-și schimonosească obrazul a neputință. Toate acestea continuară o vreme de o parte și de alta pînă ce călugărul pronunță, în fine, cîteva fraze lungi, care îi făcură pe cei doi străini să dea din cap bucuroși.

— Am găsit-o, slavă domnului, rîse călugărul, vorbesc o germană amestecată cu slavonă. Cred c-o să ne înțelegem.

Stresi începu să le vorbească :

— Ați venit chiar la timp, spuse. Cred c-ați auzit ce i s-a întîmplat nevestei vărului vostru, Doruntinei. Soarta ei ne-a întristat pe toți.

Chipurile străinilor se mohorîră pe dată.

— Tocmai trimisesem un om spre ținuturile Boemiei, să afle adevărul în legătură cu venirea ei încoace, cînd ni s-a anunțat sosirea voastră, continuă Stresi. Cred că vom putea afla ceva de la voi, după cum și voi veți putea afla ceva de la noi. Presupun că aflarea adevărului ne interesează în egală măsură pe toți.

Cei doi dădură din cap în semn că așa era.

— Cînd am plecat nu știam nimic, spuse unul dintre ei. Știam doar că soția vărului nostru, Doruntina, a plecat

pe nepusă-masă, în condiţii puţin neclare, cu fratele ei, Kostandin.

Omul tăcu, aşteptînd ca monahul să traducă. Celălalt îl privea ţintă cu ochii săi azurii.

— Pe drum, continuă primul, cu mult mai-nainte de a ne apropia, am aflat că soţia vărului nostru ajunsese, într-adevăr, acasă, dar că frate-său, Kostandin, cu care, după spusa ei, a plecat, de trei ani nu mai era în viaţă.

— Da, zise Stresi, aşa e.

— Tot pe drum am aflat şi de moartea ei şi a bătrînei doamne, ceea ce ne-a întristat mult.

Străinul îşi lăsă ochii în jos. Se scurse un moment de linişte, în timpul căruia Stresi le făcu semn să plece hangiului şi celor doi-trei curioşi ce se apropiaseră de grup.

— Ai vreo odaie mai ferită pe-aici ? îi strigă Stresi hangiului.

— Da, domnule căpitan, răspunse omul. Aici, în dos, e un loc liniştit. Veniţi cu mine.

Intrară unul după altul într-o săliţă şi Stresi îi invită să se aşeze pe scaunele de lemn sculptate.

— Cînd am pornit aveam un singur scop, urmă străinul, să clarificăm problema plecării ei, adică, pe de-o parte, să adeverim că ea a ajuns într-adevăr acasă, iar pe de alta să aflăm motivul acestei plecări şi dacă se gîndea sau nu să se mai întoarcă, precum şi alte chestiuni, subînţelese în asemenea istorii. În vreme ce călugărul traducea, străinul îl privea ţintă pe Stresi, vrînd parcă să-şi dea seama dacă sensul cuvintelor sale ajungea pe de-a-ntregul la el. Pentru că o plecare ca aceasta, vă daţi seama, prilejuieşte tot felul de...

— Desigur, spuse Stresi, vă înţeleg perfect.

— Dar acum s-a ivit cu totul altceva, continuă omul, şi anume fratele mort. Bărbatul Doruntinei, vărul nostru, nu ştie nimic despre asta şi vă daţi seama că apare un nou semn de întrebare. Dacă fratele ei e mort de trei ani, atunci cine a adus-o ?

— Tocmai, zise Stresi, întrebarea asta mi-am pus-o, de cîteva zile încoace, nu numai eu, ci şi mulţi alţii.

Stresi deschise gura pentru a-şi urma vorba, dar îşi pierdu şirul gîndurilor. Revăzu în minte fulgerător, cine

știe prin ce asociație de idei, oasele calului, chiar în mijlocul cîmpului, apărute acolo ca dintr-un vis urît.

— Cine l-a văzut pe călăreț ? întrebă.

— Unde ? Ce călăreț ? întrebară aproape într-un glas cei doi străini.

— Pe cel despre care s-a crezut că-i fratele ei.

— A, da. Ceva mai departe erau cîteva femei. Ele au spus că au văzut un călăreț lîngă poarta vărului nostru și pe Doruntina, care se grăbea să încalece pe calul aceluia. Apoi, mai e și biletul ei.

— Exact, făcu Stresi. Ea mi-a vorbit și despre bilet. L-ați văzut ?

— Îl avem la noi, vorbi celălalt străin, cel care pînă atunci tăcuse.

— Cum ? Aveți biletul ?

Stresi nu-și crezu urechilor, dar, în vremea aceasta, străinul scotoci prin tolba de piele, din care scoase, într-adevăr, un bilet. Stresi se aplecă să-l vadă.

— Scrisul ei, făcu, din spatele său, ajutorul. Îl cunosc foarte bine.

Stresi se uită peste literele mari, scrise parcă de o mînă neexersată. Cuvintele erau într-o limbă străină. Unul dintre ele, ultimul, fusese șters.

— Ce scrie ? întrebă Stresi, apropiind biletul de ochi. Printre cuvinte se înțelegea doar numele fratelui, scris altfel decît în albaneză : Cöstanthin. Cum se traduce ? întrebă iar Stresi.

— Plec cu fratele meu, Kostandin, citi călugărul.

— Și cuvîntul șters ?

— Înseamnă „dacă".

— Deci, plec cu fratele meu Kostandin. Dacă..., repetă Stresi. Ce-i cu acest „dacă" și de ce să-l fi șters ?

Aici să se ascundă adevărul ? se întrebă imediat Stresi. O ultimă încercare de a mărturisi ceva ? Și apoi, pe moment, să se fi răzgîndit ?

— Poate că i-a fost greu să explice, într-o limbă străină, ce avea de explicat mai jos, spuse călugărul, fără a-și lua privirea de pe text. Și cuvintele celelalte sînt pline de greșeli.

Tăceau cu toții.

Gîndul lui Stresi se fixase asupra unui singur lucru : avea în faţa ochilor o mărturie certă. Din mulţimea de fapte, aparent încîlcite, apăruse în cele din urmă un obiect concret : biletul scris de mîna ei. Apoi, călăreţul fusese văzut de femei, deci şi el fusese real.

— Cînd s-a petrecut asta ? întrebă el. Vă amintiţi ?

— Pe douăzeci şi nouă septembrie, răspunse unul dintre străini.

Iată, deci, că s-a clarificat şi perioada. O noapte lungă, cu pîlcuri de stele ce alergau înapoi, aşa spusese Doruntina. Cînd, de fapt, fusese vorba de o călătorie de douăsprezece sau, mai exact, de treisprezece zile.

Stresi se simţea uluit, dar era o uluială ciudată. Adevărurile reale, tangibile, pe care le aflase, biletul Doruntinei, călăreţul cu care plecase la drum şi răstimpul de treisprezece zile cît ţinuse călătoria, în loc să-i dea un sentiment de siguranţă, îi pricinuiau doar o neliniştе imensă. Pesemne că vecinătatea lor cu irealul îi sporea nehotărîrea în loc să i-o diminueze. Stresi nu ştia ce să mai spună.

— Vreţi să mergeţi la cimitir ? întrebă în cele din urmă.

— Firеşte, firеşte, răspunseră în cor străinii.

Porniră, toţi cîţi erau, pe jos într-acolo. De la ferestre şi de pe verandele caselor zeci de ochi îi urmăreau îndreptîndu-se către biserică. Paznicul cimitirului deschisese din vreme poarta de fier. Primul intră Stresi, luînd pe tălpile cizmelor hălci mari de noroi. Străinii priveau curioşi şirurile de morminte.

— Iată unde se află fraţii ei, zise Stresi, oprindu-se dinaintea celor nouă morminte din piatră neagră. Iar aici sînt Doamna Mamă şi Doruntina, urmă, arătîndu-le două grămezi de pămînt, fiecare cu cîte o cruce de lemn, provizorie, la cap.

Străinii rămaseră o bucată de vreme nemişcaţi, cu frunţile plecate. Părul lor avea acum culoarea picăturilor de ceară de pe marginea icoanelor.

— Aici e Kostandin.

Vocea lui Stresi părea venită de departe. Lespedea de deasupra mormîntului, deplasată puţin spre dreapta, nu

fusese încă pusă la loc. Privirea ajutorului se fixă un moment pe figura lui Stresi, dar chipul acestuia lăsa să se înțeleagă că nu e nevoie să se pomenească despre deplasarea pietrei de pe mormînt. Paznicul cimitirului, ce însoțea grupul, înțelese și el.

— Asta e, făcu Stresi cînd ieșiră iar la drum. Din toată familia n-a mai rămas decît o grămadă de pămînt.

— Foarte trist, zise unul dintre străini.

— Sosirea Doruntinei ne-a tulburat pe toți, continuă Stresi. Poate mai mult decît plecarea ei, pe voi.

O bucată de drum discutară din nou despre călătoria misterioasă a tinerei femei. O asemenea plecare, spuseră ei, este, oricum, nejustificată.

— Acolo se plictisea ? întrebă Stresi. Vreau să știu dacă suferea după ai săi.

— Desigur, răspunse unul dintre străini.

— Și apoi, la început, nu înțelegea limba, ceea ce i-a accentuat sentimentul singurătății. Se plîngea deseori de asta ?

— Dă. Mai ales în ultimul timp.

Era o singurătate...

— Aha, mai ales în ultimul timp, repetă Stresi.

— Da, în ultimul timp. Tînjea continuu, în special pentru că de acasă nu-i venea nimeni.

— Tînjea, murmură Stresi. O fi vrut să vină și singură, firește.

— Da, în cîteva rînduri. Vărul meu, bărbatul ei, i-a spus : „Dacă nu vine vreunul dintre ai tăi să te vadă pînă la primăvară, o să te duc eu însumi acolo".

— Așa ? !

— Da. Adevărul e că nu numai ea, ci noi, cu toții, începuserăm să bănuim că aici s-a petrecut ceva.

— Și, probabil că ea n-a vrut să mai aștepte pînă la primăvară, zise Stresi.

— Da.

— Cînd a aflat de plecarea ei, soțul, desigur, a...

Străinii se priviră unul pe altul.

— Bineînțeles. Totul părea extrem de ciudat. A venit frate-său s-o ia, bun, dar de ce n-a intrat, chiar și pentru cîteva clipe, în casă ? De ce așa pe grabă, fără să vadă pe

nimeni ? E adevărat, între Kostandin şi vărul nostru avusese loc un incident, dar cu multă vreme în urmă şi...

— Ce incident ? îl întrerupse Stresi.

— În noaptea nunţii, îi răspunse ajutorul aproape în şoaptă. Bătrîna doamnă pomeneşte de el în scrisori.

— Aşadar, indiferent de asta, urmă străinul, purtarea fratelui a fost oricum inexplicabilă, dacă el a fost, într-adevăr, frate-său.

— Iertaţi-mă, spuse Stresi, dar vreau să vă întreb dacă şoţul s-a îndoit că ar fi fost vorba de Kostandin.

Ei se priviră din nou unul pe altul.

— Da, cum să zic, sigur că s-a îndoit. Şi se înţelege că, dacă nu a fost fratele, atunci a fost altcineva... Orice e posibil. Deşi nimeni nu s-a gîndit la asta. Se împăcau de minune. E adevărat, ea suferea pentru faptul că era străină, nu ştia limba şi, mai ales, deoarece îi era dor de ai săi, dar, orice ar fi fost, se iubeau.

— Deşi a plecat cum a plecat..., îl întrerupse celălalt.

— Da. Ca să vorbim deschis, plecarea ei a dat naştere la bănuieli. Pentru asta ne-am pornit şi noi la drum, la rugămintea vărului nostru, bărbatul ei, ca să clarificăm lucrurile. Dar iată că aici am găsit o încurcătură şi mai mare.

— O încurcătură..., făcu Stresi. E, într-o anumită măsură, adevărat, deşi trebuie spus că Doruntina a ajuns într-adevăr acasă la ai săi.

Pronunţase cuvintele acestea tărăgănat, ca şi cînd i-ar fi fost greu să vorbească, în vreme ce în sinea sa se întrebă : de ce o mai aperi încă ?

— Adevărat e, zise unul dintre străini. Oarecum, pe de o parte, ne-am liniştit. Doruntina a ajuns fără îndoială acasă la ai săi, dar trebuie să admitem că s-a ivit o nouă îndoială : fratele, cu care chipurile ar fi făcut tot drumul acesta, e mort de mult. Atunci se pune întrebarea : cine a adus-o ? Pentru că cineva a adus-o, nu ? Călăreţul a fost văzut de cîteva femei. Aşadar, de ce să fi mînţit ?

Stresi privi în jos gînditor. Băltoacele de pe drum erau pline cu frunze moarte. Să le spună că toate aceste întrebări el şi le pusese deja, i se păru inutil. Şi la fel de inutil i se păru să le vorbească despre bănuielile lui legate de cel ce

se dăduse drept Kostandin. Mai mult ca oricînd, acum se îndoia de ele.

— Nu știu ce să spun, zise și ridică din umeri. Se simțea obosit.

— Nici noi nu știm ce să spunem, consimți unul dintre străini, cel care vorbise mai puțin. Toate astea sînt atît de triste... Vom pleca chiar mîine, nu mai avem ce face pe-aici.

Stresi tăcu.

Adevărul e că n-au ce să mai facă pe-aici, își zise cu amărăciune.

Străinii plecară a doua zi. Stresi simți cum parcă nu așteptase decît asta ca să se apuce în liniște, poate pentru ultima oară, de rezolvarea cazului Doruntinei. Acum era clar că trimiterea celor doi veri cu sarcina de a verifica adevărul vorbelor Doruntinei din bilet, demonstra că soțul ei se gîndise în primul rînd la adulter. Și poate că avusese dreptate. Poate că povestea a fost mult mai simplă decît și-ar fi putut închipui, așa cum se întîmplă adesea cu evenimentele ce, fiind de fapt teribil de banale, pentru a-și ascunde insignifianța îți încurcă mințile. Stresi credea că, în fine, va descîlci misterul. Pînă atunci admisese mereu existența înșelătorului, dar se pare că a fost tocmai pe dos. Nimeni n-o înșelase pe Doruntina, ci, dimpotrivă, ea își mințise în primul rînd soțul, apoi mama și pe toți ceilalți. Ne-ai luat mințile la toți, o dojeni Stresi supărat și trist.

Bănuiala că Doruntina mințise se ivea cînd și cînd, dar dispărea iute, acoperită de negura ce învăluia întîmplarea. Lucru admisibil pentru o istorie cu atîtea neclarități. Ajungea ca Stresi să-și amintească de îndoiala sa veche, cum că poate atît călărețul, cît și călătoria nici nu existaseră și că Doruntina plecase spre casă de luni sau poate de ani de zile, ajungea, deci, să-și amintească de bănuiala referitoare la boala ei mintală, pentru ca orice raționament să fie pus sub semnul întrebării. Sosirea străinilor din Boemia pusese însă capăt acestor îndoieli. Exista un bilet pe care-l văzuse cu ochii lui, în care scria despre plecarea ei cu cineva, călărețul fusese zărit de cîteva femei și, mai ales, toate acestea purtau o dată,

29 septembrie. Acum n-ai de ales, îşi spuse Stresi, nu fără părere de rău. Satisfacţia pe care o simţea în faţa dezlegării enigmei era searbădă. Îndrăgostit, poate, de mister, ar fi vrut ca misterul să fie veşnic. Şi, apoi, se simţea înşelat.

Deci toate acestea, lăsînd la o parte decorul funebru, n-au fost altceva decît o aventură de dragoste. Esenţa poveştii asta era. Celelalte n-au constituit decît elemente de mîna a doua. Avusese dreptate nevastă-sa, care încă de la început văzuse lucrurile astfel. Femeile au uneori un simţ special pentru asemenea situaţii. Da, da, repetă Stresi în sinea sa, vrînd parcă să-şi întipărească mai bine în minte ultimul gînd. O călătorie cu iubitul, chiar dacă dragostea se însoţise cu moartea. Dar poate că tocmai aceasta dădea culoare întregii aventuri. Ce n-aş da să fac din nou drumul acela, spusese ea. Desigur, făcu Stresi, desigur, Doruntina.

Nu o pizmuia, se simţea însă puţin ostenit. Creierul său, la început ezitînd, apoi din ce în ce mai stăruitor, îşi puse în funcţiune mecanismul ce recompunea evenimentele. Cînd şi cînd, gîndul îi zbura la cei doi străini care goneau acum spre centrul Europei şi care, cu siguranţă, frămîntau în minte totul. Era cît se poate de clar că între ei discutau mult mai deschis decît aici, îşi aminteau amănunte observate de ei sau povestite de alţii, dovedind pornirea femeii străine, a Doruntinei, de a-şi înşela bărbatul.

Încetul cu încetul Stresi reconstituia întîmplările. La puţină vreme după căsătorie, Doruntina înţelege că nu-şi mai iubeşte soţul. E tristă, regretă măritişul. Durerea îi sporeşte din necunoaşterea limbii, din singurătate şi mai ales din dorul după ai săi. Îşi aminteşte de polemicile lor îndelungate legate de căsătoria ei, de îndoieli, de părerile „pro" şi „contra" şi toate acestea îi înzecesc aleanul. Pe de altă parte, nici unul dintre fraţi nu vine s-o vadă. Nici chiar Kostandin, care jurase. Uneori se îngrijorează la gîndul că s-a întîmplat vreo nenorocire, dar îl alungă spunîndu-şi că are nu unul sau doi, ci nouă fraţi, şi toţi în floarea vîrstei. Crede mai degrabă că au uitat-o. Şi-au măritat singura soră departe, peste şapte ţări şi

şapte mări, iar acum o lasă în plata domnului. Amărăciunea ei sporeşte cu fiecare zi, făcînd-o să-şi urască soţul. I se pare că el este cauza tuturor relelor. Că a venit de la capătul lumii pentru a-i strica rostul. Supărarea permanentă, lipsa bucuriilor îi stîrneşte dorinţa de răzbunare. Să-l las, să plec, dar unde ? Este singură de tot în mijlocul unui continent străin, o femeie de douăzeci şi trei de ani. În aceste condiţii, se înţelege că singura consolare ar fi o poveste de dragoste. Poate că începe fără a-şi da seama cum, pentru a-şi umple singurătatea. I se dă primului care-i iese în cale. Acesta ar putea fi un drumeţ (nu se leagă acum speranţele ei de drum ?). Fără a sta prea mult pe gînduri, hotărăşte să plece cu el. Vrea la început să fugă fără a anunţa pe nimeni, apoi, în ultima clipă, poate din părere de rău pentru soţ, poate din bună-cuviinţă (fusese crescută într-o familie în care manierele alese erau la mare preţ), decide să lase un bilet. Şi aici s-ar fi putut să aibă îndoieli : să-i declare soţului adevărul sau nu ? Poate că de milă, mai mult pentru a nu-i răni mîndria decît din alte motive, îi scrie că pleacă cu frate-său Kostandin. Ceea ce e şi verosimil, datorită jurămîntului de credinţă prin care Kostandin promisese că o va aduce acasă, la bine sau la rău, jurămînt cunoscut de toţi, inclusiv de bărbatu-său.

Şi astfel, fără a se gîndi prea mult la urmări, fuge cu iubitul. Şi-au făcut sau nu planuri de căsătorie, n-are importanţă. Speră că mai tîrziu va putea veni acasă cu el, să le explice fraţilor şi maică-si cum stau lucrurile, să le povestească despre durerea ei, despre singurătatea ei (o astfel de singurătate...) şi poate că aceştia, auzind-o, ar putea-o ierta. Iar ea ar putea trăi, în final, cu bărbatul acela pe lîngă ai săi, fără să mai plece niciodată... niciodată...

Toate acestea ea le gîndeşte tulbure. În momentul acesta, sedusă de fericirea clipei, nu vrea să-şi bată capul cu planuri de viitor. E timp, om trăi şi om vedea. Şi împreună cu iubitul trec din han în han (şi-a vîndut, cu siguranţă, bijuteriile), ameţiţi de dragoste.

Fericirea e însă trecătoare. Într-un astfel de han ea află (ce uşor e să afli noutăţi prin hanuri, în lungile nopţi de toamnă), deci, într-unul din hanuri află despre

necazul abătut peste familia ei. Poate că i se vorbește și despre proporțiile nenorocirii, poate că nu sau poate că-și imaginează și singură cum s-a întîmplat, după ce află, în treacăt. despre oștirea străină molipsită de ciumă, care înjumătățise populația Arberului. Atunci își iese din minți, căința, groaza, jalea, pierderea cunoștinței anulîndu-i spiritul de discernămînt. Își roagă iubitul s-o ducă imediat acasă și el acceptă. Ea, deci, Doruntina, este cea care l-a adus pe călărețul necunoscut cu sine, găsind cu greu drumul, stat după stat și principat după principat, și nu el pe ea.

Cu cît se apropie mai mult de granițele Arberului, cu atît ea se gîndește mai des cum va răspunde la întrebarea „cine te-a adus ?". Pînă acum nu s-a gîndit prea mult la asta. Să ajungă odată acasă, apoi va vedea ce-i de făcut. Se apropie mereu. Sosirea trebuie justificată. Să spună că a venit cu un necunoscut, e puțin credibil. Cu iubitul, nu se poate. Mai-nainte s-a gîndit doar în treacăt la asta, haotic, pentru că durerea o împiedica să-i vadă însemnătatea, acum însă lucrurile își recapătă importanța lor. În vreme ce gîndul i se zbate în căutarea soluției, își amintește de jurămîntul lui Kostandin și se hotărăște pe loc : va spune că a adus-o acesta, conform promisiunii făcute. Ceea ce arată că știe de absența lui Kostandin de acasă, deci, de moartea lui. Încă nu cunoaște precis amploarea nenorocirii abătute peste ai săi, dar despre moartea lui Kostandin știe sigur. Despre el s-a interesat, pare-se, în mod special. De ce ? E normal ca acesta să ocupe un loc aparte în gîndurile ei, pentru că el a jurat să vină s-o ia. În zilele ei triste, pe Kostandin l-a așteptat să apară pe drumul prăfos.

De-acum, pînă acasă mai e puțin și ea, chiar dacă ar dori-o, n-ar mai avea timp, cu conștiința tulburată, să găsească o altă minciună. Va spune, deci, că a adus-o mortul. Și așa, iat-o bătînd în poartă. Îi spune iubitului să stea la o parte, să nu apară, poate că-și dă întîlnire cu el peste două-trei zile. Maică-sa, cutremurată, îi pune așteptata întrebare : „Cu cine ai venit ?" Doruntina îi răspunde : „Cu Kostandin". Bătrîna îi spune că fratele e mort, dar Doruntina nu mai dă înapoi. „Stai să te mai

sărut o dată pînă nu deschide poarta", îi şopteşte iubitul şi o sărută pentru ultima oară în întuneric. Sărutul acesta l-a văzut bătrîna doamnă de la fereastră. Ceea ce a înspăimîntat-o. O fi crezut oare că fiul s-a ridicat din mormînt pentru a-i aduce fata ? S-ar putea mai degrabă ca el să nu fi fost fiul său, ci un necunoscut. Dar, în ambele cazuri, şi dacă şi-ar fi închipuit că mortul se sărută cu Doruntina, şi că în locul mortului e un om viu, groaza ei a fost aceeaşi. S-ar putea ca ea să fi crezut în ultima variantă : că fiică-sa se sărută cu un necunoscut. Minciuna Doruntinei i s-a părut, deci, lugubră : în pofida nenorocirii, ea se iubeşte; ca o stricată, cu drumeţi necunoscuţi.

Cele întîmplate între mamă şi fiică, după deschiderea porţii, explicaţii, blesteme, jale, nu le ştie nimeni.

Apoi evenimentele s-au derulat cu repeziciune. Doruntina află proporţiile dramei, se înţelege că legăturile ei cu iubitul se rup definitiv. Greşeala lui Stresi a fost că în ordinul trimis încă de la început hanurilor şi punctelor de graniţă a poruncit să se aibă în vedere călăreţii (bărbatul şi femeia, pe acelaşi cal sau fiecare pe calul său) care veneau, în loc să se acorde egală atenţie oricărui călător singuratic ce ieşea din principat. Greşeală pe care o îndreptase în al doilea ordin, avînd acum speranţa că necunoscutul va putea fi prins, cu atît mai mult cu cît el trebuie să fi stat ascuns o vreme, aşteptînd să vadă ce se va întîmpla. Şi, chiar dacă nu va fi prins, cel puţin să fie dovedită trecerea lui, aşa încît să poată fi anunţate principatele şi comitatele vecine, aflate sub influenţa Bizanţului, pentru a-l aresta oriunde s-ar găsi.

Înainte de a o porni spre casă pentru prînz, Stresi îşi întrebă încă o dată ajutorul dacă nu sosise vreo veste de pe la hanuri. Ajutorul neagă din cap. Stresi îşi aruncă pelerina pe umeri şi tocmai se pregătea să iasă, cînd celălalt îl opri :

— Am terminat treaba în arhivă. Mîine, dacă sînteţi liber, aş putea să vă fac un raport.

— Aşa ? Cum stau lucrurile ?

Ajutorul îl privi stăruitor.

— Am părerea mea, zise încet, complet diferită de a celorlalţi...

— Așa ? făcu Stresi din nou și zîmbi privind în altă parte. La revedere, spuse. Mîine am să-ți ascult raportul.

Drumul pînă acasă îl făcu fără să se gîndească aproape la nimic. Și-i aminti totuși pe cei doi străini ce călăreau acum spre Boemia, gîndindu-se probabil la aceleași lucruri la care el cugetase de la început.

— Știi ceva ? o întrebă pe nevastă-sa, de cum intră pe ușă. Mi se pare c-ai avut dreptate. După cum s-ar părea, întîmplările cu Doruntina n-au fost altceva decît o poveste de dragoste.

— Vezi ? Femeia se îmbujoră ușor de satisfacție.

— După sosirea celor doi veri ai soțului ei totul a devenit clar, urmă el, scoțîndu-și pelerina.

Așezîndu-se lîngă foc, avu impresia că în odaie atmosfera se însuflețește. Era o transformare care, fără a atrage atenția, se simțea în ascuns. Gesturile obișnuite ale femeii, pregătind prînzul, deveniseră mai vioaie, tot astfel și zgomotul veselei, ba chiar și mîncarea parcă mirosea mai frumos. În timp ce soția punea farfuriile pe masa de lemn, el sesiză în ochii ei o sclipire de recunoștință, care topi la iuțeală expresia de răceală reținută ce stăruise unilateral în ultimele zile. Apoi, în timpul mesei, strălucirea din privirea ei deveni mai caldă și mai expresivă și, la sfîrșitul prînzului, ea le spuse copiilor să meargă și să se culce imediat. Cu o dorință rareori încercată în ultima vreme, Stresi intră în dormitor și o așteptă. Veni și ea peste puțin cu aceeași sclipire sub pleoape și cu părul despletit și Stresi realiză brusc că, în zilele ce vor urma, moarta va interveni adesea între ei, pentru a a le aduce ori patimă trupească, ca acum, ori, din contră, indiferență.

Potoliți de dragoste, șezură tăcuți multă vreme, privind cînd tavanul din lemn sculptat al odăii, cînd fereastra întredeschisă, în spatele căreia se zărea cerul mohorît al sfîrșitului de toamnă.

— Uite un graur, zise ea. Credeam c-au plecat de mult.

— Se întîmplă să mai întîrzie cîte unul, răspunse el.

Avu impresia că discuția despre Doruntina, întreruptă la masă, ar fi putut reîncepe. Cu un gest tandru, mîngîin-

du-i părul de pe tîmplă, bărbatul încercă să-i abată atenţia de la fereastră, convins că astfel ar fi evitat reluarea discuţiei despre moartă.

A doua zi, Stresi îşi chemă ajutorul pentru a-i asculta concluziile obţinute în urma cercetării arhivei familiei Vranaj. Ajutorul avea aceeaşi privire rătăcită, ba chiar părea mai palid la faţă ca ieri.

— După cum v-am spus şi altădată şi v-am repetat-o zilele acestea, începu el, am scos, din cercetarea arhivei, o concluzie complet diferită de cele ce se spun sau se bănuie despre misterioasele evenimente.

Nu mi-ar fi trecut prin cap că o arhivă ar putea slăbi omul mai céva decît frigurile, gîndi Stresi.

— Din contră, explicaţiile pe care le-am obţinut sînt opuse chiar şi concluziilor dumneavoastră, urmă ajutorul.

Stresi îşi ridică sprîncenele a mirare.

— Te ascult, zise, simţind o ezitare în tonul celuilalt.

— Nu e rodul imaginaţiei mele, reluă ajutorul. E adevărul, obţinut prin cercetarea amănunţită a arhivei familiei Vranaj şi, în special, din corespondenţa bătrînei doamne cu contele Topia.

Deschise dosarul şi scoase din el un teanc de hîrtii groase, îngălbenite de vreme.

— Ce ai acolo ? interveni Stresi cu un soi de nerăbdare.

Ajutorul inspiră adînc.

— Bătrîna doamnă îi scria cînd şi cînd vechiului ei prieten despre necazurile sau problemele familiei, cerîndu-i sfatul. Avea obiceiul să păstreze ciornele scrisorilor.

— Înţeleg, zise Stresi. Dar spune mai pe scurt, rogu-te.

— Da, o să încerc.

Trase iar aer în piept şi se frecă pe frunte.

— În cîteva scrisori şi mai ales într-una, destul de veche, Doamna Mamă vorbeşte despre sentimentele anormale pe care fiul ei, Kostandin, le nutrea faţă de soră-sa.

— Aşa ? ! se miră Stresi. Cum adică ? Poţi să-mi explici ?

— Scrisoarea nu conţine multe amănunte, dar, făcînd legătura între acestea şi alte observaţii din scrisorile ur-

mătoare, și îndeosebi din răspunsul contelui Topia, reieșe clar că avem de-a face cu o tentativă de incest a fratelui cu sora sa.

— Ia te uită, ia te uită ! exclamă Stresi.

Fruntea ajutorului era plină de picături minuscule de sudoare și, totuși, făcîndu-se că nu pricepe ironia șefului său, continuă :

— Adevărul este că și contele a priceput imediat despre ce era vorba și, în răspunsul său, ajutorul puse în fața lui Stresi o scrisoare, îi spune mamei să nu se neliniștească, pentru că acestea sînt porniri trecătoare, ținînd de vîrstă. Ba chiar îi amintește două-trei exemple asemănătoare, din familii cunoscute, subliniind că astfel de lucruri se întîmplă de obicei în case în care există o singură fată, precum Doruntina. Uite ce zice mai apoi : „Trebuie doar puțină atenție și grijă, ca acest sentiment oarecum nefiresc să dispară. Oricum, vom discuta mai pe larg despre toate acestea cînd ne vom întîlni."

Ajutorul ridică ochii de pe scrisoare pentru a vedea ce impresie făcuse aceasta șefului său, dar Stresi privea tăblia mesei, în care bătea nervos darabana cu degetele.

— Mai apoi, subiectul respectiv nu mai apare în scrisorile lor, urmă ajutorul. S-ar părea că, așa cum prevăzuse contele Topia, sentimentul bolnăvicos al fratelui față de soră aparținea de-acum trecutului. Da, dar într-o altă scrisoare, peste ani, cînd Doruntina a atins vîrsta măritișului, bătrîna doamnă îi scrie contelui că Kostandin devenea gelos cînd soră-sa primea pețitori. Această gelozie a stricat cîteva încuscriri, scrie ea.

— Și Doruntina ? interveni Stresi.

— Nu scrie nici o vorbă despre atitudinea ei.

— Pe urmă ?

— Mai tîrziu, cînd bătrîna doamnă îl anunță pe conte despre căsătoria Doruntinei cu un mire străin, îi scrie printre altele că ea și majoritatea fiilor au ezitat mult înainte de a consimți, motivînd distanța enormă, în vreme ce, de astă dată, Kostandin a insistat, în mod curios, ca măritișul să aibă loc. În scrisoarea de felicitare, contele îi scrie bătrînei doamne că poziția lui Kostandin față de căsătorie nu este deloc ciudată, ci, din contră, după ceea

ce am discutat, zice el, este normal ca o căsătorie în vecini, deci un soț cunoscut și concret să-l irite pe Kostandin, pe cînd, dimpotrivă, o căsătorie la mare distanță, adică un soț necunoscut, poate chiar străin, aproape inexistent, să-i fie pe plac. A fost bine că lucrurile s-au împlinit în sensul acesta, scrie el mai departe, chiar și numai din acest motiv.

Ajutorul răsfoi o vreme dosarul, căutînd ceva. Stresi privea fix un punct de pe dușumea.

— Iată, în sfîrșit, scrisoarea în care bătrîna doamnă îi scrie contelui despre nuntă și, printre altele, despre incidentul ce a avut loc acolo, continuă ajutorul.

— Aha, da, incidentul, făcu Stresi, ca trezit din somn.

— Dacă incidentul n-a fost observat de ceilalți sau, dacă ceva tot s-a aflat, dar s-a crezut că e o sfadă obișnuită în asemenea ocazii, aceasta e pentru simplul motiv că oamenii n-au știut nimic din cele despre care v-am vorbit pînă acum. În vreme ce Doamna Mamă, știind totul, explică incidentul corect. După ce îi scrie contelui cum că fiu-său, odată terminată ceremonia încoronării din biserică, umblase ca năuc, cum că apoi, în timp ce alaiul de nuntă era însoțit pînă în afara satului, îl împinsese pe mire fiindcă acesta se apropiase de mireasă și strigase, arătînd spre soră-sa : „Ea este încă a mea, a mea", bătrîna doamnă îi comunică vechiului ei prieten că, slavă domnului, ăsta fusese ultimul necaz ce i-a fost dat să-l aibă în legătură cu chestiunea cunoscută de mult. Ajutorul înghiți în sec, obosit, probabil, de cît vorbise. Asta reiese din scrisori, urmă el. În ultimele două-trei, scrise după nenorocire, bătrîna își deplînge iar singurătatea și își exprimă căința că și-a măritat fata atît de departe. Cam atît.

Se făcu liniște. O bucată de vreme se auzi numai darabana pe scîndura mesei.

— Și ce legătură e între asta și întîmplarea noastră ? întrebă Stresi.

Ajutorul îl fixă cu privirea.

— Există o legătură, răspunse. O legătură directă.

Stresi continua să-l privească întrebător.

— Cred că sînteţi de acord cu mine că pornirea spre incest a lui Kostandin e fapt dovedit.

— Nu mă mir, zise Stresi. Se întîmplă.

— De asemenea, cred că acceptaţi explicaţia mea că hotărîrea de a-şi mărita sora cît mai departe demonstrează lupta cu sine însuşi pentru a-şi convinge sentimentul bolnăvicios faţă de ea. Deci, pe de o parte, un soţ cît mai îndepărtat, pe de alta, cît mai dificilă posibilitatea incestului.

— Clar, spuse Stresi, continuă.

— Incidentul a fost ultima lui suferinţă înainte de moarte.

— Înainte de moarte... ? se miră Stresi.

— Da, răspunse celălalt, ridicînd, cine ştie de ce, glasul. Pentru că am convingerea că incestul neînfăptuit este un simţămînt atît de puternic, încît nu poate fi stins nici de moarte.

— Hm, făcu Stresi.

— Incestul neînfăptuit stăruie dincolo de mormînt, urmă ajutorul. La căsătoria soră-si, Kostandin şi-a spus că a scăpat de obsesia incestului. Dar, cum se va vedea, nu numai depărtarea, dar nici măcar moartea nu te poate scăpa de el.

— Continuă, zise Stresi calm.

Ajutorul stătu un moment în cumpănă. Ochii săi, animaţi de o lumină interioară, îl fixau pe Stresi, încercînd parcă să-i ceară iertare pentru cele ce vor urma.

— Continuă, repetă Stresi.

Dar ajutorul stătea încă pe gînduri.

— Nu cumva vrei să spui că obsesia incestului l-a sculat pe mort din mormînt ? întrebă Stresi cu glas sumbru.

— Ba da, aproape că strigă celălalt. Călătoria lor macabră nu este altceva decît o călătorie de nuntă.

— Destul ! urlă Stresi. Eşti nebun.

— Ştiam că nu veţi fi de acord cu mine, totuşi nu mă jigniţi.

— Nebun, zise Stresi, complet nebun.

— Nu, nu sînt nebun, domnule şef. Sînteţi superiorul meu, aveţi dreptul să mă dezaprobaţi, să mă daţi afară,

ba chiar să mă și arestați, nu aveți însă voie să mă jigniți. Eu... eu...

— Ce tu... tu...

— Eu am convingerea mea, că toată povestea asta, pe care ne căznim s-o dezlegăm, se rezumă la problema incestului, altfel nu se explică în nici un chip faptele lui Kostandin, că ceea ce se spune despre încăpățînarea lui de a-și mărita sora în Boemia, chipurile datorită presentimentului nenorocirii, pentru a o ști cît mai departe de locul sortit morții, este, iertați-mă, o nerozie. Kostandin a avut, într-adevăr, un presentiment fatal, dar acesta se referea la el însuși, era pericolul incestului și nu de cine știe ce nenorocire a vrut el s-o apere măritînd-o acolo, ci de amenințarea de care vă vorbeam...

Ajutorul vorbea repede, fără pauzele cerute de spațiile dintre fraze, speriat, pesemne, că nu va putea să termine ce avea de spus.

— Dar, precum ziceam, nu l-a scăpat de incest nici depărtarea și nici chiar moartea. Astfel, într-o noapte cețoasă el s-a ridicat din mormînt pentru a înfăptui ceva la care visase toată viața... Lăsați-mă, vă rog, să vorbesc, nu mă întrerupeți... S-a ridicat, deci, din groapă într-o noapte cețoasă de octombrie, lespedea mormîntului i s-a prefăcut în cal, a încălecat și a pornit să împlinească cel mai pustiitor vis al vieții sale... Așa s-a desfășurat călătoria aceea sinistră de nuntă, han cu han, după cum știți, dar nu cu un iubit viu, ci cu un mort... Asta a fost grozăvia descoperită de bătrîna mamă, cînd a deschis poarta. Ea a zărit-o într-adevăr pe Doruntina sărutîndu-se cu cineva în întuneric, acela însă n-a fost iubitul hoinar, ci fratele mort... Lucrul de care bătrîna doamnă se temuse toată viața s-a împlinit. Acesta a fost coșmarul care a împins-o în mormînt...

— Nebun, zise Stresi, de astă dată încet, ca și cînd sieși și-ar fi șoptit cuvîntul. Îți interzic să mai vorbești, spuse calm.

Ajutorul deschise gura, dar Stresi sări brusc în picioare și, aplecîndu-se spre obrazul celuilalt, strigă :

— Îți interzic să mai vorbești, pricepi ? Altfel am să te arestez pe loc, acum, auzi ?

Ajutorul își lăsă cuvîntul la jumătate.

— Eu, ce am avut de spus, am spus, zise, respirînd cu greu, acum vă dau ascultare.

— Ești bolnav, ești bolnav de-a binelea, sărmanul de tine.

Continuă să privească chipul palid de nesomn al ajutorului său și simți deodată că-i pare rău pentru el.

— Vina este a mea, eu te-am însărcinat cu cercetarea arhivei. O lectură atît de anevoioasă pentru un om neobișnuit cu cititul...

Celălalt îl scruta înfrigurat.

— Du-te acum, îi spuse Stresi liniștit. Odihnește-te nițel. Ai nevoie de liniște, auzi ? Ai spus ce-ai spus aici, dar eu sînt dispus să uit totul, cu condiția să uiți și tu, pricepi ? Hai, du-te.

Ajutorul se ridică și ieși. Stresi îi urmări cîteva clipe cu privirea mersul legănat și pe față i se ivi un zîmbet uscat.

Trebuie să-l găsesc urgent pe vagabondul acela, își zise. Arhiepiscopul avea dreptate. Povestea trebuie curmată cît de iute, altfel pot apărea reacții neprevăzute. Stresi începu să pășească încoace și încolo prin cameră. Va îndesi controalele peste tot, și-i va pune în mișcare pe toți subalternii, care-și vor întrerupe orice altă treabă și se vor ocupa numai cu asta. Piatră peste piatră nu va lăsa pînă nu va dezlega enigma. Trebuie să-l găsesc, își repetă, cît de repede. Altfel vom înnebuni cu toții.

În ciuda eforturilor oamenilor lui Stresi, ca și ale preoțimii de a-i lămuri, în biserică, pe credincioși, numărul celor convinși că Doruntina fusese adusă de iubitul ei era mult mai mic în comparație cu al acelora care credeau că o adusese mortul.

Stresi însuși cercetase lista bărbaților ce lipsiseră din sat între sfîrșitul lui septembrie și 11 octombrie. Ideea că Doruntina fusese adusă de vreunul dintre prietenii lui Kostandin, pentru a-l ușura pe acesta de jurămîntul făcut, îi trecea cînd și cînd prin cap, dar apoi i se părea ceva imposibil. Chiar și atunci cînd îi prezentaseră lista completă a absenților și, printre ei descoperi, după cum bănuise, pe patru dintre prietenii cei mai buni ai răposa-

tului, chiar şi atunci ideea i se păru absurdă. Nu lipsise şi el însuşi în zilele acelea, fiind plecat în misiune ? Şi apoi, prietenii lui Kostandin dovediseră cu uşurinţă că fuseseră tuspatru la Marile Jocuri, care aveau loc anual în principatul cel mai nordic al Arberului, ba chiar, doi dintre ei povestiseră şi despre premiile cîştigate acolo.

Între timp se apropia sorocul de patruzeci de zile de la moartea mamei şi a fiicei şi bocitoarele începuseră, cu siguranţă, să-şi cînte din nou groaznica baladă, fără să fi schimbat-o cu nimic. Cunoştea bine încăpăţînarea bătrînelor cucuvele. La o săptămînă, deşi le trimisese vorbă, nu modificaseră nimic şi făcuseră la fel şi în următoarele patru duminici de la înmormîntare. Or să croncăne încă vreo cîteva zile, după care or să tacă, îi spusese preotul. Dar Stresi se cam îndoia.

Într-una din zile, Stresi le zări îndreptîndu-se în şir spre casa pustie a familiei Vranaj. Se opri pe marginea drumului, înalt, înfăşurat în pelerina închisă la culoare, pe gulerul căreia se afla cusut însemnul de slujbaş al prinţului, o pereche de coarne albe de căprior, iar ele, înveşmîntate complet în negru, cu feţele marcate încă dinainte de bocetele ce aveau să urmeze, trecură pe lîngă el fără să-l ia în seamă. Stresi avea impresia că-l cunoşteau, pentru că zări în ochii lor o luminiţă ironică, ce-i era adresată lui, ucigaşul legendei. Ideea confruntării cu bocitoarele fu cît pe ce să-i stîrnească rîsul chiar acolo, în faţa lor, dar, ciudat, nu-i produsese totuşi decît o deznădejde amară.

Ăst-timp, spre mirarea tuturor, arhiepiscopul continua să se afle la Mănăstirea cu Trei Cruci, dar pe Stresi lucrul acesta nu-l mai enerva. Preocupat intens de găsirea iubitului hoinar, uitase de orice altceva. Veştile primite de la hanuri nu consemnau încă nimic precis. Pe baza lor fuseseră făcute trei-patru arestări, dar indivizii scăpaseră din lipsă de probe. Se aşteptau noutăţi din principatele şi comitatele învecinate, mai ales din cele nordice prin care trecea drumul spre Boemia. Uneori, Stresi era cuprins de îndoieli şi încerca variante noi, pe care le abandona însă imediat.

Către mijlocul lui noiembrie căzu prima zăpadă, care, spre deosebire de alte zăpezi de toamnă, nu se topi, ci

persistă, albind pămîntul cît vedeai cu ochii. Într-o după-amiază, pe cînd se întorcea acasă, involuntar, Stresi își întoarse calul și se îndreptă către biserică. Descăleca dinaintea porții cimitirului și, pășind prin zăpada neatinsă, pătrunse înăuntru. Aici nu era nimeni. Zăpada făcea crucile să pară și mai mohorîte ca de obicei. Cîteva păsări, la fel de negre, se învîrteau într-un colț de cer. Stresi merse o vreme pînă ce ajunse în apropierea mormintelor familiei Vranaj. Se lăsă pe vine, citi ceva pe una dintre plăci și-și dădu seama că nu greșise. Jur-împrejur zăpada era intactă. De ce am venit oare aici, se întrebă Stresi și oftă. Simțea cum liniștea locului îl cuprinde și pe el. Și odată cu aceasta vedea cum cîștigă o claritate uluitoare în gîndire. Strălucirea zăpezii îi rănea ochii, dar el nu și-i feri, de frică parcă să nu-și piardă ascuțimea gîndirii. Și dintr-o dată, povestea Doruntinei i se păru simplă și clară, cît se putea de simplă și de clară. Sub zăpadă se afla o palmă de pămînt, în care fuseseră îngropați cîțiva oameni, oameni ce își fuseseră atît de apropiați unul altuia, încît juraseră să fie mereu împreună. Îi duruse despărțirea lungă, depărtarea, dorul sfîșietor și singurătatea (o asemenea singurătate...). Au tins unul către altul, dorind să fie împreună aici sau *dincolo*, în contopitele viațămoarte sau moarteviață. Încercaseră să frîngă legile ce țin împreună făpturile vii, din moarte în viață nu se poate trece, să înfrunte legile morții, să facă imposibilul, să fie din nou împreună ; pentru un moment crezuseră că și-au atins ținta, precum în vis, cînd crezi că stai de vorbă cu omul drag dus dintre cei vii, dar nu e altceva decît o scurtă iluzie (ceva mă oprea să-l îmbrățișez) și s-au despărțit iar, în întunerec și nesiguranță, viul îndreptîndu-se spre casă, mortul spre mormîntul său (tu du-te înainte, eu am puțină treabă la biserică), și, chiar dacă lucrurile nu s-au petrecut așa, chiar dacă Stresi nu credea în ridicarea mortului din groapă, iar și iar, totuși, așa fusese. Călărețul-frate se ivise în fața casei și-i spusese sorei „vino cu mine". În fapt, n-are importanță dacă lucrurile s-au petrecut în imaginația ei sau a altcuiva, pentru că, la urma-urmei, povestea aceasta i s-a

întîmplat, mai mult sau mai puțin, fiecăruia, oriunde și oricînd.

Căci, care om n-a avut pe un altul *dincolo*, care nu i-a dorit celui dus revenirea, nu i-a visat-o, care nu i-a dorit prezența ? Oricine pe lumea asta are o datorie față de un altul ce nu mai e printre cei vii și fiecare, în sinea sa, își zice : de l-aș mai vedea o dată, ah, de s-ar întoarce, să-l îmbrățișez (ceva mă împiedică să-l îmbrățișez), pentru că niciodată, nimeni nu s-a mai întors aici și nimeni nu se va mai întoarce, în vecii-vecilor, și ăsta e unul dintre marile regrete ale omenirii, ce-o va învălui ca negura pînă la moarte...

Iată, asta e tot, își zise Stresi. Orice altceva, ipotezele, cercetările, argumentele nu mai erau decît niște gogoriță meschine și lipsite de sens. Vru să mai rămînă încă puțin pe piscul solitar al rațiunii; dar simți cum balastul banalităților îl trage mereu în jos, cu îndărătnicie, pentru a-l aduce cît mai repede în cotidian. Și se grăbi să plece de acolo, încă înainte de a se trezi jos. Buimac cum era, ca un somnambul, se apropie de cal, încălecă și se îndepărtă într-un galop sonor.

Capitolul al cincilea

ERA O DUPĂ-AMIAZĂ UMEDĂ, biciuită de ploaia așezată, măruntă, una dintre după-amiezele acelea în care ai impresia că nu se poate întîmpla nimic. Stresi moțăia îmbrăcat (căci ce ar fi putut face într-o zi ca aceea ?), cînd simți cum nevastă-sa îi atinge ușor umărul.

— Stresi, ești căutat.

El se dezmetici pe loc.

— Ce este ? întrebă. Dormeam ?

— Ești căutat, repetă soția, de ajutorul tău și de încă unul.

— Da ? Spune-le că vin.

Ajutorul, împreună cu un necunoscut, uzi amîndoi pînă la piele, așteptau în picioare sub streașina porții.

— Stresi, a fost prins cel care a adus-o pe Doruntina, zise ajutorul îndată ce-şi zări şeful.

Stresi rămase o clipă cu gura căscată.

— Cum aşa ?

Ajutorul observă cu uimire mirarea de pe figura şefului său şi absenţa oricărui semn de satisfacţie, ca şi cînd pentru altceva şi nu pentru asta trudise el săptămîni în şir.

— În cele din urmă a fost prins, repetă el, sperînd totuşi că poate celălalt nu-i înţelesese cum trebuie vorbele.

Stresi continua să-i privească întrebător pe cei doi. De fapt, înţelesese foarte bine cuvintele ajutorului său. Ceea ce nu pricepea era dacă vestea îl bucură sau nu.

— Cum ? se miră. Cum aşa, deodată ?

— Deodată ? făcu ajutorul.

— Am vrut să spun, cum de s-a întîmplat ceva atît de incredibil ?

Cei cu mine de vorbesc astfel ? se întrebă. Acum pricepu de ce fusese uluit. Pesemne că, împreună cu dorinţa de a fi capturat amantul misterios, nutrise şi o altă dorinţă, ca acesta să nu fie prins niciodată. Abia acum îl observă pe necunoscut şi, fără a-şi da seama de ce, i se adresă lui.

— Dar cum a fost prins ? Unde ?

— Îl aduc, răspunse în locul celuilalt ajutorul. Pînă diseară va fi aici. El e curierul care a venit cu vestea şi, împreună cu aceasta, cu un raport.

Necunoscutul vîrî mîna în căptuşeala hainei şi scoase de acolo un răvaş împăturit.

— A fost prins în comitatul vecin, într-un han numit „Hanul lui Robert", zise ajutorul.

— Aha.

— Iată rap... raportul, spuse necunoscutul, care era bîlbîit.

Stresi i-l luă din mînă cu un gest grăbit. Încetul cu încetul, simţămîntul nelămurit de amărăciune şi părere de rău că enigma va fi dezlegată fu acoperit de primele valuri ale unei bucurii reci. Deschise raportul şi, întorcîndu-se în direcţia în care lumina era mai puternică, citi rîndurile formate dintr-un scris ce amintea de o grămadă de ace împrăştiate cu furie :

„Vă expediem raportul asupra prinderii individului bănuit că ar fi înşelătorul şi călăuza Doruntinei Vranaj. Datele conţinute în raport se bazează pe cele trimise nouă, împreună cu respectivul, de către autorităţile comitatului vecin, care au reuşit să-l captureze pe teritoriul de sub jurisdicţia lor, conform rugăminţii şi cererii forurilor noastre.

Individul a fost prins pe data de 14 noiembrie, la Hanul lui Robert. De fapt, el a fost adus la han cu două zile în urmă, fără cunoştinţă, de către doi săteni, care l-au găsit doborît de friguri pe drum şi delirînd. Înfăţişarea lui îndoielnică şi, în special, vorba fără şir au trezit imediat suspiciunea stăpînului hanului şi a celorlalţi clienţi. Cuvintele sale erau aproximativ acestea : «N-avem de ce să ne grăbim. Ce-i vom spune mamei. Ţin-te tare, nu pot merge mai repede, e noapte, pricepi, nu se vede nimic. Aşa să-i spui dacă te va întreba cine te-a adus. Nu-ţi fie frică, nici unul dintre fraţi nu mai trăieşte.»

Hangiul a anunţat autorităţile locale, care, după ce au ascultat mărturia lui şi a clienţilor, au hotărît să-l aresteze pe drumeţ şi, urmare cererii noastre, să ni-l predea imediat. Conform dispoziţiilor primite mai demult de la centru, vi l-am trimis deîndată, dar am considerat că va fi util să vă expediez în acelaşi timp aceste amănunte printr-un curier rapid, aşa încît să fiţi în cunoştinţă de cauză în cazul în care veţi considera necesar să-l anchetaţi imediat pe arestat.

Salutări. Căpitanul Stanish, ţinutul de graniţă."

Stresi îşi ridică privirea de pe raport şi îl fixă o vreme pe ajutorul său, apoi pe curier. Era, deci, aşa după cum prevăzuse : călătorise cu un iubit-pribeag. Amănuntele avea să le afle cît de curînd chiar din gura arestatului.

— Cînd vor fi aici ? îl întrebă pe curier.

— Peste vreo două ore, cel mu... mult trei.

Abia acum Stresi îi văzu cizmele stropite cu noroi, pînă sus. Trase aer în piept. Gîndurile de-acum trei zile, de la cimitir, i se părură extraordinar de îndepărtate.

— Aşteptaţi să-mi iau pelerina, zise.

Intră în casă şi, punîndu-şi pelerina, îi spuse soţiei :

— A fost prins aducătorul Doruntinei.

— Adevărat ? făcu ea, fără a reuși să-i prindă privirea, pentru că un colț al pelerinei flutură printre ei asemeni aripii unei păsări mari și negre, împiedicîndu-i să se privească.

Ea ieși la poartă imediat după plecarea lui și-i urmări o vreme cum pășeau prin ploaie, Stresi înainte și ceilalți doi în urmă.

Așteptau de peste două ore sosirea rădvanului ce avea să-l aducă pe arestat. Scîndurile dușumelei scîrțîiau jalnic sub cizmele lui Stresi, care se învîrtea de colo-colo prin încăpere, de la masă la fereastră, după vechiul lui obicei. Ajutorul său nu îndrăznea să-i tulbure liniștea, în vreme ce curierul, așezat pe un scaun de lemn, sughița. Hainele lui, îmbibate cu apă, emanau miros de lînă udă.

În perindarea lui, Stresi se oprea la fereastră și, privind întinderea cîmpiei de unde avea să se ivească rădvanul, simțea cum creierul îi amorțește cu încetul. Era aceeași ploaie monotonă și tristă de dimineață, de sub uniformitatea căreia ți-ar fi părut imposibil ca, de undeva, să apară cineva.

Stresi atinse cu mîna hîrtia aspră a raportului, parcă pentru a se convinge că omul pe care-l aștepta avea să vină într-adevăr. N-avem de ce să ne grăbim, e noapte, pricepi, repetă el cuvintele arestatului. Nu-ți fie frică, nici unul dintre frați nu mai trăiește.

El e, își spuse Stresi. Nu încăpea nici o-ndoială. Și întocmai cum și-l imaginase. Îi reveniră în memorie clipele de-atunci, din cimitirul nins, cînd toate acestea i se păruseră a fi scorneli. Și totuși n-a fost să fie așa, își zise, fără a-și dezlipi privirea de pe întinderea udă. Cîmpia se desfășura nesfîrșită sub ploaia cenușie și zăpada însăși se topise și se retrăsese departe, de parcă n-ar fi existat niciodată, pentru a-i înlesni, pesemne, uitarea gîndurilor din ziua aceea.

Amurgul își îndesea umbrele. Pe amîndouă părțile drumului se zăreau, ici-colo, grupuri de oameni ce așteptau, cu siguranță, apariția rădvanului. Probabil că vestea se și răspîndise.

În colțul său, curierului îi scăpă un geamăt prin somn. După socoteala lui, arestatul trebuia să fi sosit, își spuse Stresi. Din privirea ajutorului răzbătea extenuarea. De *atunci* nu-i mai pomenise nimic despre incest. Iar acum îi era, desigur, rușine.

Curierul gemu iar și deschise ochii. Avea albul globilor tulbure.

— Ce e ? bolborosi. Au venit ?

Nu-i răspunse nimeni. Stresi se opri poate pentru a suta oară la fereastră. Întunericul se lățise acum atît de mult peste cîmp, încît era greu să deosebești ceva în beznă. Și într-adevăr, cînd, după un timp oarecare, rădvanul se ivi, el prinse de veste mai întîi din larma de glasuri îndepărtate și apoi după scîrțiitul roților pe drum.

— O, doamne, au ajuns, în sfîrșit, zise ajutorul și-l zgîlțîi pe curier de umăr.

Stresi coborî treptele în fugă. Ajutorul și curierul veniră după el. Cînd ajunseră la poartă, rădvanul era aproape. Cîțiva inși îl urmau prin întunerie. Mai în urmă se auzeau și alții. În fine, trăsura opri și din ea coborî un bărbat în uniforma slujbașilor prințului.

— Cine e căpitanul Stresi ? întrebă el.

— Eu, zise Stresi.

— Bănuiesc că știți despre...

— Da, îl întrerupse Stresi. Știu despre ce e vorba.

Omul în uniformă vru parcă să mai adauge ceva, dar se răzgîndi, se întoarse spre rădvan, băgă capul pe geam și discută cîteva clipe cu cei dinăuntru.

— Aduceți o lumină, zise careva.

Se deschise iar ușa trăsurii și apăru mai întîi o pereche de cizme, apoi două picioare stropite de sus pînă jos cu noroi. Cînd în urma picioarelor se ivi și trupul omului, se văzu că era legat zdravăn.

— El e, el e, șoptiră oamenii strînși în preajma rădvanului.

În lumina șovăielnică a felinarului nu se zări decît jumătate din chipul prinsului, murdar, naiba știe cum, și acela de noroi. Doi dintre oamenii lui Stresi îl luară în primire de la ceilalți, prinzîndu-l, ca și ei, de mîini. Arestatul nu opuse rezistență.

— În beci, zise Stresi sec. Voi ce aveţi de gînd ? se întoarse spre omul în uniformă, care, pare-se, comanda micul grup.

— Noi ne vom întoarce îndată de unde am venit, răspunse omul.

— Pleci cu ei ? îl întrebă Stresi pe curier.

— Da, domnule.

Stresi rămase un timp pe loc pînă ce rădvanul se urni, după care se întoarse şi se îndreptă spre clădire. În ultimul moment se opri la poartă. În semiobscuritate se simţea prezenţa oamenilor.

— Ce mai aşteptaţi ? zise Stresi cu glas liniştit. Duceţi-vă mai bine să vă culcaţi, oameni buni. Datoria noastră este să trudim şi noaptea, dar vouă, vouă ce vă trebuie ?

Dinspre ei nu veni nici un răspuns. Flacăra felinarului pîlpîi o clipă, speriată, luminînd feţele acelea galbene şi pline de îngrijorare, după care le lăsă în întuneric.

— Noapte bună, le ură Stresi şi păşi în urma ajutorului său, care cobora cu felinarul în mînă treptele beciului. Mirosul de mucegai îi pătrunse pe gît. Şi se simţi brusc contrariat.

Ajutorul împinse uşa de fier a beciului şi se dădu la o parte, lăsîndu-l pe Stresi să intre primul. Arestatul zăcea pe o grămadă de paie, cu capul sprijinit pe mîinile încătuşate. Cînd auzi glasuri, ridică fruntea. În lumina felinarului, Stresi zări un chip care, deşi mînjit de noroi şi vînăt, părea încă atrăgător. Privirea lui Stresi se opri fără voie la buzele omului şi buzele acelea omeneşti, crăpate într-un colţ de friguri, străine, desigur, de cătuşe, de străjeri şi porunci, îi amintiră, mai evident ca orice, că dinaintea sa se afla cel ce se iubise cu Doruntina.

— Cine eşti ? îl întrebă Stresi, cu răceală în glas.

Ochii arestatului îl priviră de jos în sus. Ca şi buzele, ochii păreau străini aici. Taman ochi de înşelător, gîndi Stresi.

— Sînt un drumeţ, domnule, răspunse omul. Vînzător ambulant de icoane. Nu ştiu de ce am fost arestat. Sînt grav bolnav. Am să mă plîng...

Vorbea o albaneză poticnită, dar corectă. O învăţase probabil dintr-o nevoie dictată de ocupaţia sa, dacă realmente era vînzător de icoane.

— De ce ai fost arestat ?

— Pentru o femeie pe care nici nu o cunosc şi nici n-am văzut-o vreodată. O oarecare Doruntina. Ai dus-o pe calul tău, îmi spuneau, ai adus-o din Boemia şi tot felul de alte bazaconii.

— Ai călătorit, într-adevăr, cu vreo femeie sau, ca să fiu mai precis, ai adus o femeie din Boemia pînă aici ? întrebă Stresi.

— Nu, domnule şef. N-am călătorit cu nici o femeie. Cel puţin de cîţiva ani încoace.

— Acum o lună, zise Stresi.

— Nu. Sigur nu.

— Gîndeşte-te bine, îl îndemnă Stresi.

— N-am la ce mă gîndi, spuse tare arestatul. Îmi pare rău că şi dumneavoastră credeţi ca ei, domnule şef. Sînt un om onorabil. Am fost arestat în vreme ce zăceam în drum bolnav de moarte. E inuman ! Să-ţi revii din criză şi, în loc de a găsi ajutor şi sprijin, să te trezeşti în fiare ! E groaznic.

— Deloc, zise Stresi. Cred că vei avea prilejul să te convingi de asta.

— Dar ceea ce faceţi e o tîmpenie, continuă prinsul cu hotărîre. Cel puţin să fiu acuzat pentru ceva real, să-mi imputaţi că aş fi furat sau aş fi ucis pe careva. Dar dumneavoastră o ţineţi întruna : ai călătorit cu o femeie pe acelaşi cal. De parcă asta ar fi vreo crimă ! Regret că n-am declarat încă de la început, să fiţi cu toţii mulţumiţi : da, am călătorit împreună cu o femeie pe acelaşi cal. Şi ? Ce reiese din asta ? Sînt un om de onoare şi n-am minţit pentru că nu ştiu să mint. Am să mă plîng oriunde am să pot. Şi prinţului vostru. Iar de va fi nevoie chiar şi mai sus, la Constantinopol.

Stresi îl privea ţintă. Arestatul îi susţinu privirea.

— Şi totuşi am să-ţi repet întrebarea aceea care ţi s-a părut groaznică şi fără sens, spuse Stresi. E pentru ultima oară şi te previn să te gîndeşti bine înainte de a răspunde. Ai adus o femeie tînără, pe nume Doruntina Vranaj, din Boemia sau din alte ţinuturi îndepărtate, aici ?

— Nu, răspunse răspicat arestatul.

— Atunci, vai de tine, zise Stresi fără să-l privească. Puneți-l la cazne, li se adresă celorlalți.

Ochii prinsului se holbară de groază. Deschise gura să vorbească sau să strige, dar Stresi ieși iute din beci. Urcînd treptele în urma unuia dintre străjeri, ce-i lumina drumul, grăbi pașii pentru a nu auzi urletele arestatului.

Puțin după aceea, singur, se îndrepta spre casă. Ploaia contenise, dar pe drum erau o mulțime de băltoace. Stresi călca neatent cu cizmele prin ele. Nu se vedea nici la doi pași. E noapte, pricepi, repetă el cuvintele pribeagului.

Avu impresia că aude un glas de departe, dar nu era altceva decît lătrat de cîine, ce se stingea treptat, concentric, difuzîndu-se tot mai voalat în noapte.

Trebuie să fie ceață, își spuse. Altfel n-are cum se explica o așa întunecime. Să-ți bagi degetele-n ochi. Stresi crezu din nou că aude vocea de adineauri. Ba chiar și zgomot înfundat de pași. Se înfioră și întoarse capul. Zări în urmă lumina unui felinar ce pîlpîia la o distanță greu de apreciat. Chipul cuiva, imprecis în lucirea palidă, brăzda întunericul. Stresi se opri. Felinarul și băltoacele, trezite parcă dintr-un coșmar de lumina slabă, erau încă departe, cînd Stresi auzi iar glasul. Puse palma pîlnie la ureche pentru a deslușî cuvintele. Erau niște „ho"-uri sau „oh"-uri neinteligibile. În sfîrșit, cînd omul cu felinarul se mai apropie un pic, Stresi strigă :

— Ce este ?

— A recunoscut, răcni celălalt de departe, bîlbîindu-se din pricina efortului. A recunoscut.

A recunoscut, repetă în sinea sa Stresi. Așteptă apoi pînă ce omul ajunse lîngă el. Trimisul respira sacadat...

— A recunoscut, slavă domnului, zise el și întinse felinarul înainte, ca pentru a-și face cuvintele mai convingătoare. Îndată ce-a văzut uneltele de tortură, a recunoscut imediat.

Stresi îl privea mirat.

— Vă întoarceți, să vă însoțesc cu felinarul ? întrebă omul. Vreți să-l interogați ?

Stresi nu-i răspunse. Regulamentul așa prevedea. Arestatul să fie interogat îndată ce-a recunoscut, în starea în

care se află, fără a i se da timp să-şi revină. Era şi noapte, momentul cel mai prielnic pentru o asemenea treabă.

Omul cu felinarul aştepta doi paşi mai încolo. I se auzea respiraţia greoaie.

Să nu-l las să-şi revină, gîndi Stresi. Fireşte, să nu-l las să se odihnească nici măcar un ceas, nici o clipă. Să nu-i permit să-şi vină în fire... Aşa e, îşi zise, în ceea ce-l priveşte pe el, dar pentru mine, cum este mai bine pentru mine ? Nu cumva am şi eu nevoie de un răgaz ?

Şi înţelese brusc că interogatoriul avea să fie poate mai chinuitor pentru el însuşi, decît pentru arestat.

— Nu, zise. N-o să-l interoghez acum. Trebuie să mă odihnesc şi eu, şi-i întoarse spatele omului cu felinarul.

A doua zi dimineaţă, cînd Stresi coborî în beci însoţit de ajutorul său, prinsul avea pe chip un zîmbet vinovat.

— Adevărul e că aş fi făcut bine dacă aş fi recunoscut încă de la început, spuse el, fără a mai aştepta întrebările lui Stresi. Şi poate că aşa aş fi făcut, deoarece, la urma-urmei, n-am făcut nimic rău şi nimeni nu a fost osîndit pînă acum pentru că a călătorit sau a peregrinat de colo-colo cu o femeie. Deci, aş fi mărturisit încă de la început adevărul şi cu siguranţă că aş fi scăpat de necazuri şi de beciul în care mă aflu şi aş fi fost la mine acasă, unde sînt aşteptat. Dar s-a întîmplat ca eu, fără voie şi cu totul întîmplător, să mă încurc în plasa minciunilor, din care să nu mai pot ieşi. Pentru că, după cum se întîmplă uneori cu acela ce spune o minciună inofensivă şi nepăgubitoare, în loc să o recunoască la timp, se afundă mereu, minţind la fel de nevinovat, la fel mi-am închipuit şi eu că pot scăpa din situaţia asta supărătoare îndrugînd vrute şi nevrute, ceea ce, în loc să mă aducă la realitate, m-a înfundat şi mai mult în minciuni. Şi, pare-se, cauza încurcăturii în care mă aflu a fost zarva stîrnită de venirea tinerei femei. Deci, aş fi recunoscut încă de la început tot ce s-a întîmplat, pentru că, în fond, cum v-am mai spus, n-am omorît pe nimeni, dacă n-aş fi auzit că sosirea femeii aceleia aduse de mine a produs, spre uimirea mea, numeroase încurcături şi agitaţie, încît m-am văzut în situaţia copilului care, mişcînd un lucru de la locul lui, provoacă nenorociri groaznice celor mari. Aşadar, în dimineaţa

acelei zile (vă voi povesti mai tîrziu totul în amănunt), cînd am văzut că sosirea tinerei femei a constituit ceva teribil, teribil de... nu știu cum să mă exprim, peste măsură de surprinzător pentru toți, cu atît mai mult cu cît nimeni nu făcea altceva decît să se întrebe ca un năuc : „Cu cine a venit“ și „Cine a adus-o“, instinctul de conservare mi-a poruncit să mă trag cît mai la o parte, să dispar fără urmă din povestea asta în care intrasem întîmplător. Ceea ce am și încercat să fac. La naiba ! Mai bine v-aș povesti totul de la început, din prima clipă. Cred că vreți să știți totul de-a fir-a-păr, domnule șef, nu ?

Stresi încremenise în spatele mesei.

— Te ascult, zise. Povestește tot ce crezi că trebuie.

Arestatul păru neliniștit de calmul celuilalt.

— Nu știu, e prima oară cînd sînt interogat, dar, din cîte am auzit, în astfel de cazuri anchetatorul pune întrebări, după care urmează răspunsurile, nu ? Dumneavoastră însă...

— Continuă să povestești, îl îndemnă Stresi. Te ascult.

Prinsul se agită pe grămada de paie.

— Te supără cătușele ? îl întrebă Stresi. Vrei să ți le scot ?

— Da. Dacă se poate.

Stresi îi făcu semn ajutorului să elibereze mîinile arestatului.

— Mulțumesc, zise omul.

Cu mîinile libere păru a-și pierde și mai mult siguranța, ridică o dată ochii spre Stresi în speranța că acesta îl va întreba totuși ceva, apoi, văzînd că nădăjduise în zadar, începu să povestească cu voce joasă și fără vioiciunea de mai-nainte.

— După cum v-am spus ieri, sînt negustor ambulant de icoane. Meseria asta mi-a dat ocazia de a o cunoaște pe tînăra femeie despre care discutăm. Sînt din Malta, dar cea mai mare parte a anului mi-o petrec pe drumurile Balcanilor și prin alte colțuri ale Europei, vînzînd icoane. Dacă amănuntele acestea vi se par inutile, vă rog să mă întrerupeți, pentru că, precum v-am mai spus, e prima oară cînd sînt interogat și nu cunosc regulile temniței. Mă ocup, deci, cu vînzarea de icoane și bănuiți poate cît de mult le place femeilor să cumpere astfel de marfă. Așa am cu-

noscut-o într-o bună zi pe ea, pe Doruntina. Mi-a zis că e străină acolo, în Boemia, adusă ca mireasă din Arber și, cînd i-am spus că trecusem cu un timp în urmă prin țara ei, a fost cît pe ce să leșine de emoție. Ești primul pe care-l întîlnesc, mi-a zis ea, și care vine de acolo. M-a întrebat apoi : Nu cumva știi ce mai e prin Arber, ce s-a mai întîmplat, de ce nu vine nici unul dintre ai mei să mă vadă ? Auzisem ceva despre un război sau despre o molimă, într-un cuvînt despre o nenorocire care se abătuse pe aici și, de cum i-am spus-o, pentru a o liniști, am adăugat că asta se petrecuse demult, aproape cu trei ani în urmă. Atunci ea a dat un țipăt și a zis : „Dar eu tocmai de atunci n-am veşti de la ai mei !" Sărmana, ceva trebuie să se fi întîmplat. Și așa șocată cum era, printre lacrimi și suspine, mi-a povestit cum ajunsese ea cu trei în urmă acolo în Boemia, cum maică-sa și frații se împotriviseră unei căsătorii atît de îndepărtate și cum o ținuse morțiș unul dintre frați, pe numele Kostandin ; cum acesta îi dăduse maică-si cuvîntul, *besa*, cum numesc în ultima vreme albanezii jurămîntul de credință, vorbă pe care eu nu o știam și am auzit-o pentru întîia oară de la ea, deci îi dăduse maică-si cuvîntul că o va aduce pe soră-sa de departe, de cîte ori va voi aceasta ; cum trecuseră săptămîni și luni, apoi ani și nimeni de acasă, nici chiar cel ce jurase, Kostandin, nu venea s-o vadă ; cum o cuprinsese un dor fără margini de ei, cum o chinuia singurătatea acolo, printre străini și cum, împreună cu dorul și singurătatea o îngrozea uneori gîndul că acasă s-ar fi putut întîmpla o nenorocire. Și, cînd a aflat de la mine despre război sau ciumă, a fost convinsă că jalea i-a lovit casa, că presimțirile n-o înșelaseră și mi-a spus că ar vrea să plece singură în Arber, dar că nu știe cum să procedeze cu bărbatu-său, care, deși îi promisese că o va duce el însuși dacă frații nu vor veni, ocupat cu treburile lui, spunea că nu are timp pentru o călătorie atît de lungă.

Ascultînd-o vorbind, frumoasă cum era cu lacrimile pe față, am simțit brusc că o doresc și, împins de patimă, fără a sta prea mult pe gînduri, i-am zis că, dacă vrea, aș putea s-o duc eu acasă. Drumurile lungi sînt lucrul cel mai obișnuit în viața mea și i-am spus asta cu ușurința cu care cineva propune altuia să-l însoțească pînă

în orașul vecin, dar ideea asta ei i s-a părut o nebunie. Era normal ca la început să i se pară astfel, deși tocmai din înfocarea cu care s-a pornit să-mi combată propunerea am înțeles că voia exact contrariul, totuși mi s-a părut că făcea asta nu atît pentru a mă convinge pe mine de absurdul ideii, ci pentru a se convinge singură. Și, cu cît insista ea : sînteți nebun, și mai nebună sînt eu, care vă ascult, cu atît mai mult creștea în mine dorința, alături de speranța că va accepta. Astfel că, a doua zi, după o noapte de nesomn și palidă la față, cu glasul pierit, cînd m-a întrebat cum să-i explice bărbatului ei că pleacă cu mine, eu mi-am zis : a mea e. Eram convins că lucrul cel mai important e să mă văd odată plecat cu ea, singuri pe drumurile Europei, apoi întîmplă-se ce s-o întîmpla. Orice altceva nu mai conta pentru mine. I-am spus să plece fără a-l anunța, întrucît chiar el îi pricinuise o astfel de purtare. La urma-urmei, nu-mi spusese ea că bărbatu-său îi promisese s-o ducă acasă, dar că nu avea timp ? Deci, să pornească la drum fără a-l anunța. Dar cum, cum ? întreba ea cu nerăbdare. Cum să mă justific apoi în fața lui ? Singură cu un necunoscut. Și s-a îmbujorat la față. Desigur, i-am zis, că nu trebuie să-i spui că ai plecat cu un necunoscut, nu, ferească Dumnezeu. Dar atunci, cum ? Iar eu i-am zis : m-am gîndit și la asta, lasă-i un bilet că ți-a venit fratele și că te-a luat degrabă acasă pentru că alor tăi li s-a întîmplat o mare nenorocire. Ce nenorocire ? m-a întrerupt ea. Tu știi, străine, dar nu-mi spui. Vai, fratele meu nu mai trăiește, altfel ar fi venit să mă vadă.

Au mai trecut două zile cu aceste îndoieli. Mi-a fost frică să nu fiu luat la ochi și am încercat s-o întîlnesc într-ascuns. Dorința de a pleca împreună cu ea îmi luase mințile. Și, în cele din urmă, a acceptat. Era într-o după-amiază tîrzie, cu un cer mohorît, cînd ea a alergat la răscrucea unde-i dădusem ultima întîlnire, a sărit pe spinarea calului în spatele meu și am pornit amîndoi fără o vorbă. Am mers atît cît să ne pierdem urmele. Am dormit într-un han uitat de lume și a doua zi, în zori, am pornit iar la drum. Este inutil să vă spun prin ce coșmar trecea femeia. Am calmat-o cît am putut și am mers mai departe. A doua noapte ne-am petrecut-o într-un han și mai

prăpădit ca primul, într-o provincie căreia nu-i cunosc nici măcar numele. Las la o parte amănuntele despre încercările mele de a o convinge să-mi devină amantă. Mîndria, dar mai ales surescitarea o împiedicau. Am folosit toate metodele, începînd cu rugăminţile stăruitoare şi sfîrşind cu ameninţările că aveam s-o părăsesc şi s-o las singură pe drumurile Europei. Aşa că, în fine, în noaptea a patra, mi-a cedat. Am fost atît de năucit după asta încît, în dimineaţa următoare nu mai ştiam unde ne aflăm şi încotro mergem... Dacă vă povestesc lucruri inutile vă rog să mă întrerupeţi. Am petrecut astfel cîteva zile şi nopţi extraordinare. Dormeam prin hanurile ce ne ieşeau în cale, apoi mergeam mai departe. Ca să facem rost de bani şi-a vîndut cîteva dintre bijuterii. Eu aş fi vrut ca această călătorie să nu se mai sfîrşească niciodată, ea se grăbea. Cu cît ne apropiam mai mult de fruntariile Arberului, ea părea tot mai adîncită într-ale ei. Ce s-o fi întîmplat, oare, acolo, repeta adesea. Război, ciumă ? Am întrebat călătorii prin hanuri, dar răspunsurile lor erau neclare. Auzisem despre o mare bătălie în Arber, dar unii îi confundau anul, alţii spuneau că nu era vorba despre o bătălie, ci de ciumă, alţii jurau că nu în Arber, ci în altă parte se petrecuseră acestea. Însă, cu cît ne apropiam mai mult de graniţele ţării, cu atît mai clare deveneau lucrurile. Încercam să aflu cîte ceva mai ales atunci cînd ea se odihnea în cameră. Acum toţi ştiau şi despre război şi despre ciumă, care se iviseră împreună şi decimaseră floarea tinerimii din Arber. După ce am ajuns în principatele din nordul ţării, am început să evităm drumurile şi hanurile mari, încercînd să călătorim mai cu seamă noaptea. Am ajuns în principatele vecine şi ea n-ar fi vrut în ruptul capului să atragem atenţia celor din jur. Mergeam prin hăţişuri, pe drum sau pe lîngă drum. Ne iubeam pe unde puteam. Într-unul dintre puţinele hanuri în care a trebuit să cerem adăpost din pricina vremii urîte am aflat, doar eu, sinistrul adevăr despre familia ei. Despre nenorocirea din familia aceea se vorbea peste tot. Muriseră toţi fraţii. Murise şi Kostandin, cel care promisese că o va aduce acasă. Hangiul mi-a spus tot. Frica de a nu fi recunoscuţi m-a cuprins şi pe mine. Cu cît ne apropiam mai mult de casa ei, tot mai mult ne bă-

team capul să găsim ceva care să-i justifice înapoierea. Ea, crezînd că fraţii îi erau în viaţă, era mai înspăimîntată decît ar fi fost firesc, în timp ce eu, ştiind adevărul, vedeam lucrurile un pic mai simplu. Oricum, ar fi fost mult mai uşor să se justifice în faţa unei mame bătrîne, zdrobite de durere, decît în faţa celor nouă fraţi.

Nelinistea că trebuie să le explice fraţilor şi mamei cum se înapoiase acasă devenea tot mai apăsătoare. Ce să răspundă cînd aveau s-o întrebe „cine te-a adus ?" ? Să spună adevărul ? Să mintă ? Ce ?

A trebuit atunci să-i destăinui o parte din adevăr, o parte din nenorocire. I-am spus, printre altele, că fratele ei Kostandin, cel care jurase s-o aducă acasă, murise împreună cu alţi cîţiva fraţi.

E de la sine înţeles că a înnebunit de durere, dar nici osteneala drumului, nici jalea n-au reuşit să-i alunge îngrijorarea legată de justificarea sosirii ei neaşteptate. Ideea de a-i explica venirea printr-o întîmplare supranaturală a fost a mea. Mi-am spart capul în fel şi chip, dar n-am reuşit să găsesc o altă explicaţie. N-ai încotro, i-am spus, o să foloseşti aceeaşi minciună ca şi cu bărbatul tău, vei spune că te-a adus Kostandin, altă cale nu ai. Dar pe bărbatul meu l-am mintit pentru că el îl ştia viu pe Kostandin, mi-a răspuns ea, cum să spun acelaşi lucru despre un mort ? E mai uşor acum, i-am zis eu, tocmai pentru că este mort. Ai să spui că te-a adus frate-tău, lasă-i să creadă ce vor voi, lasă-i adică să creadă că te-a adus fantoma lui. La urma-urmei, nu ţi-a promis el că, viu ori mort, te va aduce acasă ? Ştiu cu toţii de jurămîntul lui şi te vor crede.

Pentru mine, care ştiam că singura rămasă în viaţă era bătrîna mamă, lucrurile păreau simple, pentru ea, însă, ştiind că cel puţin jumătate din fraţi trăiau, era puţin probabil că va fi crezută. Totuşi, cu voie sau fără voie, trebuia să fie de acord cu mine. Altă soluţie n-avea. Nici timp să găsească altceva mai verosimil. În plus, acum raţionam cu destulă greutate.

Şi iată că a sosit şi ultima noapte, noaptea de unsprezece octombrie, dacă nu greşesc, cînd, păşind neauziţi precum umbrele, ne-am apropiat de casă. Nu vreau să vă

reţin vorbindu-vă despre neliniştea ei, care acum depăşise orice limită. Era trecut de miezul nopţii. După cum hotărîsem, eu am stat de-o parte în întuneric, iar ea trebuia să parcurgă singură distanţa pînă la poartă. Lucrul acesta se dovedi însă imposibil. A trebuit s-o susţin pînă acolo, unde ea a bătut şovăind sau, ca să fiu mai precis, a pus numai mîna pe mîner, căci, în realitate, am bătut eu cu mîna ei, rece precum o mînă de mort. Am vrut să mă trag imediat înapoi, dar ea, în culmea tulburării, mă ţinea mai departe de mînă. Cu mîna cealaltă i-am mîngîiat părul pentru ultima oară ca s-o liniştesc, dar în clipa aceea a scîrţîit poarta interioară şi, slavă domnului, ea nu numai că mi-a dat drumul, dar m-a şi împins cu putere. Dinăuntru am auzit vocea bătrînei întrebînd : „Cine e ?", apoi răspunsul ei : „Deschide, mamă, sînt eu, Doruntina" şi iar vocea bătrînei : „Cum ai zis ?". Tocmai mă îndepărtam şi n-am mai auzit clar discuţia ce a urmat, cu atît mai mult cu cît vorbele erau neclare, întretăiate de strigăte de uimire.

Am pornit spre locul în care lăsasem calul şi, după ce am încălecat, am mers o bucată de vreme căutînd vreun luminiş unde să-mi petrec noaptea. Stabiliserăm să ne întîlnim pe ascuns peste două zile, dar încă de pe atunci am simţit că întîlnirea aceea nu va mai avea loc. A doua zi şi în zilele ce urmară, văzînd agitaţia pricinuită de sosirea ei, nu numai că m-am convins că n-aveam s-ø mai văd, dar mi-am zis să dispar cît mai degrabă de acolo. Între timp am aflat de circulara dată de dumneavoastră şi m-am încredinţat tot mai mult de faptul că, aducînd-o pe femeia aceea, comisesem un sacrilegiu, care, deşi pentru mine era inexplicabil, ar fi putut să mă coste scump. Aş fi vrut să dispar la iuţeală, dar cum ? Hangiii şi grănicerii aveau ordin să mă prindă de îndată ce m-ar fi descoperit. Într-un rînd m-am gîndit să mă predau singur şi să declar : eu am adus-o, iertaţi-mă dacă am făptuit ceva rău, dar, chiar în cazul acesta, n-am făcut-o dinadins. Dar apoi m-am răzgîndit. La ce bun, mi-am zis. Cu puţină prudenţă aş fi putut evita încurcăturile şi scăpa din toate astea. Presimţisem că zilele fericite cu femeia aceea aveau să se transforme într-un calvar. Am început să umblu cu atenţie, ocolind drumurile şi hanurile, mergînd doar noaptea. Mi-am spus că, ieşind din principatul dumneavoastră, aş fi fost

în afara pericolului. N-am ştiut că circulara aceea acţiona şi în principatele şi comitatele vecine. Şi tocmai acolo mi s-a înfundat. Răcisem traversînd un rîu cu nume urît, „Rîul rău", aşa mi se pare că-i zic, apoi nu mai ştiu bine ce mi s-a întîmplat. Aveam frisoane şi fierbinţeli şi habar n-am ce-a mai fost, pînă cînd m-am trezit legat fedeleş într-un han. Iată, asta e tot, domnule şef. Nu ştiu dacă am explicat lucrurile aşa cum trebuia, dar puteţi să-mi cereţi orice amănunt şi am să răspund de-a fir-a-păr, domnule şef. Îmi pare rău că la început m-am comportat neeuviincios, dar cred că înţelegeţi în ce situaţie mă aflu, domnule şef. Am să încerc să-mi răscumpăr comportarea nedemnă de la început povestindu-vă totul, cu condiţia să mă întrebaţi, domnule şef.

Omul tăcu şi privirea îi rămase imobilă cîteva clipe sub privirea lui Stresi. Se văzu imediat că avea gura uscată, dar nu îndrăznea să ceară apă. Stresi rămase aşa îndelung. Apoi, cînd vru să vorbească, chipul arestatului fu străbătut de un surîs fugar.

— Ai spus adevărul ? întrebă Stresi.

— Da, domnule şef. Adevărul-adevărat.

— Aşa ? !

— Adevărul-adevărat, domnule şef.

Stresi se ridică şi, încet, ca şi cînd ar fi avut ceafa de lemn, se întoarse spre ajutorul său şi spre cei doi străjeri.

— Puneţi-l la cazne, porunci.

Nu numai chipul întemniţatului, ci şi privirile celorlalţi încremeniră de uimire.

— La cazne ? murmură ajutorul, convins că nu auzise bine.

— Da, zise Stresi cu voce tăioasă, la cazne. Şi nu mă mai priviţi aşa, ştiu eu ce fac.

Se întoarse cu un gest iute spre ieşire, în vreme ce în spatele său arestatul începu să răcnească :

— Domnule şef, domnule şef, ce înseamnă asta ? O, doamne, ce înseamnă asta ? De ce, de ce...

Stresi urcă treptele în fugă, dar apucă totuşi să audă în urmă cătuşele închizîndu-se şi alte strigăte, care, deşi răsunau mai înfundat, erau mai jalnice şi mai cutremurătoare.

Stresi ajunse în biroul său, luă condeiul și începu să scrie un raport către cancelaria prințului.

„Raport referitor la prinderea aducătorului Doruntinei Vranaj. Ieri seară, căpitanul de graniță Stanish mi l-a expediat pe omul bănuit de a fi adus-o pe Doruntina Vranaj. La primele mele întrebări omul nu a recunoscut nimic, a negat că ar cunoaște o femeie cu acest nume și cu atît mai mult că ar fi călătorit cu ea. Apoi, sub amenințarea torturii, a recunoscut totul, clarificînd în cele din urmă enigma aceasta. Lucrurile s-au petrecut astfel : la sfîrșitul lui septembrie anul curent, aflat în Boemia ca vînzător de icoane, omul în discuție, cunoscînd-o întîmplător pe Doruntina Vranaj și auzindu-i necazurile, i-a promis că o va duce acasă. A convins-o să-și mintă soțul, lăsîndu-i un bilet cum că pleacă cu fratele ei Kostandin și au pornit amîndoi la drum. În timpul călătoriei a avut relații amoroase cu ea. În final, după ce i-a comunicat că fratele Kostandin e mort de mult, în lipsa unei alte minciuni care să justifice această călătorie cu un necunoscut, a convins-o pe Doruntina Vranaj să-i spună mamei că a fost adusă de fantasma fratelui mort, conform promisiunii făcute de acesta pe cînd mai era încă în viață. După care, înspăimîntat, a încercat să dispară fără să atragă atenția, dar a fost prins în împrejurări care vă sînt, desigur, cunoscute, în comitatul vecin, la hanul numit Hanul lui Robert. Din ordinul meu se află acum în izolare deplină. Aștept dispozițiile dumneavoastră în vederea continuării acțiunii.

Căpitanul Stresi"

Despre torturile ce tocmai începuseră jos, sub picioarele sale, Stresi n-a scris nici un cuvînt. Împăturind hîrtia cu grijă, o sigilă și o trimise imediat spre capitala principatului. O scrisoare mai mult sau mai puțin asemănătoare trimise la Mănăstirea cu Trei Cruci, dînd ordin ca, dacă arhiepiscopul plecase spre centrul de reședință, scrisoarea să-i fie expediată acolo.

Capitolul al şaselea

CĂZU DIN NOU ZĂPADĂ, dar alt fel decît prima oară, parcă mai intim şi mai duios. Ce-a fost să se albească de nea s-a albit, ce-a fost să rămînă negru, negru a rămas. Streşinile modelară primii ţurţuri, o parte dintre pîrîuri îngheţară ca de obicei, dar pojghiţa de gheaţă era atît de subţire, încît şi păsările stăteau cu greu pe ea. Se văzu imediat că iarna va fi blîndă.

Sub acoperişurile strivite de zăpadă se comenta, ca niciodată, numai aventura Doruntinei. Toţi aflaseră acum despre prinderea aducătorului ei şi cunoşteau cîte ceva din cele povestite de el, dar şi puţinul acela fusese suficient pentru a umple lumea cu vorbe, aşa precum cu un pumn de boabe poţi semăna un ogor întreg.

În zilele acelea numeroşi curieri veniră din capitală în ţinut sau plecară de aici la centru. Se zvonea că va avea loc o mare adunare pentru a potoli o dată pentru totdeauna agitaţia. creată de falsa poveste a ridicării fratelui mort din groapă. Din cîte se aflase, Stresi pregătea un raport amănunţit, care avea să fie prezentat cu acel prilej. Arestatul fusese izolat complet într-un loc necunoscut şi era păzit cu străşnicie de orice ochi sau ureche străină.

Acele fragmente din povestirea sa ce reuşiseră să răzbată în afară erau difuzate tot mai departe, transmise din gură în gură prin aburul iscat de ger, călătoreau în trăsuri dintr-un ţinut într-altul şi din han în han. Deşi, din pricina frigului, oamenii se deplasau mai puţin, în mod curios, zvonurile circulau cu aceeaşi iuţeală ca şi pe timp de vară. Ba chiar s-ar fi părut că, îngheţate de gerul iernii, cristaline şi sclipitoare cum erau, deosebite deci de zvonurile de vară, zvonurile acestea călătoreau mai în siguranţă, fără primejdia de a fi deformate din pricina caniculei, a moleşelii şi a creierului înfierbîntat. Totuşi, asta nu însemna deloc că rămîneau neschimbate, că nu se umflau, că nu-şi modificau contururile în timpul deplasării lor zilnice. Şi, de parcă nu s-ar fi mulţumit numai cu atît, oamenii spuneau : Ai răbdare, vei auzi altele încă şi mai

grozave". „O, doamne, ce ne-a fost dat să trăim", şopteau înainte de a se despărţi.

Aşteptau cu toţii adunarea cea mare, cînd avea să fie clarificată punct cu punct întreaga poveste. Se spunea că la ea va veni nobilimea din întreg principatul, ba chiar din toate principatele Arberului. Erau voci care afirmau că va fi prezent însuşi prinţul. Altele şopteau că la adunare aveau să sosească înalţi prelaţi ai bisericii bizantine, ba, de ce nu, spuneau unii, desigur, mai puţini, ar fi putut veni însuşi Patriarhul.

Pentru că, contrar celor ştiute pînă acum, treburile au luat o mare amploare. Veştile au ajuns pînă în capitala universală a bisericii ortodoxe, la Constantinopol, şi se ştie că, pentru asemenea lucruri, acolo nu există iertare. Înalţii prelaţi bizantini au fost extrem de neliniştiţi, ba chiar se zvoneşte că aflase chiar şi împăratul, care la auzul veştii nu dormise o noapte întreagă. Pare-se că lucrurile erau mult mai grave decît păruseră la început. Nu era vorba dacă apăruse sau nu un strigoi sau orice altceva asemănător, fapte pe care biserica le osîndise şi le va osîndi în vecii vecilor. Nu, de astă dată se vorbea de ceva mult mai important, ceva ce, ferească-ne domnul, zguduia din temelii biserica ortodoxă. Se vorbea despre apariţia unui „Nou Cristos", văleu, ţine-ţi pliscul, pricepi tu, un Nou Cristos, pentru că, pînă azi, un singur om s-a ridicat din mormînt, Isus Cristos, iar aici a fost cît pe ce să aibă loc o profanare de neiertat : s-a crezut în învierea altuia, deci în existenţa a doi Cristoşi, deoarece, dacă astăzi o să accepţi că un altul a putut face ceea ce a făcut Isus, mîine vei fi convins că acest al doilea Isus poate fi rivalul primului, doamne fereşte.

Nu în zadar Roma vrăjmaşă aştepta să vadă cum va fi rezolvată povestea aceasta. Cu siguranţă că preoţii catolici exagerează mai mult ca oricine istoria învierii lui Kostandin, aşa încît să aibă prilejul să aplice bisericii ortodoxe lovitura de graţie, acuzînd-o de o erezie nemaivăzută. Iată de ce treburile se încurcaseră nemaipomenit şi se vorbea despre un război universal al bisericilor. Se zvonea chiar că înşelătorul care o adusese pe Doruntina nu era altcineva decît un agent al bisericii de la Roma, cu această

misiune. Alții mergeau și mai departe : se spunea că însăși Doruntina căzuse în plasa catolicilor, acceptînd să-i slujească. Doamne-Dumnezeule, ce ne aud urechile, se minunau oamenii. Iată, deci, cum stau lucrurile. Dar biserica ortodoxă din Bizanț, care pentru asemenea fapte nu iertase nici patriarhi, nici împărați, prinsese pînă la urmă firul mîrșăviilor și avea să clarifice în curînd totul. Dușmanii ei or să rămînă cu buza umflată.

Așa vorbeau o parte dintre oameni. Alții dădeau îndelung din cap. Nu pentru că n-ar fi fost de acord cu cele spuse de ceilalți, ci fiindcă se îndoiau ca nu cumva zvonurile despre ridicarea din mormînt a lui Kostandin să aibă de-a face, depășind cadrul intrigilor și rivalității dintre cele două principale biserici ale lumii, cu un dat misterios, ce tulbură cînd și cînd ca o miasmă mințile oamenilor, îi face să-și piardă rațiunea, îi răscolește, îndreptîndu-i, buimaci și orbi, spre dincolo-de-viață sau dincolo-de-moarte, deoarece, după ei, viața și moartea îl învăluie pe om necontenit și, așa cum există moarte în viață, așa hălăduiește și viața în moarte și apoi iar viața în moartea din viață sau altă moarte în viața din moarte și așa mereu, la nesfîrșit... Destul, ziceau primii, ne-ați încurcat mințile cu toată harababura asta, nu puteți vorbi mai clar ? Și atunci ceilalți încercau să explice mai clar, grăbindu-se, deoarece simțeau cum negura le acoperă iar argumentele. Deci, reluau ei, falsa ridicare din morți a lui Kostandin n-avea nimic de-a face cu el și nu acolo, la mormînt, în cimitir s-a născut povestea asta, ci în însăși conștiința oamenilor, cărora le-a venit pesemne timpul să se bălăcească în amalgamul de viață și de moarte, la fel cum îi cuprinde uneori nebunia colectivă. Dorința aceasta apare deci cînd la unul, cînd la altul, ca o epidemie răspîndită de vînt, îi cuprinde pe toți, pînă ce se transformă într-un iureș spre orgia comună, morți cu vii, doamne, nu ne lăsa. Iar oamenii, minte-scurtă cum sînt, n-au habar în ce groaznică beție se avîntă, pentru că îi cuprinde pe toți realmente dorința de a-și îmbrățișa încă o dată morții, asta însă trecător și întotdeauna după acea rătăcire. Să-i vezi venind și amestecîndu-se printre noi, și-apoi să te ții urgie. Uneori e greu să te înțelegi cu un bătrîn de nouăzeci de ani, gîndește-te,

cum va fi cu unul de nouă sute de ani. De aceea, pentru Kostandin, ca și pentru vreun altul ce va încerca să revină la viață, învierea va fi scurtă (tu du-te, eu am puțină treabă la biserică), deoarece viața lui de mort acolo își are rostul, în mormînt. A fost o vreme cînd se spunea că viii și morții trăiau împreună, oameni și zei de-a valma, ba chiar se întîmpla să se și însoțească viu cu mort, dînd naștere unor făpturi ambigue, dar asta s-a petrecut în timpurile de barbarie și nu va mai fi niciodată.

Cei care auzeau astfel de raționamente și preferau să gîndească mai simplu spuneau că, dacă ar fi fost vorba despre dorința de reînviere, n-ar fi fost nevoie să se convingă sau să-i convingă pe alții că reînvierea e ceva fast sau nefast, pentru că aceasta e un fapt care nu depinde de nimeni. La urma-urmei, ziua apocalipsului va fi decisă de Dumnezeu, ziceau aceștia, și nu de altcineva, deci cu atît mai puțin probabil s-o anunțe un mort și nu Dumnezeu însuși. Tocmai aici rezidă răul zvonurilor despre învierea lui Kostandin, răspundeau alții. Învierea lui a fost interpretată ca un semn, ca un semnal anunțînd înaintea Domnului apocalipsul. Și aceasta-i învinuirea pe care biserica de la Roma încearcă să o aducă bisericii ortodoxe : că permisese răspîndirea scornelii despre venirea apocalipsului. Acum, însă, lucrurile aveau să fie puse la punct. Biserica bizantină nu s-a lăsat surprinsă. Stresi descoperise pînă la urmă marea înșelătorie și în curînd toată țara, ca să nu mai spunem toată lumea, de la Roma la Constantinopol, avea să afle adevărul. Cu siguranță că Stresi va fi decorat.

Iată, acasă la el lumina se stingea tîrziu de tot. Precis că lucra pînă în zori la raport. Cine știe ce ne vor auzi urechile, repetau oamenii.

Nimeni nu mai vorbea decît despre descoperirea cursei în care căzuse Doruntina. Doar bocitoarele nu-și modificau nici cu o iotă bocetul. Soși și ziua morților, toți își făcură vizitele obișnuite la cimitir, iar ele îl jeliră pe Vranaj cu aceleași cuvinte ca și ultima oară.

Kostandine, fiul meu,
Unde-i jurămîntul tău

Să-mi aduci pe Doruntina
Să văd iar în ochi lumina ?

Stresi zîmbea enigmatic atunci cînd era informat despre toate acestea. În ultimul timp era tras la faţă şi palid.

— După părerea voastră, ce este besa ? îi întrebă pe prietenii lui Kostandin, cu care stătea îndelung de vorbă.

Ei se priviră unul pe altul. Erau patru flăcăi : Shpendi, Milosao şi cei doi feciori ai Radhe-ilor. Aproape în fiecare după-amiază Stresi mergea la Hanul Nou să-i întîlnească, acolo unde cei patru obişnuiau să-şi petreacă timpul încă de pe vremea cînd Kostandin era în viaţă. Cei care-l vedeau pe Stresi cu ei dădeau din cap miraţi. Unii ziceau că-i întîlnea în interes de serviciu, alţii, dimpotrivă, că doar aşa, ca să-şi treacă timpul. A terminat raportul, spuneau, şi acum se relaxează. Iar alţii ridicau din umeri. De unde să ştim noi de ce stă cu ei ? Ăsta e Stresi, greu de ghicit. Niciodată nu poţi şti de ce face un lucru şi nu altul.

— Deci, ce este besa, după părerea voastră sau, mai bine spus, ce credea Kostandin că e ?

Cei patru prieteni, care suferiseră mai mult ca oricine la moartea lui Kostandin, care-l consideraseră mai ceva decît un frate, care şi acum, după trei ani, vorbeau despre el şi se gîndeau la el, încît mulţi îi numeau, jumătate în glumă, jumătate în serios „discipolii lui Kostandin", se priviră unul pe altul pentru a doua oară. De ce-i întreba Stresi despre astfel de lucruri ?

Nu-l acceptaseră uşor printre ei pe căpitan. Întotdeauna îl trataseră cu răceală, încă de pe cînd Kostandin era în viaţă. dar în ultima vreme, de cînd Stresi începuse să se ocupe cu dezlegarea misterului înapoierii Doruntinei, răceala a devenit gheaţă, ajungînd la limita ostilităţii. Primele încercări ale lui Stresi de a se apropia de ei se loviseră de această ostilitate. Apoi însă, ciudat, îşi schimbaseră complet poziţia şi acceptaseră tovărăşia căpitanului. Deştepţi mai sînt flăcăii din ziua de azi, şuşoteau oamenii duminică, la biserică.

— Cuvîntul acesta a fost folosit şi înainte vreme, urmă Stresi, dar sensul care i se dă în ultimul timp e aproape nou. Eu l-am întîlnit de cîteva ori la judecăţi.

Cei patru stăteau gînditori. În după-amiezele și serile de dinaintea morții lui Kostandin discutaseră cu aprindere despre multe, dar discuțiile despre besa fuseseră cele mai îndrăgite. Și nu fără temei. Ele se legau de la sine de altele, erau, dintr-un punct de vedere, esența lor.

În urma avertismentului arhiepiscopului adresat familiilor lor, pe cînd Kostandin era încă în viață, deveniseră mai atenți la cei din jur, dar acum, ce le mai păsa acum, cînd Kostandin, idolul lor, nu mai era printre ei ? Și apoi Stresi, după cum se părea, le cunoștea ideile, iar dacă le cunoștea, lasă-l să le știe pînă la capăt. În fond ei nu se temeau pentru ele, se temeau doar de minciuni și exagerări și erau gata să și le proclame în fața tuturor dacă li s-ar fi dat posibilitatea.

— Ce credea Kostandin despre besa ? răspunse Milosao. Asta se leagă de celelalte concepții ale lui. E greu să înțelegi fără să i le cunoști.

Și începu să-i explice totul lui Stresi, de-a fir-a-păr.

Kostandin, precum poate știa domnul căpitan, era un nemulțumit, în genere, un *contestatar*, ca și ei. Se declara împotriva legilor, a instituțiilor, a decretelor, a închisorilor, a poliției și a tribunalelor. El susținea că toate acestea sînt norme obligatorii ce îl apasă pe om dinafară, iată de ce trebuie desființate și înlocuite cu alte norme, dinlăuntru, din însăși ființa umană. Și prin asta nu înțelegea ceva pur și simplu spiritual, în legătură doar cu conștiința, nu, nu era atît de idealist încît să creadă că omenirea poate fi cîrmuită doar prin conștiință. Cele imaginate de el aparțineau concretului, rădăcinile lor apăreau în ultima vreme pe ici, pe colo în viața arberilor și trebuiau doar încurajate, pregătite pentru a se transforma într-un sistem. Era vorba despre un sistem în care să nu fie nevoie de legi decretate, de tribunale, de poliție și de închisori. Desigur, și în această orînduire aveau să existe drame, omucideri și samavolnicie, dar omul va osîndi și va fi osîndit nu de către lege. El va ucide sau se va lăsa ucis, se va autoîntemnița sau va ieși din temniță cînd va crede de cuviință.

— Dar cum să-ți poți imagina o asemenea orînduire ? întrebă Stresi. Nu e ceva ce trimite tot la conștiință, nu ați numit-o chiar voi idealism ?

Ei răspunseră că într-o asemenea societate instituțiile aveau să fie înlocuite cu altele, invizibile, intangibile, nu însă fantasmagorice, de carton, ci sumbre și tragice, la fel de apăsătoare ca și primele, dacă nu chiar și mai și. Doar că acestea se vor afla în om, nu ca o mustrare de conștiință sau ceva asemănător, ci ca o regulă bine precizată, o idee, o convingere, un ordin acceptat și cunoscut de toți, dar îndeplinit de fiecare după cum îi dictează propria conștiință. Era deci ceva dinlăuntrul ființei umane, ceva vizibil, cunoscut de toți, ca și cînd pieptul omului ar fi fost transparent și jalea, ura, hotărîrea sau ezitările lui, măreția sau nimicnicia lui ar putea fi văzute de toți Iată care ar fi fost articulațiile acestei orînduiri. Besa era una dintre ele, poate cea mai importantă.

Încă este rară și insuficient precizată, năbădăioasă ca o floare sălbatică ce trebuie cultivată. Iar pentru a-i ușura înțelegerea, îi aminti lui Stresi de o întîmplare petrecută cu ani în urmă, pe cînd Kostandin trăia, într-un cătun nu departe de aici, cînd un om își ucisese oaspetele. Stresi cunoștea cazul. Atunci se folosise expresia „l-a înșelat în credință". Întregul cătun, tînăr și vîrstnic, fusese profund afectat. Și au hotărît împreună ca niciodată să nu se mai întîmple o nenorocire asemănătoare. Ba chiar s-a mers mai departe : au decis că oricine va trece prin satul lor, cunoscut sau necunoscut, să fie luat pe credință, să fie deci protejat ca oaspete, să i se deschidă ușa la orice oră din zi sau din noapte, să fie ospătat și considerat intangibil. În tot ținutul se glumea : vreți să vă ospătați pe gratis ? Treceți prin satul acela și ciocăniți la care ușă vreți și veți vedea cît vă vor onora, ba chiar vă vor însoți pînă la ieșirea din sat, ca pe episcop. Oamenii n-au băgat de seamă batjocura, au făcut chiar și mai mult, i-au cerut prințului și au căpătat dreptul de a-i pedepsi singuri pe ucigași. Așa încît de acolo nu ieși viu dacă ți-ai ucis musafirul. Un alt sat, departe de aici, i-a cerut același lucru prințului, dar acesta, temîndu-se de consecințe, n-a fost de acord. Iată, asta e besa și așa vorbea Kostandin. El numea besa unul dintre fenomenele cele mai sublime și credea că, atunci cînd aceasta, împreună cu alte legi asemănătoare, se va răspîndi și va cuprinde

toate laturile vieții, atunci legile statului vor cădea de la sine, cum cade pielea veche de pe șarpe.

Astfel vorbea Kostandin în după-amiezele acelea de neuitat, la Hanul Nou. Uite, eu îi voi jura maică-mi că o voi aduce pe Doruntina de la casa bărbatului ei în orice zi mi-o va cere și, orice se va întîmpla, chiar și pe patul de suferință să fiu, chiar beteag, fără o mînă sau fără un picior, orb să fiu, ba chiar și... n-am să-mi calc jurămîntul.

— Ba chiar și..., repetă Stresi. Nu cumva o fi vrut să spună „ba chiar și mort", Milosao ?

— Poate, răspunse vag flăcăul și privi afară.

— Cum așa ? întrebă Stresi. Era un om deștept, nu credea în fantasme, am un raport de la episcop în care scrie că el, împreună cu voi, a făcut haz în ziua de Paști de credința în învierea lui Cristos. Atunci cum de se poate să fi spus că el însuși se va ridica din moarte ?

Ei se priviră unul pe altul, strivindu-și între buze surîsul.

— Aveți dreptate, domnule căpitan, cîtă vreme vă referiți la lumea de azi, la cea obișnuită, dar nu trebuie să uitați că el, noi toți, avem în vedere în vorbele și gîndurile noastre o altă lume, altfel construită, pricepeți, o lume bazată pe besa. În această lume totul e altfel.

— Și totuși voi trăiați în lumea asta, obișnuită, zise Stresi.

— Da, dar o parte din ființa noastră, partea cea mai bună, poate, se afla dincolo.

— Dincolo..., murmură Stresi. Era rîndul său acum să-și înăbușe un surîs.

Dar ei nu băgară de seamă sau se prefăcură a nu-l observa și continuară să-i vorbească despre celelalte concepții ale lui Kostandin, despre motivele refacerii structurii vieții din Arber, motive legate de uraganele pe care el le întrezărea la orizont, de însăși poziția geografică a Arberului, strîns ca în clește de cele două biserici, a Romei și a Bizanțului, și de cele două lumi, Apusul și Răsăritul. Din încleștarea lor se așteptau cataclisme pustiitoare în fața cărora țara trebuia să-și creeze armele de apărare. Arberul trebuia să-și făurească structuri mai stabile decît legile și instituțiile „exterioare", structuri statornice și universale în înșiși oamenii săi, intangibile și invizibile,

deci eterne. Într-un cuvînt, Arberul trebuia să-şi schimbe legile, instituţiile, închisorile, tribunalele şi toate celelalte, să le ascundă în sufletul oamenilor atunci cînd va veni momentul. Altfel va fi şters de pe faţa pămîntului. Aşa credea Kostandin. Şi mai credea că noile structuri vor începe cu besa.

— A fost tragică, desigur, insuportabilă înfrîngerea lui Kostandin, călcarea besei, nu ? întrebă Stresi.

— Da, firește, a fost tragică... Mai ales după blestemul de mamă... Doar că n-a fost o înfrîngere, domnule Stresi... El şi-a ţinut făgăduiala... Cu o oarecare întîrziere, desigur... întîrziere pricinuită de un motiv măreţ... moartea... totuşi el şi-a ţinut făgăduiala...

— Dar pe Doruntina nu el a adus-o, zise Stresi, voi ştiţi asta la fel de bine ca şi mine.

— Pentru dumneavoastră, poate nu el a adus-o. Noi vedem însă altfel lucrurile.

— Adevărul e unul pentru toţi. Pe Doruntina putea s-o aducă oricine în afară de el.

— Pe Doruntina el a adus-o...

— Atunci, vă întreb : credeţi în ridicarea omului din mormînt ?

— Asta e ceva marginal... N-are legătură cu esenţa problemei.

— Cum să n-aibă ? Dacă nu acceptaţi învierea din morţi, cum de-i puteţi accepta călătoria împreună cu Doruntina ?

— O, dar n-are nici o legătură, domnule Stresi... E ceva neimportant. Important e faptul că pe Doruntina el a adus-o.

— Poate că vă gîndiţi la cele două lumi, de nu ne putem înţelege, spuse Stresi, ce e nălucire într-una poate fi real în cealaltă, nu ?

— Poate... poate...

Între timp, agitaţia generală de dinaintea marii adunări continua. Asemeni frunzelor uscate în vînt, zburau, se învîrteau în aer, cădeau şi se ridicau iar mulţime de cuvinte, de presupuneri, de presentimente şi de zvonuri incredibile. Curierii de la centru în ţinut şi din ţinut spre centru se încrucişau pe drum tot mai des. Nimeni nu ştia ziua precisă a adunării, se ştia doar că ea se apropie mereu.

Capitolul al şaptelea

DATORITĂ CURŢII SALE interioare, atît de întinsă încît putea cuprinde circa două mii de oameni, Mănăstirea Veche a fost stabilită ca loc în care avea să se ţină marea adunare. Dulgherii au lucrat zile în şir pentru a ridica un soi de tribune de lemn destinate invitaţilor, acoperite cu foi de cort în eventualitatea că ar fi plouat şi o platformă de unde urma să vorbească Stresi.

Adunarea avea să aibă loc în prima duminică din decembrie, dar, încă de pe la mijlocul săptămînii, cea mai mare parte a hanurilor din ţinut şi în special cele aflate în apropiere de Mănăstirea Veche, ca şi toate cele aşezate la Drumul Mare, se umpluseră de oameni. Veniseră sau erau pe drum invitaţi laici sau feţe bisericeşti din toate colţurile principatului, din comitatele şi ducatele vecine. Erau aşteptaţi participanţi din principatele cele mai îndepărtate, ca şi trimişii Sfintei Patriarhii din capitala imperiului.

În zilele acelea, privind la trăsurile oaspeţilor, care se tot scurgeau pe Drumul Mare, majoritatea cu blazoane pictate pe uşi, la cei dinăuntru, îmbrăcaţi în tot felul de culori şi adesea cu însemnele funcţiilor cusute pe haine, oamenii aflară despre familiile princiare, ceremonii, grade şi ierarhii laice şi bisericeşti mai mult decît în toată viaţa lor. Doar atunci au înţeles într-adevăr proporţiile şi importanţa enormă a istoriei cu Doruntina, care, la început, le păruse o simplă poveste cu strigoi petrecută în 11 octombrie, la miezul nopţii. Cu o zi înainte, Stresi se deplasase la Mănăstirea Veche pentru a inspecta locul ceremoniei. Pregătirile luaseră sfîrşit, dulgherii îşi strînseseră uneltele şi plecaseră, o ploaie măruntă udase treptele neacoperite ale tribunelor. Stresi merse spre podiumul de lemn de unde avea să vorbească şi rămase o vreme acolo, fixînd cu privirea scîndurile goale ale construcţiei.

Le privi îndelung, după care, brusc, întoarse capul spre dreapta, apoi spre stînga, ca şi cînd dintr-acolo l-ar fi strigat cineva sau ar fi auzit deodată strigăte şi aclamaţii. Un zîmbet amar i se desenă pe faţă, după care coborî şi, păşind calm, se îndepărtă de podium.

Veni, în sfîrşit, şi mult aşteptata zi a marii adunări. Era o zi rece, o zi dintr-acelea care, dacă-ţi aminteai că e duminică, ţi se părea şi mai rece. Norii, sus de tot, încremeniseră în nemişcare, ca ancoraţi în mijlocul cerului. Curtea interioară a mănăstirii, cu excepţia tribunelor rezervate pentru funcţionarii superiori, invitaţii din celelalte principate şi de la Constantinopol, se umpluse încă din zori, iar întîrziaţilor nu le mai rămînea altceva de făcut decît să ocupe loc afară, pe miriştea întinsă din exteriorul zidurilor, cu speranţa că vor auzi şi ei cîte ceva. Firește că aveau să audă, şi încă foarte repede, cîtă vreme ei erau prima barieră pe care veştile o vor străbate, pentru a umple apoi, valuri-valuri, lumea întreagă.

Înfăşuraţi în sumane de lînă cenuşie, ce-i apărau de ger şi mai ales de ploaie, oamenii priveau convoiul de cai şi de trăsuri care soseau una după alta şi de unde coborau invitaţii. Tribunele din curtea interioară se umpleau văzînd cu ochii. Ultimii îşi ocupară locurile în ele trimisul personal al prinţului, delegaţii Bizanţului însoţiţi de arhiepiscopul principatului şi Stresi, a cărui uniformă neagră, împodobită cu însemnele funcţiei sale, îl făcea să pară nu doar mai înalt, ci şi mai palid la faţă.

Arhiepiscopul se desprinse din grupul invitaţilor şi păşi spre podium pentru a rosti, pare-se, cuvîntul de deschidere. Mai multe glasuri exclamară : „Linişte !", „Linişte !", pînă ce liniştea începu să cuprindă încetul cu încetul curtea mănăstirii. Şi numai cînd ea deveni mai mult sau mai puţin deplină, se auzi un murmur pe care pînă atunci nu-l bănuise nimeni. Era murmurul mulţimii din afara zidurilor.

Glasul arhiepiscopului s-ar fi vrut puternic şi răsunător, dar se vede că-i lipsea cupola catedralei sub care îşi vădea de obicei solemnitatea. Insuficienta forţă a glasului său îl enervă pe prelat şi acesta tuşi, îşi drese gla-

sul, dar vocea continua să-i pară neînsemnată în imensitatea curții, ale cărei ziduri l-ar fi ajutat poate, întorcîndu-i ecoul vorbelor, dacă n-ar fi fost atît de scunde. Și totuși arhiepiscopul continuă să vorbească. Spuse cîte ceva despre scopul acestei adunări, convocată pentru a limpezi formidabila înșelătorie care, din nenorocire, căzuse pe capul satului acela, în legătură cu așa-numita „ridicare din mormînt a cuiva și drumeția acestuia cu un viu" (el accentuă cuvintele „cuiva" și „cu un", ca să se vadă, probabil, că nu vroia nici măcar să pronunțe numele lui Kostandin și al Doruntinei), despre ecoul acestor plăsmuiri în lungul și latul principatului, dincolo de granițele sale și chiar peste granițele Arberului, despre catastrofele inimaginabile pe care asemenea erezii le pot provoca dacă sînt lăsate să circule liber și, la sfîrșit, despre încercările bisericii de la Roma de a exploata această erezie în diferendul cu sfînta biserică bizantină și măsurile luate de aceasta din urmă pentru a descoperi înșelătoria.

— Și acum îi dau cuvîntul căpitanului Stresi, urmă el, cel care a fost însărcinat cu cercetarea acestor fapte și care va prezenta un raport amănunțit despre desfășurarea lor. El ne va clarifica aici, punct cu punct, modul în care s-a ivit această înșelătorie, cine se ascunde în spatele așa-numitului mort ridicat, chipurile, din groapă, ce a fost în realitate călătoria sorei cu fratele mort, ce s-a întîmplat mai tîrziu și cum a fost descoperit adevărul.

Un murmur puternic acoperi ultimele cuvinte ale arhiepiscopului, în vreme ce Stresi o porni către podium. Ajuns acolo ridică ochii, privi mulțimea fără număr și așteptă pînă se făcu liniște. Primele fraze le pronunță cu o voce ce păru slabă la început, dar apoi, pe măsură ce liniștea redevenea dominantă, vorbele îi răsunară mai puternic. El prezentă în mod cronologic cele întîmplate în noaptea de 11 octombrie și după aceea, vorbi despre sosirea Doruntinei, despre afirmația ei că ar fi venit cu fratele mort; despre îndoielile lui că la mijloc s-ar fi aflat un înșelător care o mințise pe Doruntina, că poate Doruntina o mințise pe maică-sa și pe el însuși, pe Stresi, că poate cei doi, femeia și aducătorul ei necunoscut puseseră la cale împreună înșelăciunea, că fusese poate altceva, o răzbunare tîrzie, o datorie sau o problemă de testament.

El relată apoi despre măsurile luate pentru aflarea adevărului, despre cercetarea arhivei de familie, despre controalele din hanuri și de la punctele de trecere, ca și despre eșecul tuturor încercărilor de a face lumină în această poveste. Apoi, Stresi vorbi despre răspîndirea primelor zvonuri, despre bocitoare și despre îndoiala pe care o avusese asupra sănătății mintale a Doruntinei, urmare căreia călătoria sa cu fratele n-ar fi putut fi decît produsul unei fantezii bolnave. Dar, continuă el, au venit oameni din familia soțului și astfel s-a dovedit că această călătorie a fost reală și că necunoscutul care o adusese exista cu adevărat. Stresi povesti apoi despre noile măsuri pe care el și alți slujbași ai principatului au fost obligați să le ia pentru a explica această enigmă, măsuri ce au dus în cele din urmă la prinderea înșelătorului, adică a celui ce jucase rolul fratelui mort, la Hanul lui Robert, în comitatul vecin.

— Pe omul acesta l-am cercetat eu însumi, continuă el. La început a negat că ar cunoaște-o pe Doruntina. A negat totul și, doar atunci cînd am dat ordin să fie pus la cazne, a recunoscut adevărul. Și iată, conform spuselor lui, adevărul.

Stresi vorbi mai departe despre cele declarate de arestat. Un murmur de ușurare îi însoțea acum fiecare cuvînt. S-ar fi părut că toți cei prezenți simțeau nevoia ca povestea aceea apăsătoare, macabră pînă atunci, să capete alt curs, ca sub aripa unui vînt de primăvară, din relatarea aventurii de dragoste a negustorului ambulant. Murmurul trecu, valuri-valuri, dincolo de zidurile mănăstirii, pe cîmpul de afară, la fel cum trecuseră liniștea, fiorul și groaza.

— Astea au fost vorbele lui, zise Stresi, ridicînd glasul. Tăcu apoi cîteva clipe și așteptă revenirea liniștii de mai-nainte. Astea au fost vorbele lui, repetă el. Era miezul nopții...

Liniștea începuse să se reinstaureze, dar murmurul ce venea din ultimele rînduri și mai ales din afară era încă puternic.

— Era miezul nopții cînd el și-a terminat povestirea și eu..., Stresi făcu o altă pauză, ca o ultimă încercare de a întinde cît mai departe covorul de liniște. Atunci eu,

spre mirarea oamenilor mei, am poruncit să-l pună din nou la cazne. Privirea lui Stresi fu străbătută de o lumină rece. Scrută pentru o clipă chipurile uimite ale oamenilor, apoi pe celelalte, încruntate, din tribună şi deschise gura să vorbească doar atunci cînd i se păru că reuşise să scoată din mulţimea aceea uriaşă ultima rezervă de linişte.

— L-am pus la cazne pentru că mă îndoiam de cele spuse de el.

I se păru că simte un fel de cutremur înăbuşit, deşi era încă linişte, aceeaşi linişte de adineauri. Zi acum, îşi spuse, complet transpus. Distruge totul.

— El a suportat torturile şapte zile, pînă ce într-a opta a recunoscut adevărul. A recunoscut deci că tot ceea ce spusese pînă atunci fusese o minciună.

Cutremurul, ale cărui zgîlţîituri le simţise primul, fusese real, pentru că acum i se auzi şi zgomotul, un vuiet înfundat, e drept, întîrziat, ca orice vuiet de cutremur, dar extraordinar de puternic. Întoarse capul fulgerător spre dreapta, apoi spre stînga, într-acolo de unde se aştepta la strigăte şi vociferări, dar oamenii erau încă liniştiţi. Doar chipurile lor împietrite îşi schimbaseră culoarea.

— A fost o minciună sfruntată, continuă Stresi, mirat că nu-l întrerupea nimeni. Omul acesta n-o cunoscuse niciodată pe Doruntina. Nu a vorbit cu ea, nu a călătorit cu ea, nu a făcut dragoste cu ea şi nici nu a adus-o acasă în noaptea de 11 octombrie. Omul acesta a fost plătit pentru a declara ceea ce aţi auzit.

Stresi îşi ridică privirile, aşteptînd ceva neştiut nici chiar de el însuşi.

— Da, plătit, urmă, după cum a recunoscut singur, de unii ale căror nume nu le voi pomeni aici.

Stresi făcu iar o scurtă pauză. Liniştea ce se întindea acum dinaintea lui părea liniştea de după un cataclism.

— Înşelătorul acesta şi-a jucat la început rolul în mod strălucit, cînd a negat că o cunoaşte pe Doruntina, şi la fel de strălucit mai apoi, afirmînd că a însoţit-o acasă, urmă Stresi. Dar, cum se întîmplă adesea cu marii înşelători, care se trădează prin amănunte neînsemnate, şi

el s-a trădat printr-un asemenea amănunt. Deci, acest înșelător, acest fals aducător al Doruntinei...

— Atunci, cine a adus-o pe femeia aceea ? strigă de la locul său arhiepiscopul. Mortul ?

Stresi privi într-acolo.

— Cine a adus-o pe Doruntina ? Am să vă răspund, de vreme ce am fost însărcinat cu aceasta. Aveți răbdare, preasfinte. Aveți răbdare, oameni buni.

Stresi trase aer în piept. I se păru că tot aerul se clatină din pricină că alte sute de plămîni se umplură cu aer odată cu ai lui. Privirea îi trecu iarăși alene peste curtea plină, peste treptele tribunelor lîngă care străjile așteptau în liniște.

— Știam că mi se va pune această întrebare, zise Stresi, de aceea m-am pregătit temeinic pentru a vă răspunde. El făcu o nouă pauză. Da, m-am pregătit temeinic pentru această întrebare. Ancheta mea amănunțită de-abia s-a terminat, dosarul este complet, ca și convingerea mea. Sînt gata să răspund la această întrebare, oameni buni, la întrebarea cine a adus-o pe Doruntina.

Stresi făcu iar o scurtă pauză, în timpul căreia privi în toate părțile, ca și cînd ar fi voit să comunice adevărul mai întîi cu ochii și apoi cu gura.

— Doruntina a fost adusă de Kostandin.

Stresi se înfioră în așteptarea rumorii, rîsetelor, vorbelor „dar de două luni încercați să ne convingeți de contrariul", batjocurilor, strigătelor și agitației, dar din mulțimea de oameni nu se auzi nimic asemănător.

— Doruntina a fost adusă de Kostandin, repetă Stresi, temîndu-se că nu-l auziseră bine. Dar liniștea se prelungea și el își zise că poate n-ar fi avut nevoie de o asemenea liniște. Este groaznic de obositoare liniștea asta, își spuse cutremurat. Trase aer pînă ce îl duru pieptul și continuă : Am să explic totul, oameni buni, și voi, nobili domni, invitați aici. Vă rog doar să aveți răbdare să mă ascultați, iar eu am să vă explic totul.

Doar să-mi păstrez limpezimea gîndurilor, își zise Stresi. Acum nu avea nevoie decît de asta.

— Aţi auzit cu toţii, cred, şi, dacă nu, aţi aflat cel puţin în ceasul în care aţi ajuns aici, despre căsătoria neobişnuită a Doruntinei Vranaj, eveniment de la care porneşte toată povestea aceasta. Cred că ştiţi că această căsătorie îndepărtată, prima făcută la o asemenea depărtare de casă, nu ar fi avut loc dacă Kostándin, unul dintre fraţii miresei, nu i-ar fi jurat mamei că i-o va aduce pe Doruntina ori de cîte ori va fi nevoie, la bucurie sau necaz. Şi ştiţi apoi cît de repede a venit nenorocirea în familia Vranaj şi în Arber, dar Doruntina a rămas departe, pentru că cel ce jurase, Kostandin, murise. Aţi auzit despre blestemul Doamnei Mame împotriva fiului pentru călcarea jurămîntului şi ştiţi apoi că, trei săptămîni după blestem, Doruntina a sosit acasă. Iată de ce eu declar cu mîna pe inimă că Doruntina nu a fost adusă de nimeni altul decît de fratele său, Kostandin, de jurămîntul acestuia, de besa lui. Călătoria lor nu are şi nici nu poate avea altă explicaţie. N-are importanţă dacă s-a ridicat sau nu mortul din groapă pentru a înfăptui ceea ce avea de înfăptuit, n-are importanţă cine a fost călăreţul şi pe ce cal a încălecat el în noaptea aceea sumbră în care a pornit la drum, ce braţ ţinea frîul, ce picior stătea în scară şi pe părul cui se aşeza praful drumului. Fiecare dintre noi îşi are o parte din el în această călătorie, deoarece besa lui Kostandin, cea care a adus-o pe Doruntina, a încolţit aici, printre noi. Iată de ce, pentru a fi mai clar, aş spune că pe Doruntina, aducînd-o Kostandin, am adus-o noi toţi, eu, voi, morţii noştri ce se odihnesc în jurul bibisericii. Stresi înghiţi în sec. Încă n-am isprăvit, oameni buni. Aş fi vrut să vă vorbesc vouă, dar mai ales invitaţilor veniţi aici de departe despre această forţă sublimă, în stare să sfărîme legile morţii.

Stresi înghiţi din nou în sec. Îşi simţea gura uscată şi vorbele i se legau cu greu. Totuşi continuă să vorbească despre besa şi despre răspîndirea ei în popor. În timp ce vorbea, văzu cum cineva din mulţime se îndrepta spre el ţinînd în mînă ceva greu, probabil o piatră. Atît de repede au început, îşi zise el şi atinse cu cotul mînerul spadei de sub pelerină. Dar, cînd omul fu lîngă el, Stresi

văzu că era Shpendi, care nu avea piatră în mînă, ci un ulcior cu apă.

Stresi îi zîmbi, luă ulciorul și bău.

— Și acum, am să încerc să vă explic care sînt cauzele apariției și răspîndirii printre noi a acestei legi spirituale, continuă Stresi. Vorbi apoi pe scurt despre evenimentele din lume, despre viitorul tulbure și înnegurat, rezultat al neînțelegerilor dintre marile imperii și cele două biserici, despre comploturile, vicleșugurile și trădările de care auzeai pretutindeni, despre poziția Arberului în mijlocul acestui ocean plin de furtuni și talazuri uriașe.

— Fiecare popor, în fața primejdiei, își pregătește armele de apărare și, mai cu seamă, își făurește arme noi. Trebuie să fii orb ca să nu înțelegi că Arberul se află dinaintea unor mari drame. Mai curînd sau mai tîrziu acestea îi vor atinge fruntariile, dacă nu i le-or fi și atins. Atunci se naște întrebarea : în noile condiții ale înrăutățirii climatului general din lume, în aceste vremuri de încercare, de crime și trădări sinistre, cum va evolua poporul acesta ? Se va da el de partea răului sau i se va opune ? Într-un cuvînt, va renunța el la adevăratul lui chip pentru a se adapta măștilor vremii, asigurîndu-și supraviețuirea, sau va rămîne același și va risca să atragă asupra sa mînia secolului ? Pentru Arber se apropie clipa încercării, clipa alegerii. Și, dacă poporul acesta a început să făurească înlăuntrul său asemenea structuri sublime cum este besa, este evident că Arberul a ales. Iar cel ce s-a ridicat din fundul gropii în care se afla pentru a aduce țării și lumii întregi acest mesaj a fost Kostandin.

Stresi cuprinse cu privirea încă o dată mulțimea din fața lui, apoi tribunele din dreapta și din stînga.

— Acest mesaj nu este ușor de acceptat, urmă el. Mesajul acesta vă cere jertfe generație după generație și va fi mai greu decît crucea lui Cristos. Și acum, cînd mă apropii de sfîrșit, aici Stresi se întoarse către tribuna în care ședeau trimișii prințului, vreau să adaug că, deoarece vorbele mele nu au legătură, sau chiar, în momentul de față contravin funcției mele, din clipa aceasta eu îmi dau demisia din această funcție.

Cu mîna dreaptă Stresi își atinse semnul; coarnele albe de căprior, cusut în partea stîngă a pelerinei, după care, cu o mișcare iute, îl smulse și-i dădu drumul jos. Coborî treptele de lemn fără un cuvînt și, neprivind pe nimeni, străbătu mulțimea care îi făcea loc de admirație, supușenie și frică în același timp.

Din ziua aceea Stresi nu a mai fost văzut nicăieri. Nici ajutoarele sale, nici cei apropiați și nici măcar soția nu știau sau nu dădeau vreo explicație asupra locului unde se afla.

La Mănăstirea Veche au fost demontate pe rînd tribunele și platforma de lemn, hamalii au cărat scîndurile și stîlpii și în curtea interioară nu a mai rămas nimic, deși cuvintele spuse acolo de Stresi nu au fost uitate. Ele se transmiteau din gură în gură și din sat în sat cu o iuțeală de necrezut. Zvonul că Stresi fusese arestat din pricina afirmațiilor sale a căzut imediat. Se spunea că fusese văzut undeva ; și, chiar dacă nu fusese văzut, i se auzise tropotul calului. Alții se încăpățînau să afirme că-l văzuseră pe Drumul Mare din Nord și erau siguri că fusese el, deși afară era ceață și călărețul avea obrazul acoperit de praf. „De unde să știi, de unde să știi ?" se întrebau oamenii. „Ce nu-ți mai trece prin minte, o, doamne !" Și, cu glas tremurat, așa cum vorbești cînd te pătrunde frigul, cineva completa : „Cîteodată mă gîndesc că el o fi adus-o pe Doruntina". „Ia te uită, făcea celălalt, să vezi și să nu crezi, omule."

„De ce te miri, zicea primul, chiar din ziua în care ea s-a întors, eu nu mă mai mir de nimic."

Și tocmai atunci s-a petrecut ceva ce s-ar fi putut întîmpla oricînd, dar nicicum în zilele acelea : o fată din sat și-a găsit un mire la mare depărtare. Au rămas toți cu gura căscată cînd au auzit despre această nouă Doruntină, tocmai atunci cînd se credea că ideea căsătoriilor depărtate primise lovitura de grație. S-a spus că după întîmplările macabre din ultima vreme, familia fetei va strica logodna plănuită cu mult timp în urmă sau, cel puțin, o va amîna pentru altă dată, însă lucrurile nu s-au petrecut așa. Nunta s-a făcut în ziua fixată, nuntașii au sosit din țara lor, despre care unii spuneau că ar fi la șase

sau chiar opt zile de drum, și, după ce mîncară, băură și cîntară, o luară pe tînăra mireasă cu ei. De la biserică și pînă la răspîntie i-a însoțit aproape tot satul, ca odinioară pe biata Doruntina și, văzînd-o pe mireasă atît de frumoasă și de ireală sub vălul alb, cu siguranță că mulți se întrebau ce fantasmă o va aduce oare într-o noapte întunecoasă pînă în pragul casei. Dar ea, de sus de pe calul alb, nu lăsa să se vadă nici un semn de teamă pentru cele ce s-ar fi putut întîmpla. Iar oamenii, privind în urma ei, clătinau din cap și spuneau : „Poate că mireselor de astăzi le plac asemenea lucruri, Dumnezeule mare. Poate că le place să drumețească la braț cu umbrele prin beznă și pustiu."

Octombrie 1979

APRILIE
SPULBERAT

Capitolul întîi

ORI DE CÎTE ORI își simțea picioarele amorțindu-i, își mișca ușor genunchii și atunci pietrișul de sub el scîrțîia trist. De fapt, tristețea în el își avea obîrșia. Niciînd pînă atunci nu i se mai întîmplase să șadă nemișcat atîta vreme îndărătul zăplazului, pe drum, așteptînd pe careva.

Amurgea. Speriat, aproape cuprins de panică, privi prin cătarea puștii. În curînd avea să însereze. Îți va ieși în față încă înainte de a se întuneca, îi spusese taică-său. Ai doar răbdare și așteaptă.

Mișcă încetișor țeava și, în crestătura ei, apărură cîteva petice de zăpadă apoasă albind dincolo de drum. Apoi zări păduricea de măslini sălbatici. Pentru a suta oară îi trecu prin gînd că în ziua aceea, în viața lui, nu era o zi ca toate celelalte. Țeava reveni la crîmpeiul de zăpadă netopită din cîmp. Ceea ce crezuse a fi o zi unică în viața sa, se rezuma acum la un pumn de zăpadă stingheră și la cîțiva măslini sălbatici, părînd a aștepta și ei încă de la amiază cele ce urmau să se întîmple.

Încă puțin și se va întuneca, își zise, iar așteptarea mea se va dovedi zadarnică. În sinea sa creștea dorința ca seara să vină cît mai degrabă și în urma ei să se prăvale noaptea, pentru ca el să poată fugi cît îl țineau picioarele din ascunzătoarea aceea blestemată. Dar ziua se stingea fără grabă și mai avea deci de așteptat. Deși aceasta era a doua tentativă de gjakmarrje [1] din viața lui,

[1] Răzbunarea sîngelui (lb. alb.), obicei albanez medieval asemănător vendettei, astăzi eradicat.

cel pe care urma să-l ucidă era același, așa încît așteptarea de acum putea fi socotită prelungirea primeia.

Simți din nou fiori reci la picioare și își mișcă iarăși genunchii, ca pentru a opri frigul să i se răspîndească în trup. Cu toate acestea, răceala îi cuprinsese de mult pîntecul și pieptul, ajungîndu-i pînă în creștetul capului. Își închipuia chiar și creierul înghețîndu-i frîntură cu frîntură, aidoma peticelor acelora de zăpadă de pe cîmp.

Nu reușea să-și ducă gîndurile pînă la capăt, nici să găsească în ele vreun dram de logică. Îl stăpînea o ură neîmpăcată față de pîlcul de pomi și de crîmpeiele de zăpadă și își zicea uneori că dacă ele n-ar fi existat, de mult ar fi putut să-și părăsească locul de pîndă.

La răspîntie apăru cel sortit să moară, așa cum mai apăruse în după-amiaza aceea de nenumărate ori. Mergea cu pași măsurați, iar țeava puștii îi ieșea, neagră, dindărătul umărului drept. Omul din ascunzătoare se cutremură : nu mai era o închipuire, era chiar cel pe care-l aștepta.

Ca și de sute de ori pînă atunci, Gjorgu îndreptă arma spre celălalt, ochindu-i țeasta. Pentru o clipă, capul păru a se juca de-a v-ați ascunselea cu țeava, ba chiar i se năzări să zîmbească batjocoritor. În urmă cu șase luni i se întîmplase la fel, iar el, pentru a nu-și sluți victima (de unde să-i fi venit, doamne, mila asta în ultimul moment ?), ochise mai jos, rănindu-l la umăr în loc să-l ucidă.

Celălalt se apropia. Numai de nu l-aș răni doar, își zise Gjorgu aproape tremurînd. Despăgubirea pentru prima rană abia de reușise s-o plătească și o a doua nereușită avea să-i ruineze familia de tot. Moartea, însă, nu se despăgubea.

Cel așteptat se apropia. Mai bine să nu-l ating deloc, decît să-l rănesc, gîndi cel din ascunzătoare. Așa cum își imaginase de sute de ori, înainte de a ochi, după cum cereau legile nescrise ale pămîntului, Gjorgu îi vorbi omului de pe drum. Nici atunci și nici mai tîrziu nu reuși să-și amintească dacă din gîtlej îi ieșise vreun sunet sau nu. Adevărul este că victima întorsese pe neașteptate capul. Gjorgu zări brațul celuilalt zvîcnind, ca și cînd ar fi vrut să-și smulgă pușca de pe umăr. Atunci trase. Imediat după aceea își ridică privirea și aproape mirat se

holbă la omul din fața sa. Mortul (deși rămăsese în picioare, Gjorgu era convins că celălalt e mort) încercă să mai facă un pas, pușca îi căzu într-o parte și, în aceeași clipă, trupul căzu în partea cealaltă.

Gjorgu ieși din ascunzătoare și o porni spre cel răpus. Pe drum nu se zărea țipenie de om. Își auzea propriii pași. Mortul căzuse cu fața în jos. Gjorgu se aplecă dinaintea lui și-l atinse cu mîna, ca pentru a-l trezi din somn. Ce naiba face ? se întrebă. Mîna atinse din nou umărul mortului, încercînd parcă să-l readucă la viață. Ce m-o fi apucat ? își zise iar. Înțelese însă brusc că se apropiase de victimă nu pentru a o readuce la viață, ci pentru a o întoarce cu fața în sus, cum cerea obiceiul. Da, asta voise, să-l întoarcă cu fața în sus. Măslinii sălbatici și peticele de zăpadă erau tot lîngă el, observîndu-i fiecare gest.

Se ridică și încercă să plece, dar își aminti că nu-i sprijinise celuilalt pușca de frunte.

Toate acestea le făcu ca prin vis. Îi venea să vomite și în două-trei rînduri își spuse că avea să leșine. Cîteva minute după aceea se regăsi alergînd pe drumul pustiu.

Cobora întunericul. Privi de cîteva ori înapoi fără să știe nici singur de ce. Nimeni. Drumul se pierdea în zare printre pîlcuri de pomi și tufișuri, tăind în două ziua ce se sfîrșea.

Auzi de undeva, din față, tropot de catîri și mai apoi voci omenești. Cîțiva săteni se apropiau la pas. Veneau din ospeție sau poate de la tîrg. Se trezi în fața lor mai degrabă decît se aștepta. Printre bărbați zări femei și copii.

Îi spuseră „bună-seara" și el se opri. Mai-nainte de a le vorbi, arătă cu mîna înapoi, într-acolo de unde venea:

— La răspîntia aia am ucis un om, zise cu glas aproape răgușit. Puneți-l cu fața în sus și așezați-i pușca la căpătîi, oameni buni.

Pentru moment se făcu liniște.

— Ți-e rău ? întrebă cineva.

Nu răspunse. Celălalt îl sfătui ceva, după cum avu impresia, dar nu pricepu nimic. Plecă mai departe. Acum, după ce le spusese ce să facă cu mortul, se simțea nițeluș mai ușurat. Nu-și mai amintea în ruptul capului dacă atinsese leșul sau nu. În asemenea cazuri obiceiul dădea

dreptul ucigașului de a-i ruga pe trecători să îndeplinească ceea ce el nu fusese în stare să facă. Era însă mare păcat ca mortul să fie lăsat așa cum căzuse.

Cînd intră în sat încă nu înnoptase. Ziua aceea unică încă nu se sfîrșise. Poarta ogrăzii era întredeschisă. O împinse cu umărul și intră.

— Ei ? se auzi dinăuntru

Făcu din cap în semn că da.

— Cînd ?

— Ceva mai devreme.

Le auzi pașii coborînd treptele de lemn.

— Ai sînge pe mîini, zise tatăl, du-te și spală-te.

Gjorgu își privi buimac mîinile.

— Poate că atunci cînd l-am întors, șopti.

Zadarnic își făcuse griji pe drum. Era destul să-și privească mîinile pentru a-și da seama că totul fusese îndeplinit întocmai cum trebuia.

În casă se simțea miros de cafea prăjită. Ciudat, îi era somn. Căscă de două ori la rînd. Ochii surorii celei mici, sclipind deasupra umărului său stîng, îi părură la fel de îndepărtați ca două stele răsărite într-un colț de cer.

— Și acum ? se pomeni întrebînd, fără a se adresa de fapt nimănui.

— Trebuie anunțați oamenii, zise tatăl. Abia acum Gjorgu văzu că taică-său își încălțase opincile.

Tocmai își bea cafeaua cînd auzi de-afară :

— Gjorgu Berisha l-a ucis pe Zef Kryeqyqe.

Vocea avea ceva neobișnuit, ceva ce amintea de tonul pristavului hotărîrile stăpînirii și de cel al vechilor litanii.

Strigătul acela straniu îl scoase pentru un timp din starea de somnolență în care se afla. Își imagină cum numele se desprinde de el, părăsindu-i ființa, cum răbufnește în afara sa ca un torent. I se întîmpla pentru prima oară așa ceva. Gjorgu Berisha, repetă ca pentru sine neînduplecatul pristav. Ucigașul avea douăzeci și șase de ani și niciodată pînă atunci nu pătrunsese atît de adînc în tainele vieții.

Pe drum, vestitorii morții își transmiteau numele lui unul altuia.

Peste jumătate de ceas fu adus în cătun trupul celui ucis. Conform obiceiului, fusese purtat pe patru crengi de fag. Existau slabe speranţe că ar mai fi trăit.

Tatăl mortului aştepta la poartă. Cînd cei ce aduceau trupul fără viaţă se apropiară la patruzeci de paşi, întrebă :

— Ce-mi aduceţi ? Rănit sau mort ?

Răspunsul fu scurt, categoric :

— Mort.

Bătrînul avea gura căscată. Găsi cu greu un strop de salivă în fundul gîtlejului. Reuşi totuşi să articuleze cîteva vorbe :

— Băgaţi mortul în curte şi daţi de veste în sat şi printre rubedenii.

Tălăngile turmelor ce se întorceau în cătunul Breziftoht, clopotul de vecernie, zgomotele obişnuite ale serii aveau de astă dată ceva din fatalitatea morţii.

Pe uliţele şi potecile satului era o agitaţie neobişnuită. Focuri mari fuseseră aprinse la răscruci. În ograda mortului intrau oameni. Alţii ieşeau. Din cea a ucigaşului, de asemenea. Forfota era în toi.

De la ferestrele caselor mai răzleţe soseau ultimele veşti :

— Gjorgu Berisha l-a ucis pe Zef Kryeqyqe, aţi aflat ?

— Gjorgu şi-a răzbunat fratele.

— Cei din neamul Berisha or cere, oare, răgazul de o zi ?

— Sigur că da.

Se întunecase de-a binelea. Pîlpîitul focurilor devenise mai domol. Treptat, flăcările se colorau în sîngeriu, aidoma magmei vulcanice de-abia ţîşnită din fundul pămîntului. Scînteile purpurii răspîndeau în jur presentimente şi jurăminte pline de ură.

Patru bărbaţi conduşi de un bătrîn se îndreptau spre casa îndoliată.

— Mijlocitorii merg să ceară răgazul de o zi pentru familia Berisha, zise careva de-la geam.

— O să li-l dea, oare ?

— Cu siguranţă că da.

Cu toate acestea, cei din familia lui Gjorgu își luau măsuri de apărare. Ici-colo se auzeau glasuri : Murash. intră repede în casă. Cen, zăvorăște poarta. Unde să fie Prenga ?

Toate rudele, mai apropiate sau mai de departe, luau aceleași măsuri. Momentul de după omor era cel mai primejdios, pentru că familia victimei nu-și dăduse încă consimțământul la răgazul de o zi, iar obiceiul pământului le îngăduia să ucidă și să se răzbune pe oricare din neamul Berisha.

Cei de la ferestre așteptau rezultatul discuțiilor din casa celui ucis. Or să cadă la învoială, doamne ? se întrebau femeile pe la colțuri.

În fine, cei patru intermediari ieșiră. Parlamentările se desfășuraseră repede. După cum pășeau nu se putea deduce nimic, deși, nu peste mult timp, cineva răspîndi vestea :

— Familia Kryeqyqe și-a dat consimțământul.

Pricepură cu toții că era vorba de răgazul scurt, de douăzeci și patru de ore. La cel mare, de treizeci de zile, încă nu se gîndise nimeni, pentru că acela nu putea fi obținut de familie, ci de obștea satului și, în afară de asta, el trebuia cerut numai după înmormîntare.

Știrile zburau din gură-n gură.

— Familia Kryeqyqe și-a dat consimțământul.

— Au consimțit la răgazul cel scurt.

— Slavă cerului ! Măcar douăzeci și patru de ore nu va mai fi vărsare de sînge, șopti un glas hodorogit din spatele oblonului.

Ceremonia funerară avu loc a doua zi la prînz. Bocitoarele veniseră de departe, zgîriindu-și obrajii după obicei și smulgîndu-și părul din cap. Vechiul cimitir din spatele bisericii se umplu de scurteicile negre ale sătenilor. După înmormîntare, oamenii se îndreptară spre casa mortului. Printre ei se afla și Gjorgu. La început nu voise să vină. Se hotărîse totuși la insistențele lui taică-său. Așa cere kanunul[1], îi spusese, trebuie să mergi la înmormîn-

[1] Culegere de legi și norme nescrise care au reglementat, secole de-a rîndul, viața societății medievale albaneze în zonele de nord, cunoscute sub denumirea generică de Rrafsh (Platou).

tare, ba chiar şi la parastas. Dar eu sînt ucigaşul lui, răbufnise fiul, eu l-am ucis, de ce să merg acolo ? Tocmai pentru asta, i-o retezase tatăl. Oricine poate să lipsească, tu însă nu ai dreptul. Dar de ce ? se împotrivise pentru ultima oară Gjorgu. De ce ? Tatăl îl privise înfuriat şi Gjorgu tăcuse.

Mergea acum alături de consăteni, palid, cu pas şovăielnic, sub privirile piezişe ale oamenilor, priviri ce lunecau peste el şi se pierdeau în gol. Cei mai mulţi dintre ei erau din familia mortului. Pentru a nu ştiu cîta oară Gjorgu se întrebă cu năduf : Ce caut eu aici ?

Ochii le erau reci, lipsea din ei orice urmă de ură, tot astfel cum fusese şi el cu o zi în urmă, rece, indiferent, în ascunzătoarea de pe marginea drumului. Acum, groapa proaspăt săpată, crucile de piatră sau de lemn, majoritatea căzute într-o rînă, dangătul trist al clopotului, toate acestea aveau în ziua aceea o legătură directă cu el. Feţele bocitoarelor, zgîriate groaznic de unghii (o, doamne, cum mi-au mai crescut unghiile în ultimele douăzeci şi patru de ore, îşi zise el), şuviţele de păr smulse cu sălbăticie, ochii holbaţi, paşii monotoni ce-l înconjurau din toate părţile, atmosfera aceea macabră i se datora lui şi numai lui. Şi, ca şi cînd asta n-ar fi fost destul, fusese obligat să se lase cuprins de ea domol, pînă la contopire, alături de ceilalţi.

Cusăturile de pe bundele lor se apropiau la un pas de cele de pe veşmîntul lui, ca nişte şerpi veninoşi gata-gata să se înşface. Ba chiar, în timpul mersului, aproape că se atingeau. Dar nu-i păsa de nimic. Răgazul de douăzeci şi patru de ore îl apăra mai bine decît meterezele oricărei cetăţi. Ţevile puştilor li se înălţau pe umăr, dar în momentul acela ele nu aveau dreptul să se descarce asupra lui. Poate mîine... poate poimîine... Iar dacă obştea i-ar fi obţinut răgazul de treizeci de zile, atunci ar mai fi avut parte de încă patru săptămîni de linişte. Apoi...

Ţeava unei carabine se legăna de colo-colo, ca pentru a face altfel decît celelalte, cîţiva paşi mai în faţă. O alta, scurtă, undeva, în stînga. Altele, de jur-împrejur. Care dintre ele... În forul său interior cuvintele „mă va ucide" se înmuiară şi se metamorfozară în „va ţinti asupra mea".

Drumul de la cimitir la casa mortului părea nesfîrşit. Urma, fără putinţă de scăpare, parastasul. Se va aşeza la masă împreună cu toţi ceilalţi, i se vor pune dinainte bucatele, lingura şi furculiţa, iar el avea să se ospăteze.

În cîteva rînduri îi trecu prin cap că trebuia să iasă din situaţia aceea lipsită de sens, să fugă din mijlocul consătenilor, chiar dacă aceştia l-ar fi înjurat, l-ar fi batjocorit, i-ar fi zvîrlit în faţă că nesocoteşte kanunul, ba chiar şi dacă şi-ar fi slobozit puştile în urma lui, numai să fugă, să fugă... Ştia însă că nu va putea face niciodată lucrul acesta. Tot astfel cum nu putuse să fugă din ascunzătoare cu o zi în urmă. Aşa cum nu putuseră s-o facă nici bunicul, nici străbunicul şi nici cei mai îndepărtaţi străbuni în urmă cu cincizeci, cinci sute sau o mie de ani.

Iată casa mortului. La ferestrele înguste, deasupra bolţii de la intrare, fuseseră atîrnate panglici negre. Oh, unde să mă ascund, gemu el neauzit şi, deşi îl mai despărţeau de bolta scundă de piatră o sută de paşi, îşi plecă fruntea încă de pe acum.

Parastasul se desfăşură după toate regulile. Pînă în ultima clipă, Gjorgu îşi imagină propriul parastas. Care dintre cei din faţa lui avea să vină, aşa cum venise el aici, aşa cum merseseră tatăl şi bunicul şi străbunicul, de-a lungul a sute şi sute de ani de neîncetate suferinţe.

Bocitoarele mai aveau încă obrajii zgîriaţi şi plini de sînge. Tradiţia cerea ca ele să nu-şi spele rănile nici în satul în care avusese loc vărsarea de sînge şi nici pe drum, la întoarcere.

Dungile roşii de pe frunţi şi obrajii le dădeau aspectul unor măşti. Gjorgu se întrebă cum vor arăta ele la propria lui înmormîntare. I se părea acum că perindarea pe pămînt a neamului său nu fusese altceva decît un parastas fără sfîrşit, la care ori ei se duceau la ceilalţi, ori ceilalţi veneau la ei. Şi fiecare dintre tabere, înainte de a porni către cealaltă, îşi punea pe faţă masca însîngerată.

După-amiază, în cătun se înteţi iar forfota. Peste cîteva ceasuri expirau cele douăzeci şi patru de ore asupra cărora se căzuse la învoială. Încă de pe acum, mai-marii obştii se

pregăteau să se înfăţişeze dinaintea celor din familia Kryeqyqe pentru ca, respectînd pas cu pas kanunul, să obţină, în numele lui Gjorgu, răgazul cel mare, de treizeci de zile.

Pe la porţi, sus, în odăile femeilor şi la răspîntii se discuta numai despre asta. Fusese primul omor din gjakmarrje din primăvara aceea şi era firesc să se comenteze atît de stăruitor toate amănuntele legate de el. Evenimentele decurseseră după toate regulile ; şi înmormîntarea şi parastasul şi obţinerea consimţămîntului pentru răgazul cel scurt, într-un cuvînt, totul fusese înfăptuit conform kanunului. Astfel încît şi răgazul de treizeci de zile, pe care consătenii aveau să-l ceară familiei mortului, urma să fie acordat fără doar şi poate.

Între timp, în aşteptarea veştilor, oamenii îşi aminteau de cazurile cînd fuseseră călcate rînduielile, mai curînd sau mai demult, printre consăteni sau în satele vecine, ba chiar şi în ţinuturi depărtate, la marginea provinciei. Erau pomeniţi cei ce nesocotiseră tradiţia, ca şi pedepsele aspre ce li se aplicaseră. Existaseră cazuri de indivizi osîndiţi de familiile lor, de familii întregi ostracizate de obştea satului şi chiar de cătune rebele supuse represaliilor mai multor cătune sau ale *steagului*, cum li se mai spunea. Dar, slavă domnului, ziceau oamenii, cu mulţumire în glas, de multă vreme în satul lor nu se întîmplase o asemenea ruşine. Totul se petrecuse conform kanunului şi era greu de imaginat că cineva ar fi putut să-l ignore. Chiar şi acum lucrurile se desfăşuraseră normal, Gjorgu Berisha, ucigaşul, deşi tînăr de ani, se purtase înţelept, atît la înmormîntare cît şi la parastas. Cu siguranţă că va obţine răgazul cel mare. Cu atît mai mult cu cît păsuirea, aşa cum putea fi obţinută de obşte, tot astfel putea fi retrasă de ea în cazul în care ucigaşul, profitînd de acest răgaz, ar fi umblat fără ruşine prin sat împăunîndu-se cu fapta sa. Dar Gjorgu Berisha nu era un astfel de om. Din contră, despre el se spunea că ar fi un tînăr cuminte şi la locul lui şi, dacă un altul ar mai fi putut greşi, el n-ar fi fost niciodată în stare de aşa ceva.

Răgazul cel mare fu acordat de cei din neamul Kryeqyqe după-amiază tîrziu, cu puţin timp înainte de a

expira celălalt. Unul dintre bătrînii cătunului, dintre cei care discutaseră cu familia mortului, se înfăţişă acasă la Berisha, înştiinţîndu-i despre cele stabilite şi repetînd cu această ocazie că Gjorgu nu trebuia să nesocotească în acest răstimp buna-cuviinţă etc., etc.

După plecarea acestuia, Gjorgu rămase ca şi pînă atunci tăcut în obscuritatea odăii. Îi mai rămîneau încă treizeci de zile în care se putea socoti în afară de pericol. Apoi, întreaga fiinţă avea să-i fie învăluită într-un întuneric de moarte. Aidoma liliacului, se va mişca numai prin beznă, fugind de lumina zilei, de luna plină, de focul din vatră.

Treizeci de zile, îşi repetă. Împuşcătura pornită din dosul zăplazului îi împărţise viaţa în două jumătăţi : primii douăzeci şi şase de ani de pînă atunci şi următoarele treizeci de zile care începeau de azi, şaptesprezece martie şi sfîrşeau în şaptesprezece aprilie. După acea zi avea să-şi înceapă viaţa de animal hăituit, viaţă pe care nici n-o mai punea la socoteală.

Gjorgu privi cu coada ochiului prin deschizătura îngustă a ferestrei : o învălmăşeală de culori pe care doar luna martie le putea îmbrăca. După aceea aprilie, mai bine zis prima jumătate a sa. Simţi un gol în coşul pieptului. Încă de pe acum, aprilie îl înveşmînta într-un giulgiu dureros... Dintotdeauna, aprilie i se înfăţişase drept luna în care nimic nu-ţi poate izbîndi. Luna iubirii, cum spuneau cîntecele. Un aprilie neterminat... Totuşi, bine că se întîmplase aşa, îi trecu prin cap, fără a şti de fapt de unde îi venise ideea aceasta, de la sentimentul că-şi făcuse datoria faţă de fratele ucis, sau poate din pricina anotimpului.

Nu trecuse mai mult de jumătate de ceas de la plecarea bătrînului şi el se obişnuise deja cu gîndul că viaţa îi era împărţită în două. Ba chiar ajunsese să se convingă singur că ea fusese dintotdeauna aşa : o parte mai lungă, de douăzeci şi şase de ani, monotonă şi incoloră, în care martie şi aprilie se perindaseră de douăzeci şi şase de ori, douăzeci şi şase de ierni şi de veri şi partea cealaltă, cea scurtă, de patru săptămîni, năvalnică, repede trecătoare, alcătuită dintr-o jumătate de martie şi o jumătate de aprilie, ca o creangă frîntă sub greutatea zăpezii.

Ce-i rămînea de făcut în cele treizeci de zile ? De obicei, oamenii se grăbeau ca în răstimpul acesta să facă tot ceea ce nu făcuseră pînă atunci. Şi, cînd nimic însemnat nu le dădea ghes, se mărgineau să-şi ducă la bun sfîrşit treburile zilnice. Dacă era vremea aratului sau a culesului munceau la cîmp, dacă nu aveau de făcut nici una din acestea, se apucau de lucruri şi mai obişnuite : reparau acoperişul stricat, îngrijeau de vite ori se urcau pe culmi şi priveau îndelung zborul vulturului sau jnepii încărcaţi cu chiciură. Cei neînsuraţi se însurau, dar Gjorgu n-avea de gînd să facă aşa ceva. Fata cu care îl logodiseră şi pe care, de fapt, n-o văzuse niciodată căzuse răpusă de boală în satul ei îndepărtat cu un an în urmă, iar el nu se mai gîndise la însurătoare.

Fără a-şi dezlipi privirea de priveliştea mohorîtă de afară, se întrebă ce-i rămînea de făcut în cele treizeci de zile pe care le mai avea de trăit. Uneori îi păreau puţine, chiar prea puţine, o fărîmă neîndestulătoare de timp, după care, cîteva minute mai tîrziu, cele treizeci de zile le socotea neînchipuit de multe, de lungi şi de zadarnice.

Şaptesprezece martie, murmură pentru sine. Douăzeci şi unu martie. Douăzeci şi opt martie. Patru aprilie. Unsprezece aprilie. Şaptesprezece aprilie. Optsprezece... moarte. Şi aşa mai departe : aprilie-moarte, aprilie-moarte, fără mai. Mai, niciodată.

Şoptea ca în vis printre dinţi zile şi luni, cînd auzi paşii lui taică-său, care cobora de sus cu o pungă în mînă.

— Fiule, ai aici cinci sute de groşi, preţul sîngelui, zise întinzîndu-i punga.

Gjorgu îl privi mirat, ascunzîndu-şi mîinile la spate, cît mai departe de banii aceia blestemaţi.

— Ce ? întrebă cu glas stins. Pentru ce ?

Tatăl făcu ochii mari.

— Cum pentru ce ? Ai uitat de birul pe sînge ?

— A, exclamă fiul ceva mai liniştit. A, da.

Punga se mai afla încă în faţa sa şi el întinse mîinile.

— Poimîine trebuie să porneşti spre kulla din Orosh, urmă tatăl. Pînă acolo ai de făcut o zi întreagă.

Gjorgu n-ar fi vrut însă să meargă nicăieri.

— Şi asta nu poate să mai aştepte, tată ? Trebuie plătit imediat ?

— Da, fiule. E grabnic. Taxa sîngelui trebuie plătită imediat după înmormîntare.

Punga trecuse acum în mîna dreaptă a lui Gjorgu. Era grea. Economiile cîtorva ani, săptămînă de săptămînă şi lună de lună, în aşteptarea *evenimentului*.

— Poimîine, repetă tatăl, la kulla din Orosh.

Merse apoi la fereastră şi rămase un timp privind gînditor afară. În colţul ochilor i se aprinsese o luminiţă ciudată.

— Vino, îşi chemă fiul cu glas liniştit.

Gjorgu se apropie.

Jos, în ogradă, pe frînghia de rufe, atîrna o cămaşă.

— Cămaşa lui frate-tău, zise bătrînul aproape în şoaptă. Cămaşa lui Mehilli.

Gjorgu rămase cu privirile aţintite într-acolo. Albă, cămaşa flutura în vînt.

După un an şi jumătate de la moartea fratelui, maicăsa spălase în cele din urmă cămaşa pe care acesta o purtase în ziua uciderii sale. Un an şi jumătate, plină de sînge cum era, cămaşa aşteptase, după cum cerea obiceiul, ziua în care avea să fie spălată. Se spune că, atunci cînd petele de sînge de pe ea încep să se îngălbenească, sufletul celui ucis se zbate neliniştit cerînd răzbunare. Martor nepărtinitor, cămaşa dovedea ca nimeni altul că sosise momentul răzbunării. Prin ea, mortul glăsuia din adîncul pămîntului.

În nenumărate rînduri, la ceas de singurătate, Gjorgu urcase în odaia de sus şi o privise. Petele se îngălbeneau, se îngălbeneau mereu. Ceea ce mărturisea neliniştea mortului. Şi de cîte ori nu o visase el albindu-se printre clăbucii de săpun şi fluturînd apoi pe frînghie în vîntul primăvăratic ! Dar dimineaţa o regăsea tot acolo, plină de pete de sînge uscat.

Acum cămaşa era întinsă pe frînghie. La vederea ei nu simţi însă nici o uşurare.

Ăst-timp, ca un steag nou ridicat în locul celui ferfeniţit, în odaia de sus a casei familiei Kryeqyqe fusese atîrnată cămaşa celui abia îngropat.

Frigul sau căldura aveau să-i schimbe culoarea, poate pînza din care fusese ţesută avea să se răărească, dar

nimeni nu va băga de seamă toate acestea. Pentru că ele vor părea tuturor niște mesaje misterioase, cu neputință de tăgăduit.

Capitolul al doilea

GJORGU STRĂBĂTEA PLATOUL de cîteva ceasuri bune și totuși nici un semn nu trăda apropierea kullei din Orosh.

Dealuri necunoscute lui sau chiar fără nume se dezvăluiau sub ploaia măruntă, golașe și triste. În depărtare se zăreau vag munții, dar negurile erau atît de lunecoase, încît aveai mai degrabă impresia că în spatele lor zărești reflectată imaginea palidă, multiplicată ca într-un miraj a unui singur munte, decît un șir de culmi adevărate, una mai înaltă ca alta. Prin negură, munții păreau ireali, dar, în chip ciudat, așa cum erau acum te dominau mai amarnic ca pe vreme bună, cînd le deslușeai clar stîncile și povîrnișul.

Pietrișul de pe drum scîrțîia surd sub opincile lui Gjorgu. Satele erau rare, iar centrele de subprefectură și hanurile încă și mai rare. Dar, chiar dacă s-ar fi perindat unul după altul, el nu s-ar fi oprit nicăieri. Pentru că trebuia să ajungă la kulla din Orosh spre sfîrșitul zilei, ba chiar, în cel mai rău caz, și noaptea tîrziu, încît a doua zi să poată să se întoarcă în cătunul său.

În cea mai mare parte drumul fusese pustiu. Ici-colo se iveau din ceață munteni singuratici, care, la fel ca și el, călătoreau cu treburi. De la distanță, precum toate din jur într-o asemenea zi mohorîtă, păreau anonimi și inconsistenți.

Centrele locuite erau la fel de tăcute ca și drumul. Casele se înălțau rare din loc în loc. Peste acoperișurile înclinate fumul orbecăia ca bezmetic. Casă se numește kulla, bordeiul sau orice se aseamănă cu acestea, destul să aibă un horn pe care iese fum. Nu pricepu nici singur cum de-i venise în minte preceptul din kanun referitor la casă,

pe care-l știa încă din copilărie. În casă nu se intră fără a striga și fără a-ți răspunde cineva... Dar eu n-am de gînd să bat sau să intru undeva, exclamă el cu glas tînguitor.

Ploaia nu mai contenea. Întîlni, pentru a treia oară, un grup de țărani mergînd în șir, fiecare cu cîte un sac de porumb în spate. Sub greutatea sacilor oamenii păreau mult mai îndoiți din șale decît ar fi fost firesc. Poate pentru că porumbul e ud, își spuse el. I se întîmplase o dată să care un sac cu porumb prin ploaie de la depozitul districtual pînă în cătun la el.

Muntenii cu sacii rămaseră undeva în urmă și el se trezi din nou singur în mijlocul drumului. Pietrele de pe margine se zăreau cînd mai clar, cînd dispăreau pe ambele părți. Ploile și surpările de teren îngustaseră ici-colo drumul. Trebuie să fie larg cît sulița steagului, își spuse pentru a doua oară și își dădu seama că de o bucată de vreme, fără să vrea, îi treceau prin gînd învățăturile kanunului despre drum. Pe drum merge omul, merg turmele, merge tot ce-i viu și tot ce-i mort.

Zîmbi în sinea sa. Orice ar fi făcut, nu putea să scape de vechile precepte. Degeaba încerca să se mintă. Kanunul era mai puternic decît s-ar fi părut. Se afla peste tot, pe pămînt, peste țarini, se strecura sub temeliile caselor, în morminte, în biserici, pe drumuri, în tîrguri, la nunți, se cățăra pe pășunile alpine, ba chiar și mai sus, în cer, de unde cădea cu picăturile de ploaie umplînd pîraiele pentru care se săvîrșeau o treime din omoruri.

La început, cînd pricepuse că trebuie să ucidă un om, Gjorgu își amintise și-și răsamintise toate regulile kanunului în care se vorbea despre omor. Să nu uit să-i vorbesc înainte de a trage, își spusese în gînd. Asta e primul lucru important. Să nu uit să-i întorc trupul după cum e statornicit și să-i sprijinim arma de frunte. Asta e a doua cerință de căpătîi. Celelalte sînt simple, mult mai simple.

Preceptele referitoare la omucidere erau doar o parte infimă din kanun, partea de început. Cu trecerea săptămînilor și a lunilor Gjorgu înțelesese că cealaltă parte, cea pașnică, străină culorii sîngelui, era legată trainic de prima, de cea însîngerată, că nimeni nu cunoștea cu precizie limita dintre una și alta și că totul fusese creat în așa

fel încît din una să se nască cealaltă, din cea pașnică cea însîngerată, din cea însîngerată cea pașnică și mereu la fel, veac după veac și generație după generație.

De departe, Gjorgu zări apropiindu-se un șir de oameni călări. Printre călăreți văzu o mireasă și înțelese că era un grup de nuntași. Îi udase ploaia pe toți și păreau osteniți, dar zurgălăii cailor sunau vesel la fiecare pas.

Gjorgu se trase de-o parte pentru a face loc nuntașilor. La fel ca și el, aceștia își țineau puștile cu țeava în jos pentru a le feri de ploaie. Privind boccelele multicolore în care se afla, cu siguranță, zestrea miresei, se întrebă în ce loc anume, în ce cutie sau buzunar sau covor brodat fusese ascuns de către părinții miresei „cartușul de zestre", cu care, conform kanunului, mirele avea dreptul să-și ucidă nevasta dacă ea ar fi încercat să-l părăsească. Și asta îi veni în minte o dată cu amintirea logodnicei cu care nu se căsătorise din pricina bolii ei îndelungate. Își amintea de ea ori de cîte ori vedea nuntași, dar, de astă dată, ciudat, durerea amintirii veni împreună cu un sentiment de ușurare : poate că e mai bine așa. Poate că e mai bine că ea plecase încă de față acolo unde avea să plece și el peste un timp, în loc de a-și petrece aici o viață lungă și monotonă ca văduvă. Cît despre „cartușul de zestre", pe care orice socru se simțea dator să-l dăruiască mirelui pentru a-i ușura sarcina ucigașă, el, Gjorgu, cu siguranță că l-ar fi aruncat încă din noaptea nunții. Sau poate că gîndea astfel numai acum, cînd ea nu mai era și ideea de a ucide pe cineva care nu mai există e la fel de absurdă ca și aceea de a se căsători cu o umbră.

Nuntașii se făcură nevăzuți mai înainte ca el să-i poată uita. Și-i imagină încă o vreme drumețind după toate regulile kanunului, cu vornicelul în frunte, cu singura deosebire că acum, în locul miresei se afla, acoperită de văl, fosta lui logodnică. Ziua nunții nu se amînă cu nici un preț, glăsuia kanunul. Nuntașii trebuie să pornească chiar dacă mireasa ar fi pe patul morții. Gjorgu auzise des aceste cuvinte în timp ce logodnica lui bolea, cînd în casă la ei se pomenea de apropierea zilei sorocite. Nuntașii nu pot fi opriți din drum, chiar dacă în casă ai mort. Mireasa intră, mortul iese. Aici vaiete, dincolo cîntec.

Toate acestea, trecîndu-i dureros prin minte, îl obosiră şi făcu o bucată bună de drum fără să se mai gîndească la nimic. Pe ambele laturi ale şoselei se întindeau ţarini prelungi, apoi iar şi iar coline anonime şi bolovănoase. Undeva, pe dreapta, zări o moară, ceva mai încolo o turmă de capre, o biserică şi lîngă ea un cimitir. Trecu pe lîngă ele fără să le privească măcar, dar asta nu-l ajută cu nimic şi-şi aminti părţile din kanun referitoare la moară, la turme, la biserică şi la cimitir. Preotul nu poate fi ucis. Printre mormintele unei familii este interzisă săparea unuia străin.

Ar fi vrut să-şi poruncească singur „destul", dar nu avu curaj. Puse capul în piept şi continuă să păşească la fel ca şi pînă atunci. În depărtare se zărea acoperişul unui han, mai departe o mănăstire de călugăriţe, apoi iar o turmă de capre, un fum şi poate o localitate şi pentru fiecare dintre acestea existau precepte seculare. De ele n-ai cum să te ascunzi. Lor nu le-a scăpat nimeni, niciodată. Deşi... Preotul nu poate fi ucis, repetă el în gînd una dintre regulile cele mai cunoscute ale kanunului. În vreme ce-şi spunea toate acestea, ajunse într-un loc de unde se zărea bine mănăstirea de maici şi gîndul că doar dacă ar fi fost preot n-ar fi avut de-a face cu kanunul i se contopi cu cel referitor la călugăriţe, cu cele auzite cum că între ele şi preoţii tineri ar fi anumite legături şi se întrebă cum ar fi fost posibilă o astfel de legătură între el însuşi şi una dintre călugăriţe, dar imediat îşi aminti că acestea sînt tunse, toate închipuirile i se năruiră şi-şi luă gîndul de la ele. Deci doar dacă aş fi fost preot putea să nu-mi pese de kanun, îşi zise. Deşi chiar cu preotul avea legătură cu unele dintre preceptele acestuia, căci, de fapt, doar partea referitoare la omucidere nu-l privea.

O bucată de vreme gîndul i se fixă la această parte din kanun. În realitate aici se afla esenţa kanunului. Astfel încît consolarea că întreaga lume e legată în lanţurile kanunului i se păru deşartă. Într-adevăr, nu doar preotul, ci şi o mare parte dintre oameni n-aveau nimic de-a face cu preceptele sîngeroase ale acestuia. La asta se mai gîndise oarecum şi altă dată. Lumea e împărţită în două:

o parte care orbecăie în cercul gjakamarrjei şi o alta, care se află în afara lui.

În afara lui... Gjorgu îşi înăbuşi oftatul. Cum o fi oare viaţa într-o asemenea familie ? Cum se trezesc oamenii dimineaţa şi cum se culcă seara ? O astfel de vieţuire i se păru cu totul ireală, la fel de străină ca şi viaţa păsărilor, de pildă. Şi totuşi asemenea case există. La urma urmei, aşa fusese şi în familia lui cu şaptezeci de ani în urmă, pînă în seara mohorîtă în care la uşa lor bătuse un om.

Povestea duşmăniei familiei lui cu neamul Kryeqyqe o auzise de la taică-său, iar acesta de la moşul său. Era o poveste obişnuită, cu douăzeci şi două de morminte de fiecare parte, în total patruzeci şi patru, cu cîteva vorbe spuse înainte de a apăsa pe trăgaci, dar mai ales cu tăceri, cu gemete, cu ultima suflare care înăbuşă cuvîntul de pe urmă, cu trei cîntece din lăută, uitate de mult, cu mormîntul unei femei ucise din greşeală, vină răscumpărată după toate regulile, cu bani, cu bărbaţii din amîndouă familiile închişi în turnul de veghe, cu o încercare de împăcare ce eşuase în ultimul moment, cu un omor în plină nuntă, cu răgazul scurt şi cu cel lung, cu parastase, cu strigăte „cutare al lui Berisha a tras în cutare al lui Kryeqyqe" sau invers, cu pojarul focurilor, cu vînzoleala prin cătun şi tot aşa mereu pînă în după-amiaza lui 17 martie, cînd a venit rîndul lui Gjorgu să intre în hora aceasta lugubră.

Şi toate acestea au început cu şaptezeci de ani în urmă, într-o seară rece de octombrie, cînd la uşa lor bătuse un om. Cine era omul ăla ? întrebase micul Gjorgu, auzind pentru întîia oară povestea acelor bătăi în uşă. Pusese de multe ori această întrebare, atunci şi mai tîrziu, dar nimeni din casă nu-i putuse răspunde. Pentru că nimeni, niciodată, nu aflase cine era omul acela. Iată de ce, uneori, Gjorgu se îndoise că la poarta lor bătuse într-adevăr acel om. Era tentat mai curînd să creadă că o nălucă sau poate însăşi mîna destinului ciocănise, şi nu un călător necunoscut.

După ce bătuse, omul strigase, cerînd adăpost pentru o noapte. Stăpînul casei, bunicul lui Gjorgu, deschisese poarta şi îl primise înăuntru pe necunoscut. Îl ospătaseră

după obicei, îi aşternuseră să doarmă şi, tot conform obiceiului, dis-de-dimineaţă, cineva din familie, fratele cel mic al bunicului, îl însoţise pe oaspetele cel necunoscut pînă la ieşirea din sat. Acolo, imediat după ce se despărţiseră, se auzise o împuşcătură şi necunoscutul căzuse mort la pămînt. Fusese ucis chiar afară din sat. Şi, după kanun, dacă ţi-ai însoţit oaspetele şi acesta a fost ucis sub ochii tăi, obligaţia răzbunării cade asupra ta. Dacă l-ai însoţit şi, despărţindu-vă, i-ai întors spatele, iar el a fost ucis, scapi de preceptele kanunului. Însoţitorul tocmai se întorsese cu spatele la oaspete şi, deci, scăpase de obligaţia de a-l răzbuna. Dar gestul nu fusese văzut de nimeni. Era încă dimineaţa devreme şi de jur-împrejur nu se găsise nimeni care să adeverească că în momentul în care necunoscutul fusese împuşcat însoţitorul său era cu spatele la el. Totuşi, i s-ar fi dat crezare pe cuvînt, pentru că preceptele kanunului puneau mare preţ pe cuvînt, deci ar fi fost, poate, crezut cînd afirma că în momentul în care se auzise împuşcătura el întorsese deja spatele victimei, dacă n-ar fi apărut un semn de întrebare. Şi acesta era legat de poziţia în care se afla trupul celui ucis. Comisia alcătuită imediat pentru a stabili dacă obligaţia răzbunării călătorului necunoscut cade sau nu asupra casei Berisha cercetase cu atenţie faptele şi ajusese la concluzia că celor din neamul Berisha le revine sarcina de a-l răzbuna pe cel ucis. Necunoscutul căzuse cu faţa întoarsă spre sat. Conform kanunului, familia lui Gjorgu, care-i oferise pîine şi adăpost şi avusese obligaţia să-l apere la ieşirea din cătun, trebuia acum să-i răzbune moartea.

Bărbaţii familiei se întorseseră posomoriţi de la locul în care comisia se învîrtise ore de-a rîndul în jurul cadavrului şi, de la fereastră, femeile pricepuseră totul. Galbene ca ceara, ascultaseră puţinele lor vorbe, se cutremuraseră cumplit, dar nu-l blestemaseră pe călătorul necunoscut care adusese moartea în casa lor, pentru că oaspetele este sfînt şi, conform kanunului, casa munteanului, înainte de a aparţine celor din familie, aparţine lui Dumnezeu şi musafirului.

În aceeaşi zi de octombrie se aflase şi cine-l împuşcase pe călătorul necunoscut. Ucigaşul fusese un flăcău din familia Kryeqyqe, care-l pîndea de multă vreme pe cel ucis

pentru că acesta din urmă îl ofensase cîndva, în cafenea, în prezența unei femei, rămasă și ea necunoscută.

Și astfel, în seara acelei zile de octombrie, Berisha-ii deveniră dușmani de moarte ai celor din neamul Kryeqyqe. Familia lui Gjorgu, pînă atunci pașnică, fu prinsă în mecanismul uriaș al gjakmarrjei. Patruzeci și patru de morminte, altele, cine știe cîte, urma, și toate din pricina ciocăniturilor acelora întîmplătoare dintr-o seară de toamnă.

Adeseori, în ceasurile de singurătate, cînd putea cugeta în liniște, Gjorgu încercase să-și imagineze cum ar fi decurs viața alor săi dacă drumețul întîrziat n-ar fi bătut la poarta casei lor, ci mai departe, la poarta vecină. Atunci, ah, atunci (și aici Gjorgu credea în adevărul legendelor) plăcile grele de piatră de pe cele patruzeci și patru de morminte s-ar clinti din loc, morții s-ar ridica de sub ele, și-ar șterge pămîntul de pe față și s-ar întoarce iar printre cei vii și împreună cu ei ar veni copiii care n-au apucat încă să se nască și apoi copiii copiilor și așa mai departe și totul ar decurge altfel, cu totul altfel. Și astea s-ar fi petrecut aievea dacă necunoscutul nu s-ar fi oprit la poarta lor, ci doar ceva mai departe. Ceva mai departe... El se oprise însă chiar acolo și acum nu-l mai putea clinti nimeni din loc, la fel cum n-ar mai fi putut nimeni să-i schimbe poziția în care căzuse ucis, la fel cum neschimbate rămîn veșnic învățăturile străvechiului kanun. Fără ciocăniturile acelea totul ar fi fost atît de diferit, încît el, uneori, se îngrozea la gîndul acesta sau, din contră, își găsea liniștea spunîndu-și că toată întîmplarea își avea rostul ei, pentru că viața, în afara țarcului gjakmarrjei, ar fi fost, poate, într-adevăr, mai lipsită de primejdii, dar, cine știe, tocmai din acest motiv s-ar fi urmat mai monoton, mai fără sens. Încerca să-și amintească familiile neimplicate în gjakmarrje și nu descoperea la ele vreun semn că ar fi fost mai fericite. Ba chiar avu impresia că, neamenințate de acest pericol, ele nu cunoșteau prețul vieții și trăiau anapoda. Pe cînd în casele aflate sub semnul răzbunării altfel se perindau zilele și anotimpurile, altul era ritmul trăirii, oamenii păreau mai frumoși, femeile își iubeau mai cu patimă bărbații. Iată, cele două călugărițe care trecură adineauri pe lîngă el, văzîndu-i

semnul negru cusut pe mîneca dreaptă, semn ce dovedea că este urmărit sau că urmărește pe careva pentru răzbunare, deci că va ucide sau va fi ucis, îl priviseră deodată într-un fel ciudat. Dar nu asta era important. Important era ceea ce se petrecea în sinea sa. Pentru că cele ce se întîmplau în sufletul său erau minunate și teribile în același timp. Nici măcar el însuși n-ar fi putut spune ce se afla acolo. Avea impresia că inima i se năpustise în afara pieptului, întinzîndu-se în lung și-n lat și așa uriașă cum era devenise extrem de vulnerabilă, se bucura și se întrista din orice, era irascibilă, dorea, exulta, suferea din pricini mari sau mărunte, pentru un fluture, pentru o frunză, pentru zăpezile veșnice sau pentru ploaia monotonă din ziua aceea. Toate se prăvăleau peste ea, însuși cerul se golea deasupra ei, iar ea le suporta pe toate și ar mai fi putut cuprinde încă pe-atît.

De cîteva ceasuri bune mergea întruna fără să fi obosit, deși își simțea genunchii amorțiți. Continua să bureze, dar picăturile erau mai rare, ca și cînd cineva ar fi rărit fără veste norii. Gjorgu era sigur că ieșise din districtul său și că intrase într-altul. Peisajul se asemăna foarte mult: munți ce se înălțau unul în spatele altuia cu o curiozitate împietrită și cătune căzute în muțenie. Întîlni un mic grup de munteni pe care-i întrebă dacă mai e mult pînă la kulla din Orosh și dacă se află pe drumul cel bun. Ei îi răspunseră că merge în direcția cea bună, dar că, dacă ține să ajungă acolo înainte de căderea serii, trebuie să se grăbească. În timp ce i se adresau, sătenii priveau cu coada ochiului semnul negru de pe mîneca lui și, pesemne că din acest motiv, îi repetară încă o dată că trebuie să meargă mai repede.

Mă voi grăbi, mă voi grăbi, își spuse Gjorgu cu un soi de îndîrjire. N-aveți grijă, voi plăti taxa înainte de a însera. Fără să priceapă nici el de ce, din cauza bruștei înverșunări sau poate vrînd să dea ascultare sfatului primit de la drumeții aceia, grăbi într-adevăr pasul.

Era singur de tot pe drum, pe o coamă de deal brăzdată de urmele unor vechi pîraie, care, cine știe de ce, erau lipsite de apă chiar și după o zi ploioasă ca aceea. Totul în jur fusese lăsat în paragină, pustiu. Avu impresia că aude

un tunet îndepărtat şi privi în sus. Un avion singuratic zbura încet printre nori. Urmări fermecat o bucată de vreme zborul avionului. Auzise că deasupra districtului vecin trecea o dată pe săptămînă avionul de pasageri care lega Tirana cu o capitală străină din Europa, dar aievea nu-l văzuse niciodată.

Cînd avionul dispăru printre nori, Gjorgu simţi o durere în ceafă şi doar atunci înţelese cît de mult privise în sus. Avionul lăsase în urmă un mare gol şi Gjorgu suspină fără voie. Simţi că-i e foame. Privi în jur în căutarea vreunui trunchi de copac sau bolovan pe care ar fi putut să şadă şi să mănînce pîinea şi brînza luate cu sine pentru drum, dar nu zări decît pămînt înţelenit şi pe-o parte şi pe alta a drumului, urme pe pîraie şi nimic altceva. Să mai merg puţin, îşi zise.

Şi iată că, după vreo jumătate de ceas, văzu în depărtare hornul unui han. Făcu aproape în fugă distanţa pînă acolo, stătu o clipă în prag, după care intră. Era un han obişnuit, ca toate hanurile de la munte, cu acoperişul foarte înclinat, cu un salon mare, comun, mirosind a paie. Hanul nu avea firmă. Pe ambele laturi ale mesei de stejar plină de arsuri, aşezaţi pe scaune cioplite tot în lemn de stejar, se aflau cîţiva călători. Doi dintre ei aveau în faţă cîte un castron cu fasole şi mîncau cu poftă. Un altul stătea cu capul între mîini şi privea scîndura mesei ca venit de pe altă lume.

Aşezîndu-se pe unul dintre scaunele libere, Gjorgu simţi cum atinge cu ţeava puştii podeaua şi-şi scoase arma de pe umăr. O strînse între genunchi, apoi, cu o mişcare a capului lepădă pe spate gluga udă a sumanului. Auzi în jur glasurile celorlalţi oameni şi abia atunci băgă de seamă că de o parte şi de alta a scării ce ducea la etaj, aşezaţi pe pielicele negre şi pe scoarţe de lînă stăteau alţi munteni. Unii dintre ei mîncau sprijiniţi de zid mămăligă cu brînză. Gjorgu fu ispitit să se ridice de la masă şi să scoată din tolbă la fel ca şi ei pîinea şi brînza aduse de acasă, dar în aceeaşi clipă, mirosul fasolei îi stîrni poftă şi simţi o dorinţă irezistibilă de a mînca o farfurie cu mîncare caldă de fasole. Taică-său îi dăduse un groş să-l aibă la el pentru orice eventualitate, dar Gjorgu nu ştia precis dacă putea să-l cheltuiască sau ar fi trebuit să-l

aducă înapoi acasă. Între timp hangiul, pe care Gjorgu nici nu-l observase, apăru brusc în fața lui.

— La kulla din Orosh mergi ? îl întrebă. Dincotro vii?

— De la Breziftoht.

— Atunci trebuie să-ți fie foame. Ce să-ți aduc ?

Hangiul era deșirat și schilod și părea un om afurisit pentru că, îndată după ce-l întrebă „ce să-ți aduc", în loc să-l privească în ochi, îi cercetase semnul negru de pe mînecă, vrînd parcă să-i spună : tu, care mergi să plătești cinci sute de groși pentru omul pe care l-ai ucis, nu te calici să cheltuiești cîțiva și în hanul meu.

— Ce să-ți aduc ? întrebă iar hangiul, dezlipindu-și, în sfîrșit, ochii de pe mîneca lui Gjorgu, fără să-l privească însă în ochi, ci fixîndu-și privirea undeva, într-o parte, alături.

— O strachină cu fasole, ceru Gjorgu. Cît costă ? Pîine am eu.

Simți cum se înroșește la față, dar de întrebat trebuia să întrebe. Pentru nimic în lume nu voia să cheltuiască din banii de taxă.

— Un sfert de groș, zise hangiul.

Gjorgu răsuflă ușurat. Celălalt îi întoarse spatele și, cînd reveni cu strachina de lemn în mînă, în vreme ce i-o punea în față, Gjorgu văzu că e șașiu. Vrînd să uite parcă de toate, Gjorgu se aplecă peste strachină și începu să mănînce cu repeziciune.

— Vrei o cafea ? îl întrebă hangiul, luîndu-i strachina goală.

Gjorgu îl privi în ochi, ca năuc. În privire i se putea citi : nu-ți face păcate cu mine, hangiule. Am, într-adevăr, în pungă cinci sute de groși, dar mai curînd mi-aș da capul de pe umeri (o, doamne, își zise, dar capul meu chiar atît costa peste... treizeci de zile, ba chiar peste douăzeci și opt), deci, mai bine mi-aș da... înainte de termen... capul de pe umeri, decît un singur groș din punga de la tata. Dar hangiul, ca și cînd ar fi știut ce se petrece în mintea celuilalt, adăugă :

— Este ieftină tare, cincizeci de quindarka.

Gjorgu dădu din cap cu un soi de nerăbdare. Hangiul, mergînd șleampăt printre scaune și masă, luă ceva de pe

ea, apoi aduse și dispăru iar, pentru a reveni cu o ceașcă de cafea în mînă.

Gjorgu sorbea din cafea, cînd în han intrară cîțiva bărbați. Din agitația produsă de apariția lor, din curiozitatea celor prezenți, ca și din felul în care hangiul îi întîmpină, pricepu că noii veniți trebuie să fi fost cunoscuți în ținut. Unul dintre ei, cel care se afla în mijlocul grupului, era un bărbat neobișnuit de scund, cu o figură palidă și apatică. În spatele lui pășea un altul în straie orășenești ciudate, cu o haină cadrilată și pantaloni bufanți băgați în cizme. Cel de-al treilea avea un chip pe care disprețul părea să-i fi dominat celelalte trăsături și ochi apoși. Era clar, totuși, că atenția tuturor se îndrepta spre bărbatul cel scund.

„Ali Binaku, Ali Binaku", auzi Gjorgu șoptîndu-se în jur. Holbă ochii și nu-i veni să creadă că se afla sub același acoperiș cu faimosul străjuitor al kanunului, al cărui nume îl cunoștea încă din copilărie.

Mergînd strîmb, hangiul conduse micul grup într-o încăpere vecină, destinată, pare-se, oaspeților de seamă.

Scundul adresă tuturor un salut printre buze și îl urmă pe hangiu fără a privi în jur. Se vedea că e conștient de faima de care se bucura, lucru pentru care, surprinzător, nu-și dădea deloc aere, atitudine obișnuită la cei de statură mică, deveniți celebri, ci, din contră, în gesturile lui, pe figură și mai ales în ochi îi stăruia o oboseală calmă.

Cei trei dispăruseră în odaia vecină, dar în salon comentariile continuau. Gjorgu își terminase cafeaua și, deși avea timpul măsurat, rămase să asculte cele ce se vorbeau în jurul lui. De ce o fi venit, oare, Ali Binaku ? Cu siguranță că pentru un sfat de taină. Fiindcă el se ocupase toată viața cu astfel de treburi. Îl chemau dintr-un ținut într-altul, dintr-un steag într-altul pentru a-și spune părerea în cazurile mai grele, cînd sfatul bătrînilor avea îndoieli în aplicarea preceptelor kanunului. Printre cîteva sute de juzi de pe tot cuprinsul Platoului, doar zece-doisprezece se bucurau de o faimă egală cu cea a lui Ali Binaku. Așa încît el nu se deplasa niciodată degeaba. De data asta se spunea că ar fi călătorit pentru o problemă de hotar ce avea să se judece chiar a doua zi în steagul vecin. Dar celălalt, al treilea, cine să fi fost ? Cică ar fi medicul pe

care Ali Binaku îl ia deseori cu el pentru cazurile mai grave, mai ales cînd e vorba de stabilirea rănilor plătite în bani. Stai niţel, dac-ar fi aşa, atunci Ali Binaku n-a venit pentru o neînţelegere de hotar, ci pentru altceva, deoarece în problemele de hotar medicul n-are nici un amestec. Adevărat, poate că s-a înţeles greşit motivul sosirii celor trei. Alţii spuneau că ar fi venit, de fapt, pentru cu totul altceva, pentru o treabă tare încîlcită care avusese loc în cătunul de dincolo de munte. Într-o încăierare cu împuşcături fusese ucisă o femeie aflată printre combatanţi. Femeia era gravidă, copilul se dovedise a fi băiat şi bătrînilor satului le venea greu, probabil, să stabilească cine purta vina uciderii copilului. Poate că Ali Binaku tocmai pentru asta mergea într-acolo.

Dar celălalt, cel îmbrăcat ca o paiaţă, cu ăla ce-i ? întrebau unii. Se găsi şi de astă dată cineva care să răspundă. Ăla e un fel de slujbaş la cadastru, cum dracu' îi spune, are un nume stîlcit, nu fierar, nu morar, nici altă meserie din astea, ceva cu „metru", pricepi, un nume ca naiba, pe care, dacă-l spui, îţi scrînteşti limba, geo, geo, geo... Aha, mi-am amintit : geometru.

A, da, atunci e vorba de o neînţelegere de hotar, dacă a venit ăsta, geometrul, cum îi spui tu.

Gjorgu ar fi tot stat să asculte, cu atît mai mult cu cît se anunţau şi alte istorisiri, dar, dacă ar mai fi întîrziat, risca să nu ajungă în seara aceea la Orosh. Se ridică, parcă spre a-şi birui îndoiala, plăti fasolea şi cafeaua şi, îndreptîndu-se către ieşire, îşi aminti în ultima clipă că nu întrebase încotro s-o apuce.

— Să mergi pe drumul mare, îi spuse hangiul, apoi, cînd o să ajungi la Mormintele Mirilor, la răspîntie, ai grijă s-o iei la dreapta. Pricepi, la dreapta.

Cînd ieşi, ploaia se rărise binişor, dar umezeala stăruia în aer. Cerul era la fel de mohorît ca dimineaţa şi, aşa cum unor femei nu le poţi ghici vîrsta, era greu să stabileşti ce oră e.

Gjorgu păşea încercînd să nu se gîndească la nimic. Drumul şerpuia monoton printr-o pustietate pietroasă. Cînd zări pe o latură cîteva morminte părăginite îşi spuse : astea trebuie să fie Mormintele Mirilor. Drumul

însă nu se bifurca şi el îşi zise că Mormintele Mirilor ar putea fi ceva mai departe. Şi într-adevăr, aşa şi era. Peste vreun sfert de oră le descoperi, la fel de părăginite ca şi primele, chiar mai jalnice, înnegrite de muşchi în întregime. Trecînd pe lîngă ele, îşi închipui cum mirii pe care-i întîlnise în cursul dimineţii o luaseră pe alt drum, ajunseseră aici şi intraseră în mormintele acestea, locuinţa lor definitivă.

La răspîntie făcu la dreapta după cum îl sfătuise hangiul şi, îndepărtîndu-se, rezistă cu greu ispitei de a întoarce capul şi a privi încă o dată mormintele. O bucată de drum reuşi să nu se gîndească la nimic, cu sentimentul unei comuniuni ciudate cu spinările munţilor şi cu negura ce-l învăluia într-un dans lent. Nu mai ştia de cîtă vreme păşeşte astfel. Ar fi vrut ca mersul acesta să ţină o veşnicie, dar ceea ce-i ieşi în cale îl scoase din mrejele fanteziei. Erau ruinele unei case.

Depăşindu-le, privi cu coada ochiului grămada de bolovani de pe care semnele incendiului dispăruseră de mult, şterse de ploi şi de vîntoasă, lăsînd în loc un gri bolnav.

Gjorgu merse cît merse privind pe furiş ruinele şi, deodată, cu un salt brusc, depăşi şanţul drumului şi din cîţiva paşi ajunse lîngă bolovani. Stătu un minut nemişcat lîngă grămadă şi apoi, ca omul care, aflîndu-se dinaintea unui cadavru încearcă să înţeleagă de ce a murit cel din faţa sa, făcu doi-trei paşi şi ajunse la unul din colţurile casei. Se lăsă pe vine, dădu la o parte cîţiva bolovani, merse la celelalte laturi şi, văzînd că pietrele de temelie fuseseră aruncate, înţelese că se afla în faţa ruinelor casei unora ce încălcaseră legile ospitalităţii. Auzise că aşa erau împrăştiate temeliile casei în care era comisă crima considerată de kanun a fi cea mai gravă : violarea canoanelor ospeţiei.

Gjorgu îşi aminti cum consătenii lui pedepsiseră cu ani în urmă o astfel de faptă. Casa în care musafirul căzuse ucis fusese dată focului, chiar dacă locatarii ei se dovediseră a fi nevinovaţi. În fruntea tuturor păşea însuşi şeful familiei, cu făclia şi toporul în mînă, strigînd conform tradiţiei : „Toate păcatele satului şi ale steagului asupra

mea să cadă". În urma sa venea întreg satul. După asta, ani la rînd, cînd aveau ceva să-i dea șefului acelei familii, îi dădeau cu mîna stîngă și pe sub genunchi, pentru a-i aminti că era dator să-l răzbune pe cel ucis. Pentru că, se știa, putea fi iertată uciderea tatălui, a fratelui, ba chiar și a pruncului, a oaspetelui, însă, niciodată.

Ce trădare să se fi întîmplat în această casă, oare ? se întrebă Gjorgu, împingînd cu piciorul cîțiva bolovani, care scoaseră un zgomot înfundat. Privi în jur pentru a descoperi celelalte case ale satului, dar nu zări nimic decît alte ruine, douăzeci de pași mai încolo. Ce-i asta ? se miră el. Fără a pricepe nici singur de ce, se repezi spre cealaltă dărîmătură, se învîrti în jurul ei și văzu același lucru. Bolovanii de temelie fuseseră scoși de peste tot. Să fi fost pedepsit oare un cătun întreg ? se întrebă. Cînd dădu cu ochii puțin mai departe de o altă dărîmătură, se convinse că acesta era adevărul. Auzise ceva, cu ani în urmă, despre un sat care călcase legea, un sat dintr-un ținut de hăt-departe, pedepsit de steag. Fusese ucis un mijlocitor într-o neînțelegere de hotar dintre două sate. Steagul ceruse celor din cătunul vinovat răzbunarea oaspetelui și, fiindcă satul respinsese in corpore această cerere, steagul pedepsise întreaga așezare.

Tropăind ușor o bună bucată de vreme, Gjorgu se învîrti ca o umbră printre dărîmături. Cine să fi fost cel care, murind, luase după sine un sat întreg ? Liniștea ruinelor era dureroasă. O pasăre, care din cîte știa Gjorgu zbura numai noaptea, făcu „orr, orr". Gjorgu își aminti că se grăbea și căută cu privirea drumul. Țipetele păsării se auziră iar, departe de tot, chiar în clipa în care omul se întreba încă o dată cine să fi fost cel ucis mișelește în satul acela blestemat. Pasărea păru a-i răspunde cu strigătul „orr, orr" și el avu impresia că-i strigă numele : „Gjorgu, Gjorgu". Zîmbi de unul singur, vrînd parcă să-i spună : acum vorbești aiurea, și o porni către drum.

Peste puțin timp, încercînd să-și ușureze sufletul apăsat de amintirea cătunului mort, își aminti pedepsele mai ușoare din kanun. Uciderea oaspetelui era o crimă puțin frecventă și, implicit, rară era și pedeapsa respectivă. Cu mult mai rar se întîmpla să fie șterse de pe fața pă-

mîntului sate întregi. Își aminti că pentru vîini mai ușoare se aplica pedeapsa alungării familiei vinovate, cu mic cu mare, de pe teritoriul steagului.

Gjorgu simți cum, odată cu perindarea mai rapidă a gîndurilor, i se îndeseau și pașii, ca și cînd, mergînd mai repede, ar fi putut scăpa de toate aceste reflecții. Pedepsele erau numeroase : izolarea sau *despreunarea*, cum se numea în kanun, cînd omul era îndepărtat pentru totdeauna dintre ai săi. (Izolat la necaz, la bucurie și la fărîma de pîine.) Lăsarea pămîntului în paragină, însoțită de tăierea livezii. Înfometarea (în familie). Interdicția de a purta arma o săptămînă sau două. Legarea și ferecarea în casă. Pierderea stării sociale a bărbatului sau a femeii.

Vreme îndelungată fusese torturat sufletește mai cu seamă de pedepsele aplicate de propria-i familie. Asta se întîmplase în perioada în care așteptau cu toții ca el să-și răzbune fratele.

Nu putea uita dimineața aceea rece de ianuarie cînd taică-său îl chemase în camera de oaspeți, la etajul de sus al casei, și discutaseră între patru ochi. Era o dimineață neobișnuit de senină, cerul și zăpada căzută sclipeau amarnic, totul în jur era alb și strălucitor, încît ți-ai fi putut închipui că lumea întreagă ar fi fost în pericol de a se rostogoli nebunește și sfărîma în milioane de așchii cristaline. Într-o dimineață ca aceea taică-său ținuse să-i amintească de datoria față de fratele ucis. Gjorgu stătea lîngă fereastră și-l asculta pe taică-său, care vorbea despre răzbunare. Pete mari de sînge acopereau lumea. Sîngele înroșea zăpada, petele creșteau și înghețau pretutindeni. Pricepu apoi că stacojiul acela în ochii lui își avea sălașul. Îl ascultase supus pe bătrîn fără să răspundă. Și, în zilele ce urmaseră, pentru întîia oară și fără să știe de ce, Gjorgu își amintise toate pedepsele care-l amenințau pe cel nesupus familiei. Nu voia în ruptul capului să-și recunoască lipsa dorinței de a ucide. Ura față de cei din neamul Kryeqyqe, pe care taică-său încerca să i-o redeștepte în suflet în dimineața aceea rece de ianuarie, părea că se topește sub strălucirea de afară. Gjorgu nu pricepuse atunci că unul dintre motivele pentru care ura nu reușea să-l cuprindă era răceala din glasul tatălui său. S-ar fi părut că dușmănia se stinsese de mult, în anii lungi de

așteptare, sau că ea n-ar fi existat niciodată. Taică-său vorbea și Gjorgu simțea înfricoșat, îngrozit aproape, că nu va fi în stare să-și urască viitoarea victimă.. Și cînd, în zilele următoare, făcea ce făcea și-și amintea șirul pedepselor la care era supus cel ce nu ascultă de voința familiei, începuse să înțeleagă că se pregătea sufletește pentru a refuza vărsarea de sînge. Și tot atunci pricepuse cît de inutil este gîndul acesta. La fel ca toți ceilalți, știa bine că refuzul său putea atrage după sine pedepse mult mai grele.

Cînd discutaseră a doua oară despre gjakmarrje, tonul tatălui fusese mai aspru. Și ziua era alta, o zi umedă, jalnică, fără ploaie, ba chiar și fără ceață, ca să nu mai vorbim de fulgerele ce ar fi fost un lux pe cerul acela sărăcăcios. Gjorgu încercase să evite privirile lui taică-său, dar, în cele din urmă, nu reușise.

— Privește cămașa, îl îndemnase bătrînul, arătînd cu capul spre cămașa atîrnată pe peretele din față.

Gjorgu se uitase într-acolo. Avu impresia că arterele îi pîrîiră, ca și cînd i s-ar fi răsucit strîmb.

— Sîngele îngălbenește pe ea, urmase taică-său. Mortul cere răzbunare.

Într-adevăr, petele se îngălbeniseră pe cămașă. Mai mult decît atît, luaseră culoarea ruginei, a apei ce se scurge printr-o țeavă multă vreme nefolosită.

— Întîrzii prea mult, Gjorgu, spusese tatăl. Onoarea noastră și mai ales a ta...

Onoare țintuită de Dumnezeu cel mare chiar în mijlocul frunții. De sute și sute de ori Gjorgu își repetase, în săptămînile ce urmaseră, cuvintele din kanun pe care taică-său i le spusese în ziua aceea. Ești liber să fii bărbat, liber să te dezonorezi.

Chiar sînt liber ? se întrebase mai tîrziu, urcînd în odaia de sus spre a cugeta. Pedepsele pe care i le putea aplica taică-său pentru diferite vini erau floare la ureche față de pierderea onoarei.

Onoarea țintuită chiar în mijlocul frunții... Își atinse fruntea cu degetele, încercînd parcă să descopere locul în care se afla onoarea. De ce aici ? se întrebase. O întrebare căreia nimeni nu i-ar fi putut da răspuns. El însă îi găsise răspunsul. Onoarea se află chiar în mijlocul frunții

pentru că acela e locul în care glonțul tău poate lovi țeasta celuilalt, sau glonțul altuia țeasta ta. O frumusețe de împușcătură, spuneau bătrînii cînd careva își ucidea față în față dușmanul cu un plumb tras chiar în frunte. Și, împușcătură urîtă, cînd glonțul străpungea abdomenul, ca să nu mai vorbim de spinare.

Ori de cîte ori urca la catul de sus pentru a privi cămașa lui Mehilli, Gjorgu își simțea fruntea arzîndu-i. Petele de sînge de pe pînză se decolorau tot mai mult. Va veni primăvara și ele se vor îngălbeni de tot. Atunci vor începe să-i dea ceașca cu cafea pe sub genunchi. Și asta însemna că, după kanun, este un om pierdut.

Avea toate căile închise. Nici suportarea pedepselor și nici altceva nu l-ar fi putut salva. Ceașca dată pe sub genunchi, care-l îngrozea pe Gjorgu cel mai mult, se afla pe undeva, pe-aproape. N-avea nici o ieșire, în afară de una. Dezonoratul este mort pentru kanun, spunea kanunul. Singura soluție pentru el era uciderea unuia din neamul Kryeqyqe. Și astfel, cu un an în urmă, Gjorgu hotărîse să ucidă.

Atmosfera din casă se însuflețise. Tăcerea ce-l înconjurase lăsă locul bucuriei. Și zidurile din jur păreau a se fi îmbunat.

Totul s-ar fi terminat mai de mult și acum ar fi stat liniștit în turnul de veghe sau, și mai liniștit, sub pămînt, dacă nu s-ar fi întîmplat ceva neobișnuit. Dintr-un steag îndepărtat își făcuse apariția pe neanunțate o mătușă a lor, stabilită acolo. Neliniștită, tulburată, străbătuse munți și văi, trecînd prin șapte sau opt ținuturi pentru a opri vărsarea de sînge. Gjorgu este ultimul bărbat din familie, după taică-său, le spusese ea. Îl vor ucide pe Gjorgu, va muri apoi unul din neamul Kryeqyqe, îi va veni rîndul tatălui și familia Berisha se va stinge. Nu faceți așa ceva, îi îndemnase, cruțați-vă viața. Cereți stingerea gjakmarrjei.

La început nici n-au vrut s-o asculte, apoi tăcuseră în vreme ce ea vorbea și, la urmă, veni o vreme a indiferenței, cînd nici nu-i dădeau dreptate, dar nici nu se opuneau. Pur și simplu obosiseră. Mătușa, însă, nici gînd să cedeze. Zi de zi și noapte de noapte, trăgînd ba la unii, ba la alții, la veri și la neamuri, pînă ieși ca ea : după șaptezeci de

ani de omoruri şi doliu, familia Berisha hotărî să ceară stingerea răzbunării cu Kryeqyqe.

Cererea de stingere a gjakmarrjei, atît de rară în zona muntoasă, a făcut vîlvă în sat, ba chiar şi în steag. S-au luat măsuri ca totul să fie săvîrşit conform regulilor precise ale kanunului. Mijlocitorii concilierii, împreună cu cîţiva prieteni şi simpatizanţi ai Berisha-ilor, proclamaţi într-un asemenea moment „stăpînii sîngelui", merseră la familia Kryeqyqe pentru a mînca pîinea împăcării. Mîncară împreună cu ucigaşul, după obicei, şi stabiliră preţul ultimului omor, cel săvîrşit de neamul Kryeqyqe. Urma acum ca tatăl lui Gjorgu, ca şef al familiei, să cioplească cu dalta şi ciocanul o cruce la poarta ucigaşului, să-şi bea unul altuia cîte o picătură de sînge şi să se cheme apoi împăcaţi pe vecie. Toate acestea nu s-au petrecut niciodată, pentru că un unchi bătrîn a stricat înţelegerea. Şi asta a fost atunci cînd, după prînzul comun, în vreme ce oamenii intrau în fiecare cameră şi-şi izbeau picioarele de podele pentru a arăta că amintirea gjakmarrjei va fi izgonită din fiecare colţ al casei, bătrînul unchi al lui Gjorgu strigase deodată : nu. Era un bătrîn tăcut, pe vorba căruia nu se punea prea mult temei în familie şi cu atît mai puţin se aşteptau, deci, la aşa ceva din partea lui. Încremeniră cu toţii în loc, încremeniră ochii şi gîturile, iar picioarele, ridicate pentrù a lovi puternic duşumeaua, coborîră într-o linişte de vată. Nu, repetase bătrînul. Atunci preotul, care se afla cu ei ca martor principal al împăcării, făcu un semn cu mîna. „Gjakmarrja continuă", zise.

Rămas în timpul acesta în afara atenţiei generale, Gjorgu se văzu iar în mijlocul ei. Împreună cu groaza de odinioară, de care scăpase pentru o vreme, îl încercă şi un sentiment de mulţumire. Era, pasămite, mulţumirea că devenise iar un personaj important. Avea acum impresia că se află într-o mare dilemă : cum să trăieşti, liniştit, acoperit de giulgiul uitării, departe de mecanismul gjakmarrjei sau în pericol, într-o străfulgerare de ură ce-ţi străbate viaţa ca un tighel şerpuitor ? Le încercase pe amîndouă şi dacă i-ar fi spus cineva să aleagă una dintre ele, cu siguranţă că ar fi rămas pe gînduri. Poate c-ar fi trebuit să treacă ani pentru a se obişnui cu liniştea, aşa cum

trecuseră, poate, la fel de mulţi ca să se deprindă cu moartea. Mecanismul gjakmarrjei era astfel alcătuit încît, chiar şi atunci cînd erai în afara lui, te ţinea legat sufleteşte pentru multă vreme.

În zilele de după eşecul împăcării, cînd pe cerul vieţii lui, pînă atunci senin, se învălmăşiră iar nori negri, Gjorgu se întrebase în cîteva rînduri : era bine sau rău că se încercase împăcarea ? Dar nu putuse răspunde. Era bine pentru că-i oferise un an de viaţă liniştită în plus, dar, pe de altă parte, era, rău, pentru că trebuia de-acum să se obişnuiască din nou cu ceea ce uitase : gîndul că trebuie să ucidă un om. Trebuia să devină cît de curînd *prima-pușcă*, cum îi numea kanunul pe cei ce ucideau din răzbunare. Prima-pușcă era avangarda familiei, cu dreptul de a împuşca mortal, dar şi primul sacrificat. Cînd familiei vrăjmaşe îi venea rîndul la răzbunare se încerca uciderea în primul rînd a primei-puşti din celălalt neam. Doar cînd nu era posibil, în locul aceluia putea fi ucis un alt bărbat. De-a lungul celor şaptezeci de ani de duşmănie cu cei din stirpea Kryeqyqe, familia Berisha avusese douăzeci şi doi de prima-pușcă, din care marea majoritate căzuseră ucişi şi ei. Prima-pușcă era floarea unui neam, vîna şi amintirea cea mai de preţ. Multe lucruri se dădeau uitării, oameni şi fapte erau acoperite de colbul vremii, doar prima-pușcă, flăcări nestinse în mormintele familiei, nu puteau fi uitaţi.

Vara venise şi trecuse, mai scurtă ca altă dată. Familia Berisha se grăbise să termine cu muncile cîmpului, aşa încît, după uciderea plănuită, să se poată închide în casă. Gjorgu trăia o linişte tristă, ca şi cînd s-ar fi aflat în preajma însurătorii.

Spre sfîrşitul celei de-a doua toamne îşi descărcase pușca asupra lui Zef Kryeqyqe, dar nu-l omorîse, ci doar îl rănise la maxilar. Veniseră medicii kanunului, care stabileau taxa ce trebuia plătită de ţintaş pentru rănire şi, deoarece rana era la cap, fusese apreciată la trei pungi cu groşi sau jumătate de răzbunare. Asta însemna că familia Berisha putea să aleagă una din două : să plătească taxa sau să accepte jumătate de omor. În acest caz, cînd n-ar fi plătit taxa, incluzînd în calculul omuciderii răni-

rea, îşi pierdeau dreptul de a mai ucide pe careva din neamul Kryeqyqe, pentru că jumătate de răzbunare fusese săvîrşită. Le rămînea consolarea de a răni pe un altul.

Desigur, familia Berisha nu a fost de acord să considere rănirea drept jumătate de răzbunare. Deşi taxa era mare, strînseseră paralele şi o plătiseră, deci urmărirea victimei putea continua.

Tot timpul cît durase povestea cu taxa pentru rănire, tatăl lui Gjorgu îşi aţintise fiul cu priviri întunecate de supărare şi dispreţ. Nu ajunge că ai amînat nepermis de mult răzbunarea, părea că grăiesc ochii bătrînului, dar, iată, ne-ai adus şi la sapă de lemn.

Gjorgu simţea că toate acestea se petrecuseră din cauza vechii lui nehotărîri, care-l făcuse să-i tremure mîna în ultima clipă şi să ocheaască prost. În realitate, el nu reuşi să-şi clarifice nici mai tîrziu dacă chiar îi tremurase mîna în momentul în care ochise, sau dacă coborîse el însuşi puşca, ţintind în partea de jos a feţei.

După evenimentele acestea veni o vreme în care fu complet apatic. Viaţa îi păru a se fi oprit în loc. Rănitul zăcuse mult timp la pat. Se zvonea că plumbul îi sfărîmase falca şi că rana obrintea. Iarna fusese lungă şi plictisitoare ca niciodată. Peste zăpada domoală (bătrînii cu greu îşi mai aminteau o zăpadă atît de liniştită) vîntul şuiera la fel de monoton. Zef Kryeqyqe, unica ţintă a lui Gjorgu, bolea tot în pat, astfel că Gjorgu se simţea aidoma unui şomer ce bîntuie de colo-colo fără treabă.

Iarna păruse, într-adevăr, nesfîrşită. Şi chiar atunci cînd se zvonise că rănitul s-ar fi vindecat, se îmbolnăvi Gjorgu. Poate că, din dorinţa de a nu cădea la pat pînă nu şi-ar fi ucis duşmanul, ar fi rezistat cu ghearele şi cu dinţii, dar i-a fost absolut imposibil. S-a îngălbenit precum ceara la faţă şi a dus boala pe picioare o bucată de vreme, apoi n-a mai putut. A zăcut aşa două luni la rînd, în vreme ce Zef Kryeqyqe, profitînd de neputinţa lui, începuse să umble fără frică prin sat. Din colţul odăii în care se afla întins, Gjorgu privea fragmentul de peisaj pe care i-l îngăduia fereastra şi aproape că nu se gîndea la nimic. Era complet slăbit de boala îndelungată. Dincolo de fereastră se afla satul albit de zăpadă, de care, excep-

tînd omorul plănuit, nu-l mai lega nimic. Se simţea de mult străin, ba chiar de prisos în lumea aceea şi, dacă în cătun i se mai pronunţa totuşi numele, asta se întîmpla datorită aceluiaşi omor.

Privea ore în şir pămîntul acoperit de nea, îl privea dispreţuitor, parcă adresîndu-i-se : o să vin, o să vin cît de curînd, numai să-mi fac mai întîi datoria. Şi gîndul acesta îi stăruia atît de mult în cuget, încît avea momente în care i se părea că vede în adevăr pata de sînge ce marca locul unde glonţul său va lovi ţeasta celuilalt.

În primele zile ale lui martie se simţise ceva mai bine şi în a doua săptămînă s-a ridicat din pat. Picioarele îi tremurau cînd a ieşit în curte. Nimeni n-ar fi crezut că, aşa slăbit de boală cum era, alb la faţă precum hîrtia, ar fi putut să-şi răpună duşmanul. Asta a fost şi motivul pentru care Zef Kryeqyqe, ştiindu-l încă bolnav, căzuse în cursă.

Cînd şi cînd ploaia se rărea într-atît încît părea că se va opri, dar tocmai în ultimul moment începea să se cearnă din nou. Ziua era la fel de cenuşie. Trecuse probabil de prînz şi Gjorgu îşi simţea picioarele amorţite. Intrase într-un alt ţinut şi el şi-a dat seama de asta după veşmintele sătenilor pe care-i întîlnea în cale. Cătunele erau tot mai îndepărtate de drumul mare. Ici-colo, în zare, se deslușea cu greu sclipirea mată a unei clopotniţe. Apoi, kilometri întregi nu mai era nimic.

Şi drumeţii deveniseră mai rari. Gjorgu întrebă din nou de kulla din Orosh şi într-un rînd i se răspunse că ar fi aproape de tot, iar ceva mai încolo, cînd el se aştepta să fi fost, într-adevăr, la o aruncătură de băţ, i se spuse că mai avea încă destul de mers. Amîndoi trecătorii îi arătară cu mîna în aceeaşi direcţie, unde nu se zăreau însă decît negurile.

În două-trei rînduri Gjorgu avu impresia că înserează, dar nici vorbă de aşa ceva. Era aceeaşi după-amiază nesfîrşită, cu sate depărtate de drum, izolate şi minuscule. Întrebă din nou de Orosh şi i se răspunse că acum era aproape. Ultimul drumeţ pe care-l întrebase îi arătase încotro să-şi continue drumul.

— Ajung pînă diseară ? îl întrebase Gjorgu.

— Ajungi, ajungi, zise munteanul. Taman diseară o să ajungi.

Gjorgu porni mai departe. Se simțea grozav de obosit și-și închipuia uneori că seara întîrzie să cadă pentru a-i lungi lui drumul, alteori că, din contră, depărtarea pînă la kullă ținea înserarea atîrnată în aer, împiedicînd-o să ajungă pe pămînt.

I se păru o dată că zărește prin ceață silueta kullei, dar arătarea întunecată se dovedi a fi o mănăstire de maici, precum cea pe lîngă care trecuse în dimineața zilei aceleia atît de lungi. După altă bucată de drum crezu iar că ajunsese, ba chiar fu sigur că o zărește clar pe-o coastă de munte, dar cînd mai merse puțin pricepu că ceea ce văzuse nu era kulla din Orosh, nu era de fapt nimic altceva decît o pală de negură mai fumurie decît vălătucii din jur.

Speranța că, în cele din urmă, e aproape de ținta călătoriei sale i se nărui de tot cînd se trezi din nou singur pe drum. Pustietatea ce-l înconjura îi păru mai apăsătoare zărind cele cîteva tufișuri pitice priveghind posace șoseaua. Ce-i asta ? se întrebă Gjorgu. Acum dispăruseră și cătunele izolate de adineauri și, din păcate, păreau să fi pierit definitiv.

Tot mergînd, ridica uneori capul pentru a vedea apărînd pe undeva kulla și din nou credea că o zărește, dar nu se mai lăsa amăgit. Încă de copil auzise de kulla prințului care, de secole, veghează la respectarea kanunului, dar nu o văzuse niciodată și nici nu știa altceva în plus despre ea. Locuitorii zonei muntoase îi spuneau simplu Orosh, dar era imposibil ca din povestirile lor să deduci ce înfățișare avea. Acum, cînd Gjorgu o zărea de departe, fără a crede totuși că este ea, n-ar fi putut s-o descrie. În ceață, silueta kullei părea cînd înaltă, cînd scundă, cînd masivă, cînd zveltă. Gjorgu crezu la un moment dat că asta vine de la faptul că drumul urca întruna în zigzag și urcușul făcea ca perspectiva să se schimbe mereu. Dar și cînd ajunse mai aproape totul rămase la fel de neclar. Fu sigur că aceea era kulla și tot atît de convins că nu era ea. Ba i se părea că vede un acoperiș peste cîteva clădiri izolate, ba mai multe acoperișuri peste aceeași clădire.

Şi cu cît se apropia mai mult, cu atît mai mult se modifica aspectul clădirii. Acum avea impresia că şi kulla principală se ridica printre altele mai mici. După ce mai merse i se păru că prima dispăruse şi singurele rămase erau cele din jur. Şi încă şi acestea prinseră să se volatilizeze, pînă ce, apropiindu-se şi mai mult, băgă de seamă că nici nu era vorba de o kullă, ci de nişte case, dar nu, nici măcar case nu erau, semănau unor hambare părăsite. Jur-împrejur nu se zărea nici o fiinţă vie. Oare n-am greşit drumul ? se întrebă el. În clipa aceea în faţa lui apăru un om.

— Birul pentru mort ? întrebă omul, privind pieziş mîneca dreaptă a lui Gjorgu şi, fără a aştepta răspunsul, îi arătă cu mîna una dintre clădiri.

Gjorgu o porni într-acolo. Simţi cum picioarele nu-l mai ascultă. Ajunse înaintea unei uşi de lemn ce părea foarte veche. Întoarse capul pentru a-l întreba pe omul de adineauri dacă trebuie să intre pe acolo, dar celălalt dispăruse. Privi uşa o clipă pînă să bată în ea. Scîndura era crăpată peste tot şi printre crăpături se zăreau o mulţime de cuie înfipte în ea fără rost, strîmbe şi anapoda. Rugina de pe ele pătrunse în lemn, impregnîndu-l.

Gjorgu ridică mîna să bată, dar în aceeaşi clipă observă că uşa aceea, străpunsă şi scrijelită de tot felul de fiare, nu avea clanţă. Nu avea nici măcar broască. Apoi văzu că uşa era întredeschisă. Atunci Gjorgu făcu ceea ce nu făcuse niciodată în viaţa lui : împinse uşa fără să strige : e cineva acasă ?

Înăuntru era semiobscuritate. La început avu impresia că hambarul e gol, dar pe urmă văzu într-unul din colţuri un foc. Era un foc mocnit, făcut pesemne cu lemne umede, care scoteau mult fum. Mai-nainte de a-i descoperi pe oameni simţi mirosul şiacului ud al sumanelor, după care îi zări, unii şezînd pe scaune, alţii ghemuiţi prin colţuri.

Se prăbuşi şi el într-un ungher, sprijinindu-şi puşca între genunchi. Încet-încet ochii i se deprindeau cu întunericul. Amăreala fumului îl rîcîia pe gît. Încercă să distingă semnul negru pe mînecile lor şi trase concluzia că erau cu toţi, la fel ca şi el, plătitori ai taxei sîngelui,

În total, patru inși. Apoi băgă de seamă că erau cinci. Nu trecu nici un sfert de ceas și i se păru iar că sînt doar patru. Cel de-al cincilea, pe care la început nu-l observase și pe care, pe urmă, îl numărase printre ceilalți, nu era altceva decît un buștean sprijinit cine știe cum de perete în colțul cel mai întunecos.

— De unde vii ? îl întrebă cel de alături.

Gjorgu îi spuse numele satului.

Afară se întuneca. Gjorgu se miră cît de brusc se înserase, de parcă seara așteptase ca el să depășească pragul hambarului, așa cum ți s-ar prăbuși un zid în urmă, imediat ce te-ai depărtat de el.

— Nu ești prea de departe, îi spuse vecinul. Eu am făcut pînă aici două zile și jumătate.

Gjorgu nu știu ce să-i răspundă.

Intră cineva, care făcu ușa să scîrțîie sinistru. Omul aduse un braț de lemne și le zvîrli în foc. Lemnele erau plouate și puțina lumină ce pîlpîia în jur se stinse și ea. După asta, omul, ce părea olog, aprinse o lampă cu petrol și o atîrnă de unul din cuiele bătute în perete. Lumina galbenă a lămpii, filtrată de funinginea depusă pe sticlă, se străduia în zadar să ajungă în colțurile mai obscure ale hambarului.

Tăceau cu toții. Ologul ieși și intră un altul. Acesta semăna cu primul, doar că nu avea nimic în mînă. Îi privi pe toți ca și cînd i-ar fi numărat (întoarse capul de cîteva ori spre buștean ca pentru a se convinge că nu e om) și ieși. Nu peste mult timp apăru iar cu un castron. În urma lui intră un altul care aduse cîteva strachini de lemn și două pîini de mălai. Acesta puse dinaintea fiecăruia cîte o strachină și cîte o bucată de pîine, în vreme ce primul le umplu ulcelele cu ciorbă de fasole.

— Ai noroc, îi spuse lui Gjorgu cel de alături. Ai venit taman la masă. Dacă mai întîrziai, ai fi răbdat de foame pînă mîine la prînz.

— Am nițică pîine și brînză la mine, zise Gjorgu.

— De ce ? se miră celălalt. Cei de aici dau de mîncare fiecăruia dintre noi de două ori pe zi.

— N-am știut, spuse Gjorgu și mușcă un dumicat mare de turtă. Turta era veche, dar și el era tare flămînd.

Gjorgu simți că îi cade în poală un obiect metalic. Era tabachera celui de lîngă el.

— Răsucește-ți o țigară, îl îndemnă omul.

— De cînd ești aici ? întrebă Gjorgu.

— De pe la prînz.

Gjorgu nu spuse nimic, dar celălalt păru a-i fi simțit uimirea.

— De ce te miri ? Sînt unii care așteaptă de ieri.

— Chiar așa ? făcu Gjorgu. Eu credeam că astă-seară o să plătesc, iar mîine o să pot să mă întorc acasă.

— O, nu, zise celălalt. În cel mai bun caz o să plătești mîine seară. Altfel, poți să aștepți chiar și două-trei zile.

— Trei zile ? Cum așa ?

— Cei de aici nu se grăbesc niciodată să-ți ia banii.

Ușa hambarului scîrțîi și apăru din nou omul care adusese castronul cu fasole. Acesta strînse strachinile goale, ațință din mers focul și ieși. Gjorgu privi în urma lui.

— Aștia sînt slugile prințului ? îl întrebă în șoaptă pe cel de alături.

Celălalt ridică din umeri.

— Habar n-am. Din cîte știu eu sînt nițeluș rude, nițeluș slugi.

— Nu zău ?

— Clădirile din jur le-ai văzut ? În ele stau o seamă de familii legate prin rudenie cu prințul. Dar, deși neamuri, sînt în același timp străjile și slujbașii lui. Nu le-ai observat straiele ? Nici țărani, nici orășeni.

— Așa e, spuse Gjorgu, ai dreptate.

— Mai răsucește-ți o țigară, îl îndemnă omul.

— Mulțumesc, zise Gjorgu, fumez rar.

— Cînd ai ucis ?

— Alaltăieri.

De afară se auzea țîrîitul ploii.

— Iarna asta parcă n-o să se mai sfîrșească niciodată.

— Îhîm, făcu Gjorgu, se lungește cam mult.

De departe, din afundul cămărilor, poate chiar dinspre clădirea principală se auzi un zgomot de poartă trîntită, închisă sau deschisă cu greu și ecoul pocniturii stărui o vreme. După aceea răsună ceva asemănător țipătului de

pasăre, ceva ce-ar fi putut fi totodată strigătul vreunui slujitor, salut sau vorbe de despărțire. Gjorgu se înghesui și mai bine în colțul său. Nu-i venea să creadă că se afla la Orosh.

Pocnetul ușii îi străbătu cruciș și curmeziș picioteala. Gjorgu deschise ochii pentru a treia oară și îl văzu pe olog, care intrase cu un braț de lemne. După ce le aruncă pe foc, ridică fitilul petromaxului. Lemnele erau ude și Gjorgu pricepu că ploaia de afară nu contenise.

Nimeni nu dormea. Gjorgu simțea frig la spinare, dar ceva îl împiedica să se apropie de foc. Apoi, parcă focul acela nici nu încălzea. Lumina șovăielnică, neuniformă, vîrstată cu umbre făcea ca liniștea celor din jur să pară și mai apăsătoare.

În cîteva rînduri Gjorgu își spuse că toți aceia erau ucigași și că fiecare dintre ei își avea propria lui poveste. Dar poveștile erau zăvorîte adînc în ființa fiecăruia. Nu degeaba maxilarele și mai ales gurile lor semănau, în lumina focului, unor broaște vechi de ușă. În tot timpul călătoriei sale Gjorgu se îngrozise la gîndul că ar fi putut să-l întrebe cineva ce vînt îl purta într-acolo. Și frica cea mai mare o simțise la intrarea în hambarul acela, deși, intrînd, își dăduse seama că se află în afara oricărui pericol. Siguranță provenind din faptul că toți cei dinăuntru ședeau ca împietriți sau poate din nemișcarea bușteanului pe care noii-veniți îl luau la început drept om și abia apoi drept ceea ce era, ori, din contră, inițial le părea a fi bușteanul, după care, făcînd haz, îl luau drept om, pînă ce își dădeau seama că în realitate era o bucată de lemn. Acum Gjorgu era aproape convins că bușteanul fusese lăsat dinadins acolo.

Lemnele umede, aruncate de olog pe foc, pocneau. Gjorgu răsuflă greu. Cu siguranță că afară era noapte de-a binelea. Departe, vîntul șuiera peste pămînt. Ce ciudat, acum simțea nevoia să povestească. Dar asta îl mira mai puțin decît altceva. Gjorgu avu impresia că fălcile celor din jur se mișcă încetișor. Așa cum rumegătoarelor li se întoarce hrana în gîtlej pentru a fi reînghițită, tot astfel, acum, poveștile fiecăruia dădeau să iasă afară. Și ele în-

cepură să apară. Cu cîte zile în urmă ai ucis ? Cu patru. Dar tu ?

Încetul cu încetul, poveștile începură să se ivească din veșmintele de șiac precum niște gîndaci negri, să se răspîndească pe tăcute în jur, să se amestece una cu alta. Ce-ai să faci în răstimpul răgazului lung ?

Ce-o să fac ? se întrebă Gjorgu. Nimic.

I se părea că va rămîne veșnic în hambarul umed, lîngă focul care mai mult îl îngrozea decît îl încălzea, cu gîndacii aceia ce se agitau în jurul său pe dușumea.

Cînd îl vor chema oare să plătească taxa sîngelui ? De cînd se afla acolo, unul singur dintre ei fusese strigat. Îi era dat să aștepte zile în șir ? Dar dacă vor uita de el o săptămînă întreagă ? Dacă-l vor uita de tot ?

Se deschise ușa și intră cineva. Se vedea de la o poștă că vine de departe. Focul îl lumină în silă, ca pentru a-i arăta cît de murdar și de ud este, după care îl părăsi în semiobscuritate, ca și pe ceilalți.

Năuc, omul păși spre unul dintre unghere și se chirci acolo, lîngă buștean. Gjorgu îl urmări cu coada ochiului, parcă spre a-și da seama cum arătase el însuși în momentul intrării în hambar, cu cîteva ceasuri în urmă. Celălalt își lepădă gluga și-și sprijini bărbia de genunchi. Se vedea bine că-și avea povestea în afund, departe de gîtlej. Poate că povestea nici nu făcea încă parte din existența lui, ci se afla afară, în mîinile înghețate cu care ucisese de curînd. Omul își plimba nervos degetele peste genunchi.

Capitolul al treilea

TRĂSURA URCA fără dificultate pe drumul de munte. Era un landou cu roți de cauciuc, din cele folosite în capitală drept birjă de piață sau pentru plimbare, cu canapele tapisate în catifea neagră și avînd, în plus, un aspect de vehicul de lux. Poate că tocmai din acest motiv umbletul ei pe drumul accidentat părea mai lesnicios decît te-ai fi așteptat și ar fi putut părea chiar

mult mai lejer dacă n-ar fi fost însoțit de tropot de potcoave și nechezat de cai, pe care aerul aristocratic al trăsurii nu le putea face să treacă neobservate.

Nelăsînd mîna soției dintr-a sa, Besian Vorps se dădu aproape de geam și încercă să se convingă că orășelul pe care-l părăsiseră cu o jumătate de oră în urmă, ultimul oraș la poalele masivului muntos din nord, dispăruse în cele din urmă din raza vederii. Acum parcurgeau un pripor lin, oarecum ciudat, nici cîmp, nici munte, nici podiș. Munții încă nu apăruseră, dar umbra lor se simțea de mult.

Cînd și cînd stropi minusculi de ploaie brumau ferestrele trăsurii.

— Stîncile Blestemate, spuse el în șoaptă, șoviăind, așa cum pronunți numele cuiva a cărui apariție ai așteptat-o îndelung. Simți cum cele două cuvinte îi provoacă femeii o tresărire vizibilă și reacția ei îl încîntă.

Ea se apleacă spre el să vadă mai bine și Besian îi simți parfumul cefei.

— Unde ?

El făcu un semn, apoi îi arătă cu mîna într-acolo, dar în direcția aceea ea nu zări nimic altceva decît o îmbulzeală de neguri.

— Nu e nimic clar, îi explică el. Mai avem încă destul de mers.

Ea își puse iar mîna peste mîna lui și se lăsă pe spătarul canapelei. Smuciturile trăsurii făcură ca ziarul pe care-l cumpăraseră cu puțin înainte de plecarea din orășel și unde scria, pe prima pagină, despre ei, să alunece și să cadă, dar nici unul nu se aplecă să-l ia de jos. Ea zîmbi cu gîndul aiurea, amintindu-și titlul articolului dedicat călătoriei lor. „Un eveniment încîntător : Scriitorul Besian Vorps și tînăra lui soție, Diana, au hotărît să-și petreacă luna de miere în masivul muntos din nord !"

Mai apoi articolul era nițeluș confuz. Nu se înțelegea bine dacă autorul său, un anume A.G. (să fi fost, oare, cunoștința lor comună Adrian Guma ?) le elogia inițiativa sau dădea glas unei invidii voalate.

La început, cu două săptămîni înaintea căsătoriei, aflînd de la el despre intenția de a întreprinde această călătorie, ea se arătase surprinsă. Să nu te miri cîtuși de

puţin, îi spuseseră prietenele. Te măriţi cu un om neobişnuit, de la care vei auzi doar lucruri neobişnuite. La urma-urmei nu putem să-ţi spunem decît : bravo ţie !

Şi, într-adevăr, se simţea fericită. În zilele dinaintea căsătoriei, în cercurile mondene şi artistice ale Tiranei nu se vorbea decît despre viitorul lor voiaj. Cei mai mulţi se entuziasmaseră : vei părăsi lumea reală pentru cea a legendelor, a eposului autentic, pe care doar rar îl mai poţi găsi aievea în zilele noastre. Urmau cuvintele despre zîne şi vrăjitoare, despre rapsozi, ultimii aezi ai veacului, despre kanunul teribil şi măreţ ca nimic altceva pe lume. Alţii ridicau din umeri încercînd să-şi arate clar opoziţia faţă de o astfel de idee, opoziţie legată înainte de toate de greutăţile drumului, cu atît mai mult cu cît era vorba despre o călătorie de nuntă, deci o situaţie mai delicată, iar în munţi frigul persista şi kullele legendare erau construite din piatră. Cei mai puţini fuseseră aceia care ascultau totul cu o uşoară ironie, vrînd parcă să spună : mergeţi, mergeţi în Nord, printre năluci, asta are să vă satisfacă pe amîndoi şi mai ales pe Besian.

Deci, iată-i acum îndreptîndu-se spre sumbrul masiv muntos din nord. Masiv despre care ea citise şi auzise atît de multe pe vremea cînd studiase la Institutul de fete „Regina-Mamă" şi mai ales după aceea, în timpul logodnei cu Besian Vorps. Munţii o atrăgeau şi o speriau. În realitate, din cele citite şi auzite de ea, ba chiar şi din scrierile lui Besian, nu pricepuse prea multe despre viaţa din masivul ascuns în ceţuri veşnice. Credea că tot ceea ce se spunea despre munţi avea un sens dublu şi vag. Besian Vorps scrisese despre Nord povestiri tragico-filosofice, întîmpinate de critică la fel de vag : unii le salutaseră ca pe nişte capodopere, alţii le criticaseră lipsa de realism. Diana îşi spusese în cîteva rînduri că Besian întreprindea călătoria aceea neobişnuită poate mai puţin pentru a-i arăta ei curiozităţile Nordului, cît pentru a se verifica pe sine. Se contrazisese apoi zicîndu-şi că, dacă ar fi fost aşa, el ar fi putut veni aici cu mult timp înainte şi, pe deasupra, singur.

Acum îi privea cu coada ochiului profilul ; din încordarea maxilarelor lui şi din felul în care se uita pe geamul trăsurii îţi dădeai repede seama că bărbatul îşi ascundea

anevoie nerăbdarea. Diana înțelegea foarte bine de unde îi venea starea aceea de așteptare continuă. Cu siguranță, bărbatul trăia cu impresia că lumea fantastică despre care vorbea zile întregi întîrzia să se arate. Afară, sub roțile trăsurii, continua să se deruleze coasta pustie și nelocuită, presărată cu pietriș cafeniu-deschis peste care se cernea ploaia cea mai monotonă din cîte existau. Lui îi e frică să nu mă plictisesc cumva, gîndi ea și încercă de două-trei ori să-i spună : nu te supăra, Besian, dar noi nu călătorim decît de-o oră și, apoi, eu nu sînt atît de nerăbdătoare și nici atît de naivă încît să-mi închipui că toate minunățiile Nordului or să ni se dezvăluie dintr-o dată. Dar nu-i zise nimic, mulțumindu-se să-și sprijine cu o mișcare firească fruntea de umărul lui. Intuiția îi spunea că gestul acesta este mai liniștitor ca vorbele și rămase mult timp așa, privind pe furiș cum pletele ei castanii se legănau pe umărul lui în ritmul pasului cailor.

Era aproape toropită de somn, cînd îl simți mișcîndu-se.

— Privește, Diana, îi zise încet și o prinse de mînă.

Departe, într-un colț de drum, se zăreau cîteva siluete întunecate.

— Munteni ? întrebă ea.

— Da.

Cu cît înaintau către ele, cu atît mai înalte deveneau siluetele acelea. Cei doi stăteau cu fețele aproape lipite de geam și, în cîteva rînduri, ea șterse aburul format de respirația lor.

— Ce au în mîini ? Umbrele ? întrebă ea cu glas șoptit cînd trăsura fu la numai cîțiva pași de munteni.

— Așa s-ar părea, îi răspunse el neatent. Hm, cine a mai pomenit așa ceva ?

Trăsura trecu pe lîngă sătenii care priviră după ea. Besian se uită în urmă, dornic să se convingă că ceea ce țineau muntenii în mîini erau într-adevăr niște umbrele vechi, cu spițele rupte și pînza sfîșiată.

— E pentru prima oară cînd văd așa ceva, pronunță el printre dinți. Diana era la fel de surprinsă, dar, pentru a nu-și supăra soțul, își ascunse mirarea.

Cînd zăriră ceva mai departe un alt grup de munteni, dintre care doi duceau cîte un sac în spate, ea se făcu că nu-i vede. Besian Vorps îi urmări un timp cu privirea.

— Porumb, spuse el în cele din urmă, dar Diana nu-i răspunse. Îşi sprijini, în schimb, din nou capul de umărul lui şi părul începu să i se împrăştie şi să-i tresalte o dată cu trăsura.

În timp ce el continua să privească afară, ea încercă să se gîndească la lucruri mai vesele. În fond, ce mare lucru e să vezi un muntean cu un sac de porumb în spate sau un altul cu umbrela în mînă ? Întîlnise, la urma-urmei, zeci de munteni tăietori de lemne umplînd străzile oraşelor în prag de iarnă, strigînd trist „sparg lemne", mai degrabă strigăt de pasăre decît de om. Dar Besian îi spusese că nu aceia erau adevăraţii reprezentanţi ai Nordului. Părăsind din diverse motive ţinutul legendelor, aidoma arborilor smulşi din glia-mumă, ei se depersonalizau, îşi pierdeau calităţile originare. Adevăraţii munteni sînt cei din Nord, îi spusese el într-o noapte, făcînd cu mîna un semn ce părea să desemneze mai degrabă înălţimile cereşti decît vreun punct cardinal, de-ai fi putut crede că munţii din nord s-ar afla în cer şi nu pe pămînt.

Lipit de fereastră, el nu-şi lua ochii de pe drum, speriat poate la gîndul că soţia ar putea să-l întrebe dacă sătenii aceia jalnici, purtîndu-şi umbrelele zdrenţuite sau cocoşîndu-se sub sacul greu cu porumb sînt totuna cu falnicii stăpîni ai munţilor. Dar Diana, chiar dacă ar fi fost total dezamăgită, n-avea de gînd să-l întrebe nimic.

Aşa cum stătea sprijinită de el, clipind uneori din pricina zgîlţîiturilor ca şi cînd s-ar fi apărat de tristeţea ce i-o trezea priveliştea pustietăţii, îşi aminnti de clipele petrecute cu Besian Vorps în zilele în care se cunoscuseră şi în primele săptămîni de logodnă. Cu speranţa de a însufleţi cîtuşi de puţin priporul nesfîrşit, risipi din belşug peste el castanii de pe bulevardul cel mare, uşile cafenelelor, sclipirile inelelor în ziua logodnei, băncile din parc acoperite cu frunze veştede şi multe, multe altele. Dar peisajul rămînea totuşi acelaşi. Goliciunea lui jilavă ar fi putut înghiţi într-o clipă nu numai întreaga rezervă de fericire a Dianei, ci, desigur, fericirea a generaţii întregi.

Nu mai văzuse nicicînd o asemenea pustietate. I se păru deci firesc ca de aici să înceapă Stîncile Blestemate.

Fu trezită din somnolența aceea de o mișcare a umărului lui și de glasu-i șoptit :

— Privește, Diana, o biserică.

Ea se apropie de fereastră și zări imediat crucea din vîrful clopotniței de piatră. Biserica fusese ridicată pe o înălțime stîncoasă și, din pricină că drumul se afla mult sub nivelul ei sau, pesemne, din cauza cerului cenușiu, crucea neagră părea a se legăna amenințător printre nori. Biserica era încă departe și, cînd se mai apropiară, văzură clopotul a cărui sclipire palidă, gălbuie, de bronz închipuia un fel de surîs sub amenințarea cernită a crucii.

— Cît e de frumos ! făcu Diana.

El dădu din cap fără o vorbă. Într-adevăr, mohoreala crucii și surîsul alinător al clopotului dominau totul și erau, pare-se, vizibile de departe, unite pe vecie.

— Iată și casele muntenilor, zise el.

Ea își desprinse cu greu privirea de la biserică și căută în jur.

— Unde ? Unde ?

— Uite una, acolo, pe povîrniș, îi arătă el cu mîna. Și alta, pe cealaltă coastă.

— Ah, da.

El se însufleți brusc, scrutînd orizontul.

— Munteni, spuse ea și arătă ceva prin geamul din față, ceva aflat dincolo de umerii birjarului.

Muntenii veneau către ei, dar erau foarte departe și nu se vedeau prea clar.

— Pe-aici, prin vecinătate, trebuie să fie un sat.

Trăsura se apropia de grupul de munteni și Diana simți nerăbdarea cu care soțul ei aștepta lîngă geamul aburit.

— Au pușți, zise ea.

— Da, răspunse el puțin mai liniștit, fără a se întoarce. Părea a căuta altceva cu privirea. Muntenii se aflau la cel mult douăzeci de pași de trăsură.

— Privește, strigă el în cele din urmă, trăgînd-o pe Diana cu forță de umeri. Iată semnul negru pe mîneca dreaptă. Îl vezi ?

— Da, da, făcu ea.

— Iată încă unul cu semnul morții. Și încă unul.

Surprinderea îl făcuse să respire precipitat.

— Fantastic ! îi scăpă ei involuntar.

— Cum ?

— Am vrut să spun că e minunat și teribil în același timp.

— Ai dreptate, e minunat de teribil sau teribil de minunat, spune-i cum vrei.

Se întoarse deodată spre ea cu o lumină stranie în priviri, vrînd parcă să-i spună : și tu nu credeai în toate astea. Deși, în realitate, ea nu arătase niciodată o asemenea îndoială.

Trăsura îi depășise pe drumeți. Besian se lăsă pe spătar cu un zîmbet șăgalnic pe buze.

— Ne apropiem de împărăția umbrelor, zise, neadresîndu-se parcă nimănui, în care legile morții sînt mai puternice decît cele ale vieții.

— Cum se deosebesc cei care au de răzbunat pe cineva de cei urmăriți de răzbunare ? îl întrebă ea. Semnul negru e același pentru toți, nu ?

— Da, e același. Pecetea morții e una singură și pentru cei ce vor ucide și pentru cei ce vor fi uciși.

— Nemaipomenit ! făcu ea.

— Nicăieri în lume n-ai să găsești un asemenea loc, în care oamenii întîlniți pe drum, asemenea copacilor însemnați pentru a fi doborîți, să poarte cu sine semnul morții.

Ea îl privi tandru. Bărbatul avea privirea cuprinsă de un foc lăuntric, de sclipirea ce rămîne în urma unei așteptări extenuante. Acum, muntenii cu umbrelele lor sfîșiate caraghios și cu banalii saci cu porumb în spate păreau că nici nu mai există.

— Uite, alți munteni, spuse el.

De astă dată ea fu prima care observă semnul negru de pe mîneca unuia dintre ei.

— Da, din momentul acesta putem spune că am intrat în însăși împărăția morții, zise Besian, privind încontinuu pe geam. Afară, ploaia se cernea ca și pînă atunci, mărunță, amestecată cu ceață.

Dianei Vorps îi scăpă fără voie un oftat.

— Da, urmă Besian, am intrat precum Ulise în împărăţia lui Hades, numai că el a coborît în vreme ce noi urcăm.

Ea îl asculta privindu-l cu atenţie. Bărbatul îşi sprijinise fruntea de geamul complet aburit de propria-i răsuflare. Din spatele sticlei lumea părea iluzorie.

— Colindă coclaurii cu semnul lor negru pe mînecă aidoma unor năluci prin ceaţă, spuse el.

Ea asculta ca în transă. Discutaseră frecvent înaintea plecării despre toate acestea, dar acum cuvintele lui sunau altfel. În spatele lor, asemeni imaginilor din spatele textului unui film, peisajul se dezvăluia încă şi mai tulburător. Ar fi vrut să-l întrebe dacă vor întîlni oameni cu giulgiul pe cap, cum îi povestise el cîndva, dar simţi o reţinere şi renunţă la întrebare. Poate frica naivă că, punînd această întrebare, ei vor apărea într-adevăr, lucru pe care ea nici nu-l dorea.

Trăsura îşi continua drumul. Satul pierise în zare. Doar crucea bisericii se legăna domol într-un colţ de cer, puţin căzută pe-o parte ca crucile de pe morminte, de parcă cerul însuşi s-ar fi afundat puţin, aşa cum se afundă pămîntul de pe ele.

— Priveşte murana[1] aceea, o făcu el atentă, arătînd cu mîna spre marginea drumului.

Ea se întinse pentru a vedea mai bine. Era un morman de bolovani ceva mai deschişi la culoare decît cei din jur, puşi ca într-o doară unii peste alţii. Îşi zise că, dacă n-ar fi fost ziua aceea ploioasă, mormîntul n-ar fi părut atît de lugubru. Îi spuse şi lui la ce se gîndise, dar bărbatul zîmbi, clătinînd din cap în semn că nu era de acord.

— Muranele sînt de felul lor lugubre, o contrazise. Ba chiar, cu cît e mai frumos peisajul, cu atît mai macabre par.

— Poate, răspunse ea.

— Am văzut tot felul de morminte şi cimitire, cu fel de fel de semne şi simboluri, continuă el, dar mormînt mai veritabil decît muranele sărăcăcioase pe care le fac

[1] Grămadă de pietre marcînd locul în care a fost ucis sau înmormîntat cineva ; mormînt primitiv.

muntenii noştri chiar pe locul în care omul a căzut ucis n-ai să găseşti nicăieri.

— Da, zise ea. E tare deprimantă.

— Şi denumirea o are la fel, aspră, bolovănoasă, crîncenă, murană, nu ?

Ea făcu da din cap, după care oftă din nou. El, înviorat de propriile-i cuvinte, continuă să vorbească. Îi povesti despre absurdul vieţii şi cruzimea morţii în Nord, despre omul de aici, apreciat sau nu doar prin relaţiile pe care le are cu moartea şi despre groaznica urare pe care o fac muntenii la naşterea unui copil : „Viaţă lungă şi moarte de glonţ", ceea ce arată că moartea naturală de boală sau bătrîneţe este ruşinoasă pentru oamenii muntelui şi, la urmă, despre scopul vieţii munteanului, care nu are un alt ţel decît să strîngă atît de multă cinstire cît timp este viu, încît aceasta să-i fie monumentul de după moarte.

— Am auzit cîteva cîntece despre cei ucişi, zise ea. Sînt la fel ca şi muranele acestea.

— Ai dreptate. Te apasă pe piept întocmai ca un bolovan. Şi cîntecele şi muranele sînt construite după aceleaşi precepte.

Diana Vorps îşi înăbuşi cu greu un alt oftat. Din cînd în cînd avea senzaţia că în suflet i se năruie ceva. Ca şi cum ar fi simţit ceea ce se petrece cu ea, el se grăbi să-i spună că, în pofida acestora, deşi indiscutabil sumbru, totul era în acelaşi timp magnific. Încercă să-i explice că, la urma-urmei, dimensiunea morţii conferă vieţii omului nostru din Nord un ce etern, pentru că o asemenea amplitudine nelimitată, nesfîrşită, îl ajută pe muntean să domine amănuntele şi meschinăria vieţii.

— Să-ţi măsori zilele cu metrul morţii este, în primul rînd, un dar, zise el, nu crezi ?

Ea zîmbi şi ridică din umeri.

— Gîndeşte-te la kanun, mai ales la partea care se referă la gjakmarrje, continuă Besian. Îţi aminteşti ?

— Da, răspunse ea, îmi amintesc perfect.

— O adevărată constituţie a morţii, spuse el, întorcîndu-se brusc către ea. Despre asta vorbesc o mulţime de lucruri şi, oricît de sălbatic şi de nemilos ar fi kanunul,

un lucru este sigur : el este una dintre cele mai monumentale constituții născute pe suprafața globului pămîntesc, iar noi, albanezii, trebuie să ne mîndrim că l-am zămislit.

Besian așteptă pesemne să audă ce-i va răspunde ea, pro sau contra, dar femeia tăcu, fixîndu-și privirea într-a lui, cu liniștea obișnuită.

— Da, așa trebuie să fim, mîndri, vorbi el mai departe. Nordul nostru e singura zonă din Europa care, deși făcînd parte dintr-un stat modern și repet, făcînd parte dintr-un stat modern european, nefiind deci un teritoriu populat de triburi primitive, s-a lipsit de legi, de structuri juridice, de poliție, de tribunale, într-un cuvînt de toate organele statale ; a renunțat la ele, pricepi, cîndva le-a avut și a renunțat la ele pentru a le înlocui cu alte legi morale, atît de perfecte încît au determinat autoritățile străine de ocupație și, mai tîrziu, însăși organele statului albanez independent să le recunoască și astfel să lase Nordul, adică aproape jumătate din regat, în afara controlului central.

Privirea Dianei urmărea cînd buzele, cînd gesturile soțului.

— Iar povestea asta e nemaipomenit de veche, urmă el. Pentru că a început să se închege pe vremea cînd Kostandin cel din baladă s-a ridicat din mormînt pentru a-și împlini jurămîntul. Ți-a trecut prin cap, cînd ați studiat balada asta la școală, că și cuvîntul dat, besa, despre care se vorbește în ea, este una dintre pietrele de temelie ale acestei construcții pe cît de înfiorătoare, pe atît de măreță ? Kanunul nu este doar o constituție, vorbi el tot mai aprins. Este un mit extraordinar sub forma unui sistem juridic. Un tezaur universal, în fața căruia codul lui Hammurabi, sau ce naiba mai au ăia, nu reprezintă decît jocuri de copii. Înțelegi ? Iată pentru ce aici n-au loc întrebările. Ca orice lucru extraordinar, kanunul este dincolo de bine și de rău. El este dincolo de...

Ea simți cum ofensa îi aduce sîngele în obraji. Cu o lună în urmă tocmai ea îl întrebase astfel : cum e kanunul, bun sau rău ? Atunci el zîmbise, pe cînd acum...

— Nu-i nevoie să fii ironic, îl întrerupse, retrăgîndu-se cît mai mult în cealaltă parte a canapelei.

— Cum ?

Trebuiră cîteva minute pînă să priceapă despre ce era vorba. El rîse tare, i se jură că nu fusese nimic intenționat, ba chiar că nici măcar nu mai ținea minte întrebarea ei de atunci și apoi îi ceru o mie de scuze.

Micul incident păru a reînviora atmosfera din interiorul trăsurii. Cei doi stătură îmbrățișați o vreme, se mîngîiară unul pe altul, apoi ea își deschise poșeta, scoase din ea o oglinjoară și se privi vrînd să vadă dacă nu cumva i se șterse rujul de pe buze. Aceste binecunoscute gesturi ale ei aduseră după sine discuții despre casă, despre prieteni și despre Tirana, de unde ea avu brusc impresia că plecaseră cu multă vreme în urmă. Iar atunci cînd vorbiră din nou despre kanun, conversația nu mai fu rece și crîncenă asemeni lamei de spadă, ci mult mai firească. Și asta din pricină că discuția s-a purtat în special în jurul părților din kanun ținînd de existența zilnică. Cînd, în preziua logodnei lor, el îi dăruise o ediție de lux a kanunului, ea nu dăduse prea mare importanță acestei părți și multe dintre preceptele pe care Besian le cita acum, femeia și le amintea cu greu.

Uneori reveneau la amintirile din capitală și la cunoștințele comune, dar era de ajuns ca la orizont să apară o moară, o turmă de capre sau vreun drumeț singuratic, pentru ca el să și pomenească preceptele referitoare la toate acestea.

— Kanunul este total, zise Besian într-un rînd, nu există nici un sector al vieții economice sau morale care să nu fie cuprins în el.

Puțin înainte de prînz întîlniră un șir de nuntași și el îi spuse că aceștia se deplasează unul după altul conform unor reguli străvechi, a căror nerespectare poate transforma nunta în înmormîntare. Iată-l pe vornicel, îi explică el, iată, ultimul, cu calul de dîrlogi, e tatăl sau fratele miresei.

Cu obrazul lipit de geam, uluită, Diana nu-și putea dezlipi privirea de la costumele populare ale femeilor. Ce frumoase sînt, ah, ce frumoase, repeta întruna, în vreme

ce el, sprijinit de ea, îi şoptea la ureche cu glas domol paragrafele din kanun referitoare la nuntă : ziua nunţii nu se amînă cu nici un preţ. Nunta va începe chiar şi în situaţia cînd mireasa ar fi pe patul de moarte ; ea va fi dusă acasă la mire în orice stare s-ar afla. Nunta se va porni chiar şi atunci cînd în familie a murit cineva. Mireasa intră, mortul iese din casă. Ici nuntă, colo înmormîntare.

Cînd nuntaşii rămaseră în urmă, cei doi vorbiră despre „glonţul de zestre", care, conform obiceiului, i se oferă mirelui din partea rudelor miresei, ca acesta să-l poată folosi în caz de adulter şi, rîzînd şi glumind, Diana şi Besian îşi imaginară cam ce-ar putea să se întîmple în cazul în care el sau ea îşi va înşela partenerul, se tachinară şi se traseră de urechi spunîndu-şi „de mîna asta vei pieri !"

— Eşti un copil, o alintă Besian după ce se liniştiră şi ea simţi că el suferă la gîndul că-şi bătuseră joc de kanun, dar înţelese că bărbatul făcuse asta doar pentru a o înveseli.

Cu moartea nu se glumeşte, îşi aminti de spusa cuiva, dar imediat vorbele acestea îi ieşiră din minte. Fu destul să privească afară în cîteva rînduri pentru a-şi uita veselia. Peisajul se modificase, cerul căpătase profunzime, deşi profunzimea aceea îl făcu şi mai apăsător. I se păru că zăreşte o pasăre şi fu gata-gata să strige „o pasăre", care ar fi însufleţit tabloul sau ar fi îmblînzit orizontul, dar ceea ce văzuse se dovedi a fi o altă cruce, la fel de aplecată printre vălătucii de ceaţă ca şi prima. Acolo departe trebuie să fie mănăstirile franciscanilor şi, mai departe, cele de maici.

Trăsura înainta mereu legănîndu-se uşor şi monoton. Cînd şi cînd, între somn şi trezie, ea auzea glasul soţului, ce părea a veni din altă lume şi avea un vuiet de peşteră. El continua să-i amintească diferite pasaje din kanun, îndeosebi pe cele legate de viaţa cotidiană. Îi vorbi despre regulile ospitalităţii şi, în general, despre prietenie, care, la albanezi, reprezintă ceva fundamental, de neînlocuit.

— Îţi aminteşti cum este definită casa în kanun ? o întrebă el. Casa albanezului aparţine lui Dumnezeu şi

oaspetelui. Lui Dumnezeu şi oaspetelui, pricepi ? Deci, mai-nainte de a fi a proprietarului, ea este a musafirului. Prietenia este cea mai înaltă categorie etică în viaţa albanezului, urmă el. Este ceva mai presus legăturilor de sînge. Moartea părintelui sau a copilului se poate ierta, a prietenului, însă, niciodată.

El reveni de cîteva ori la regulile ospitalităţii, iar ea, pe jumătate adormită cum era, simţi cum străvechile paragrafe, învîrtindu-se cu zgomot precum dinţii ruginiţi ai unui mecanism, se apropiau de partea tragică a kanunului. Oricît ai fi răsucit discuţia despre kanun, ea tot acolo ajungea. Iată, acum, cu aceeaşi voce cavernoasă, el îi povesti o întîmplare tipică. Ea îşi ţinea ochii tot închişi, încercînd să rămînă în starea aceea de somnolenţă, ştiind că doar astfel vocea lui îşi va păstra aparenţa de ecou. Glasul lui povestea despre un călător ce mergea într-o seară singur pe o potecă de munte. Drumeţul era urmărit de răzbunare şi de multă vreme se ferea din calea duşmanilor. Deodată, acolo pe drum, la ora aceea a amurgului fu cuprins de o nelinişte şi de un presentiment sumbru. În jur era mare pustietate, nici casă, nici ţipenie de om căruia să-i fi cerut găzduire. Se afla doar o turmă de capre, şi acelea fără păstor. Şi atunci, pentru a-şi face singur curaj sau poate pentru a nu sta cu mîinile-n sîn, omul strigă de cîteva ori după stăpînul caprelor. Nu-i răspunse nimeni. Văzînd asta, el strigă spre ţapul turmei : Ţapule, să-i spui stăpînului tău că dacă mi se întîmplă ceva înainte de a trece culmea de colo, să ştie că am fost ucis că oaspete al său. Şi avu dreptate, căci după cîţiva paşi fu ucis.

Diana deschise ochii.

— Apoi, întrebă ea, ce s-a mai întîmplat ?

Besian Vorps zîmbi amar :

— Un alt păstor, vecin cu primul, a auzit cuvintele celui ucis şi i le-a spus celui dintîi. Iar acesta, care nici nu-l cunoştea, nici nu-l văzuse, nici măcar nu ştia numele celui ucis, şi-a lăsat turma, şi-a lăsat familia şi orice altceva şi, plecînd să-l răzbune pe oaspetele necunoscut împuşcat pe pămîntul său, a intrat în cercul gjakmarrjei.

— Teribil, zise Diana. Absurd. Îngrozitor.

— Adevărat, fu el de acord. Este şi teribil şi absurd şi îngrozitor, ca toate faptele sublime.

— Ca toate faptele sublime, repetă ea, ghemuindu-se din nou în colţul ei. Îi era frig. Privirea îi luneca inconştient peste întinderea dintre două culmi muntoase ca şi cînd în griul acela de granit s-ar fi aflat dezlegarea misterului.

— Pentru că, pentru albanez, oaspetele e aproape ca Dumnezeu, spuse Besian Vorps, simţind parcă întrebarea ei nerostită.

Diana miji ochii, aşa încît cuvintele lui să-şi mai piardă din înverşunare. El coborî glasul şi mai mult, la fel ca la început, şi vocea îi căpătă aparenţa de ecou mai repede decît se aştepta femeia.

— Fiindcă, precum am auzit cîndva, urmă el, în vreme ce multe popoare şi-au rezervat munţii pentru zeităţi, muntenii noştri, neavînd alt spaţiu vital, au fost obligaţi fie să-i alunge pe zei de acolo, fie să-i umanizeze, să-i modeleze asemeni lor, aşa încît să poată trăi împreună cu ei. Mă urmăreşti, Diana ? Doar astfel se explică lumea asta pe jumătate reală, pe jumătate fantastică, identică celei homerice. Şi tot astfel se explică crearea unor asemenea semizei cum este „oaspetele".

El tăcu o vreme, ascultînd, cine ştie de ce, zgomotul roţilor pe drum.

— Oaspetele este aproape ca Dumnezeu, spuse apoi, şi faptul că un om obişnuit se poate ridica brusc la înălţimea aceasta nu-i reduce cu nimic, ci, din contră, îi sporeşte divinitatea. Faptul că aura divinităţii se cîştigă întîmplător şi pe nepusă-masă, într-o seară, cu cîteva ciocănituri în poartă, îi atribuie veridicitate. Chiar din momentul în care călătorul cel mai banal, încălţat cu opinci şi cu traista-n spinare, bate la poartă şi-ţi cere găzduire, omul acesta devine într-o secundă un personaj extraordinar, stăpîn intangibil, judecător, rază de soare. Tocmai această bruscheţe a metamorfozei are ceva de existenţă divină. Căci nu brusc, pe neaşteptate se arătau zeii vechilor greci ? Tot astfel se înfăţişează şi oaspetele la poarta albanezului. Şi, asemeni zeităţilor, este enigmatic, vine direct din împărăţia hazardului sau a fatalităţii,

spune-i cum vrei. Bătaia lui în poartă este ceva de care depinde existența sau stingerea a generații întregi. Acesta este oaspetele.

— E un coșmar, zise ea.

El se prefăcu că n-o aude, rîse numai, un rîs indiferent, străin de discuția de adineauri.

— Iată de ce uciderea oaspetelui este pentru albanez o ofensă de moarte, vorbi el mai departe, adevăratul sfîrșit al lumii.

Ea privi pe geam și-și spuse că ar fi fost imposibil să-ți imaginezi sfîrșitul lumii decît printre stîncile acestea.

— Acum cîțiva ani s-a petrecut pe-aici, pe undeva, o întîmplare care oricui i-ar fi putut părea ciudată, nu însă și unui muntean, spuse Besian Vorps; punîndu-i Dianei mîna pe umăr. Mînă care ei i se păru mai grea ca niciodată. Da-da, o istorie într-adevăr înfiorătoare.

De ce oare n-o fi povestind-o ? se întrebă femeia după ce trecu o bucată de timp, iar el continua să tacă. În realitate nici ea nu știa precis dacă vrea sau nu să asculte o altă întîmplare de groază.

— Careva a fost ucis, dar nu în ambuscadă, ci chiar în mijlocul tîrgului, începu el deodată.

Diana urmărea cu coada ochiului colțurile buzelor lui, care se mișcau dînd viață cuvintelor. El îi istorisi cum că fapta fusese comisă ziua în amiaza mare, în hărmălaia tîrgului, și frații victimei, aflîndu-se acolo, se luaseră după ucigaș, pentru că era la scurt timp după omor, cînd nu se încheiase nici o înțelegere și sîngele putea fi răzbunat pe loc. Ucigașul reuși să scape de urmăritori, deși întreaga familie a mortului se ridicase și-l căuta peste tot. Se înserase și făptașul, venit dintr-un alt sat și necunoscînd bine locurile, speriat că va fi prins, bătu la prima poartă care-i ieșise în cale și ceru găzduire. Conform obiceiului, stăpînul casei îl primi și-l luă sub ocrotirea sa pe necunoscut.

— Și a cui crezi tu că era casa în care ucigașul ceruse găzduire ? întrebă Besian, apropiindu-se de ea.

Diana întoarse capul brusc. Ochii îi erau mari și imobili.

— Era chiar casa victimei.

— Oh, făcu ea, mi-am închipuit. Şi apoi ? Ce s-a mai întîmplat apoi ?

Besian răsuflă adînc. Îi spuse că la început nimeni nu bănuise adevărul. Ucigaşul pricepu că în casa în care se afla ca oaspete cu puţin timp înainte se întîmplase o nenorocire, dar n-ar fi crezut în ruptul capului că cel ce o provocase era chiar el. Pe de altă parte, gazda sa, uitîndu-şi durerea pricinuită de moartea fiului, îl onoră după cum se cuvenea pe oaspete, înţelegînd că omul de-abia ucisese pe cineva şi că era urmărit, fără să ştie însă că celălalt e chiar ucigaşul feciorului său.

— Şi astfel, cei doi stătură dinaintea vetrei, mîncînd împreună şi bînd cafea. Mortul era, după obicei, în altă odaie.

Diana deschise gura pentru a spune ceva, dar simţi că nu va face alt lucru decît să repete cuvintele „absurd" şi „îngrozitor" şi de aceea tăcu.

— Seara, tîrziu, osteniţi de atîta umblet, se întoarseră acasă şi fraţii victimei, urmă Besian, care, de cum intrară şi-l văzură pe oaspete, îl recunoscură în el pe ucigaş.

Besian se întoarse către ea să-i vadă reacţia.

— Nu te speria, îi zise. Nu s-a întîmplat nimic.

— Cum ? !

— Da, nimic. La început, cuprinşi de mînie, fraţii îşi scoaseră armele, dar la un cuvînt al bătrînului se liniştiră într-o clipă. Cred că-ţi închipui ce le-a spus, continuă el.

Ea dădu din cap cu tristeţe.

— „E oaspetele nostru, nu-l atingeţi", iată cuvintele bătrînului.

— Şi apoi ? întrebă ea. Ce s-a mai întîmplat după asta ?

— Apoi au rămas toţi cu ucigaşul, oaspetele lor atîta timp cît îl apăra datina. I-au vorbit. I-au aşternut să doarmă, iar dimineaţa l-au însoţit pînă la marginea satului fără a-i pricinui nici un rău.

Diana îşi puse două degete pe frunte, vrînd parcă să îndepărteze ceva de acolo.

— Iată ce înseamnă oaspetele.

Besian spuse vorbele acestea între două tăceri, așa cum așezi în loc gol un obiect pe care vrei să-l pui în valoare. Aștepta ca Diana să spună ca și prima dată „e un coșmar" sau orice altceva, dar ea nu spuse nimic. Își ținea mai departe degetele în mijlocul frunții, la rădăcina sprîncenelor, ca și cînd i-ar fi fost imposibil să găsească ceea ce voia să smulgă de acolo.

De afară se auzeau înfundat sforăiturile cailor de la trăsură și fluieratul repetat al surugiului. Laolaltă cu ele, Diana auzea glasul bărbatului ei, care, surprinzător, era din nou grav și potolit.

— Și acum vine întrebarea : pentru ce să fi creat albanezul un asemenea ideal ? Rostea cuvintele ținînd capul foarte aproape de umărul femeii, ca și cînd i-ar fi cerut răspuns la toate întrebările sau îndoielile sale, deși ritmul în care vorbea nu lăsa timp pentru vreo intervenție de-a ei. Întreba mereu (pe cine, nu se înțelegea), continua să întrebe, deci, care să fie oare motivul că albanezul își crease instituția ospeției, situată mai presus de toate celelalte relații omenești, superioară chiar legăturilor de sînge.

— Răspunsul trebuie căutat poate în însuși caracterul democratic al acestei instituții, argumenta el. Orice om de rînd, în orice zi sau noapte obișnuită, poate fi ridicat la rangul suprem de oaspete. Deci, drumul către această zeificare temporară este deschis oricînd și oricui. Nu, Diana ?

— Da, spuse ea în șoaptă, cu degetele încă în mijlocul frunții.

El se mișcă pe canapea într-un fel ciudat, de parcă, în timp ce-și căuta o poziție mai bună, ar fi vrut să găsească și cele mai potrivite cuvinte pentru a spune ceea ce gîndea.

— Deci, cîtă vreme blazonul de oaspete îl poate purta oricine, continuă Besian, și, dacă pentru albanez blazonul acesta este mai nobil decît un blazon regal, de ce să nu fim de acord că, în viața plină de primejdii și suferință a albanezului, statutul de oaspete, deținut pentru 24 de ore sau chiar numai pentru patru, este un soi de desfătare, de uitare, un armistițiu, o amînare și, de ce nu, o evadare din existența zilnică într-o realitate divină.

El tăcu și așteptă, dar femeii, care simțea că ar trebui să spună ceva, îi veni mai ușor să-și sprijine din nou capul pe umărul lui decît să vorbească.

Mireasma cunoscută a părului ei tulbură pentru o clipă gîndurile bărbatului. Asemeni verdeții, care sugerează mai bine ca orice venirea primăverii sau ca zăpada, simbol al iernii, tot astfel pletele castanii ale femeii, revărsate peste umărul lui, sugerau ideea de fericire. Gîndul că este un bărbat fericit îi trecu fulgerător prin minte.

— Ești obosită, Diana ? o întrebă.

— Puțin, Besian.

El îi puse brațul pe umeri și o strînse ușor lîngă sine, inspirînd parfumul discret, îmbătător pe care trupul ei de femeie proaspăt măritată îl emana cu zgîrcenia cuvenită.

— Încă puțin și vom ajunge.

Fără a-și retrage brațul, el își întinse capul spre fereastra trăsurii și privi afară.

— Într-o oră, cel mult o oră și jumătate vom ajunge, repetă.

În spatele ferestrei se zăreau culmi zimțate, ude de ploaia după-amiezei de martie.

— Ce ținut e acesta ?

Fără să răspundă, el privi afară, mulțumindu-se numai să ridice din umeri în semn că nu știa. Ea își aminti din nou de zilele dinaintea plecării (zile ce-i păreau acum desprinse nu din acest martie, ci dintr-altul, îndepărtat precum stelele), zile pline de vorbe, de rîsete, de glume, de temeri, de invidie la adresa „aventurii lor nordice", cum o numise Adrian Guma, pe care-l întîlniseră la poștă în momentul cînd se pregăteau să-i trimită o telegramă amicului ce avea să-i întîmpine în Nord. Telegramă unui muntean ? exclamase celălalt. Dar asta e ca și cînd ai vrea să trimiți o telegramă vulturilor sau norilor. Rîseseră tustrei și, printre glume, Adrian Guma îi întrebase : chiar aveți o adresă ? Iertați-mă, dar nu vă cred.

— Încă puțin și vom ajunge, spuse pentru a treia oară Besian, aplecîndu-se spre geam. Ea se întrebă de unde știa el asta, pentru că drumul nu avea nici indicatoare și nici pietre kilometrice. În vreme ce bărbatul își spunea că nu întîmplător venise vorba despre ospitalitate și

oaspete, și asta în vreme ce se apropiau tot mai mult, o dată cu amurgul, de kulla în care aveau să înnopteze.

— Încă puțin și ne vom pune pe frunte coroana de oaspete, îi șopti el și-i atinse cu buzele obrazul drept. Ea își mișcă puțin capul spre el. Respirația i se îndesi, ca în momentele apropierii lor intime, și oftă.

— Ce e ? o întrebă el.

— Nimic, răspunse ea încet. Doar puțină teamă.

— Adevărat ? rîse el. Cum așa ?

— Nu știu.

El clătină din cap ca și cînd propriul rîs nu ar fi fost altceva decît un băț de chibrit aprins în fața ochilor, pe care încerca să-l stingă.

— Dacă-i pe-așa, atunci pot să-ți spun, Diana, că, deși ne aflăm în împărăția morții, poți să fii sigură că niciodată în viața ta nu vei fi mai apărată ca astă-seară nu numai de nenorociri, dar și de cea mai nevinovată ofensă. Pentru că nici un cuplu regal n-a avut vreodată străji mai devotate, mai dispuse să se sacrifice, în prezent și-n viitor, cum vom avea noi în seara asta. Tot mai ești neliniștită ?

— Nu despre asta vorbeam, zise Diana, îndreptîndu-se pe canapea. Teama mea e de alt fel, nici eu nu-mi dau seama prea bine. Ceva mai devreme ai vorbit despre zei, soartă și fatalitate. Toate astea sînt impresionante, dar, în același timp, înspăimîntătoare. N-aș vrea să pricinuiesc nimănui necazuri.

— O, făcu el vesel. Ca pe orice suveran, coroana te atrage, dar te și sperie. Mi se pare logic pentru că, la urma-urmei, o coroană scînteiază, dar și apasă.

— Destul, Besian, spuse ea cu glas împăciuitor. Nu rîde de mine.

— Nu rîd, zise el pe același ton jucăuș. Și eu am aceeași stare ca și tine. Oaspetele, jurămîntul și sîngele sînt asemeni articulațiilor tragediei antice și, dacă le pătrunzi în mecanismul lor, înseamnă că accepți posibilitatea tragediei. Totuși, noi n-avem de ce ne teme, Diana. Dimineața vom lepăda coroana, ne vom ușura de povara ei, dar asta pînă în seara următoare.

El îi simți degetele mîngîindu-i ceafa și-și lăsă capul pe creștetul ei. Oare cum vom dormi acolo, se întrebă ea, împreună sau separat, după care spuse tare :

— Mai avem mult ?

Besian Vorps deschise puțin ușa trăsurii pentru a-l întreba pe surugiul a cărui prezență o ignoraseră pînă atunci. Împreună cu răspunsul, înăuntru pătrunse un val de aer rece.

— Ne apropiem, zise Besian.

— Brr, ce frig, făcu ea.

Afară, seara, care pînă atunci păruse nesfîrșită, devenea tot mai opacă. Fornăiturile cailor se auzeau tare și Diana își imagină spuma înflorindu-le boturile, în vreme ce se opinteau spre așezarea necunoscută în care trebuiau să ajungă.

Începuse să înnopteze cînd trăsura se opri și ei coborîră. După zgîlțîiturile drumului, lumea părea acum mută și complet nemișcată. Birjarul arătă cu mîna în direcția unei case de pe partea cealaltă a drumului, dar celor doi, cu picioarele complet amorțite, li se păru imposibil să ajungă pînă acolo.

O bucată de vreme se învîrtiră în jurul trăsurii, urcară și coborîră din ea, ocupîndu-se cînd de gențile de voiaj, cînd de valize, pînă ce, în fire, o porniră spre kullă într-un cortegiu ciudat, ei doi înainte, ținîndu-se la braț și în urma lor, cu valizele de piele în mîini, surugiul.

Cînd fură aproape, Besian își lăsă soția în urmă și, cu pași ce femeii i se părură total nesiguri, se avîntă înainte. Poarta îngustă era închisă, ferestruicile păreau părăsite și Dianei îi trecu fulgerător prin minte întrebarea : oare or fi primit telegrama noastră ?

În vremea asta, Besian se oprise în fața porții și ridicase capul pentru a striga, pare-se, după obicei : Stăpînul casei primește oaspeți ? În alte circumstanțe, văzîndu-și soțul în rolul acesta, Diana ar fi rîs cu poftă, dar acum simțea că o împiedică ceva. Poate umbra kullei (piatra are umbră grea, spun bătrînii), ce-i apăsa umerii.

Besian Vorps ridică pentru a doua oară capul și, brusc, trupul său îi păru femeii slab și lipsit de apărare la picioarele zidului acela rece, secular, căruia el se pregătea să-i glăsuiască.

Miezul nopții trecuse de mult, dar Diana nu putea să doarmă. Se învîrtea întruna sub cele două velințe de lînă, care îi dădeau cînd o senzație de cald, cînd una de frig. Îi așternuseră direct pe dușumeaua de scîndură, la etajul întîi al kullei, împreună cu fetele și femeile. Besian dormea la etajul al doilea, în camera de oaspeți. Cu siguranță că nici pe el nu-l lua somnul.

Jos, sub podea, se auzea muget de vite. Auzindu-l, la început se speriase, dar una dintre neveste, cea de lîngă ea, îi spusese în șoaptă : stai liniștită, e Kazil. Își aminti de la lecțiile de zoologie că vitele își rumegă astfel hrana mîncată în timpul zilei și se liniști, ceea ce nu-i aduse însă somnul.

Prin cap i se învălmășeau în dezordine și confuz frînturi de gînd sau de discuții auzite de mult sau doar cu cîteva ceasuri în urmă. Într-un rînd crezu că motivul insomniei este însăși perindarea lor haotică și încercă oarecum să le rînduiască. Lucrul acesta se dovedi a fi deosebit de anevoios. Cum reușea să pună în ordine un gînd, un altul se răzvrătea imediat, sărind din propria-i matcă. Un timp încercă să se concentreze asupra planului călătoriei lor, așa cum i-l expusese Besian înaintea plecării. Începu să socotească cîte zile aveau să-și petreacă în munți, își aminti casele la care vor înnopta, unele complet necunoscute, ca de pildă kulla din Orosh unde vor trage mîine seară și vor fi găzduiți de misteriosul stăpîn al masivului muntos din Nord. Diana încercă să-și imagineze toate acestea, dar tocmai atunci gîndul i-o luă din nou razna. Își puse palma pe tîmplă, ca pentru a-i opri zvîcnetul năvalnic ce i se păru a fi legat de revolta creierului, dar simți că presiunea palmei îi sporește senzația de amețeală. Își retrase degetele de pe tîmplă și lăsă gîndul să-i hoinărească o vreme încotro îi era voia. Ceea ce se dovedi însă insuportabil. Trebuie să mă gîndesc la ceva oarecum cunoscut, își spuse. Și începu să-și reamintească cele discutate cu cîteva ore înainte în odaia de oaspeți. Le voi rumega pe toate, gîndi, ca taurul ce mugește jos în staul. Lui Besian i-ar plăcea, cu siguranță, o asemenea comparație. El se dovedise destul de tandru cu ea sus, în camera de oaspeți. Îi explicase totul, cerînd mai întîi voie stă-

pînului casei. Penru că în odaia aceea, supranumită și camera bărbaților, nu se admite vorba în șoaptă sau la ureche. Acolo, după cum îi spusese Besian, sînt găzduite doar „discuții bărbătești", iar nu bîrfe și nici gînduri spuse pe jumătate și fiecare cuvînt e aprobat cu „așa este" sau „bine ai spus". Uite, ascultă cu atenție la cele ce se vorbesc, îi șoptise Besian. Și ea ascultase și văzuse că el avea dreptate. Dacă locuința albanezului este o cetate în înțelesul deplin al cuvîntului, iar alcătuirea internă a familiei, conform kanunului, se aseamănă structurii statale, e de la sine înțeles că și vorba albanezului are ceva din stilul oficial. Apoi, în timpul cinei, Besian reluase discuția preferată despre oaspete și ospeție, explicîndu-i că noțiunea de „oaspete", ca orice noțiune importantă, avea, alături de înțelesul sublim, și un altul, absurd. În seara aceasta, aici, sîntem atotputernici precum zeitățile, îi spusese el, putem face tot ce ne trece prin cap, putem chiar să și ucidem pe cine vrem și pentru toate vina va cădea asupra stăpînului casei, pentru că el ne-a ospătat, totuși există opreliști și pentru noi, zeii. Și știi care ? Nouă, cărora ni se permite orice, chiar și omuciderea, două lucruri ne sînt interzise : primul, să ștergem farfuria cu pîine, al doilea, să atingem ulciorul de lîngă vatră. Diana își stăpînise cu greu rîsul. E comic, șoptise printre dinți, e mai mult decît comic. Ai dreptate, îi răspunsese el, totuși e adevărul-adevărat. Dacă astă-seară eu aș face așa ceva, stăpînul casei va sări în picioare, se va apropia de fereastră și, cu un urlet groaznic, va anunța satul că ospitalitatea i-a fost pîngărită. Și că din acel moment oaspetele i-a devenit dușman de moarte. Dar de ce, întrebase Diana, de ce așa ? Besian ridicase din umeri. Nu știu, spusese, nu știu ce să-ți răspund. Poate că e în dialectica lucrurilor ca noțiunilor esențiale să li se adauge un clenci, nu pentru a le submina, ci pentru a le da veridicitate. Astfel îi spusese Besian, iar ea privise cu coada ochiului în jur, intenționînd în două-trei rînduri să-i zică : esențiale, într-adevăr, sînt toate acestea, dar nu s-ar putea să fie ceva mai multă curățenie ? La urma-urmei, pentru ca o femeie să se poată compara cu zînele are nevoie de o *salle de bain*, nu ? Dar tăcuse, nu pentru că i-ar fi lipsit

curajul, ci pentru că nu voia să-l smulgă din atmosfera aceea de basm. Acela a fost unul dintre gîndurile, puține la număr, pe care nu i le-a spus. În general îi spunea orice gîndea, iar el știa asta și nu-i lua niciodată în nume de rău dacă auzea lucruri care nu-i conveneau, pentru că, în fond, ofensa era taxa sincerității ei.

Diana se învîrti poate pentru a suta oară în culcuș. Încîlceala gîndurilor nu-i venise în ultimele ceasuri, ci încă de sus, din odaia pentru oaspeți. Și totuși încercase să fie atentă la tot ce se discutase, deși gîndurile începuseră să-i zboare care încotro. Acum, cînd și le rumega (și zîmbi singură pentru a doua oară), simți cum somnul ba se apropie, ba o părăsește, speriat de scîrțîitul dușumelei sau de vreo pișcătură. Într-un rînd gemu, întrebîndu-se : de ce m-ai adus aici ?, se miră apoi singură de o asemenea întrebare, pentru că era încă trează și-și auzise șoapta, deși nu într-atît încît să-și priceapă și vorbele. Acum, somnul i se desfășura înainte sub forma urcușului de dimineață, acoperit cu farfurii ce nu trebuiau șterse cu pîine și ea făcu tocmai ceea ce nu se cuvenea să facă, întinse mîna către ele, gest ce provocă un urlet de groază.

E groaznic, își spuse și deschise ochii. În fața sa, pe peretele întunecat, zări un pătrat mai luminos. Minute în șir, ca hipnotizată, fixă cu privirea pătratul decolorat. Unde să fi fost pînă acum, de ce nu l-am observat mai dinainte ? Pesemne că afară se lumina de ziuă. Diana nu reușea să-și ia ochii de la fereastra îngustă. În bezna chinuitoare a odăii, lumina aceea tulbure îi păru un mesaj providențial. Diana simți cum sub efectul ei liniștitor coșmarele își iau zborul. În pătratul acela cenușiu ea bănui nenumărate dimineți, altfel lumina n-ar fi putut fi atît de clară, de calmă și de odihnitoare. Privegheată de el, Diana adormi imediat.

Trăsura străbătea din nou ținutul de munte. Era o zi cenușie, cu un orizont închis, ce se afunda în piscurile alpine. Însoțitorii de-abia o porniseră înapoi și cei doi soți, cu fețele marcate de oboseala nopții trecute, ieșiți de sub nimbul ospitalității, se regăsiră iar singuri pe canapeaua de catifea.

— Cum ai dormit ? o întrebă el. Ai putut să dormi ?
— Oarecum. Spre ziuă.
— Aproape că nici eu n-am dormit.
— Eram sigură.

Besian îi luă mîna şi i-o ţinu într-a sa. Era pentru prima dată de la căsătorie cînd dormeau separat. Îi privi fugitiv profilul. Era palidă. Vru s-o îmbrăţişeze, dar simţi o reţinere.

Îşi pironi o vreme privirea pe fereastra trăsurii, apoi, fără a întoarce capul, privi din nou cu coada ochiului profilul soţiei sale. Mai mult decît palid, chipul ei trăda indiferenţă. Palma femeii stătea inertă în palma sa. Vru s-o întrebe ce ai ?, dar cuvintele rămaseră nerostite. În adînc, în afundul fiinţei sale auzi un semnal de alarmă imperceptibil.

Să presupunem că nu era chiar o indiferenţă, ci mai mult o absenţă sau probabil începutul unei înstrăinări, dacă s-ar fi putut spune aşa.

În legănatul ritmic al trăsurii, Besian îşi spuse că poate nu era nici una din acestea. Desigur, nici una. Era vorba de ceva mai simplu, de doza aceea de însingurare, de solitudine pe care o posedă fiecare dintre noi şi care, la urma-urmei, constituie unul dintre secretele alienării noastre. Da-da, Diana se lăsase cuprinsă de însingurare în dimineaţa aceasta şi noua situaţie îl surprinse deoarece fusese obişnuit s-o simtă mereu lîngă el şi fără ascunzişuri.

Lumina mohorîtă a zilei se strecura cu zgîrcenie în trăsură şi, pe lîngă asta, catifeaua din jurul lor absorbea o parte din ea, făcînd interiorul şi mai obscur. Besian Vorps îşi spuse că aceasta e prima fază a înfrîngerii, cea în care nu se înţeleg prea bine dimensiunile prejudiciului. Pentru că el însuşi se credea atît de sensibil, încît să poată vedea începutul dezintegrării acolo unde alţii nu văd încă nimic.

Zîmbi în sinea sa şi din asta pricepu că nu este cîtuşi de puţin trist. În fond, el îi păruse ei întotdeauna puţin înstrăinat şi nu vedea nimic rău în faptul că s-ar fi putut întîmpla acelaşi lucru şi cu ea. Ba chiar în felul acesta o dorea mai mult.

Besian se surprinse oftînd. Vor fi şi alte asemenea zile în viaţa lor, cînd fie el, fie ea se vor izola temporar şi, cu siguranţă, după aceea totul va fi ca mai-nainte.

O, doamne, dar ce-am pierdut de mă lamentez atîta ? rîse în sinea sa. Neexprimat în nici un fel, rîsul se rostogoli în interior cu un vuiet înfundat. Şi, ca pentru a se convinge de stupizenia îngrijorării sale, privi pe furiş pentru a patra oară profilul soţiei, dornic să descopere pe el confirmarea ultimului gînd. Dar chipul frumos al Dianei Vorps nu exprima nimic.

Cînd trăsura opri la marginea drumului, aveau deja destule ore de călătorie. Fără a le da timp să-şi arate nedumerirea, surugiul coborî şi se apropie de uşa de pe partea lui Besian. O deschise şi spuse că ajunseseră într-un loc în care se putea prînzi.

Doar atunci cei doi băgară de seamă că se aflau în faţa unei clădiri cu acoperiş ţuguiat, ce părea a fi han.

— Pînă la kulla din Orosh mai avem încă patru-cinci ore de drum, îi explică surugiul lui Besian, şi, ca să prînzim, nu cred să mai fie vreun alt loc mai acătării. Şi apoi căii trebuie să se odihnească şi ei niţeluş.

Fără să răspundă, Besian coborî primul şi-i întinse mîna soţiei pentru a o ajuta să coboare şi ea. Cu un salt uşor Diana ajunse lîngă el. Ţinîndu-şi soţul de braţ, privi în direcţia hanului. Dinăuntru ieşiseră trei-patru oameni care-i priveau pe noii-sosiţi cu interes. Un altul, strecurîndu-se ultimul pe poartă, se apropie călcînd strîmb.

— Poftiţi, domnilor, zise.

Pricepură imediat că este hangiul. Surugiul îl întrebă dacă în han se poate prînzi şi dacă există nutreţ pentru cai.

— Desigur, desigur. Intraţi, vă rog, îi invită stăpînul hanului, arătînd cu mîna spre poartă în vreme ce privirea i se fixase pe zid. Poftiţi, domnilor. Bine aţi venit !

Diana îl privi uimită, dar Besian îi şopti :

— E saşiu.

În vreme ce păşeau spre poartă, hangiul se strecura cînd în dreapta, cînd în stînga lor. Mişcările mădularelor

sale strîmbe îi trădau bucuria de a avea oaspeți, dar, în același timp, și un soi de neliniște.

— Am un salonaș aparte, le explică, în care mai e cineva, dar o să vă pun altă masă. Ali Binaku și ajutoarele sale stau de trei zile aici, adăugă mîndru. Cum ați spus ? Ali Binaku în persoană. Nu-l cunoașteți ?

Besian ridică din umeri.

— Veniți de la Shkodra ? Nu ? De la Tirana. Aha, desigur, cu trăsura aia. La noapte veți dormi aici ?

— Nu, mergem la kulla din Orosh.

— Aha, da. Mă gîndeam eu. De doi ani n-am mai văzut o asemenea trăsură. Sînteți rude cu prințul ?

— Nu. Musafirii lui.

Trecînd prin sala mare a hanului spre separeu, Diana se simți urmărită de privirile celor prezenți. Unii dintre aceștia mîncau așezați la o masă lungă și murdară din lemn de stejar, alții ședeau prin colțuri, tolăniți pe străițele negre de șiac. Doi sau trei, întinși direct pe pămînt, se dădură puțin la o parte ca să lase micul grup să treacă.

— În ultimele trei zile am avut ceva tevatură la han, pentru că pe aici, prin apropiere se rezolvă o problemă de hotare.

— Problemă de hotare ? întrebă Besian.

— Întocmai, zise hangiul, împingînd cu mîna o ușă aproape scoasă din balamale. De asta au venit Ali Binaku și ajutoarele lui.

Pronunță ultimele cuvinte cu glas scăzut, chiar în momentul în care noii-veniți de la Tirana treceau pragul odăii.

— Iată-i, șopti hangiul, privind spre colțul gol al salonașului. Cei doi, obișnuiți de-acum cu beteșugul celuilalt, se uitară în colțul opus, acolo unde, așezați la o masă de lemn ceva mai mică și mai curată decît cea din sala mare, mîncau trei oameni.

— Vă aduc imediat altă masă, zise hangiul și dispăru. Doi dintre cei ce se ospătau priviră spre noii-sosiți, dar al treilea continuă să mănînce fără a se sinchisi. De afară veni zgomot de pași în neorînduială întrerupt de izbituri scurte și, în vreme ce zgomotul se auzea tot mai aproape, în ușa separeului apărură la început două picioare de

masă, apoi spinarea hangiului, pînă ce se iviră masa și hangiul, contopiți, printre gîfîielile și înjurăturile celui din urmă.

Omul puse masa jos și ieși din nou pentru a aduce scaunele.

— Ședeți, domnule, spuse și așeză scaunele de o parte și de alta a mesei. Ședeți, doamnă. Ce-ați dori să mîncați ?

Besian întrebă cu ce pot fi serviți, iar Diana ceru două ouă prăjite și puțină brînză. La orice cuvînt hangiul spunea „da, vă rog" și cîtăva vreme se învîrti prin separeul îngust în jurul noilor musafiri, neuitîndu-i însă nici pe cei vechi. Se vedea imediat că suferă amarnic, agitîndu-se între două grupuri de oaspeți de seamă și neștiind de loc care dintre ei merită mai multă atenție. Îndoiala îl făcea să pară și mai diform, astfel încît aveai uneori impresia că o parte dintre mădularele lui o apucau într-o direcție, cealaltă în direcția opusă.

— Dumnezeu știe drept cine ne-o lua, zise Diana.

Fără să ridice capul, Besian privi pe furiș spre cei trei bărbați de alături. Aplecîndu-se pentru a șterge masa cu o cîrpă, se vedea clar cum hangiul le explica ceva despre noii sosiți de la Tirana. Unul dintre ei, cel mai scund, se făcea că nu ascultă sau chiar nu asculta. Un altul privea abulic cu niște ochi lăptoși, ce păreau taman la locul lor pe figura flască și indiferentă. Al treilea, îmbrăcat cu o haină cadrilată, nu-și mai lua ochii de la Diana. Se vedea imediat că era băut.

— Unde se face judecata ? întrebă Besian cînd hangiul aduse ouăle prăjite.

— La Poteca Lupului, domnule, răspunse omul. Jumătate de oră de aici. Dar, dacă domnul vrea să meargă, cu trăsura e mai puțin.

— Mergem, Diana ? zise Besian. Trebuie să fie ceva interesant.

— Cum vrei tu, făcu ea.

— E ceartă veche pentru hotarele alea ? se întoarse Besian spre hangiu. Au fost și omoruri ?

Hangiului îi scăpă un șuierat.

— Cum să nu, domnule. E o fișie de pămînt care a pricinuit multe morți. Mormînt lîngă mormînt încă din vechime.

— Trebuie neapărat să mergem, spuse Besian.

— Cum vrei tu, repetă Diana.

— În trei rînduri a venit pînă acum Ali Binaku, dar sfada și omorurile nici gînd să contenească, urmă hangiul.

Tocmai atunci, scundul de la masa vecină se ridică. Imediat după el săriră în picioare și ceilalți doi, ceea ce îl convinse pe Besian că mărunțelul trebuia să fie Ali Binaku.

Acesta salută din cap fără a privi pe nimeni și ieși primul. Cei doi îl urmară. Cel cu sacou cadrilat ieși ultimul, învăluind-o pe Diana într-o privire de om beat.

— Ce tip oribil, făcu Diana.

Besian dădu din mînă.

— Poate că nu-i chiar atît de vinovat, zise, căci cine știe de cît timp bate coclaurii ăștia fără femei, fără nici o distracție. După haine părea orășean.

— Totuși ar putea să-și mai țină în frîu privirea, spuse Diana și împinse farfuria pe care unul dintre ouă era neatins.

Besian îl strigă pe hangiu pentru plată.

— Dacă domnul și doamna vor să meargă la Poteca Lupului, chiar acum au pornit într-acolo Ali Binaku și ajutoarele sale. Puteți să-i urmați cu trăsura. Altfel, v-ar trebui un însoțitor...

— Mergem după ei, zise Besian.

Cînd ieșiră îl găsiră pe surugiu bîndu-și cafeaua în sala mare. El se ridică numaidecît și o porni în urma lor. Besian își privi ceasul.

— Avem un avans de cel puțin două ore. Ne putem permite să asistăm la o judecată de hotare, nu ?

Surugiul dădu din cap cu îndoială.

— Nu știu ce să spun, domnule. Drumul pînă la Orosh e lung. Deși, dacă doriți...

— Trebuie să ajungem la kulla din Orosh pe înserat, urmă Besian. Acum e aproape de prînz și mai avem destul

pînă diseară. E o ocazie rară, pe care nu trebuie s-o pierdem, i se adresă Dianei.

Femeia își ridicase gulerul de blană al paltonului și aștepta în picioare hotărîrea celor doi.

În zece minute trăsura ajunse din urmă micul grup de călăreți al lui Ali Binaku. Ei se dădură de-o parte pentru a-i face loc și le trebuiră apoi cîteva minute pînă să priceapă de la surugiu că trăsura va merge în urma lor, deoarece acesta nu cunoștea drumul pînă la Poteca Lupului. În tot timpul acesta Diana a stat ascunsă într-un colț al canapelei, așa încît privirea agasantă a omului cu sacou cadrilat, care apărea cînd în dreapta, cînd în stînga, să n-o poată descoperi.

Poteca Lupului era mai departe decît le spusese hangiul. De la distanță, cei doi zăriră o spinare de deal în vîrful căreia oamenii se mișcau aidoma unor furnici. În timp ce se apropiau, Besian Vorps încercă să-și amintească ce spunea kanunul despre hotare. Diana îl asculta în tăcere.

— Oasele din mormînt și piatra de hotar nu se clintesc din loc, zise el. Dacă cineva încalcă hotarul altuia și de aici rezultă omucidere, atunci vinovatul va fi ucis de săteni.

— Nu cumva mergem să vedem o execuție ? îl întrebă Diana scîncind. Asta ne mai trebuia.

Besian surîse.

— Nu-ți fie frică. Asta trebuie să fie o judecată pașnică, de vreme ce l-au invitat pe... cum îi zice, pe Ali Binaku.

— Părea un om foarte serios, zise Diana. Unul dintre ajutoare însă, ăla cu sacou cadrilat, este un tip oribil.

— Nu-l băga în seamă, o sfătui Besian.

Privea înainte, de parcă își pierduse orice speranță că vor mai ajunge pe povîrniș.

— Așezarea pietrelor de hotar este un eveniment fantastic, spuse, fără a-și întoarce privirea. Nu știu dacă azi vom avea norocul să vedem așa ceva. Oh, privește un mormînt.

— Unde ?

— Acolo, în spatele tufișului. În dreapta.

— Da, da, făcu Diana.

— Uite încă unul.

— Da, da. Îl văd. Şi mai încolo încă unul.

— Sînt mormintele despre care ne-a vorbit hangiul, zise Besian. Servesc drept hotare naturale între ogoare şi proprietăţi.

— Iată încă unul, spuse Diana.

— Aşa glăsuieşte kanunul, urmă Besian. Cînd omorul se săvîrşeşte chiar în timpul disputei pentru hotare, acolo unde se fixează mormîntul, acolo rămîne şi hotarul.

Diana stătea cu fruntea lipită de geamul trăsurii.

— Mormîntul devenit hotar, nimeni, în vecii-vecilor, nu-l poate clinti, vorbi mai departe Besian, pentru că, precum zice kanunul, este un hotar cîştigat cu sînge.

— Cît de multe prilejuri de a muri, se miră Diana. Pronunţă cuvintele din imediata apropiere a geamului, aşa încît acesta fu acoperit într-o clipă de un abur care-ţi dădea impresia că ar vrea s-o izoleze de peisajul de afară.

Cei trei călăreţi din faţa lor se opriseră şi descălecau. Trăsura se opri şi ea la cîţiva paşi în urmă. Coborînd, călătorii se simţiră imediat în centrul atenţiei generale. În jur se aflau bărbaţi, femei şi o droaie de copii.

— Îi vezi pe copii ? o întrebă Besian pe Diana. Fixarea hotarelor este unicul eveniment important din viaţa munteanului la care sînt admişi copiii, şi asta în scopul de a nu se uita nimic.

Discutară o vreme unul cu altul, pentru că astfel li se părea că pot înfrunta mai uşor curiozitatea sătenilor. Diana le privi în treacăt pe femei, ale căror veşminte negre de şiac se vălureau la fiecare mişcare. Toate aveau părul cănit, tuns după un singur model : breton pe frunte şi plete drepte pe ambele laturi, amintind de cortina unui teatru. Femeile cercetau de departe cuplul noilor-veniţi, încercînd să-şi ascundă interesul.

— Ţi-e frig ? îşi întrebă Besian soţia.

— Puţin.

Adevărul e că pe culme era rece, iar siniliul munţilor din jur făcea ca aici să pară şi mai frig.

— Ce bine că nu mai plouă, zise Besian.

— Să plouă ? ! se miră femeia. Pentru o clipă i se păru că ploaia n-ar putea fi altceva decît ruda săracă a acestei splendide ierni alpine.

În mijlocul micului platou de pe culme, Ali Binaku și oamenii săi discutau ceva cu un grup de bărbați.

— Mergem acolo să vedem despre ce-i vorba, spuse Besian.

O pornire încet printre oamenii risipiți ici-colo, trăgînd cu urechea la vorbele lor, pe care, fie pentru că erau pronunțate cu fereală, fie din cauza dialectului folosit, aproape că nu le puteau înțelege. Pricepură doar cuvintele „prințesă" și „sora regelui". Pentru prima oară în dimineața aceea, Diana fu cît pe ce să rîdă în hohote.

— Auzi ? îl întrebă pe Besian. Mă iau drept prințesă.

Bucuros că o vede veselă, el îi strînse brațul.

— Ți-a mai trecut oboseala ?

— Îhîm, făcu ea. E frumos aici.

Se apropiară fără să știe cînd de grupul lui Ali Binaku. Făcură imediat cunoștință printre muntenii care păreau a-i împinge unii către alții, Besian spuse cine este și de unde vine, același lucru îl făcu și Ali Binaku, ceea ce trezi uimirea sătenilor ce-l credeau cunoscut pe toată întinderea globului pămîntesc. În vreme ce discutau, în jurul lor se strînseră o mulțime de munteni, care-i priveau cu atenție.

— Hangiul ne-a spus că în locul acesta s-au petrecut numeroase evenimente tragice din cauza hotarelor, zise Besian.

— Da, răspunse Ali Binaku. Vorbea încet, monoton, fără pic de patimă, cu liniștea firească dobîndită din experiența sa de apărător al kanunului. Presupun că ați văzut mormintele înșirate de o parte și de alta a drumului.

Besian și Diana dădură afirmativ din cap.

— Atîția morți și totuși conflictul nu s-a rezolvat încă ? întrebă Diana.

Ali Binaku o privi liniștit. După privirile curioase ale mulțimii ce-i înconjura și, mai cu seamă, după ochiadele înflăcărate ale bărbatului cu sacou cadrilat ce se prezentase drept geometru, ochii lui Ali Binaku îi părură Dianei ochi de statuie antică.

— Zonele de hotar stabilite prin vărsare de sînge au ieșit din discuție, spuse. Ele au rămas trasate pe pămînt o dată pentru totdeauna. Partea cealaltă de deal provoacă neînțelegerile, și arătă cu mîna într-o direcție.

— Partea cealaltă ? se miră Diana.

— Exact, doamnă. De mulți ani conflictul pentru această pășune aţiță dușmănia dintre două sate.

— E oare atît de necesară prezența morții pentru a fi fixat hotarul ? îl întrerupse Diana, uimită și ea de propria-i replică și mai ales de tonul cu care o dăduse, în care recunoșteai ușor amestecul de protest cu ironie.

Ali Binaku zîmbi evaziv.

— Dar noi tocmai pentru asta sîntem aici, doamnă, ca să împiedicăm vărsarea de sînge.

Besian își privi soția întrebător : „Ce-a fost cu tine ?". I se păru că zărește în ochii ei o strălucire scurtă, necunoscută. Grăbit, ca pentru a șterge orice urmă a micului incident, îl întrebă ceva pe Ali Binaku, dar fără a se putea concentra asupra răspunsului.

Sătenii din jur urmăreau cu atenție discuția. Numai cîțiva bătrîni stăteau deoparte, așezați pe niște bolovani uriași, complet indiferenți la toate.

Ali Binaku continuă să vorbească potolit și doar după un timp Besian își dădu seama că întrebase tocmai despre ceea ce nu s-ar fi cuvenit să întrebe și anume despre omuciderile pricinuite de neînțelegerile de hotar.

— Dacă cel împușcat nu cade imediat la pămînt, ci se tîrăște cum poate, căzînd și ridicîndu-se, spre țarină străină, unde se prăbușește definitiv și moare, acolo i se înalță mormînt și mormîntul acela, fie cît de îndepărtat, rămîne acolo pentru totdeauna.

Nu numai chipul său, dar și felul în care Ali Binaku pronunța cuvintele avea ceva ciudat, ceva ce-l deosebea de vorbirea obișnuită.

— Și dacă se ucid unul pe altul ? întrebă Besian.

Ali Binaku ridică ochii. Diana își spuse că rar se putea întîlni un om atît de scund, a cărui autoritate să nu sufere deloc din pricina asta.

— Dacă se ucid unul pe altul și la oarecare distanță, atunci hotarul rămîne acolo unde cad, iar zona dintre ei se numește pămîntul nimănui.

— Pămîntul nimănui, repetă Diana. Exact ca între state.

— E ceea ce am discutat aseară, îi zise Besian. Nu numai modul de exprimare, ci și filosofia munteanului, felul în care acționează el conține elemente etatiste.

— Și cînd nu exista pușca ? întrebă Besian. Kanunul este mai vechi decît armele de foc, nu ?

— Mult mai vechi, firește.

— Atunci se decidea prin gurapesh [1], nu ?

— Da, spuse Ali Binaku. Cînd nu exista pușca, decidea gurapesh-ul. În cazul conflictelor dintre două familii, două sate sau două steaguri, ambele tabere își fixau aruncătorii, iar cel care arunca mai departe era declarat învingător.

— Azi ce se va întîmpla ? întrebă din nou Besian.

— Astăzi va avea loc o reconfirmare de hotar.

Ali Binaku își plimbă privirea peste mulțimea răsfirată, pînă ce dădu cu ochii de grupul bătrînilor.

— Au fost chemați bătrînii steagului ca să adeverească vechile hotare ale pășunii.

Besian și Diana se întoarseră în direcția aceea și văzură că moșnegii ședeau mai departe pe bolovanii lor precum actorii ce așteaptă intrarea în scenă. Păreau atît de bătrîni încît, uneori, cu siguranță că uitau și pentru ce se aflau acolo.

— Mai e mult pînă să înceapă ? întrebă Besian.

Ali Binaku scoase din buzunărașul vestei un ceas cu lănțug.

— Nu, dădu din cap. Începe imediat.

— Stăm și noi ? o întrebă în șoaptă Besian pe Diana.

— Cum vrei tu, zise ea.

Ochii muntenilor, îndeosebi cei ai femeilor și copiilor, le urmăreau fiecare mișcare, dar cei doi se obișnuiseră deja cu asta. Diana se ferea doar să întîlnească privirile libidinoase ale geometrului. Împreună cu celălalt, care la han fusese prezentat drept medic, îl urmau pas cu pas pe Ali Binaku, deși acesta din urmă nu li se adresase niciodată, ca și cum nici n-ar fi fost cu ei.

O mișcare rapidă a oamenilor le indică fără greș că se apropia ora ceremoniei. După ce-i părăsi pe oaspeți,

[1] Joc popular în care participanții se întrec în aruncarea unei greutăți de piatră de cca. 2—3 kg.

Ali Binaku și ajutoarele sale începură un du-te-vino de la un grup de săteni la altul. Abia acum, după ce mulțimea se urnise din loc, Besian și Diana observară vechile pietre de hotar care străbăteau coasta dintr-un capăt într-altul.

Brusc, peste deal se lăsă o liniște apăsătoare. Diana îl cuprinse pe Besian cu brațul și se sprijini de el.

— Și dacă se întîmplă ceva ? zise.

— Ce anume ?

— Toți au puști, nu vezi ?

El o privi mustrător și vru s-o întrebe : iar tu, cînd i-ai văzut pe muntenii aceia cu umbrelele lor sparte ți-ai închipuit că poți glumi cu legea pămîntului ? Acum simți primejdia, nu ? Dar imediat își aminti că ea nu spusese nimic despre umbrele și că totul se petrecuse doar în capul său.

— Să fie careva împușcat ? insistă. Nu cred.

Adevărul e că toți muntenii erau înarmați și că peste coastă se instalase o alarmă tăcută. Ici-colo, pe mînecile lor se zărea șnurul negru. Diana se lipi și mai tare de soțul ei.

— Va începe imediat, zise el, fără să-și ia ochii de la bătrînii care se ridicaseră acum în picioare.

Diana se simțea ciudat de apatică. Involuntar, rotindu-și privirea în jur, zări trăsura. Oprită într-un colț de pajiște, neagră, arborîndu-și ornamentele rococo ale ușilor și arcurile noi, tapisată în catifea ca o lojă de teatru, părea complet străină de fondul gri-alpin. Femeia vru să-l tragă de mînă pe Besian și să-i spună „privește trăsura", dar tocmai atunci el îi șopti :

— Începe.

Unul dintre bătrîni se desprinse din grup și se pregătea să facă ceva.

— Să ne dăm mai aproape, zise Besian și o trase pe Diana după sine. Se pare că bătrînul acela a fost ales de ambele tabere pentru a marca hotarul.

Bătrînul făcu cîțiva pași, apoi se opri dinaintea unui bolovan și a unei hălci umede de pămînt. În jur se făcu oarecum liniște sau așa li se păru lor, pentru că, în realitate, zgomotul mulțimii era mult mai iluzoriu decît vuietul

permanent al muntelui și deci nu stătea în puterea oamenilor să reinstaureze liniștea. Și totuși, așa li se păru.

Bătrînul se aplecă, prinse cu amîndouă mîinile bolovanul și-l săltă pe umăr. Cineva îi puse pe același umăr și bulgărele de pămînt. Chipul bătrînului, uscat, cu pete cenușii, era imobil. Atunci, peste liniștea locului, răsună un glas strident, vibrînd ca un clopot, dintr-o direcție necunoscută :

— Dezleagă-i, așadar, și dacă o vei face cu strîmbătate povara păcatului să te strivească pe ceea lume.

Ochii bătrînului priviră cîteva clipe în gol. Era greu de crezut că picioarele l-ar fi putut asculta fără ca trupul decrepit să se năruie la pămînt. Dar iată că bătrînul se mișcă.

— Să ne apropiem, șopti Besian.

Ajunseră chiar în mijlocul mulțimii ce pășea în urma bătrînului.

— Cine vorbește așa ? întrebă Diana tot în șoaptă.

— Moșneagul, zise Besian la fel de încet. Jură, cu bolovanul și pămîntul în cîrcă, după cum cere kanunul.

Glasul bătrînului, profund, ca un ecou de genune, se auzea cu greu.

— Cu piatra și pămîntul ăsta, ce luatu-le-am asupra mea, din mărturiile cele vechi, adeveresc că aici și aici sînt hotarele din moși-strămoși ale păsunii și aici le hotărăsc și eu. Iar dacă mint, sufletul să-mi fie apăsat de piatra și pămîntul ăsta dincolo de viață.

Bătrînul și, împreună cu el, mulțimea de oameni străbătea încet pajiștea. Se auziră pentru ultima oară cuvintele lui :

— Iar dacă mint, sufletul să-mi fie apăsat de piatra și pămîntul ăsta dincolo de viață, și bătrînul dădu drumul jos celor doi bolovani.

Cîțiva dintre sătenii ce veneau în urma lui începură imediat să sape în locurile indicate.

— Privește, scot pietrele vechi și le pun pe cele noi, îi explică Besian Dianei.

Din cînd în cînd se auzeau lovituri de cazma. Cineva striga :

— Aduceți copiii. Aduceți copiii să vadă.

Diana privea absentă fixarea pietrelor de hotar. Brusc, printre sumanele negre ale sătenilor, văzu apropiindu-se sacoul cadrilat și-l prinse de mînecă pe Besian, ca pentru a-i cere ajutorul. El o privi întrebător, dar ea nu reuși să-i explice nimic, deoarece geometrul fu chiar atunci în fața lor. Zîmbetul îi accentua buimăceala de beţiv din priviri.

— Ce comedie, zise și arătă înspre țărani. Ce tragi-comedie ! Sînteți scriitor, nu-i așa ? Vă rog să scrieți despre această idiotenie.

Besian îl privi chiorîș și nu-i răspunse.

— Iertați-mă că v-am acostat fără pic de tact. Ă ? Iertați-mă, vă rog, în special dumneavoastră, doamnă.

— Făcu o plecăciune niţeluș teatrală și Diana simți mirosul alcoolului.

— Ce doriți ? îl întrebă aspru, nescuzîndu-și disprețul.

Celălalt deschise de cîteva ori gura să spună ceva, dar privirea ei îl intimida pesemne, căci nu reuși să scoată nici o vorbă. Se întoarse spre munteni și rămase o clipă așa, fără să-și schimbe expresia feței, pe care îi mai stăruia un zîmbet vag și răutăcios.

— Chiar că-ți vine să urli, murmură peste puțin. Nicicînd și nicăieri geometria n-a fost ofensată mai zdravăn.

— Cum ?

— Cum să nu vorbesc astfel ? Uite, eu sînt geometru. Pentru asta am studiat, pricepeți ? Am făcut topografie. Și totuși cutreier de mulți ani munții ăștia, fără a-mi face meseria. Pentru că muntenii nu vor să știe de profesiunea mea. Ați văzut cu ochii dumneavoastră cum își rezolvă ei problemele de hotar. Cu bolovani, cu blesteme, cu vrăji și cu dracu' mai știe ce. Iar uneltele mele stau de ani și ani închise în valize. Le-am lăsat la han, le-am azvîrlit într-un colț. Într-o bună zi precis că mi le vor fura, dacă n-au făcut-o încă. Dar n-am să permit ca lucrurile să ajungă pînă acolo. O să iau măsuri, o să le vînd și banii o să-i beau mai-nainte de a rămîne fără ele. O, ce zi nenorocită ! Plec, domnule, îmi face semn Ali Binaku, patronul meu. Iertați-mă,domnule scriitor, dacă v-am greșit cu ceva, iertați-mă, frumoasă doamnă. Adio.

— Ciudat tip, spuse Besian după ce celălalt se îndepărtă.

— Acum ce facem ? întrebă Diana.

Îl căutară din ochi pe surugiu în mijlocul mulțimii rărite și acesta veni imediat ce le întîlni privirea.

— Plecăm ?

Besian dădu afirmativ din cap.

Se apropiară de trăsură, în vreme ce bătrînul mîngîia cu palma pietrele noului hotar, bolborosind o formulă de blestem contra celor ce vor cuteza să le urnească din loc.

Urcînd în cupeu, Diana simți că atenția sătenilor, fixată un timp asupra plantării pietrelor de hotar, revine asupra lor. Urcă prima, în vreme ce Besian îi saluta pentru ultima oară cu mîna pe Ali Binaku și pe ajutoarele sale.

Diana era puțin obosită și drumul pînă la han îl făcură în liniște.

— Bem o cafea înainte de a pleca ? o întrebă Besian.

— Cum vrei tu, zise Diana.

Pe cînd le aducea cafeaua, hangiul le povesti cazuri de judecăți faimoase cu Ali Binaku în rolul principal, cazuri transmise din gură în gură în tot ținutul. Se vedea de la o poștă că era tare mîndru de mușteriul său.

— De cîte ori vine pe-aici, la hanul meu poposește, spuse.

— Dar de fapt, unde locuiește ? îl întrebă Besian, mai mult ca să zică și el ceva.

— Niciunde, răspunse hangiul. Ăsta e Ali Binaku, peste tot și nicăieri. E mereu pe drum pentru că mereu și peste tot există dușmănie și ură, iar oamenii au mereu nevoie de judecător.

Vorbi întruna despre Ali Binaku și despre vrajba eternă ce-i înrăiește pe oameni, vorbi chiar și după ce aduse cafeaua și continuă să vorbească în timp ce lua cești le și banii și tot așa mai apoi, însoțindu-i pe oaspeți afară.

Tocmai se urcau în trăsură, cînd Besian simți cum Diana îl strînge de braț.

— Besian, privește, spuse ea aproape în șoaptă.

Cîțiva pași mai încolo un muntean tînăr, palid de tot, îi privea cu ochii măriți. Pe mînecă i se zărea clar fîșia de pînză neagră.

— Un răzbunător, zise Besian, adresîndu-se hangiului. Îl cunoşti ?

Ochii şaşii ai hangiului cătară pe-alături. Era uşor de ghicit că drumeţul tocmai se pregătea să intre în han şi se oprise doar pentru a-i cerceta pe oaspeţii cu trăsura luxoasă.

— Nu, făcu hangiul. Acum trei zile a trecut spre Orosh cu taxa sîngelui. Hei, flăcăule, strigă spre necunoscut, cum te cheamă ?

Munteanul, pe care întrebarea hangiului îl luă pe nepregătite, îşi întoarse privirea într-acolo. În momentul acela, Diana tocmai se urcase în trăsură, în vreme ce Besian rămăsese o clipă lîngă scară pentru a auzi răspunsul necunoscutului. La fereastra trăsurii apăru chipul Dianei, sidefiu prin sticla subţire.

— Gjorgu, răspunse necunoscutul cu un glas oarecum nesigur, puţin şovăitor, glas de om ce n-a mai vorbit de mult.

Besian se aşează pe canapea, lîngă soţie.

— A ucis în urmă cu cîteva zile, iar acum se întoarce de la Orosh.

— Am auzit, îi răspunse ea încet, fără a-şi lua privirile de pe geam.

Din locul în care rămăsese pironit, munteanul o privea cu nesaţ pe tînăra femeie.

— Ce palid e, făcu Diana.

— Îl cheamă Gjorgu, zise Besian, aşezîndu-se mai comod. Diana încă se mai uita pe fereastră. Se auzi vocea hangiului.

— Drumul îl ştii ? îl întreba acesta pe surugiu. Ai grijă la Mormintele Mirilor, acolo greşesc toţi, în loc s-o ia la dreapta, o iau la stînga.

Trăsura se urni din loc. Ochii necunoscutului, ce păreau neobişnuit de închişi la culoare poate şi din cauza palorii chipului, urmăreau pătratul ferestrei în care se întrezărea figura Dianei. Iar ea, deşi ştia că ar fi trebuit să nu-l mai privească, simţea că nu are puterea să-şi ia ochii de la drumeţul acela răsărit pe neaşteptate la margine de drum. În vreme ce trăsura se îndepărta, femeia şterse de cîteva ori aburul format de respiraţia ei, dar

aburul apărea la loc, încercînd parcă să ridice o barieră între ei.

— Ai avut dreptate, spuse ea, sprijinindu-se ostenită de spătarul canapelei, cînd trăsura era destul de departe de han, iar afară nu se mai zărea ţipenie de om.

Besian o privi o clipă mirat. Vru s-o întrebe la ce se referea dîndu-i dreptate, dar se reţinu. Era adevărat că în timpul călătoriei din dimineaţa aceea trăise cu impresia că, dintr-un anumit punct de vedere, ea nu-i dădea dreptate. Acum, cînd Diana însăşi afirma contrariul, i se păru inutil, ba chiar riscant să-i ceară explicaţii. Important era să nu o vadă dezamăgită de călătorie. Iar ea, tocmai acum îi confirmase lucrul acesta. Besian se înveseli. Avu, în plus, sentimentul că, deşi niţeluş cam vag, pricepe la ce se refereau vorbele ei dîndu-i dreptate.

— Ai observat ce palid era munteanul de adineauri ? o întrebă şi-i privi ţintă, fără nici un motiv, verigheta. Cel pe care de-abia l-am lăsat în urmă.

— Adevărat, era grozav de palid, zise Diana.

— Cine poate şti prin ce îndoieli, prin ce zbucium a trecut pînă să se hotărască să ucidă. Cu ce este mai tragică oare neliniştea lui Hamlet în faţa neliniştei acestui Hamlet al munţilor noştri ?

Ea îl privi recunoscătoare.

— Ţi se pare exagerat să-i acord numele prinţului danez acestui muntean al nostru ?

— Deloc, spuse Diana. Vorbeşti neasemuit de frumos şi ştii doar cît te preţuiesc pentru asta.

Bărbatului îi trecu fulgerător prin cap că reuşise s-o cucerească pe Diana mai ales prin felul în care se exprima.

— Lui Hamlet i s-a înfăţişat fantoma tatălui, care l-a îndemnat să se răzbune, continuă Besian, stîrnit. Dar poţi să-ţi închipui ce fantasmă teribilă îi apare munteanului nostru pentru a-l determina să ucidă ?

Ochii Dianei, holbaţi peste măsură, priveau fix.

— În casele celor ce urmează să se răzbune este agăţată într-un colţ cămaşa însîngerată a mortului lor, care nu dispare de acolo decît după ce răzbunarea s-a înfăp-

tuit, urmă Besian. Îți imaginezi ce lucru extraordinar este acesta ? Fantoma tatălui i-a apărut lui Hamlet de două-trei ori în față, la miezul nopții, și doar pentru cîteva clipe, în vreme ce cămașa cerînd răzbunare stă pe perete zile și nopți luni și anotimpuri întregi, sîngele își schimbă culoarea și oamenii spun : uite, mortul nu mai are răbdare.

— Poate că de asta era el atît de palid, zise Diana.

— Cine ?

— El... munteanul acela.

— A, da. Firește.

Pentru un moment Besian avu senzația că Diana pronunțase cuvîntul „palid" așa ca și cînd ar fi vrut să spună „frumos", dar renunță imediat la gîndul acesta.

— Și ce-o să se întîmple de-acum cu el ? întrebă ea.

— Cu cine ?

— Cu... munteanul acela.

— A, ce-o să se întîmple ? Besian ridică din umeri. Dacă a ucis în urmă cu patru-cinci zile, cum a spus hangiul, și dacă a obținut răgazul cel lung, cel de treizeci de zile, atunci nu-i mai rămîn de trăit în liniște decît douăzeci și cinci de zile.

Besian privea afară, cu un zîmbet înghețat pe jumătatea superioară a feței.

— Asta e un fel de ultimă permisie a lui pe pămînt, vorbi mai departe bărbatul. Faimoasa afirmație că cei vii nu sînt decît niște morți sosiți în permisie pe lume capătă în munții noștri o semnificație reală.

— Așa și părea, venit temporar de acolo, spuse ea. Cu semnul acela pe mînecă, și suflă greu. Ai spus bine, urmă, chiar precum Hamlet.

— Și gîndește-te că Hamlet, după ce se convinge asupra celor ce-i rămîn de făcut, ucide cu pasiune. În vreme ce el, și Besian arătă cu mîna spre drum, în direcție opusă celei în care înainta trăsura, mecanismul care-l pune pe el în mișcare se află în afara lui, ba chiar, uneori, în afara timpului.

Diana asculta cu atenție, cu toate că înțelesul unora dintre vorbele lui îi scăpa.

— Îţi trebuie o voinţă titanică pentru a porni spre moarte trimis de un ordin venit de la mare distanţă, continuă Besian. Pentru că ordinul vine cîteodată într-adevăr de departe şi, cîteodată, de la generaţii de mult dispărute.

Diana răsuflă din nou anevoie.

— Gjorgu, spuse în şoaptă. Aşa îl chema, nu ?

— Pe cine ?

— Pe... munteanul de la han.

— A, da, Gjorgu. Întocmai. Te-a impresionat, nu ?

Ea dădu din cap în semn că da.

De cîteva ori păru că va începe să plouă, dar picăturile se pierdeau pesemne în spaţiul necuprins fără a atinge pămîntul. Doar cîteva căzură pe geamul trăsurii şi tremurau acolo precum nişte lacrimi. Diana le privi o bucată de vreme şi urî geamul acela blestemat.

Nu se mai simţea deloc obosită. Din contră, starea în care se afla îi dădea o senzaţie de transparenţă, o transparenţă rece şi tristă însă.

— Lungă iarnă, spuse Besian. Interminabilă.

Diana continua să privească peisajul. Era în el ceva care îţi împrăştia atenţia, te golea, uşurîndu-te de mulţimea gîndurilor. Îşi aminti de unele cazuri grele în care Ali Binaku aplicase kanunul, aşa cum le auzise din gura hangiului. Nu povestiri întregi, ci fragmente, imagini şi fraze ce pluteau lin pe rîul memoriei. Două părţi de casă smulse de la locul lor pentru a fi puse una în locul celeilalte. Una dintre ele fusese străpunsă de glonţ într-o noapte de vară. Cel căruia i se adusese ofensa trebuia să se răzbune, dar cum ? Pentru ciuruirea porţii nu aveai pe cine ucide, dar insulta nu putea fi totuşi trecută cu vederea. Ali Binaku, chemat pentru a lua o hotărîre, decisese : poarta celui vinovat să fie smulsă şi în locul ei să fie pusă cea găurită de glonţ, care să rămînă acolo în veciivecilor.

Diana îşi imagină peregrinările lui Ali Binaku din sat în sat, din ţinut în ţinut însoţit de cele două ajutoare, medicul şi geometrul. Cu greu ţi-ai fi putut închipui un grup mai ciudat. Într-o altă noapte, unuia îi venise pe neaşteptate un prieten în vizită şi omul îşi trimisese nevasta în vecini (cei mai apropiaţi erau la un sfert de oră

de drum) pentru a cere ceva cu împrumut. Orele treceau și femeia nu mai venea, dar gazda își ascunsese îngrijorarea în fața oaspetelui și stătuseră așa pînă în zori. Femeia însă nu se întorsese nici a doua zi, nici a treia, pentru că i se întîmplase ceva nemaiauzit în sat : fusese ținută cu forța de cei trei frați vecini și fiecare se culcase cu ea în cîte o noapte.

Diana se închipui în locul femeii și se cutremură de groază. Dădu din cap pentru a goni groaznicul gînd, lucru ce se dovedi greu de înfăptuit.

După trei zile femeia se întorsese acasă și-i povestise totul soțului. Ce era de făcut ? Întîmplarea era absolut inedită și nu putea fi rezolvată decît cu pușca. Dar familia celor trei frați număra multe suflete și era puternică, ceea ce însemna că după primul schimb de focuri familia celui ofensat ar fi fost nimicită. Apoi, cel cu nevasta siluită nu era nici din cale-afară de îndrăzneț. Și astfel, pus în fața acestei dileme, omul făcuse ceea ce se face rar aici. Ceruse ajutorul sfatului bătrînilor. Cazul era greu. Cum să judeci ceva ce nu se mai pomenise în istoria ținutului și ce osîndă să dai celor trei frați ? Atunci l-au chemat pe Ali Binaku, care dăduse două soluții : fie ca frații să-și trimită nevestele cîte o noapte la cel ofensat, fie să aleagă pe vreunul dintre ei ca om de sacrificiu și acesta să fie ucis de reclamant. Frații se sfătuiseră și aleseseră a doua variantă : să moară unul dintre ei și anume mijlociul.

Partea referitoare la moartea fratelui mijlociu, Diana și-o imagină ca pe un film rulat cu încetinitorul. Tînărul ceruse sfatului obștei răgazul de treizeci de zile. După care, în a treizecea, cel ofensat îi aținuse calea și-l ucisese fără multă zarvă.

Și apoi ? întrebase Besian. Apoi, nimic, îi răspunsese hangiul. A fost pe lume un om, care s-a dus, a murit fără rost, dintr-o sminteală.

Gata să atipească, Diana se gîndi la răgazul ce-i mai rămînea munteanului acela numit Gjorgu. Călător pe pămînt, își spuse și oftă.

— Iată un turn de veghe, zise Besian și-și propti degetul în geam.

Diana privi în direcția aceea.

— Clădirea aia singuratică, vezi ? Aia cu ferestrele înguste de tot.

— Cît e de mohorîtă, spuse Diana.

Auzise ades vorbindu-se despre faimoasele turnuri de veghe în care, după scurgerea termenului de grație, ucigașii se închideau pentru a-și feri familia de răzbunarea celorlalți. Era pentru întîia oară însă cînd vedea un astfel de turn și auzea explicații amănunțite despre el.

— Ferestrele dau către toate potecile satului, în așa fel încît nimeni să nu se poată apropia fără a fi zărit de cei dinăuntru, îi explică Besian. De la una se vede poarta bisericii, pentru cazurile de împăcare, ceea ce se întîmplă extrem de rar.

— Și cît se stă acolo ? îl întrebă Diana.

— În turnul de veghe ? O, ani întregi, pînă ce afară au loc evenimente de anvergură, care să schimbe raporturile dintre ucigaș și urmăritorul său, dintre cel ce are de dat și cel ce are de luat sînge.

— De dat, de luat, repetă Diana. Vorbești despre toate astea de parc-ar fi operațiuni bancare.

Besian zîmbi.

— Dintr-un punct de vedere așa și este, zise. Kanunul este străbătut de la început și pînă la sfîrșit de un calcul nemilos.

— Este într-adevăr teribil, spuse Diana și Besian nu înțelese dacă se referea la turnul de veghe sau la ultimele lui cuvinte. O văzu apropiindu-se iar cu capul de geam pentru a zări încă o dată clădirea cenușie, din care nu se mai profila decît un colț.

Acolo va intra munteanul cel palid, își spuse ea. Deși s-ar putea prea bine să fie ucis înainte de a se închide între zidurile de piatră.

Gjorgu, repetă în gînd numele lui și avu impresia că simte o zbatere în coșul pieptului. Ceva i se frînse dureros în locul acela și, în același timp, cu duioșie.

Diana avu sentimentul că i se năruie pavăza care o apăra, ca și pe alte femei tinere și îndrăgostite, de primejdia de a nutri ceva pentru un altul. Era pentru întîia oară, de cînd se cunoscuse cu Besian, cînd își îngăduia să se gîndească liber la asta. Și-l închipuia pe *el*, venit aici în

permisie, cum spusese Besian, şi permisia îi era scurtă, ceva mai mult de trei săptămîni, şi fiecare zi ce se scurgea îi scurta răgazul, în vreme ce el străbătea munţii cu panglica lui neagră ce dovedea că datorează sînge, tot sîngele, pe care părea că şi l-a dat înainte de termen, atît de palid era, ales de moarte asemeni pomului crestat pentru a fi doborît în pădure, precum îl comparase Besian, şi toate acestea, ochii lui, fixaţi într-ai ei, le povestiseră în cîteva clipe : sînt aici doar un călător, străino.

Nici o privire de bărbat n-o tulburase în felul acesta. Poate datorită vecinătăţii morţii, îşi spuse ea, sau poate pentru că-i părea rău de frumuseţea lui. Îi fu greu să-şi răspundă dacă cele două-trei picături se scurgeau de pe geam sau din ochii ei.

— Ce zi lungă, zise tare, mirată şi ea de vorbele acelea.

— Te simţi obosită ? o întrebă Besian.

— Puţin.

— Peste o oră, cel mult o oră şi un sfert vom ajunge.

Îi puse braţul pe umăr şi o apropie uşor de el. Ea acceptă în linişte, supusă, fără a-i uşura însă în nici un fel efortul. El simţi asta, totuşi mireasma îmbătătoare a părului ei îl făcu să se aplece şi să-i şoptească la ureche :

— Cum vom dormi astă-seară ?

Ea făcu un semn care vru să însemne „ce ştiu eu ?".

— Oricum, kulla din Orosh e reşedinţă de prinţ şi cred că ne vor îngădui să dormim împreună, urmă el tot în şoaptă, cu o expresie misterioasă, nu crezi ?

Privirea îi cădea direct pe profilul ei, însoţindu-i în chip explicit tandreţea din glas. Dar ea se uită într-o parte şi nu-i răspunse. Neştiind dacă să se simtă ofensat sau nu, el îşi ridică puţin braţul şi poate că şi l-ar fi retras de tot dacă ea, în ultimul moment, dîndu-şi probabil seama sau involuntar, nu i-ar fi vorbit.

— Cum ? făcu el.

— Te-am întrebat dacă există vreo legătură de sînge între prinţul din Orosh şi familia regală.

— Nici una, îi răspunse el.

— Şi atunci, cum de i se spune prinţ ?

Besian se încruntă.

— Este o treabă încurcată, zise. În realitate el nu este prinţ, deşi în anumite cercuri este numit aşa, iar oamenii de pe Platou îi spun adesea Prenk, ceea ce-nseamnă chiar prinţ. Totuşi, ei îl nominalizează mai bine spunîndu-i kapidan [1], termen care...

Besian îşi aminti că nu fumase de mult. Ca unul care fumează rar, se ocupă o vreme de ţigări şi de chibrituri. Diana avea impresia că proceda aşa ori de cîte ori voia să amîne cîtuşi de puţin o explicaţie mai dificilă. Adevărul e că ceea ce începuse să-i explice Besian despre kulla din Orosh (explicaţie rămasă pe jumătate încă de la Tirana, cînd le sosise invitaţia scrisă într-o limbă glacială, niţel ciudată, provenind din cancelaria prinţului, prin care erau anunţaţi că sînt bineveniţi la Orosh în orice anotimp şi la orice oră din zi şi din noapte), deci ceea ce auzea acum în trăsură nu era mai edificator decît cele auzite cîndva la Tirana, în faţa unui pahar cu ceai, pe canapeaua din biroul lui. Şi poate că asta se explica prin faptul că tot ceea ce era legat de kulla spre care se îndreptau ca musafiri părea învăluit în ceaţă.

— Nu este tocmai un prinţ, zise Besian, şi totuşi, dintr-un anume punct de vedere e mai mult decît un prinţ, nu numai pentru că familia sa este mult mai veche decît familia regală, ci mai ales pentru modul în care ea stăpîneşte necondiţionat Platoul.

Continuă să-i argumenteze că aceasta era o stăpînire de o factură aparte, prin mijlocirea kanunului, fără asemănare în nici un alt colţ al pămîntului. Încă din vremuri imemoriale, nici poliţia, nici administraţia centrală nu au pătruns aici. Kulla nu dispunea nici de poliţie, nici de administraţie şi totuşi Platoul îi era supus în întregime. Astfel fusese pe vremea Turciei, ba şi înainte, şi după aceea, sub stăpînirea sîrbească şi austriacă ; la fel în timpul primei republici şi tot astfel după ea, în anii republicii a doua, pînă acum, sub monarhie. Ba chiar, cu cîţiva ani în urmă, un grup de deputaţi încercaseră pentru ultima oară să instituie pe Platou organe administrative locale, dar tentativa eşuase. Trebuie să militäm pentru răspîndirea kanunului în întreaga ţară, spuseseră apărătorii

[1] Şef local, administrativ sau militar.

Orosh-ului, nu să încercăm să-l smulgem dintre stîncile lui, pentru că în lume nu există forță capabilă să-l destrame.

Diana îl întrebă din nou ceva despre origina princiară a stăpînilor kullei, dar lui Besian i se păru că întrebarea fusese pusă cu ușurința cu care femeile obișnuiesc să iscodească dacă bijuteriile primite în dar sînt într-adevăr din aur.

Îi răspunse că nu crede că stăpînii de la Orosh s-ar trage dintr-o străveche familie princiară albaneză. Cel puțin nu se cunoaște nimic în sensul acesta. Origina lor se pierde în negura vremii. După părerea sa ar fi două posibilități : ar putea proveni fie dintr-o veche familie feudală, mai puțin cunoscută, ce supraviețuise vitregiilor timpului, fie dintr-o spiță obișnuită, care, generație după generație, se ocupase cu interpretarea kanunului. Se știe că asemenea case, cunoscute oarecum drept locuri de competență juridică, ceva între oracol și arhivă judecătorească, acumulaseră cu trecerea vremii puteri discreționale, pînă ce li s-a uitat origina și s-au transformat în stăpînitori.

— Am spus că interpretau kanunul, explică mai departe Besian, pentru că kulla din Orosh este considerată și în zilele noastre drept protectoarea kanunului.

— Ea se află în afara lui ? întrebă Diana. Parcă așa mi-ai spus odată.

— Da, chiar așa și este. Doar ea, pe întregul Platou, nu se supune kanunului.

— Există multe legende triste despre kullă, nu ?

Besian se gîndi o vreme.

— Adevărul e că pare firesc ca o astfel de kullă seculară să fie înconjurată de o atmosferă atît de misterioasă.

— Ce bine, spuse Diana bucuroasă, devenind pentru el, ca prin minune, la fel de apropiată ca mai-nainte.

Besian răsuflă din greu, ca după un efort considerabil. O strînse iar lîngă sine și o privi cu dragoste amestecată cu reproș, vrînd parcă să-i spună : de ce mă chinui îndepărtîndu-te de mine, cînd ești atît de aproape ?

Ea avea același surîs pe care el i-l zărea doar în parte, în vreme ce restul era pierdut în depărtare.

Besian privi afară.

— În curînd va înserа, zise.

— Cred că pînă la Orosh nu mai e mult, spuse Diana.

Se aplecară amîndoi spre fereastra trăsurii. Pe cerul după-amiezii tîrzii trona o nemişcare de plumb. Norii păreau a fi înghețat o dată pentru totdeauna acolo sus şi, chiar dacă în jur se mai putea vedea o oarecare mişcare, aceasta nu era în cer, ci pe pămînt. Culmile muntoase se perindau alene, o dată cu înaintarea trăsurii.

Cei doi se prinseră de mînă, în vreme ce privirile lor scotoceau orizontul în căutarea kullei. Misterul ei îi apropia şi mai mult.

— Uite, uite ! exclamară în două-trei rînduri aproape într-un glas, dar nu era ea, ci doar siluetele piscurilor sau norii atîrnînd peste ele.

Jur-împrejur era pustiu, de-ai fi zis că oamenii, viața însăşi se retrăseseră pentru a nu tulbura singurătatea kullei din Orosh.

— Dar unde să fie ? făcu Diana descurajată.

Căutau cu privirea în fiece colț de zare şi apariția kullei printre spărturile norilor, sus, pe cer, le-ar fi părut la fel de normală ca şi în mijlocul piscurilor pămîntene.

Lumina lămpii de bronz pe care o purta omul ce-i întîmpinase la etajul al doilea al kullei se zbătea sinistru pe pereți.

— Pe aici, domnule, spuse omul pentru a treia oară, îndepărtînd lampa în aşa fel încît să lumineze mai bine. Dușumeaua era pardosită cu scînduri ce păreau că scîrțîie şi mai tare la ora aceea de după miezul nopții. Pe aici, domnule.

În cameră se afla o altă lampă de bronz, al cărei fitil coborît lumina slab zidurile şi desenul covorului vişiniu. Diana oftă fără voie.

— Vă aduc imediat şi valizele, zise omul şi dispăru în tăcere.

Cei doi rămaseră un timp în picioare, privindu-se la început unul pe altul, apoi cercetînd camera.

— Cum ți s-a părut prințul ? întrebă el încet.

— Nu știu ce să-ți spun, îi răspunse Diana aproape în șoaptă. În alte împrejurări i-ar fi spus că i s-a părut niţeluș straniu, poate chiar artificial, asemeni limbajului invitației, dar explicațiile acestea la o oră atît de tîrzie i se părură fără sens. Nu știu ce să-ți spun, repetă. Celălalt însă, „intendentul sîngelui", cum îi spuneau, nu mi-a plăcut deloc.

— Nici mie, zise Besian.

Privirea lui și mai apoi a ei se opriră în cîteva rînduri fugitiv la patul greu din lemn de stejar, acoperit cu o cergă de lînă colorată în roșu închis. Pe perete, la capătul patului, se afla o cruce din același lemn.

Besian se apropie de una dintre ferestre. Era încă acolo cînd în ușă apăru omul cu lampa de bronz în mînă. În mîna cealaltă omul ducea cu greu cele două valize.

Tocmai le lăsa pe dușumea, cînd Besian, întors cu spatele cum era, cu obrazul aproape lipit de geam, îl întrebă :

— Ce-i aia de colo ?

Păşind uşor, omul se apropie. Diana îi zări o bucată de vreme pe amîndoi, pe jumătate aplecați deasupra pervazului, privind în jos ca-ntr-o prăpastie.

— E un fel de cameră, domnule, un fel de hambar, nu știu cum să-i spun, în care așteaptă cei sosiți din toate colțurile Rrafsh-ului pentru a plăti taxa pe sînge.

— Aha, auzi Diana glasul soțului. Faptul că stătea aproape lipit de fereastră făcea ca vocea să-i pară puțin străină. Este faimoasa anticameră a ucigașilor.

— A răzbunătorilor, domnule.

— Da, a răzbunătorilor... Știu, știu. Am auzit despre ea.

Besian continuă să stea lîngă fereastră. Celălalt se retrase cîțiva pași, neauzit.

— Noapte bună, domnule ! Noapte bună, doamnă !

— Noapte bună, spuse Besian cu același glas îndepărtat.

— Noapte bună, răspunse Diana, cu privirea la valiza deschisă. Își răscoli o vreme lucrurile cu gesturi molatice, dar nu știu ce să scoată de acolo. Cina fusese abundentă și acum simțea în stomac o greutate dezagreabilă. Privi

cerga roșie de pe pat și își lăsă iar privirea peste interiorul valizei, neștiind cu ce să se îmbrace pentru noapte.

Tot mai scotocea printre lucruri, cînd auzi glasul bărbatului :

— Vino să privești și tu !

Diana se ridică și se apropie de fereastră. El se mișcă pentru a-i face loc și ea simți cum întreaga ființă îi este străbătută de răceala geamului. Dincolo de el noaptea părea că atîrnă deasupra prăpastiei.

— Uită-te acolo, o îndemnă Besian cu voce slabă.

Ea privi în întuneric, dar nu zări nimic. Simți doar imensitatea nopții ce-o înfiora.

— Acolo, spuse el, atingînd geamul cu mîna, jos... nu vezi o luminiță ?

— Unde ?

— Acolo jos... jos de tot.

În cele din urmă zări o lumină slabă, mai degrabă un punct roșiatic în buza prăpastiei.

— O văd, șopti ea. Ce e ?

— Faimoasa încăpere în care ucigașii așteaptă zile sau uneori săptămîni întregi pentru a li se lua birul pe sînge. E haiatul, anticamera ucigașilor.

Respirația Dianei se îndesi lîngă umărul lui.

— De ce așteaptă atît de mult ? îl întrebă.

— Nu știu. Kulla nu primește taxa imediat. Poate pentru că-n haiat trebuie să aștepte mereu cîte cineva. Dar ție ți-e frig ! Pune-ți ceva pe umeri.

— Munteanul acela... de la han, a trecut pe-aici ?

— Da, sigur. Nu ne-a vorbit hangiul și despre asta ?

— Da, a trecut în urmă cu trei zile spre kullă, așa ne-a spus hangiul.

— Îhîm, așa e.

Dianei îi scăpă un oftat.

— Deci a fost și el acolo.

— Toți ucigașii de pe Platou, fără excepție, trec prin anticamera aceea, zise el.

— Teribil. Cum ai zis ?

— De patru sute și ceva de ani, de cînd se știe despre existența kullei din Orosh, zi și noapte, iarnă și vară, în haiatul acela se află mereu cîte cineva.

Ea îi simți obrazul aproape de fața ei.

— E teribil, fără îndoială, n-are cum să nu fie teribil. Ucigașii așteptînd să plătească. În realitate e tragic. Aș spune chiar că, într-un fel, e măreț.

— Măreț ?

— Nu în sensul obișnuit... Oricum... luminița aceea din poala nopții, ca o lumînare la căpătîiul unui mort... o, doamne, e într-adevăr măreț. de tragic. Și gîndește-te că nu este vorba de moartea unui om, de o lumînare pe un mormînt, ci de o moarte uriașă. Ți-e frig ? Ți-am spus să pui ceva pe tine.

Rămaseră o vreme așa, fără a-și lua ochii de la luminița de jos, pînă ce Diana simți cum frigul o pătrunde pînă la oase.

— E tare rece, într-adevăr, zise și se îndepărtă de la fereastră. Besian, nu mai sta acolo, îi spuse apoi soțului. Ai să răcești.

El se întoarse către ea și făcu cîțiva pași spre mijlocul camerei. Tot atunci, cu un sunet greu ce-i făcu pe amîndoi să tresară, ceasul de pe perete, pe care nici nu-l observaseră, bătu de două ori.

— O, doamne, ce m-am speriat, spuse Diana.

Se așeză iar în genunchi dinaintea valizei și căută o vreme prin ea.

— Să-ți scot și ție pijamaua ? întrebă apoi.

El murmură ceva printre dinți și începu să se plimbe prin cameră. Diana se apropie de oglinda atîrnată deasupra comodei.

— Ți-e somn ? o întrebă el.

— Nu. Dar ție ?

— Nici mie.

Bărbatul se așeză pe marginea patului și aprinse o țigară.

— Poate că n-ar fi trebuit să beau a doua cafea, zise.

Diana îi răspunse ceva, dar, pentru că ținea o agrafă în colțul stîng al gurii, nu se înțelese ce spusese.

Besian se sprijini de tăblia patului și urmări neatent gesturile cunoscute ale soției în fața oglinzii. Oglinda, comoda de sub ea, ceasul de pe perete, patul și majoritatea

mobilelor din cameră păreau a aparţine stilului baroc, mult stilizate însă.

Pieptănîndu-se în oglindă, Diana urmărea cu coada ochiului fuioarele de fum ce învăluiau figura absentă a lui Besian. Pieptenul luneca mereu mai lin, parcă ezitînd, prin părul ei. După care, pentru o clipă, mîna îi rămase în aer. Femeia puse uşor pieptenul pe comodă şi, fără a-şi lua ochii de la imaginea din oglindă a soţului, încet, ca şi cînd ar fi vrut să nu-i atragă în nici un fel atenţia, se apropie de fereastră.

În spatele geamului era groază şi noapte. Se lăsă cuprinsă de tremurul de adineauri, în timp ce privirile îi căutau cu stăruinţă în infernul acela luminiţa pierdută. În fine, o găsi. Era pe acelaşi loc, jos, ca pierdută într-un puţ, sclipind vag, ameninţată de a fi înghiţită în fiecare moment de noapte. Cîteva minute nu-şi mai luă ochii de la sclipirea din întunericul de iad. Părea licărul unui foc ancestral, magmă primordială, reflex evanescent al focului din străfundurile pămîntului. Poarta infernului. Şi brusc, fără putinţa împotrivirii, Diana şi-l aminti pe cel care trecuse prin iadul acela. Gjorgu, îl strigă în sinea sa, dezlipindu-şi buzele înfrigurate. El cutreiera ţinutul morţii cu semnele acelea pe faţă, pe veşminte, pe trup. Trebuia să fii semizeu pentru a te opune infernului şi haosului aceluia de început de eră. Şi, aşa măreţ şi inegalabil cum era, el căpăta proporţii uriaşe, străbătea noaptea şi o domina ca un vuiet.

Acum nu mai credea că-l zărise şi fusese zărită de el. Se vedea neînsemnată şi dezbrăcată de orice mister în faţa lui. Hamlet al stîncilor, repetă ea cuvintele lui Besian. Prinţul meu îndoliat.

Îl voi mai întîlni oare ? Şi acolo, la fereastră, cu fruntea îngheţată de apropierea geamului rece, îşi zise că ar fi gata să dea oricît pentru a-l mai vedea o dată.

În clipa aceea simţi în spate respiraţia bărbatului şi mîna sa, care-i atinse şoldul. Cîteva secunde el o mîngîie uşor în locul acela preferat, după care, deşi nu-i zărea expresia chipului, o întrebă cu voce stinsă :

— Ce-i cu tine ?

Diana nu-i răspunse şi continuă să-şi ţină obrazul lipit de fereastra întunecată, de parcă ar fi vrut să-l invite şi pe el să privească afară.

Capitolul al patrulea

URCÎND TREPTELE de lemn spre catul al doilea, Mark Ukaçjerra auzi un glas care se răstea în şoaptă :

— Şşt ! Musafirii încă mai dorm.

Urcă mai departe fără a-şi schimba cu nimic mersul şi vocea din capul scărilor repetă :

— Atenţie, îţi spun. N-ai auzit că musafirii nu s-au sculat ?

Mark ridică privirea pentru a-l vedea pe cel ce îndrăznise să-i atragă atenţia chiar în secunda în care unul dintre servitori îşi lungea gîtul să-l zărească pe cel ce strica liniştea. Cînd îl recunoscu pe „Intendentul sîngelui", servitorul îşi acoperi îngrozit gura cu palma.

Mark Ukaçjerra urcă mai departe şi, cînd ajunse sus, trecu fără o vorbă pe lîngă omul înlemnit, ba chiar fără să întoarcă nici măcar capul.

Era rudă apropiată cu prinţul şi, pentru că la repartizarea sarcinilor din kullă îi fusese încredinţată administrarea gjakmarriei, i se spunea „Intendentul sîngelui". Servitorii, deşi unii dintre ei tot rude, îndepărtate, cu prinţul, îl priveau pe intendent cu teamă, aproape ca şi pe prinţ. Uluiţi, îşi cercetară tovarăşul, care scăpase ca prin urechile acului, amintindu-şi cu părere de rău de alte asemenea cazuri cînd, pentru neatenţii mai mici, plătiseră amarnic. Dar „Intendentul sîngelui", deşi după un ospăţ copios cu musafirii, era negru la faţă în dimineaţa aceea. Se vedea imediat că e cătrănit şi că se gîndeşte în altă parte. Fără a privi pe nimeni, împinse uşa camerei spaţioase de lîngă odaia musafirilor şi intră.

În cameră era frig. Prin geamurile ferestrelor înalte și înguste cu rame din lemn de stejar nevopsite pătrundea o lumină ce-l făcu să-și spună că ziua de afară îi era neprielnică. Se dădu mai aproape de fereastră și privi norii nemișcați. Cer de februarie, deși intraseră în martie. Gîndul acesta îi spori nervozitatea, ca și cînd pînă și anotimpul l-ar fi nedreptățit numai pe el.

Privea încontinuu afară, vrînd parcă să-și maltrateze ochii cu lumina de acolo, care, deși cenușie, era totuși puternică, și uită pentru un timp de coridoarele străbătute de pași neauziți și de „șșt liniște", toate acestea din pricina celor doi musafiri de aseară pentru care, nelămurit, nutrea un început de antipatie.

În general, pentru el, cina fusese plictisitoare. Nu-i fusese nici foame. Simțise în stomac un fel de crampe, un gol pe care încercase să-l umple, dar, dimpotrivă, cu cît înghițea mai mult și mai în silă, cu atît mai puternică îi era senzația de gol.

Mark Ukaçjerra își dezlipi privirea de pe geam și se uită o vreme la rafturile grele, de stejar, ale bibliotecii. Majoritatea cărților de pe ele erau vechi, o parte religioase, unele în latinește sau în albaneza veche. Pe o poliță aparte, jos, se aflau ediții contemporane, referindu-se direct sau indirect la Kanun și la kulla din Oresh. Erau cărți scrise în întregime despre kanun sau reviste în care fuseseră publicate fragmente de lucrări sau articole, studii sau poezii.

Într-adevăr, principala sarcină a lui Mark Ukaçjerra erau problemele gjakmarriei, dar tot el se ocupa și de arhiva kullei. Arhiva fusese pusă în partea de jos a bibliotecii, cea zăvorîtă, protejată pe dinăuntru cu plăci metalice. Se găsea acolo întreaga documentație a kullei : actele, tratatele secrete, corespondența cu demnitari străini, înțelegerile cu guvernele albaneze, cu prima republică, cu cea de-a doua, cu casa regală, acordurile cu guvernatorii sau comandanții trupelor de ocupație turci, sîrbi, austrieci. Documentele erau scrise în cîteva limbi, dar majoritatea în albaneza veche. Un lacăt mare, a cărui cheie se afla de obicei atîrnată la gîtul lui, lucea arămiu între cele două ușițe.

Mark Ukaçjerra făcu încă un pas în direcţia bibliotecii şi mîna lui, cu un gest pe jumătate jucăuş, pe jumătate nervos atinse şirul de cărţi şi de reviste recente. Ştiă să scrie şi să citească, dar nu într-atît încît să poată să-şi dea seama ce scria în ele despre Orosh. Unul dintre prelaţii mănăstirii de maici aflate în apropiere venea o dată pe lună şi sorta după conţinut cărţile şi revistele sosite la kullă. Tot el le clasa în favorabile şi nefavorabile, cu alte cuvinte în cărţi unde se scria de bine despre Orosh şi cărţi în care se scria de rău. Cantitatea primelor varia mereu în raport cu celelalte. De obicei, cele favorabile erau mai multe, dar nici cele din a doua nu erau puţine. Erau momente în care acestea din urmă sporeau considerabil şi ameninţau să le egaleze pe celelalte.

Mîna lui Mark atinse încă o dată cu nervozitate şirul de cărţi şi răsturnă două-trei. Erau acolo nuvele, piese de teatru şi legende despre Rrafsh, care, după cum spunea preotul, îţi alinau sufletul, dar erau şi din acelea înveninate, a căror existenţă în biblioteca prinţului se explica cu greu. Dac-ar fi fost după el, Mark Ukaçjerra le-ar fi pus de mult pe foc. Dar prinţul era îngăduitor. Nu numai că nu le ardea sau nu le arunca măcar de la fereastră, ci avea chiar momente cînd le şi răsfoia în treacăt. El era însă stăpînul şi stăpînul ştie ce face.

Uite, chiar şi după cina de aseară, arătîndu-le musafirilor odăile din preajma camerei de oaspeţi, ajungînd aici, le spusese : „De cîte ori n-au vărsat venin asupra Orosh-ului, dar Orosh-ul nu s-a clintit şi nu se va clinti în veci". Şi, în loc să se îngrijească de foişoarele kullei, se ocupa de raftul cu cărţi şi reviste, ca şi cînd acolo s-ar fi aflat nu numai secretul ofensivei, ci şi cel al defensivei Orosh-ului. „Cîte guverne n-au căzut, continuase prinţul, şi cîte împărăţii n-au fost şterse de pe faţa pămîntului, dar kulla a rezistat."

Celălalt, scriitorul, pe care Mark l-a antipatizat încă de la început, şi frumoasa lui soţie se aplecau să vadă titlurile cărţilor şi ale revistelor şi nu spuneau nimic. După cum

auzise Mark în timpul discuției de la cină, Besian Vorps scrisese despre Rrafsh într-o asemenea manieră încît nu se înțelegea dacă de bine sau de rău. Într-un cuvînt, texte hibride. Dar poate că tocmai pentru asta prințul îl invitase la Orosh, chiar și cu soția, ca să afle ce avea în cap și să-l atragă de partea lui.

„Intendentul sîngelui" întoarse spatele bibliotecii și privi din nou afară. Dacă ar fi fost după el, n-ar fi avut prea multă încredere în musafirul acela. Nu era vorba numai de simțămîntul tulbure de antipatie pe care l-a simțit încă din momentul cînd i-a zărit urcînd scările cu gențile de piele în mîini. Nu. Era și altceva, un soi de frică în fața lor, mai ales în fața soției oaspetului. „Intendentul sîngelui" zîmbi amar. Oricui i s-ar părea ciudat auzind că el, Mark Ukaçjerra, căruia rar i-a fost teamă în viață chiar și de lucrurile ce-i făceau să pălească pe cei mai curajoși, ar fi putut încerca un sentiment de frică față de o femeie. Și iată că așa era. I-a fost frică de ea. Ceva din cele discutate în jurul mesei rămînea în afara înțelegerii ei, lucru ușor de constatat dacă-i priveai ochii. O parte din cuvintele cumpătate ale stăpînului său prințul, pe care le considerase dintotdeauna lege, își pierdeau puterea, se scufundau ușor, dispăreau imediat ce ajungeau la ochii ei. Se poate oare așa ceva ? se întrebase el în cîteva rînduri și-și răspunsese tot singur : nu, nu se poate, e doar în închipuirea mea. Dar o scrutase din nou cu privirea și-și dădu seama că avusese dreptate la început. În ochii ei cuvintele se dilatau, își pierdeau credibilitatea. Și-n urma lor se surpa în liniște o parte din kullă, el însuși, Mark Ukaçjerra și după el... Asta se petrecea pentru prima oară ; iată de ce, pesemne, i se făcuse frică. Pentru că-n camera de oaspeți a prințului fuseseră găzduiți fel de fel de musafiri de seamă, începînd cu trimișii papei și apropiații regelui Zogu și terminînd cu învățații bărboși cărora li se spunea filosofi și savanți, dar nici unul dintre ei nu-i provocase lui Mark un simțămînt asemănător.

Poate că acesta fusese și motivul pentru care ieri seară prințul vorbise mai mult ca de obicei. Era binecunoscut faptul că prințul vorbea extrem de puțin, uneori

deschidea gura doar pentru a ura bun-venit, după care îi lăsa pe alţii să anime discuţia. Dar aseară, sesizînd parcă vidul ce-i înghiţea cuvintele, îşi nesocotise obiceiul. Şi în faţa cui ! În faţa unei femei ! Nu e femeie, ci vrăjitoare. Frumoasă ca o zînă şi rea ca o vrăjitoare. Altfel n-ar fi reuşit să diminueze puterea stăpînului său. Adevărul e că se greşise atunci cînd fusese acceptată, contrar obiceiului, în camera bărbaţilor. Nu degeaba interzice kanunul intrarea femeilor în camera de oaspeţi. Dar, din nenorocire, goana după senzaţional atinsese asemenea proporţii încît se făcea prezentă şi aici, în leagănul kanunului, la Orosh.

Mark Ukaçjerra simţi din nou golul acela nesuferit în stomac. Vrăjmăşia surdă se contopea cu greaţa din viscere şi împreună încercau să se reverse undeva, dar, neavînd unde, se întorceau iar în stomac şi-l făceau să sufere. Îi venea să vomite. Băgase de seamă încă de mult că vîntul blestemat ce venea de departe, din oraşele şi satele nu de ieri, de azi lipsite de bărbăţie, căta să spurce şi să doboare kanunul. Şi asta de cînd începuseră să cutreiere munţii asemenea femei dichisite, cu părul castaniu sau blond, ce-ţi trezeau pofta de viaţă chiar negîndu-ţi onoarea, cocoţate în trăsuri simandicoase, taman trăsuri-bordel, împreună cu bărbaţii lor ce puteau fi orice în afară de bărbaţi. Şi, pe deasupra, păpuşilor acestea pline de ifose li se permitea să pună piciorul în camera bărbaţilor şi tocmai unde, exact aici, la Orosh, în inima kanunului. Nu, toate acestea nu erau întîmplătoare. Ceva se clătina în jur, se năruia. În vreme ce toţi ceilalţi îi cer socoteală pentru împuţinarea cazurilor de gjakmarrje... Tocmai aseară stăpînul îi spusese, printre altele, înciudat : „Unii oameni ar vrea să vadă în impas kanunul strămoşilor", şi-l privise cruciş pe Mark. Ce vroia să spună stăpînul de la Orosh cu privirea aceea ? Nu cumva el, Mark Ukaçjerra, era vinovat de slăbiciunea arătată în ultima vreme de kanun, în special de gjakmarrje ? Oare prinţul nu vedea ce se întîmplă în oraşele de la cîmpie ? E adevărat că veniturile provenite din taxa sîngelui se împuţinaseră în anul acela, dar nu era el singurul vinovat pentru asta, aşa cum recolta mare de porumb nu se datora doar intendentului moşiei. Dacă vremea ar fi fost proastă, ce porumb

ar mai fi cules ? Vremea a fost însă prielnică şi prinţul l-a lăudat pe vechil. Sîngele nu curge ca ploaia din cer. Motivele împuţinării lui sînt complet misterioase. Avea şi el, desigur, partea lui de vină în toate acestea. Dar lucrurile nu depindeau numai de el. Ah, dacă i-ar fi dat puteri mai mari şi mînă liberă în cîteva direcţii, s-ar fi lăsat bucuros verificat pînă la ultima lescaie. Atunci da, ar fi ştiut ce are de făcut. În vreme ce acum, deşi mulţi tremurau de figura lui sinistră, teritoriul puterii lui nu era prea întins. Iată de ce socotelile sîngelui se duceau de rîpă în Rrafsh. Numărul omuciderilor scăzuse an de an, dar primele luni ale anului acela fuseseră catastrofale. Simţise lucrul acesta şi aşteptase cu sufletul la gură ca ajutorul său să termine calculele începute cu cîteva zile în urmă. Concluziile fuseseră mai proaste decît se aşteptase : nu se strînseseră nici 70% din încasările pe aceeaşi perioadă a anului trecut. Şi asta în vreme ce numai intendentul turmelor şi al păşunilor, cel al împrumuturilor şi dentul turmelor şi al păşunilor, ce al împrumuturilor şi mai ales cel al morilor şi minelor, care se îngrijea de muncile mecanizate, începînd cu ţesutul şi terminînd cu potcovitul, vărsaseră sume considerabile la casieria generală. El, în schimb, intendentul principal (veniturile celorlalţi se strîngeau doar din proprietăţile kullei, în vreme ce la ale sale contribuia întregul Platou), el, deci, intendentul principal, a cărui contribuţie era altădată egală cu suma comună depusă de toţi ceilalţi, acum cu greu dădea jumătate din totalul lor.

Iată de ce, la cina de aseară, privirea prinţului fusese mai amară decît vorbele. Privirea aceea părea că spune : tu eşti intendentul sîngelui, deci tu trebuie să fii cel care stîrneşte gjakmarrja, tu trebuie s-o revigorezi, s-o aprinzi, s-o deştepţi, s-o iriţi cînd o simţi că se clatină sau se moleşeşte. Tu, însă, faci exact pe dos. Asta nu se poate. Aşa grăia privirea prinţului. O, doamne, suspină adînc în faţa ferestrei Mark Ukaçjerra. De ce nu-l lasă în pace ? Parcă puţine-i sînt grijile ?

Încercă să nu se mai gîndească la asta, se aplecă la ultimul raft al bibliotecii şi, deschizînd uşiţa grea, scoase

de acolo un registru neobişnuit de voluminos, legat în piele. Era *Cartea sîngelui*. Degetele lui răsfoiră o bucată de vreme paginile groase, acoperite cu un scris mărunt, pe două coloane înguste. Parcurse din ochi, repede, miile de nume ale căror silabe se asemănau una cu alta precum pietricelele de pe prundiş. Acolo se găseau notate, de la început de tot şi temeinic, toate răzbunările de pe Platou, datoriile de sînge pe care familiile sau neamurile şi le aveau una alteia, plăţile de amîndouă părţile, datoriile neonorate ce împingeau gjakmarrja zece, douăzeci sau, uneori, chiar o sută douăzeci de ani, socoteli nesfîrşite sau, alte datorii şi alte plăţi, generaţii întregi dispărute, „stejarul sîngelui", cum se numea sîngele venit din partea tatălui şi „stejarul fierei", cel venit din ramura mamei, omor plătit cu omor, cutare pentru cutare, unul pentru altul, dinte pentru dinte, patru perechi de morţi, patrusprezece, douăzeci şi patru şi iarăşi o datorie neplătită, un mort neplătit care, asemeni berbecului înaintaş din fruntea turmei, conducea turma viitorilor morţi.

Cartea era veche, poate cît şi kulla. Nu lipsea nimic din ea şi era deschisă atunci cînd soseau pentru cercetări trimişii familiilor sau neamurilor care pînă atunci trăiseră în afara vendettei, dar brusc, dintr-o îndoială, dintr-o bănuială, dintr-o şoaptă sau dintr-un vis urît îşi pierdeau liniştea. Atunci „Intendentul sîngelui", Mark Ukacjerra, după cum procedaseră zecile de intendenţi dinaintea lui, deschidea voluminosul registru, căuta pagină cu pagină şi poziţie cu poziţie numele familiei aceleia şi se oprea într-un tîrziu undeva. „Da, aveţi o datorie de sînge. În anul cutare, luna cutare v-a rămas o moarte neplătită." În momentele acelea ochii „Intendentului sîngelui" priveau cu un aer mînios spre cei vinovaţi. Privirea lui părea a spune : liniştea v-a fost mincinoasă, bieţii de voi !

Dar asta se întîmpla rar de tot. De regulă datoriile se ţineau minte generaţie după generaţie de către toţi membrii familiei. În primul rînd ele stăruiau în memorie, putînd fi uitate doar în cazul unor evenimente extraordinare şi de durată precum nenorocirile comune, războaiele, strămutările, epidemiile de ciumă, atunci cînd

moartea se devaloriza, își pierdea măreția, regulile, unicitatea și, devenind firească și generală, se transforma în ceva banal, fără valoare. În iureșul acesta noroios și monoton al morții se întîmpla să se uite vreo datorie de sînge. Dar, chiar și atunci, cartea rămînea acolo, la adăpostul kullei din Orsh și, oricîtă vreme ar fi trecut, oricîți lăstari proaspeți ar fi dat trupul familiei aceleia, venea o zi a îndoielilor, a șoaptelor sau a unui coșmar, în care totul avea să reînceapă.

Mark Ukaçjerra continua să răsfoiască registrul. Din cînd în cînd privirile i se opreau asupra anilor de avînt ai gjakmarrjei sau, din contră, la perioadele de declin. Deși le știa și le mai comparase de zeci de ori, acum, răsfoind din nou cartea, clătina din cap enigmatic. Gest de supărare și de amenințare, ca și cînd omul s-ar fi certat pe mutește cu secolele trecute. Iată anii 1611—1628, cu cel mai mare număr de omucideri din tot secolul al șaptesprezecelea. Și anul 1639 cu cele mai puține : un total de 722 pe întregul Rrafsh. Acela a fost anul de spaimă a două răscoale, cînd sîngele a curs în valuri, dar era alt fel de sînge, din afara kanunului. Apoi perioada din 1640 pînă în 1690, cincizeci de ani la rînd în care, an de an, sîngele ce cursese din abundență pînă atunci, picurase cu greu și tot mai puțin. S-ar fi părut că gjakmarrja se stingea. Dar tocmai în vremea în care aceasta părea a fi la capătul puterilor, vendetta izbucnise cu forțe sporite. Anul 1691 : dublarea omuciderilor. Anul 1693 : triplarea lor. 1694 : împătrirea lor. Kanunul suferise o modificare esențială. Răzbunarea, care pînă atunci căzuse asupra primei-puști, deci asupra celui ce făptuise omorul, se întinsese acum peste întreaga familie. Ultimii ani ai secolului ce se sfîrșea și primii ai noului secol erau însîngerați de la un capăt la altul. Lucrurile continuaseră astfel pînă pe la mijlocul secolului, cînd apăruseră semnele unui nou declin. Iată anul de „secetă" 1754. Mai apoi, 1799. În veacul următor, trei ani la rînd, 1878, 1879, 1880, dar aceștia au fost ani de războaie în care, de regulă, gjakmarrja scădea în intensitate. Sîngele acelor ani nu privea kulla și nici kanunul, era deci sînge furat.

Anul acesta pornise cum nu se putea mai rău. Mark fu cît pe ce să tresară amintindu-şi ziua de şaptesprezece martie. Şaptesprezece martie, repetă el în gînd. Dacă n-ar fi fost omorul de la Breziftoht, ziua aceea ar fi rămas fără sînge. Prima zi asemenea zi, *albă* aproape de un secol, poate de două, de trei sau de cinci secole, poate chiar de la apariţia gjakmarrjei. Şi acum, răsfoind paginile cărţii, i se păru că-i tremură degetele. Uite, în ziua de şaisprezece martie fuseseră opt omucideri, în optsprezece, unsprezece, în nouăsprezece şi douăzeci cîte cinci, în vreme ce ziua de şaptesprezece martie a fost cît pe ce să rămînă fără nici una. Ideea că ar fi putut veni o asemenea zi îl îngrozi pe Mark Ukaçjerra. Şi nu lipsise mult să se întîmple întocmai. Nenorocirea s-ar fi petrecut, cu siguranţă, dacă nu ar fi apărut un anume Gjorgu, Gjorgu care a însîngerat şi acea zi. Şi aşa a mîntuit-o... De aceea, cu o zi în urmă, cînd venise pentru a plăti birul de sînge, Mark Ukaçjerra îl privise în ochi într-un fel deosebit, cu bunătate şi recunoştinţă, încît celălalt rămăsese uluit.

Mark Ukaçjerra puse în cele din urmă cartea în raftul de jos al bibliotecii. Privirea îi lunecă pentru a zecea oară peste volumele şi revistele recente. În timp ce le aranja, preotul care se ocupa de ele îi citea diverse pasaje din cărţile autorilor ostili kanunului. În ele, spre uimirea şi necazul lui Mark Ukaçjerra, erau criticate pe faţă uneori, alteori mai pe ocolite părţi din kanun, ba cîteodată chiar şi kulla din Orosh. Hm, mormăia Mark în timpul lecturii, treci mai departe. Şi turbarea ce-l cuprindea treptat învăluia în vîrtejul ei nu doar pe cei care scriau murdăriile şi calomniile acelea, ci pe toţi locuitorii oraşelor de cîmp, ba chiar înseşi oraşele şi cîmpiile şi, de ce nu, toate cîmpiile lumii.

Cîteodată curiozitatea îl împingea să asculte cu orele ceea ce scria acolo, ca în cazul dezbaterii iniţiate de o revistă, în cadrul căreia era analizată întrebarea dacă legile aspre ale kanunului exacerbau gjakmarrja sau, din contră, o limitau. Unii scriau că vreo cîteva dintre preceptele fundamentale ale kanunului, precum acela care spunea că sîngele nu se uită niciodată şi că sîngele se

spală doar cu sînge, stîrneau vendetta, erau, deci, niște precepte barbare. Alții, pe de altă parte, scriau că asemenea precepte, la prima vedere înfiorătoare, în realitate erau dintre cele mai umane, pentru că, făcînd lege din spălarea sîngelui cu sînge, îl opreau pe ucigaș cu morala : nu ucide, căci vei fi și tu ucis.

Scrierile de felul acesta erau oarecum acceptate de Mark Ukaçjerra, dar mai existau și altele care-l scoteau din sărite. O asemenea mîzgîlitură, ce i-a gonit prințului somnul nopți în șir, însoțită și de un tabel cu cifre, apăruse în urmă cu patru luni într-una din revistele acestea blestemate. În tabel figurau, cu o exactitate ciudată, veniturile totale obținute de kulla din Orosh din taxa pe sînge în ultimii patru ani ; se făceau comparații cu celelalte venituri obținute din vînzarea porumbului, animalelor, pămîntului, din exploatarea minelor, din dobînzile la împrumuturi și se trăgeau cîteva concluzii alarmante. Una dintre ele era, că chipurile, în anii noștri, alături de decăderea generală, erau falsificate chiar și pietrele de temelie ale kanunului, besa, gjakmarrja, oaspetele, care, din niște noțiuni mărețe, sublime în viața albanezului, cu trecerea anilor se alteraseră, transformîndu-se încetul cu încetul într-o mașinărie inumană, pînă ce deveniseră, conform părerii redactorului, o întreprindere capitalistă cu profit.

În articol erau utilizate multe cuvinte străine, pe care Mark nu le înțelegea, dar preotul i le explicase cu răbdare, Așa, de exemplu, scria despre „industria sîngelui", „sîngele ca marfă", „mecanismul gjakmarrjei", iar titlul articolului era fioros : „Vendettologia".

Desigur că prințul, prin oamenii săi de la Tirana, a reușit să interzică imediat difuzarea revistei, totuși autorul articolului, cu toate insistențele, n-a putut fi aflat. Interzicerea difuzării revistei nu l-a liniștit pe Mark Ukaçjerra. Faptul că asemenea lucruri puteau fi scrise, ba chiar și gîndite de o minte omenească, era îngrozitor.

Ceasul mare de pe perete bătu de șapte ori. Mark se apropie din nou de fereastră și așa, în picioare, cu privirea pierdută în depărtarea piscurilor simți cum creie-

rul i se golește sub noianul gîndurilor. Dar, ca de obicei, totul se sfîrșește repede. Încet-încet, o negură cenușie îi acapară conștiința. Era mai mult o ceață decît un gînd. Era ceva ambiguu, tulbure, vag, nedefinit. Cînd apărea într-un colț de creier, dispărea dintr-altul. Și Mark simțea că senzația aceasta putea dura ore, ba chiar și zile întregi.

Nu era prima oară cînd conștiința i se bloca astfel în fața enigmei Platoului. Acesta reprezenta pentru ei toți o lume normală, justificată. Cealaltă parte a lumii, cea „de jos", nu era decît un tărîm mlăștinos, de unde nu veneau decît boli și putreziciune.

Stînd nemișcat lîngă fereastră, ca și în alte dăți, încercă să-și înfățișeze așa, degeaba, întinderea nesfîrșită a Rrafshului, începînd din centrul Albaniei și continuînd dincolo de frontierele de stat. Tot podișul acesta depindea de Mark, pentru că taxa sîngelui se aduna de pe tot cuprinsul lui și totuși Platoul reprezenta pentru intendent o enigmă. Celorlalți intendenți le era ușor să vorbească. Porumbul se vede, și vița de vie se vede cînd este atinsă de mană, și minele, cînd secătuiesc, doar ogorul pe care a avut ghinionul să-l administreze el este invizibil. Uneori avea impresia că descîlcea enigma, că o ținea captivă în creier pînă ce, în fine, o dezlega, dar ea, lent, precum norii ce plutesc fără noimă pe cer, îi scăpa. Atunci gîndul i se întorcea din nou la ogorul morții, încercînd în zadar să înțeleagă ce-l făcea roditor și ce-l istovea. Era o altfel de uscăciune, mai teribilă ca orice, apărînd ades după ploile iernii.

Mark Ukaçjerra oftă. Cu privirea pierdută în depărtare încercă să-și închipuie întinderea enormă a marelui Platou. Întindere fragmentată de povîrnișuri, ruri, prăpăstii, troiene de zăpadă, poieni, dar pe el, Mark Ukaçjerra, toate acestea îl lăsau indiferent. Pentru el, Rrafshul cel mare nu avea decît două părți : cea prin care colinda moartea și cealaltă, fără ea. Prima, ținuturi, obiecte și oameni, se desfășura acum lin, ca și-n alte dăți, prin conștiința lui : Mii de pîraie, mici și mari, curgînd de la apus spre răsărit sau de la sud la nord, pe malurile cărora izbuc-

niseră neînțelegerile și apoi vendetta ; Sute de jgheaburi de moară, mii de pietre de hotar în jurul cărora încolțiseră cu ușurință certurile și moartea ; Zeci de mii de cumetrii, dintre care multe rupte din diferite motive și care aduceau un singur lucru : doliul ; Toți bărbații din Rrafsh, mîndri, aprinși la mînie, jucîndu-se cu moartea precum te joci cu popicele, duminica. Și altele, asemenea lor. În timp ce partea de pe urmă, cea stearpă, era, din nenorocire, la fel de întinsă : Cimitire ce păreau că, sătule de moarte, n-o mai acceptau, pentru că în ele era interzis să ucizi, să te sfădești și chiar să sporovăi ; Cei nerăzbunați ,declarați astfel din cauza modului în care muriseră sau împrejurărilor morții ; Preoții, ce nu puteau fi uciși ; Femeile din Rrafsh, toate.

Ori de cîte ori Mark își lăsa liberă imaginația, o făcea în cea mai mare taină. Dacă și femeile s-ar prinde în joc, precum bărbații... Mai tîrziu i se făcuse rușine, simțise chiar că-l cuprinde groaza, dar momentele acestea fuseseră rare și erau pricinuite mai ales de disperarea cu care privea, la sfîrșit de lună sau de trimestru, coloanele de cifre. Ostenit, încercă să se gîndească la altceva, dar gîndurile făceau ce făceau și se întorceau de unde plecaseră. De astă-dată, fără a blasfemia kanunul, pline de uimire. Nu pricepea, de exemplu, cum de se putea ca nunțile, de obicei atît de voioase, provocau adesea sfadă și începuturi de gjakmarrje, în vreme ce parastasele, sumbre, aproape niciodată. Gîndul îi zbură de la asta și încercă să facă o comparație între vendettele recente și cele vechi. Ambele tipuri aveau părți bune și rele. Cele vechi, precum ogorul pe care-l lucrezi de mulți ani, erau sigure, dar oarecum lente și calculate. Cele noi, din contră, erau explozive și uneori, în interval de un an, dădeau atîția morți cît cele vechi în douăzeci. Dar, nepotolite cum erau, se puteau opri brusc printr-o împăcare. În vreme ce vendettele vechi cu greu puteau fi stinse. Generațiile se învățau cu ele încă din leagăn și astfel, neputînd să-și imagineze existența fără ele, nici nu le trecea prin cap că ar putea să le oprească. Nu degeaba se spunea : „gjakmarrja, după al doisprezecelea an este ca stejarul, anevoie îl poți

smulge". Oricum, Mark Ukaçjerra ajunsese la concluzia că ambele tipuri de vendetta (cel vechi, cu persistența lui, cel nou, cu dinamismul amintit), se sprijineau unul pe altul și că domolirea unuia îl influența și pe celălalt. Iată, de plidă în ultima vreme era greu să realizezi care dintre ele dăduse mai mult înapoi. „O, doamne, strigă el tare, dacă o să urmeze la fel, sfîrșitul meu e aproape."

Gongul singuratic al ceașului îl făcu să se cutremure. Numără bătăile. Șase, șapte, opt... În spatele ușii, pe coridoare, nu se auzea altceva decît un fîșîit ușor de mătură. Musafirii încă mai dormeau.

Lumina zilei, deși ceva mai intensă, păstra totuși răceala vrăjmașă a spațiului din care venea. „O, doamne", murmură el atît de profund de astă-dată încît i se păru că pieptul i se zbate asemeni colibei pe cale să se năruie. Privirea îi rămase pierdută pe același cer gri ce se întindea uniform peste creste și-și spuse că era imposibil de aflat dacă cerul umbrea muntele sau acesta din urmă, cerul.

Privirea lui Mark Ukaçjerra ascundea întrebări și avertismente, dar în același timp, cerea și îndurare. Ce se întîmplă cu tine, părea a se adresa privirea lui imensității ce i se dezvăluia dinainte, ce ți s-a-ntîmplat ?

Crezuse întotdeauna că poate pătrunde cu mintea secretele Platoului, despre care se spunea că ar fi unul dintre cele mai mari și mai sumbre din Europa și care, după ce se întindea pe mii de kilometri pătrați în Albania, ieșea dincolo de granițe, în teritoriile albaneze din Kosovo, numite de slavi „Vechea Serbie". Așa crezuse, dar în ultima vreme descoperea din ce în ce mai des în înfățișarea Rrafshului ceva straniu. Gîndul îi gonea nebunește pe versanți, ca și cum ar fi vrut să descopere de unde se ivise taina aceea, ba, și mai rău, sfidarea din lumina de afară. Mai cu seamă cînd vîntul iernii se pornea să șuiere, iar crestele păreau și mai însingurate, peisajul îi era de-a dreptul ostil.

Știa că mecanismul morții se afla acolo, întocmit în vremuri imemoriale, moară străveche ce măcina zi și noapte, ale cărei secrete, el, ca intendent al sîngelui, le cunoștea mai bine ca oricine. Totuși, asta nu-l ajuta să-și depășească nedumerirea. Și atunci, parcă spre a se convinge de contrariu, înfrigurat, începea să străbată iar cu

gîndul în lung şi-n lat întinderea friguroasă ce se desfăşura în creierul său sub o înfăţişare oarecum ciudată, ceva între o hartă şi un sicriu îndoliat.

Acum, stînd în faţa rafturilor bibliotecii, îşi aminti de harta aceea lugubră. Într-un relief înţepenit i se dezvălui în minte totalitatea cîmpiilor din Rrafsh. Acestea se împărţeau în două categorii mari : în ogoare şi în terenuri lăsate în paragină din pricina gjakmarrjei. Toate acestea ţineau de o aritmetică simplă. Cei care trebuiau să se răzbune îşi lucrau ţarina, pentru că ei erau la rînd să ucidă şi deci nimeni nu-i împiedica să iasă fără teamă la cîmp. Din contră, cei urmăriţi îşi lăsau ogorul în paragină deoarece erau siliţi să se închidă în turnul de veghe pentru a se apăra. Situaţia se răsturna însă imediat atunci cînd cei dintîi comiteau omorul. Atunci ei, cei ce răzbunaseră pe careva deveneau datornici, erau urmăriţi şi se închideau prin urmare în turnul de veghe, lăsîndu-şi pămîntul nelucrat. Duşmanii lor, dimpotrivă, încetau de a mai datora ceva, ieşeau din turnul de veghe şi, pentru că ei erau la rînd să ucidă, îşi lucrau cîmpul fără teamă. Ceea ce continua pînă la omorul următor, cînd totul se lua de la capăt.

Ori de cîte ori avea ocazia să călătorească cu treburi prin Plătou, Mark Ukaçjerra nu uita niciodată să compare întinderea ogoarelor lucrate cu a celor rămase în paragină. De obicei, cele lucrate predominau. Ele constituiau aproape trei sferturi din totalitatea pămîntului arabil. Existau însă perioade în care raportul se schimba în favoarea celor nelucrate, care ajungeau la treizeci la sută, patruzeci şi uneori cincizeci la sută. Se ţineau minte chiar doi ani în care suprafaţa loturilor în paragină depăşise suprafaţa celor lucrate. Lucrul acesta se petrecuse încă de mult. Încetul cu încetul, o dată cu rărirea cazurilor de gjakmarrje, numărul ogoarelor în paragină se micşorase. Aceste pămînturi erau bucuria ochiului lui Mark Ukaçjerra. Ele dovedeau atotputernicia kanunului. Familii întregi acceptau să-şi lase pămîntul sterp şi să moară de foame din respect pentru kanun, tot aşa cum existau şi familii care procedau invers, îşi amînau răzbunarea lună de lună şi an de an doar pentru a putea aduna o cantitate sufi-

cientă de porumb care să le asigure supraviețuirea o cît mai lungă perioadă de timp. Ești liber să-ți aperi bărbăția, ești liber să trăiești dezonorat, spunea kanunul. Între porumb și sînge fiecare alegea ce-i era pe plac. Unii, spre rușinea lor, alegeau porumbul, alții, dimpotrivă, glonțul.

Mark Ukaçjerra avusese des ocazia să vadă ogoarele unor familii vrăjmașe, situate unele lîngă altele. Și, întotdeauna, același tablou : unul lucrat, celălalt înțepenit. Bulgării de pămînt întorși de plug îi păreau lui Mark Ukaçjerra expresia rușinii. Și aburii emanați de ei și mirosul și moliciunea femeiască îi sporeau senzația de dezgust. În vreme ce ogorul sterp de alături, cu crăpăturile lui asemenea, uneori, unor riduri, alteori unor fălci pecetluite, aproape că-l făceau să plîngă de bucurie. Și peste tot același peisaj : ogoare și pămînturi sterpe, unele de o parte a drumului, altele de cealaltă, aproape lipite, străine, privindu-se unele pe altele cu ură. Și cel mai incredibil lucru era că peste un anotimp, peste două, soarta lor se inversa : pamîntul în paragină devenea ogor, ogorul se părăginea.

Poate pentru a zecea oară în dimineața aceea Mark Ukaçjerra oftă. Gîndul îi era încă departe. Părăsise cîmpul și ajunsese la drumurile pe care le străbătuse în parte cu piciorul sau călare în timpul călătoriilor sale. Marele Drum al Stîncilor Blestemate, Drumul Umbrelor, Drumul Drinului, Drumul Rău, Drumul Mare al Steagurilor, Drumul Crucii. Pe ele călătoreau zi și noapte oamenii din Rrafsh. Anumite porțiuni din aceste drumuri erau jurate, sub protecție permanentă. Astfel, partea dintre Podul de Piatră și Castanii cei Mari din Drumul Mare al Steagurilor era sub protecția satelor Nikaj și Shala. Oricine ar fi pățit ceva străbătîndu-l trebuia răzbunat de cei din Nikaj și Shala. Tot așa, pe Drumul Umbrelor, porțiunea dintre Cîmpiile Reka și Moara Surdului. La fel Drumul lui Kurraj pînă la Izvorul Rece. Hanurile din Nikaj și Shala așijderea. Hanul Vechi, pe Drumul Crucii, cu excepția stînii. Hanul Văduvei, împreună cu porțiunea de patru sute de pași de drum de la poarta de nord. Cele opt guri ale Fîntînii Zînelor, patruzeci de pași la stînga și la dreapta. Hanul din Rreza. Poiana Greierilor.

Încercă să-şi amintească pe rînd toate celelalte locuri aflate sub protecţia cuiva, pe cele sub protecţia tuturor, adică zonele în care era interzis să ucizi din răzbunare, cum sînt morile, fără excepţie, patruzeci de paşi la dreapta şi la stînga lor, toate fîntînile şi patrusute de paşi în jur, pe motiv că zgomotul roţii şi cel al apei îl împiedică pe cel vizat să audă avertismentul. Kanunul nu uita niciodată nimic. Mark Ukaçjerra îşi frămîntase de multe ori mintea să priceapă dacă asemenea locuri limitau sau, din contră, sporeau numărul de omucideri. Uneori i se părea că acestea, protejînd pe faţă orice trecător, ţineau moartea la distanţă, alteori, dimpotrivă, credea că tocmai drumul sau hanul sub protecţie, prin regula că protectorul poate răzbuna pe oricine ar fi fost ucis aici, declanşa noi răzbunări. Toate astea erau, după mintea lui, neclare şi ambigue, ca şi multe alte precepte ale kanunului.

Aceleaşi întrebări şi le pusese cîndva în legătură cu baladele numeroase despre gjakmarrje, care circulau în susul şi în josul Platoului. Existau mulţi rapsozi prin sate şi ţinuturi. Nu era drum pe care să nu-i întîlneşti şi han în care să nu-i auzi. Cu greu puteai deduce dacă preamăreau sau blamau moartea. Găseai şi una şi alta. Acelaşi lucru se putea spune despre legende, întîmplări vechi sau mai recente, povestite în serile de iarnă la foc şi care apoi se răspîndeau împreună cu drumeţii, pentru a reveni iar în vreo noapte, transformate la fel ca şi drumeţul de odinioară, încărunţit de ani. O parte dintre aceste poveştiri le găsea uneori publicate în revistele acelea oribile, rînduite în coloane precum în sicrie. Pentru că Mark Ukaçjerra considera că toate cele publicate prin cărţi nu erau altceva decît leşurile celor povestite oral sau în tovărăşia lăutei.

Oricum, cu voia sau fără voia sa, acestea aveau legătură cu munca lui. Ba chiar, în urmă cu două săptămîni, prinţul, pregătindu-se să-i atragă atenţia asupra neajunsurilor muncii lui, îi pomenise despre lucrurile astea. Ce-i drept, cuvintele stăpînului fuseseră niţeluş echivoce, dar înţelesul lor era, mai mult sau mai puţin, următorul: dacă tu, „Intendentul sîngelui", te-ai plictisit de munca ta, nu

uita că sînt destui care ar vrea-o, şi nu oameni de orice fel, ci titraţi.

Era pentru prima oară cînd prinţul pomenea de şcoli înalte într-un asemenea context. Îl îndemnase pe Mark Ukaçjerra şi alte ori să studieze, cu ajutorul preotului, toate problemele ce aveau de-a face cu gjakmarrja, dar de astă-dată folosise un ton poruncitor. Amintindu-şi-l, acum, Mark Ukaçjerra simţi o apăsare în tîmple. Ia un student, din ăia parfumaţi, şi pune-l în locul meu, pufni în sinea sa. Fă-ţi rost de un intendent al sîngelui şcolit, dacă au început să-ţi placă şcolile, şi apoi, după vreo trei săptămîni, cînd filfizonul s-o ţicni, o să-ţi aminteşti neapărat de Mark Ukaçjerra. Hm.

O bucată de vreme îşi lăsă gîndurile să zboare de la una la alta şi în toate plăsmuirile sale prinţul se căia, iar el ieşea învingător. Oricum, trebuie să fac o călătorie prin Rrafsh, îşi spuse în final, cînd simţi că avîntul din primul moment îi scade. N-ar fi fost rău să-i întocmească prinţului un raport, ca acum patru ani, cu date precise asupra situaţiei şi cu evaluări pentru viitor. Poate că nici stăpînului nu-i mergeau treburile ca unse şi, haida-de, pe cine să ne răcorim, pe Mark Ukaçjerra. Nu-i nimic, el era şeful şi intendentul n-avea căderea să-l judece. Mark Ukaçjerra se linişti complet. Gîndurile, pe care supărarea i le învălmăşise preţ de cîteva clipe, eliberate acum de povară, se avîntară din nou departe, pe crestele munţilor. Adevărul e că această călătorie era necesară. Şi mai cu seamă azi-mîine, cînd se simţea rău. Poate că mişcarea avea să-i alunge aleanul din ultima vreme. Iar somnul să-i revină. Apoi, era bine să dispară pentru un timp din faţa prinţului.

Planul călătoriei îl preocupă intens cîteva minute, dar fără prea mult entuziasm. Şi iar, ca şi mai-nainte, începură să i se perinde prin cap drumurile pe care avea probabil să umble, doar că, de astă-dată, călcate de opincile lui sau de potcoavele calului, şi le imagină, deci, altfel. Tot aşa îşi închipui hanurile şi casele la care avea să tragă, nechezatul cailor, noaptea, ploşniţele.

Va fi o călătorie de serviciu şi va trebui, pesemne, să revadă tot ceea ce îşi imaginase ca pe o moară a morţii,

cu pietrele și agregatele sale, cu roțile și rotițele nenumărate. Să controleze în amănunt întregul mecanism și să descopere defectul, piesa ruginită care nu mai funcționa bine, stricăciunea.

Uf, făcu, simțind crampa din stomac. Vezi mai bine ce se întîmplă cu tine, vru să-și spună, dar gîndul i se rupse la jumătate. Poate și golul acesta enervant are să-i treacă odată cu shimbarea aerului. Da, da, să plece cît de curînd, să dispară de aici. Să cerceteze totul cu atenție, să discute îndelung mai ales cu supraveghetorii kanunului, să le ceară sfatul, să pătrundă în turnurile de veghe, să-i caute apoi pe vraci, să iscodească dacă învățătorii crîcnesc contra kanunului, să le noteze numele pentru a-i cere prințului alungarea lor. Creierul lui Mark Ukaçjerra începu să lucreze febril. Ar fi putut, într-adevăr, să-i prezinte prințului un raport amănunțit despre toate acestea. Mark prinse să se plimbe prin bibliotecă. Uneori se oprea în fața ferestrelor, apoi, cînd îi venea cîte o idee nouă, începea să se agite. Își aminti numele supraveghetorilor kanunului, pe ale căror sfaturi prințul se bazase întotdeauna. În tot Platoul existau aproape două sute, dar mai cunoscuți erau doar cîțiva. Dacă nu va putea cu toți, măcar cu jumătate dintre aceștia tot trebuia să se întîlnească. Ei erau stîlpii kanunului, creierul Rrafshului, cu siguranță că aveau să-i dea vreo idee sau vreun sfat pentru ameliorarea situației. Așa va fi, precis, deși el n-ar trebui să se mulțumească doar cu atît. Logica îi spunea că ar fi fost bine dacă, exceptînd întîlnirile cu ei, ar fi coborît și acolo unde se afla baza vendettei, ucigașii. Să intre în turnurile de veghe, să discute între patru ochi cu cei dinăuntru, cu cei ce erau pîinea și sarea kanunului. Acest ultim gînd îl bucură peste măsură. Oricîte vorbe înțelepte ar fi rostit supraveghetorii kanunului, ultimul cuvînt în ceea ce privește moartea îl aveau tot ucigașii.

Își frecă fruntea cu palma, încercînd să-și amintească datele culese în urmă cu doi ani despre turnurile de veghe. Aha, acum își amintea cu precizie. Erau o sută șaptezeci și patru pe tot Platoul, cu circa o mie de inși închiși în ele. Se străduí să și le imagineze așa cum erau, unul aici, altul colo, mohorîte și triste, cu ferestruici în-

tunecate şi porţi zăvorîte pe dinăuntru. Amintirea lor se contopi cu cea a jgheaburilor de apă pentru care se aflau în turnuri o parte dintre ucigaşi, cu drumurile şi hanurile jurate, cu supraveghetorii kanunului, cu cronicarii şi rapsozii. Toate acestea erau şuruburi, curele de transmisie şi roţi ale străvechii maşinării ce funcţiona fără întrerupere de sute de ani. Da, de sute de ani, îşi repetă el. Zi de zi şi noapte de noapte. Fără oprire. Vară şi iarnă. Şi uite, venise ziua de şaptesprezece martie în care se stricase rînduiala lucrurilor. Amintirea acestei zile îl făcu pe Mark Ukaçjerra să ofteze din nou. I se păru că, dacă ziua aceea ar fi trecut într-adevăr aşa cum începuse, întreaga moară a morţii, cu zbaturile, pietrele grele, şuruburile şi rotiţele numeroase ar fi scîrţîit amarnic, s-ar fi zgîlţîit de sus şi pînă jos, pînă s-ar fi dezmembrat şi s-ar fi sfărîmat într-o mie de bucăţi.

„O, doamne, numai de n-ar veni ziua aceea", făcu el şi simţi junghiul dintre stomac şi inimă. Apoi îşi aminti unele momente de la cina de aseară, nemulţumirea prinţului, şi însufleţirea sa de adineauri se stinse puţin cîte puţin, lăsînd locul unei nemulţumiri făţişe. Lua-le-ar dracu' pe toate, sudui în sinea sa. Nemulţumirea îi era străvie, asemănătoare unei mase cenuşii şi lichide ce pătrundea peste tot, în linişte, fără zvîrcoliri sau durere : ah, ar fi vrut să fie mai curînd aşa, dureros, căci cum să i te împotriveşti altfel, unde să te strecori ? Şi ceilalţi, care îl chinuiau, de parcă el n-ar fi avut destule pe cap... Despre toate acestea nu vorbise cu nimeni. De trei săptămîni îl frămîntau tot mai des şi îşi puse brusc întrebarea pe care o evitase zile şi nopţi la rînd : nu cumva i se aprinsese sîngele ?

În urmă cu şapte ani i se întîmplase la fel. Îl văzuseră tot soiul de doctori şi luase fără folos o mulţime de medicamente, pînă ce un bărbat din Gjakova îi spusese : „Degeaba te doftoriceşti şi te văd doctorii, fiule. Bolii tale n-au ce să-i facă nici ei şi nici hapurile, pentru că ţie ţi s-a aprins sîngele." „Sîngele ?! se mirase el. Eu n-am ucis pe nimeni, unchiaşule." Iar bătrînul îi răspunsese : „Asta nu contează, fiule, dac-ai fi ucis poate că ţi-ar fi fost mai uşor, dar tu ai o asemenea slujbă care îţi aprinde

sîngele." Și-i povestise despre ceilalți intendenți ai sîngelui, care, cei mai mulți, suferiseră de același beteșug, ba chiar și mai grav, fără să se tămăduiască vreodată. El însă se înzdrăvenise în munții din jurul Oroshulúi. Se spunea că aerul de acolo este prielnic sîngelui.

Șapte ani Mark Ukaçjerra o dusese liniștit și doar în ultimul timp boala își arăta iar semnele. „Asta-mi mai trebuia", își spuse. Ai în circă sîngele unui singur om și tot e greu să reziști, dar cînd te potopește un asemenea șuvoi, fără început și sfîrșit ? Nu șuvoi, ci rîuri de sînge ce se scurg dintr-un capăt într-altul al Platoului amestecate, mai vechi și mai proaspete, de ani și de veacuri.

„Poate că nu e nici asta, suspină el cu o ultimă speranță. Poate că nu-i altceva decît o lehămite trecătoare, altfel, vai, aș înnebuni." Întinse gîtul, căci i se păru că aude zgomote în spatele ușii. Așa și era. Pe coridor se auzi scîrțîitul unei uși, apoi pași și glasuri.

„S-au trezit musafirii", își zise.

Capitolul al cincilea

GJORGU SE ÎNTOARSE la Brezifthot în douăzeci și cinci martie. Călători aproape necontenit întreaga zi. Acum, mergînd spre casă, și-a simțit în permanență creierul tulbure, așa încît drumul i s-a părut mai scurt. Chiar s-a mirat puțin recunoscînd împrejurimile satului. Fără să știe nici el însuși de ce, și-a rărit apoi pașii. Iar inima a început să-i bată mai rar, în vreme ce iscodea cu privirea rîpele din jur. „Peticele de zăpadă s-au topit", își spusè. Rodiii sălbatici erau însă tot acolo. Răsuflă oarecum ușurat.

Iată și locul... Un mormînt nu prea înalt fusese încropit în timpul absenței lui. Gjorgu se opri chiar în fața mormîntului. O secundă avu senzația că se va năpusti asupra lui pentru a-i smulge pietrele și a le arunca în cele patru vînturi, ca în felul acesta să nu mai rămînă nici o urmă, dar, tocmai în momentul în care creierul său imagina scena aceasta, mîna îi bîjbîi spasmodic pe jos în căutarea unui bolovan. Îl găsi în fine, și, cu o mișcare

neobișnuită, de parcă ar fi avut brațul rupt, îl aruncă înspre mormînt. Piatra scoase un zgomot surd, se rostogoli pe toate părțile de cîteva ori și rămase lîngă pietrele mormîntului. Gjorgu o privi fix, aproape cu teamă că se va mișca iar din loc, dar piatra părea așezată acolo de cînd lumea, la locul ei. Și totuși, Gjorgu rămase ca țintuit dinaintea mormîntului.

Îl privea cu ochii holbați. Iată ce a mai rămas din... din... (ar fi vrut să spună : din viața omului ăla), dar în sinea sa se gîndi : iată ce a mai rămas din viața mea.

Din toată frămîntarea, din nopțile fără somn și din conflictul mut cu tatăl, din îndoielile, argumentele și suferința sa nu rezultaseră decît aceste pietre reci și fără sens. Încercă să plece de lîngă ele, dar nu reuși. Realitatea prinse să se dizolve în jurul său, lucrurile se pulverizaseră, rămase doar el și grămada de pietre, doar ei doi, Gjorgu și mormîntul, absolut singuri pe fața pămîntului. Și, printre suspine, aproape că strigă : „La ce bun ? La ce bun toate astea ?“ Întrebare crudă ca și pietrele mormîntului, dureroasă, o, doamne, extrem de dureroasă, și Gjorgu încercă să se urnească totuși, să se rupă, să alerge departe, cît mai departe, nici iadul n-ar fi destul de departe, numai să dispară odată de-acolo.

Acasă îl primiră cu o afecțiune calmă. Tatăl îl întrebă cum fusese drumul, mama îl privi pe furiș cu ochi cețoși. El le spuse că este tare obosit după drum și după nopțile nedormite și se culcă. O bună bucată de vreme zgomotul pașilor și șoaptele din casă îi tulburară somnul pînă ce, în sfîrșit, reuși să adoarmă. A doua zi se trezi tîrziu. Unde mă aflu ? se întrebă de cîteva ori și adormi din nou. Cînd se sculă avea capul greu și parcă plin cu cîlți. Nu-i venea să facă nimic. Nici chiar să gîndească.

Ziua trecu precum începuse, la fel a doua și a treia. Se învîrti în cîteva rînduri prin jurul casei și privi cu ochi imobili cînd gardul stricat de multă vreme, cînd colțul din dreapta al acoperișului, spart în iarna aceea. Dar n-ar fi vrut să facă nimic. Din păcate, i se părea inutil să le repare.

Erau ultimele zile ale lui martie. Se apropia aprilie. Cu o jumătate albă, cu alta neagră. Aprilie-moarte. Dacă n-avea să fie ucis, se va închide în turnul de veghe. Ochii îi vor slăbi în întuneric, așa că, dacă va supraviețui, tot nu va mai vedea lumea.

După ce somnolă o vreme, gîndurile i se mai limpeziră puțin. Și primul lucru la care se gîndi fu posibilitatea de a scăpa de moarte și de orbire. Exista o singură cale. Se gîndi îndelung la ea : să se facă tăietor de lemne ambulant. Asta deveneau de regulă muntenii fugiți din Rrafsh. Toporul pe spinare (cu coada vîrîtă adînc sub gulerul sumanului, iar fierul strălucitor, asemenea unei creste, după ceafă), deci toporul pe spinare și pribegia din oraș în oraș, strigînd dezlînat și trist : „Tăiem lemne !". Nu, mai bine să rămînă în aprilie-moarte (acum părea convins că acest cuvînt, ce exista doar în conștiința lui, era înțeles și chiar folosit de toți), mai bine să rămînă aici decît să plece, sărman tăietor de lemne, pe străzile ploioase ale orașelor, lîngă ferestre zăbrelite de pivnițe, cernite veșnic de un praf negru (văzuse odată la Shkodra un tăietor de lemne muncind lîngă o asemenea fereastră), nu, de o sută de ori mai bine în aprilie-moarte.

Dimineață, era penultima zi a lui martie, în vreme ce cobora treptele de piatră ale casei, se trezi față în față cu taică-său. N-ar fi vrut ca înainte de a-și vorbi să fie tăcere și totuși între ei se așternu tăcerea. Apoi, ca din spatele unui zid, îi auzi vorbele :

— Ăă, făcu tatăl, vrei să-mi spui ceva, Gjorgu ?

Atunci fiul zise :

— Tată, în zilele care mi-au mai rămas aș vrea să mă duc să mai văd o dată înălțimile.

Tatăl îl privi lung în ochi. Tăcu. Pentru mine, acum, e totuna, își spuse Gjorgu, somnoros. La urma-urmei, nu făcea să se certe cu taică-său pentru o nimica toată. Destul se înfruntaseră în tăcere pînă atunci. Două săptămîni mai devreme, două mai tîrziu, ce mai conta ? Adevărat, se putea și fără să vadă munții. Îi păru rău că adusese vorba. Se pregăti să spună : lasă, tată, dar, între timp, bătrînul dispăru în casă.

Coborî imediat cu o pungă în mînă. Era tare mică în comparație cu cea pentru taxa pe sînge. I-o întinse.

— Du-te, Gjorgu. Drum bun !

Gjorgu luă punga.

— Mulţumesc, tată.

Tatăl continua să-l privească.

— Vezi, nu uita, îi spuse încet, răgazul tău se sfîrşeşte în şaptesprezece aprilie.

Rostea cuvintele cu mare greutate.

— Nu uita, fiule, repetă.

Călătorea de cîteva zile. Ţinuturi şi ţinuturi. Hanuri la margine de drum. Figuri necunoscute. Izolat în satul său, îşi imaginase Platoul, mai ales iarna, ca pe ceva împietrit. Nu era însă aşa. Platoul era animat. Unii se deplasau dinspre margini spre centru, alţii invers. Unii de la stînga la dreaptă, alţii de la dreapta la stînga. Unii urcau, alţii coborau, dar majoritatea urcau şi coborau în timpul aceleiaşi călătorii şi făceau asta atît de des, încît la sfîrşit nu mai ştiau nici ei dacă drumul urcase sau coborîse.

Uneori, Gjorgu socotea scurgerea zilelor. Timpul îi părea a trece ciudat. Pînă la o anumită oră îşi închipuia că ziua e lungă, lungă, apoi brusc, precum picăturile de apă care cad pe neaşteptate de pe floarea de piersic atunci cînd o scuturi, ziua se frîngea şi pierea. Venise şi aprilie, dar primăvara se lăsa aşteptată. Uneori, aura albăstrie de peste culmi îi părea atît de insuportabilă, încît simţea cum se sufocă. Ei, da, e aprilie, spuneau pretutindeni drumeţii ocazionali cînd se întîlneau prin hanuri. Primăvara e în drepturile ei, deşi cam întîrziată anul acesta. Iar el îşi amintea de cuvintele lui taică-său despre termenul răgazului sau, mai precis, nu de toate, ci doar de acel „fiule" de la sfîrşit, apoi i se strecura în creier ciotul de timp de la întîi la şaptesprezece aprilie şi ideea că toţi aveau un aprilie întreg, numai al lui era înjumătăţit. În fine, încerca să-şi ia gîndul de la toate acestea şi trăgea cu urechea la discuţiile drumeţilor, cărora, spre uimirea lui, pînea şi sarea puteau să le lipsească din tolbă, poveştile, însă, nu.

Prin hanuri puteai să auzi tot felul de întîmplări şi istorii despre oameni şi vremuri. El şedea întotdeauna

puțin la o parte și, mulțumit că nu-l băgau în seamă, asculta. Cîteodată gîndul îi zbura aiurea, făcea încercări de a lua fragmente din povestirile auzite și a le strecura în viața lui sau, dimpotrivă, fragmente din viața lui se străduia să le alăture povestirilor celorlalți. Uneori alăturarea se făcea firesc, alteori nu.

Poate că ar fi urmat așa pînă la sfîrșit, dacă nu s-ar fi petrecut ceva. Într-o zi, la un han numit Hanul Nou (cele mai multe se numeau fie Hanul Vechi, fie Hanul Nou), auzi vorbindu-se despre o trăsură... O trăsură îmbrăcată pe dinăuntru în catifea neagră... O trăsură de la oraș, cu ușile sculptate... Oare n-o fi ea ? se întrebă și rămase nemișcat pentru a auzi mai bine. Da, ea era. Vorbeau despre femeia frumoasă cu ochi albaștri și păr castaniu.

Gjorgu se înfioră. Privi în jur, fără să știe nici el de ce. Era un han murdar, mirosind a fum amărui și a șiac ud și, de parcă asta n-ar fi fost de ajuns, cel care vorbea despre ea răspîndea împreună cu vorbele duhoare de tutun și de ceapă. Gjorgu se uită în toate părțile, parcă întrebîndu-se : stai niței, e oare potrivit locul acesta pentru a-i pronunța numele ? Dar ei vorbeau mai departe și rîdeau. Gjorgu încremeni ca un animal prins în capcană, auzind și neauzind, cu un bubuit în urechi. Și deodată, cutremurîndu-se, pricepu motivul adevărat al plecării sale la drum. Motiv pe care se străduise să și-l ascundă. Pe care îl gonise din gînd, cu stăruință, îl strivise, îl afundase tot mai adînc, dar el se ivise iar, exact în fondul existenței lui : plecase de acasă nu pentru a cutreiera munții, ci, în primul rînd, pentru a o întîlni încă o dată pe femeia aceea. Căutase, fără să știe de ce, trăsura cu sculpturi și canapele luxoase ce gonea și gonea mereu prin Rrafsh, în timp ce el șoptea în ascuns, de departe : unde zbori, trăsură-fluture ? În realitate, trăsura îmbrăcată în negru, cu mînerele ușilor de bronz și cu lateralele sculptate îi amintea de sarcofagul pe care-l văzuse cîndva, în timpul singurei călătorii făcute la Shkodra, în Biserica Mare, cu ocazia procesiunii acompaniate de acordurile grave ale orgii. Și în trăsura-fluture-sicriu șclipise privirea femeii cu păr castaniu, ce-l învăluise pe Gjorgu în dulceața ei cutremurătoare, fără seamăn pe lume. Privise

și fusese privit de multe femei pînă atunci, cu ochi senzuali, sfioși, îmbătători, jucăuși, alinători, șireți, plini de orgoliu, dar ochi ca ai ei nu mai întîlnise. Erau departe și aproape în același timp, enigmatici și limpezi, străini și triști. În privirea aceea, alături de patima neomenească, era ceva de uragan, ceva ce te zvîrlea în zare, dincolo de nori, dincolo de viață, de unde puteai vedea în liniște.

În nopțile lui (pe care bucăți de somn încercau să i le umple haotic, așa cum puținele stele încearcă să umple cerul negru de toamnă) privirea aceea era singurul lucru ce nu-i dispărea de sub pleoape. Stătea doar cu ea, briliant pierdut, încropit din toată lumina lumii.

Da, străbătea imensul Platou pentru a vedea încă o dată ochii aceia. Iar oamenii vorbeau despre ea ca despre lucrul cel mai obișnuit, în mijlocul hanului murdar, plin de fum amărui, cu gurile lor duhnind a dinți stricați. Gjorgu sări în picioare, își smulse pușca de pe umăr, o descărcă asupra lor o dată, de două ori, de patru ori. Îi ucise pe toți, apoi pe cei ce le săreau în ajutor, împreună cu hangiul și cu jandarmii ce se aflau întîmplător acolo, după care ieși în fugă pe ușă și trase în cei ce-l urmăreau, în alții, prin cătune, sate și ținuturi... Toate acestea le văzu în gînd, în vreme ce în realitate nu făcu decît să se ridice și să iasă pe ușa hanului. Aerul rece îi limpezi fruntea. Stătu așa o vreme, cu ochii mijiți, în timp ce prin minte îi trecură fără voie cîteva vorbe pe care le auzise odată, cu ani în urmă, într-o zi ploioasă de septembrie, stînd la rînd în fața depozitului de porumb al comunei : se spune că fetele de la oraș te sărută pe gură.

Pentru că o parte din timp gîndul îi zburase încoace și încolo, avea tot mai mult impresia că drumul pe care mergea nu avea continuitate, era plin de goluri și întreruperi mari. Adesea se regăsea pe un alt drum sau într-un alt han, crezîndu-se încă pe drumul sau la hanul de unde pornise cu cîteva ore în urmă. Și așa, ceas după ceas și zi după zi, pentru că judecata i se depărta tot mai mult de cele reale, călătoria sa aducea tot mai mult cu o peregrinare prin vis.

Acum nu-şi mai ascundea faptul că era în căutarea trăsurii ei. Nici chiar de ceilalţi. Întrebase în cîteva rînduri :

— Nu cumva aţi văzut o trăsură sculptată... cu niște... cum să le spun...

— Cum ? făceau oamenii, zi mai clar, ce trăsură ?

— Da, răspundea el, o trăsură mai altfel decît altele... îmbrăcată în catifea neagră... împodobită cu bronz... ca un sicriu...

— Vorbeşti serios sau eşti nebun, omule ?! se mirau ei.

Într-un rînd îi povestiră că văzuseră o trăsură asemănătoare, dar reieşi că fusese cea a episcopului din ţinutul vecin, care călătorea, cine ştie de ce, pe o astfel de vreme.

Pot să stea ei prin hanuri murdare, pot avea dinţii înnegriţi, numai să ştie ceva despre ea, îşi spunea el.

De cîteva ori pică pe urmele ei, dar o pierdu din nou. Vecinătatea morţii îi făcea întîlnirea indispensabilă. Tot aşa cum drumurile străbătute pentru ea îi sporeau nevoia de a o vedea.

Într-una din zile văzu un om călare pe catîr. Era „Intendentul sîngelui" de la kulla din Orosh, îndreptîndu-se cine ştie încotro. După ce trecu de el, Gjorgu întoarse capul pentru a se convinge că era într-adevăr „Intendentul sîngelui". Celălalt întorsese, de asemenea, capul, pentru a-l vedea pe el. Ce l-o fi apucat ? se întrebă Gjorgu.

Într-o zi îi povestiră că văzuseră o astfel de trăsură, exact ca-n descrierea lui, dar că era goală. Într-o altă zi i-o descriseră ei, vorbiră chiar şi despre chipul frumos al femeii, din cadrul ferestrei, cu bucle care i se părură unuia castanii, altuia blonde.

Cel puţin ştiu că se mai află aici, în Rrafsh, îşi spuse el. Cel puţin n-a plecat de-aici.

Äst-timp, propriul lui aprilie trecea cu repeziciune. Zilele se scurgeau pe rînd una după alta şi, fără ele, luna cea mai scurtă a lui Gjorgu se topea şi se mistuia ca-n vis.

Nu mai ştia încotro s-o apuce. Uneori pornea pe un drum pustiu, alteori se întorcea buimac pe-acolo pe unde mai trecuse. Întrebarea dacă nu cumva mergea în direcţie greşită începu să-l chinuie din ce în ce mai des. Apoi i se păru că mersese tot timpul fără rost şi că aşa va merge

pînă la sfîrşit toate zilele ce-i mai rămîneau, drumeţ lunatic printr-un aprilie ciuntit.

Capitolul al şaselea

FAMILIA VORPS, soţ şi soţie, călătorea. Besian privi pe furiş profilul nevesti-si. Femeia părea puţin trasă la faţă şi palidă, ceea ce o făcea, ca şi în urmă cu cîteva zile, mai atrăgătoare. E obosită, îşi spuse el, dar nu se plînge. Adevărul e că în ultima vreme aşteptase ca ea să zică, în sfîrşit : of, sînt ostenită. Aşteptase cuvintele acestea cu nerăbdare, febril, ca pe ceva izbăvitor, dar iată că ea nu le rostea. Fixa încontinuu drumul şi aproape că nu vorbea deloc. Iar privirea ei, întotdeauna uşor de descifrat cînd era supărată sau ofensătă, acum devenise impenetrabilă. Cel puţin de-ar fi nemulţumită, îşi spuse el, sau, mai mult, iritată. Privirea ei n-avea nimic însă din toate acestea.

În trăsură discuţiile deveniseră foarte rare. Cînd şi cînd el încerca să le anime, dar, nedorind să se pună într-o poziţie de inferioritate, încercările îi erau timide. Mai rău se dovedea a fi faptul că în sinea sa nu simţea nici o dorinţă de a se certa cu ea. Din experienţa sa cu femeile ştia că adeseori supărarea şi cearta puteau să rezolve favorabil situaţii încîlcite, aparent fără ieşire, aşa cum furtuna eliberează atmosfera de zăpuşeală sufocantă. Totuşi, în ochii ei exista ceva ce o apăra de supărarea lui. Ceva ce se afla şi în privirea femeilor însărcinate. La gîndul acesta, fu gata să strige : n-o fi cumva gravidă ? Dar făcu aproape fără să vrea o socoteală simplă şi această ultimă speranţă se duse într-o clipită. Besian Vorps îşi înăbuşi oftatul pentru a nu fi auzit de ea şi continuă să privească afară. Se înserase.

Stătu o bucată de vreme aşa şi, cînd mintea i se descătuşă din nou, gîndurile i se îndreptară iar în aceeaşi direcţie. Măcar să-i fi spus că nu-i mai plăcea călătoria, că o deziluzionase total, că ideea lui de a petrece luna de miere în Rrafsh fusese de o idioţenie nemaivăzută şi,

de aceea, să se întoarcă numaidecît înapoi, în aceeași zi, în același ceas, în aceeași clipă. Dar ea nu numai că nu-i ceruse niciodată așa ceva, ci, atunci cînd el, pentru a-i înlesni dorința, adusese vorba despre o întoarcere înainte de ziua fixată, ea îi spusese :

— Cum vrei tu, Besian. Dacă vrei, putem să ne întoarcem. Nu te frămînta pentru mine.

Desigur că lui îi trecuse în cîteva rînduri prin cap să-și întrerupă călătoria și să plece imediat, dar păstra o speranță vagă că totul putea fi încă îndreptat. Ba chiar nutrea convingerea că, dacă exista ceva în neregulă, lucrurile puteau fi aranjate doar cît vreme se mai aflau în Rrafsh, căci, odată plecați de acolo, situația ar fi devenit irreparabilă.

Se întunecase complet și chipul ei acum nu se mai zărea. El se aplecă de două-trei ori la fereastră, dar nu reuși să vadă unde se aflau. În curînd drumul fu luminat de lună și el se trase iar lîngă geam. Stătu acolo multă vreme și vibrațiile geamului rece i se transmiseră de pe frunte în tot corpul. Lumina lunii văruia drumul. Silueta unei bisericuțe se pierdu pe stînga. Apoi apăru o moară de apă, care părea a exista acolo mai degrabă pentru a măcina zăpada și pustietatea. Mîna lui căută pe canapea mîna ei.

— Diana, îi spuse în șoaptă, uită-te afară. Cred că ăsta e un drum jurat.

Ea se apropie de geam. În șoaptă, cu puține cuvinte, legate într-o sintaxă ce-i părea tot mai artificială, el îi explică ce înseamnă un drum jurat. Avea impresia că lumina rece a lunii îl ajută.

Apoi, cînd termină de vorbit își apropie fruntea de ceafa ei și o îmbrățișă cu teamă. Razele lunii căzură de cîteva ori pe genunchii ei. Ea rămase nemișcată nici nu se apropie de el nici nu-l respinse. Bărbatul simți aceeași mireasmă cunoscută și își reținu cu greu un geamăt. Nutrea o ultimă speranță că suferința ei avea să se sfîrșească. Aștepta de la ea un geamăt oricît de ușor, o șoaptă. Dar ea rămase la fel tăcută și tristă de o tristețe aparte, pustie, precum un cîmp semănat cu stele. O, doamne, făcu el. Ce se întîmplă cu mine ?

Era o zi nehotărîtă, senin și nori deopotrivă. Caii tropăiau ușor pe drumul așternut în parte cu pietriș. Acesta era Drumul Crucii. Înapoia ferestrelor trăsurii se derula un peisaj repetat de zeci de ori. Doar că acum, ici-colo, cînd mai aproape și cînd mai departe, tabloul se mai limpezise. Zăpada începuse să se topească de jos, de unde se întîlnea cu pămîntul, păstrînd deasupra o crustă murdară ce dispărea la urmă.

— În cît sîntem azi ? întrebă Diana.

Puțin mirat, el o privi o clipă înainte de a-i răspunde.

— În unsprezece aprilie.

Ea vru să spună ceva. Zi, o îndemnă el în sinea sa. Vorbește, te rog, o ultimă speranță îl învălui precum un abur cald. Zi ce vrei, numai zi.

Buzele ei, pe care le urmărea într-ascuns, se mișcară iar pentru a alcătui, poate într-o nouă formă, fraza nerostită.

— Îți amintești de munteanul pe care l-am întîlnit în ziua în care mergeam la prinț ?

— Da, spuse el, îmi amintesc. Fireşte.

Ce-i cu acest „fireşte", complet fără rost ? Pentru o clipă îi fu milă de propria sa persoană. Și nu pricepea de ce. Poate pentru iuțeala cu care încerca să întrețină discuția. Poate pentru altceva, ce nu reușea să descopere.

— Răgazul i se sfîrșea pe la mijlocul lui aprilie, nu ?

— Da, zise el, cam așa ceva. Bă nu, chiar la mijlocul lui aprilie.

— Nu știu cum de mi-am amintit, spuse ea, nedezlipindu-se de la geam. Nu știu.

Nu știu, repetă el în forul interior. Cuvintele îi părură fatale, ca niște mărgele otrăvite. Undeva, în afundul ființei lui se zbătea să răzbată la suprafață un val de supărare. Nu cumva faci toate astea degeaba ? Degeaba, doar ca să mă chinuiești ? Nu ? Dar valul supărării se retrase la iuțeală.

De cîteva ori în ultimele zile ea întorsese capul cu nerăbdare pentru a-i privi pe muntenii pe lîngă care trecea trăsura. Într-un rînd, el crezuse că gestul ei era menit a-l descoperi pe tînărul de la han, dar constatarea aceasta i se păru complet ridicolă. Și acum, cînd ea întrebă despre el, i se păru la fel.

Oprirea bruscă a trăsurii îi întrerupse şirul gîndurilor.

— Ce e ? întrebă, neadresîndu-se cuiva anume.

Surugiul, care coborîse, apăru imediat în faţa ferestrei. Făcea un semn spre drum. Doar atunci Besian Vorps zări o ţărancă bătrînă pe jumătate aşezată, pe jumătate întinsă în drum. Femeia privea către ei şi spunea ceva. Besian Vorps deschise portiera.

— E o bătrînă, acolo, pe drum, care zice că nu poate să se mişte, îi explică surugiul.

Besian Vorps coborî şi, după ce făcu cîţiva paşi pentru a-şi dezmorţi picioarele, se apropie de bătrîna care gemea şi-şi ţinea genunchiul cu mîinile.

— Ce ai, mamă ? o întrebă Besian.

— Of, circel blestemat, făcu ea. Toată dimineaţa am zăcut aici, fiule.

Era îmbrăcată în straie de pînză cu lucrătură de mînă, ca toţi locuitorii din ţinut, şi de sub broboadă îi ieşea un smoc de păr cărunt.

— Toată dimineaţa am aşteptat să treacă vreun creştin care să mă ajute să mă urnesc.

— De unde eşti ? o întrebă surugiul.

— Din satul de colo. Bătrîna arătă cu mîna undeva, înainte. Nu-i departe, chiar pe drumul ăsta.

— Te luăm în trăsură, zise Besian.

— Mulţumesc, fiule.

O ridică împreună cu surugiul, ţinînd-o cu grijă de subsuori şi o duseră la trăsură. Din spatele geamului, Diana îi urmărea cu atenţie.

— Ziua bună, fată, spuse bătrîna cînd fu în trăsură.

— Bună ziua, maică, îi răspunse Diana şi-i făcu loc să şadă.

— Of, făcu bătrîna cînd trăsura se urni, toată ziulica pe drum, singură de tot. Nici un suflet, nicăieri. Am zis că aici o să mor.

— Chiar aşa, zise Besian, şi mie mi s-a părut drumul cam pustiu. E mare satul dumitale ?

— Mare, spuse bătrîna şi se întunecă la faţă. Coşcogea satul, adevărat, da' la ce bun ?

Besian cercetă cu privirea chipul încruntat al bătrînei. Preţ de o clipă i se păru că citeşte pe el vrăjmăşia împotriva tuturor celor din sat, pentru că nimeni nu trecuse pe

arolo s-o ajute, uitînd cu toţii de ea. Dar ceea ce provocase supărarea bătrînei era mai profund decît o simplă sfadă.

— Coşcogea satul, dar cei mai mulţi bărbaţi îi are închişi în turnul de veghe. De asta am rămas singură-cuc pe drum, de-am crezut că n-o să mai ajung acasă.

— Gjakmarrja ?

— Da, fiule, gjakmarrja. Niciodată n-a făcut prăpăd ca acum. S-au tot împuşcat şi tăiat în satul nostru, dar măcel ca acuma n-a mai fost.

Bătrîna oftă din rărunchi.

— Din două sute de case, doar douăzeci nu-s prinse.

— Cum aşa ?

— O să vezi şi tu, fiule. Satul e pustiu de tot, ca pe vremea ciumei.

Besian se apropie de fereastră, dar satul încă nu se zărea.

— Acum două săptămîni mi-am îngropat un nepot, urmă munteanca, sărmănelul de el, şi încă ce flăcău...

Începu să povestească ceva despre nepot şi despre moartea lui, dar, în vreme ce vorbea, în mod straniu, vorbele ei începură să-şi piardă şirul. Şi nu numai atît. Cuvintele se distanţau ciudat, ca şi cînd între ele ar fi pătruns un altfel de aer, tînguitor şi hipnotic. Precum fructul înainte de coacere, vorbele bătrînei erau gata să treacă din starea lor obişnuită într-o alta, nouă : într-un fel de pre-cîntec sau pre-bocet. Pesemne că aşa sînt create cîntecele, îşi spuse Besian.

Nu-şi mai lua privirea de la ea. Transformarea aceasta lăsase urme şi pe chipul bătrînei. Ochii aveau plînsul în ei, dar un plîns fără lacrimi.

Trăsura intrase de-acum în sat. Zgomotul roţilor producea un ecou sumbru pe drumul pustiu. Pe ambele laturi se înălţau case de piatră, care, la lumina zilei, păreau şi mai pustii.

— Asta e casa Shkrelilor, aia de colo a Krasniqilor. Şi unii şi alţii şi-au uitat rostul şi nu mai ştiu cine e la rînd să ucidă, iar acum stau cu toţii închişi, le explică bătrîna. Casa de colo, cea înaltă, cu două caturi, este a Vidhdreqilor, care sînt în sfadă cu Bungii, a căror casă, vedeţi, aia zidită pe jumătate din bolovani negri, se zăreşte cu greu

Uite și casa Markailor și pe-a Dodanailor, în gjakmarrje una cu alta. În primăvara asta și ăia și ăia au scos pe poartă cîte doi morți. Alea de colo sînt casele Ukailor și Kryezezilor, una după alta, atît de aproape încît ajunge plumbul de la una la cealaltă ; ăștia n-au nevoie să iasă din casă, trag pe fereastră și nu numai în bărbați, ci și în femei și fete.

Munteanca vorbi astfel o vreme, iar cei doi priveau cînd pe o parte, cînd pe alta, încercînd să priceapă această urbanistică ciudată a sîngelui, după cum explica bătrîna. Nici un semn de viață nu răzbătea din liniștea aspră a caselor acelea. Soarele spălăcit, ce cădea pieziș pe pietrele zidurilor, făcea și mai jalnică pustietatea.

Bătrîna coborî în apropiere de centrul satului și o ajutară să ajungă la poarta casei în care stătea. Trăsura își urmă drumul prin împărăția pietrei. Și cînd te gîndești că îndărătul zidurilor și ferestrelor acestea înguste trăiesc oameni, își zise Besian Vorps. Trăiesc fete cu sînii calzi și tinere neveste. Pentru o clipă crezu că sub nemișcarea aparentă a pietrei ar fi putut să deslușească pulsul vieții, fantastica tensiune interioară ce lovea pereții în ritmuri beethoveniene. În vreme ce zidurile de afară, ferestrele, razele anemice ale soarelui ce pătrundeau prin ele nu-ți evocau nimic. Ce-ți pasă ție de astea, se apostrofă singur. Vezi mai bine de nevastă-ta. Un val de supărare porni să se ridice din ființa lui și întoarse furios capul spre Diana pentru a rupe în cele din urmă vălul chinuitor al tăcerii, pentru a-i cere explicații, explicații definitive, amănunțite despre purtarea ei, despre mutenia și închistarea ei.

Nu era pentru prima oară cînd încerca să-i ceară lămuriri. Repetase în sinea sa de zeci de ori frazele, începînd cu cele mai duioase : Diana, ce-i cu tine, spune-mi, ce te frămîntă ? și terminînd cu cele mai aspre, cu ocări: ce dracu' ai, și-a vîrît dracul coada, du-te la naiba ! Cuvinte într-adevăr indispensabile în astfel de ocazii. Uite, și acum, în culmea furiei, cuvintele astea i se înfățișau primele pe limbă, gata să pătrundă în toate frazele pe care le-ar fi rostit, pregătite să dezlănțuie furtuna. Dar el, la fel ca și în alte dăți, nu numai că nu le întrebuință împotriva ei, ci, asemeni celui care, dornic să curme o neîn-

telegere, ia vina asupra sa, le folosi contra propriei persoane. Privea încă spre nevastă-sa și, în loc de a se răsti la ea, își spuse : ce dracu' e cu mine ! ?

Ce dracu' am, repetă. Și, la fel ca altădată, renunță la a-i mai cere explicații. Mai tîrziu se liniști singur. Poate că ulterior ocazia se va ivi de la sine. Nu știa nici el de ce amînase explicația. Acum i se părea că găsise un oarecare motiv : îi era frică. Era o frică asemănătoare celei ce-l încercase într-o noapte de iarnă la Tirana, la o ședință de spiritism, pe cînd se pregăteau să audă glasul unui prieten mort cu multă vreme în urmă. Nu știa nici singur de ce, dar explicația Dianei i se părea că va fi ceva asemănător, ca venită de pe altă lume.

Trăsura trecuse de mult de satul blestemat. El își repetă că singurul motiv care-l făcuse să amîne explicația nevestii-si fusese frica. Mi-e frică de răspunsul ei, gîndi, mi-e frică, dar de ce ?

Un sentiment de culpabilitate îl cuprindea tot mai mult în timpul acestei călătorii. Simțămînt iscat în realitate de mult, mult mai demult. Plecase la drum tocmai pentru a se elibera de el. Iată însă că se întîmplase pe dos, în loc de a se elibera era stăpînit tot mai covîrșitor de el. Acum pare-se, frica de explicația Dianei, care ar fi putut avea legătură cu sentimentul lui de vinovăție, îl cutremură. Nu, mai bine las-o să tacă de-a lungul acestui calvar, las-o să nu scoată o vorbă, numai să nu-mi spună lucrurile de care mă tem.

Drumul era stricat de ambele părți și trăsura se legăna întruna. Treceau pe lîngă niște băltoace întinse rămase după topirea zăpezilor, cînd ea îl întrebă :

— Unde o să mîncăm ?

El se întoarse mirat. În simplitatea lor cuvintele i se părură calde.

— Unde s-o putea, îi răspunse. Tu ce crezi ?

— E bine așa.

Ar fi vrut să se apropie brusc de ea, dar îl reținu o sfială ciudată, ca și cînd ar fi avut alături un obiect de gips, ușor de spart.

— S-ar putea ca diseară să tragem la un han, spuse fără să se întoarcă. Ce zici ?

— Cum vrei tu, îi răspunse ea.

Bărbatul simţi un sentiment duios ridicîndu-i-se din interior. Nu cumva toate acestea erau mult mai simple, iar el, din obişnuinţa de a despica firul în patru, văzuse începutul unei drame acolo unde, probabil, nu era decît oboseala drumului, o banală durere de cap sau altele asemănătoare ?

— În orice han, repetă, în primul han care ne va ieşi în cale, da ?

Ea dădu din cap în semn că era de acord.

Într-adevăr, poate că e mai bine aşa, îşi spuse el bucuros. Ultimile nopţi şi le petrecuseră printre oameni necunoscuţi, prieteni ai prietenilor lor sau, mai precis, la un şir de prieteni ce-şi avea începutul într-un punct : amicul la care Vorps-ii trăseseră în prima noapte a călătoriei lor, unicul pe care-l cunoşteau. Şi în fiecare noapte se repeta aproape acelaşi lucru : cuvinte de bun-sosit, camera de oaspeţi, discuţiile despre vreme, despre vite, despre stat. Urma cina întovărăşită de vorbe amabile, după mîncare cafeaua şi, dimineaţa, însoţitul tradiţional pînă la marginea satului. La urma-urmei toate acestea puteau deveni plictisitoare pentru o tînără abia căsătorită.

Un han, exclamă el în forul interior. Un han obişnuit la marginea drumului, iată salvarea. Cum de nu-i trecuse prin cap ceva mai-nainte ? Prostule, se apostrofă singur, bucuros. Un han, fie el şi murdar, cu miros de capră, un han putea să-i apropie, înconjurîndu-i, dacă nu cu confortul pe care n-aveau cum să-l pretindă, cel puţin cu mizeria lui, unde, uneori, se naşte mai repede farmecul drumeţiei în doi.

Hanul le apăru înainte pe neaşteptate. Se afla în mijlocul unui cîmp pustiu, unde Drumul Crucii tăia Drumul Mare al Steagurilor şi nu avea în jur nici sate, nici alt semn de viaţă.

— Ai ceva de mîncare ? strigă Besian decum îi trecu pragul.

Hangiul, înalt cît o prăjină, cu ochii mijiți, îi răspunse printre-dinți :

— Fasole rece.

Omul se mai însufleți cînd o zări intrînd pe Diana, urmată de surugiul ce-i ducea una dintre genți, dar mai ales cînd auzi nechezatul cailor de la trăsură. Se frecă la ochi și spuse cu glas hodorogit :

— Poftiți, domnilor ! Pot să vă prăjesc ouă cu brînză. Am și rachiu.

Se așezară în capul unei mese lungi de lemn, care, precum majoritatea meselor prin hanuri, ocupa cea mai mare parte din sala principală. Doi munteni, stînd direct pe dușumea, în colț, priveau curioși către noii veniți. O femeie tînără dormea cu fruntea sprijinită de leagănul copilului. Alături de ea, pe cîteva straițe colorate, cineva lăsase o lăută.

Așteptîndu-l pe hangiu să le aducă mîncarea, cei doi soți priveau tăcuți în jur.

— Celelalte hanuri erau mai animate, spuse Diana într-un tîrziu. Aici e liniște.

— Mai bine așa, nu ? Besian își privi ceasul. Deși e o oră la care... Avea gîndul dus aiurea și bătea cu degetele darabana în masă. Dar nu-i urît, ce zici ?

— E frumos, mai ales la exterior.

— Are acoperișul țuguiat, cum îți place ție. Iarna zăpada alunecă pe el.

Ea făcu da din cap. Expresia chipului îi era mai familiară acum, deși femeia părea obosită.

— Dormim aici la noapte ?

Punîndu-i această întrebare, Besian simți cum bătăile inimii îi deveniră mai iuți. Ce se întîmplă cu mine ? se întrebă. Cînd o invitase pentru prima oară acasă la el, ea fiind pe atunci fată (asta se petrecuse imediat după ce se cunoscuseră), a fost mai puțin nesigur decît acum, deși acum Diana îi era soție legitimă. Să înnebunești, nu alta, își spuse el.

— Cum vrei tu, zise Diana.

— Ce ?

Ea îl privi mirată.

— Ai întrebat dacă dormim aici la noapte, nu ?
— Şi tu vrei ?
— Firește.

Ce minunat e, îşi spuse el. Îi venea să strîngă la piept căpşorul acela iubit, care-l chinuise atît în ultimele zile. O duioşie necunoscută vreodată îi străbătu întreaga fiinţă. După destule nopţi în care dormiseră separat aveau să se culce împreună, în hanul singuratic de munte, la răscrucea drumurilor pustii. Ceea ce se petrecea era, bineînţeles, de bun augur. Pentru că altfel n-ar fi încercat un asemenea sentiment acut şi delicat, ce nu apare decît rar în viaţă : senzaţia că posezi pentru prima oară femeia iubită. Atît de străină îi păruse ea în zilele din urmă, încît avea impresia că o va descoperi la fel ca şi atunci, la începutul legăturii lor. Şi, în dorinţa de-acum găsea mai multă ardoare şi puritate. Nu se spune degeaba că tot răul duce spre bine.

Simţi o mişcare în spate şi îi apărură dinainte, venind dintr-o lume banală, cîteva obiecte rotunde cu miros nesuferit, complet inutile. Erau farfuriile cu ouă prăjite.

Besian privi în sus.

— Aveţi o cameră mai bună ?

— Da, domnule, spuse hangiul, cu destulă siguranţă în glas. Am chiar o cameră cu sobă.

— Adevărat ? Dar ăsta-i un miracol.

— Da, aşa e, urmă hangiul. În toate hanurile din ţinut poţi găsi cu greu o cameră cît de cît ca asta.

Am avut într-adevăr noroc, gîndi Besian.

— După ce veţi termina de mîncat o s-o puteţi vedea, domnule, zise hangiul.

— Cu multă plăcere.

Nu-i era foame. Nici Diana nu mîncă ouăle prăjite. Ceru brînză, la care renunţă pentru că era tare, apoi lapte bătut şi la urmă alte ouă, fierte de astă-dată. Besian ceru ceea ce cerea şi ea, fără a se atinge de nimic.

Imediat după masă urcară la etaj pentru a vedea camera. Aceasta, care după spusele hangiului părea cea mai confortabilă din ţinut, nu era altceva decît o odaie extrem de simplă, cu două ferestre spre nord, ambele cu ramă

de lemn și un pat mare, acoperit cu o cuvertură de lînă. Avea, într-adevăr, sobă, și încă cu cenușă în ea.

— Camera e bună, zise Besian, adresîndu-i o privire întrebătoare nevesti-si.

— Putem face focul în sobă ? îl întrebă ea pe hangiu.

— Desigur, doamnă. Imediat.

Besian avu impresia că privirea ei fu străbătută, pentru întîia oară după atîta vreme, de o luminiță jucăușă.

Hangiul ieși, dar se întoarse iute cu un braț de lemne. Tot el aprinse, neîndemînatic, focul, lucru care dovedea că făcea asta destul de rar. Cei doi priveau ca și cînd n-ar mai fi văzut niciodată așa ceva. În cele din urmă hangiul ieși, iar Besian simți din nou lovitura aceea înfundată în partea de jos a pieptului. Privirea îi trecu fugitiv de cîteva ori peste patul masiv, căruia pledul de lînă alb ca laptele îi dădea un aer familial. Diana stătea în picioare în fața focului, întoarsă cu spatele spre el. Cu teamă, ca și cînd s-ar fi apropiat de o femeie necunoscută, Besian făcu doi pași către ea și-i puse palma pe șold. Ea își așeză mîinile cruciș și rămase așa nemișcată în timp ce el începu s-o sărute pe gît și împrejurul gurii. Uneori zărea reflexele roșietice ale focului pe obrazul ei. În sfîrșit, cînd mîngîierile lui deveniră mai străruitoare, ea murmură cu glas liniștit :

— Nu acum.

— De ce ?

— În cameră e tare frig... Apoi, trebuie să fac baie.

— Ai dreptate, spuse el, sărutîndu-i buclele. Se desprinse de ea și ieși fără să spună nimic. Pașii lui pe scară îi trădau fără greș bucuria. Se întoarse repede cu o găleată imensă în mînă, plină-ochi cu apă.

— Mulțumesc, îi zise Diana și zîmbi.

Ca beat, el puse găleata pe foc, apoi își aminti de ceva, se aplecă dinaintea sobei pentru a vedea înăuntru, repetă mișcarea de cîteva ori apărîndu-se cu palma de scîntei, pînă ce găsi, pare-se ceea ce căuta, căci strigă :

— Uite unde era.

Diana se aplecă și ea și zări un cîrlig înnegrit de funingine fixat chiar deasupra focului, precum în majoritatea

caselor de la țară. Besian ridică găleata și, sprijinindu-se cu o mînă de peretele sobei, încercă cu cealaltă să atîrne vasul în cîrlig.

— Atenție, îi strigă Diana, ai să te arzi.

Dar el atîrnase deja găleata și-și privea bucuros mîna ce i se înroșise de la căldură.

— Te-ai fript ?

— Deloc.

Cineva urca scara. Era surugiul, care aducea valizele. Privindu-l cu un zîmbet distrat, Besian își zise că toți oamenii aceia ce urcau și coborau scara cu lemne, geamantane și genți nu făceau altceva decît să contribuie la fericirea lui. Simțea că nu poate sta în loc.

— Mergem să bem o cafea pînă se încălzește apa ? o întrebă.

— Cafea ? Cum vrei tu, spuse Diana. Poate c-ar fi bine să ne plimbăm un pic. Mă simt tare amețită de drum.

Nu peste mult timp coborîră scara de lemn scîrțîitoare și Besian îi spuse hangiului să aibă grijă de foc pentru că ei doreau să se plimbe puțin.

— Cu ocazia asta vreau să știu dacă aveți vreun loc mai acătării pe aici, ceva care merită să fie văzut.

— Ceva mai acătării ? Hangiul dădu din cap că nu. Nu, domnule, de jur-împrejur e aproape pustiu.

— Așa ?

— Da, doar... Stați un pic. Sînteți cu trăsura, nu ? Atunci, e altceva. La o jumătate de oră de aici, cel mult treisferturi de oră, dacă bidiviii sînt obosiți, se află Ujebardha de Sus, cu lacurile alpine.

— Ujebardha de Sus, e la jumătate de oră de-aici ? întrebă Besian mirat.

— Întocmai, domnule. Jumătate, cel mult treisferturi de oră. Străini care s-au întîmplat să treacă pe-acolo n-au scăpat ocazia s-o vadă.

— Tu ce spui ? se întoarse Besian către nevastă-sa. Deși sîntem plictisiți de călătoria în trăsură, merită totuși să vedem satul ăla. Și mai ales faimoasele lacuri.

— Mi le amintesc de la lecțiile de geografie, spuse ea.

— Acolo e un aer minunat. Şi pe urmă, pînă ne vom întoarce, în cameră va fi cald... Se întrerupse pentru a o privi în ochi într-un fel aparte.

— Mergem, acceptă ea.

Hangiul ieşi să-l strige pe surugiu, care se ivi repede cu o expresie oarecum nemulţumită pe faţă. Trebuia să înhame iar caii abia deshămaţi, dar nu protestă. Urcînd în trăsură, Besian îi aminti încă o dată hangiului să aibă grijă de foc. În clipa cînd trăsura smuci înainte, îi trecu prin cap că poate greşise renunţînd atît de lesne la camera găsită cu greu, dar se linişti imediat spunîndu-şi că, după o plimbare plăcută, Diana se va simţi negreşit bine dispusă.

După-amiaza răspîndea o lumină calmă peste ţarini. Nuanţa purpurie a cerului, provenind cine ştie de unde, dădea impresia că este mai cald decît era de fapt.

— Ziua creşte, zise el, iar în sinea sa se întrebă : de ce-oi fi spus aşa ? Noroc cu timpul ăsta... Zilele-s mai lungi de-acum.

Cuvinte rostite de nenumărate ori, mijlocul cel mai sigur de a întreţine o discuţie cu cineva de-abia cunoscut. Nu cumva oare îşi deveniseră atît de străini încît să ajungă să ceară ajutorul unor astfel de banalităţi ? Ah, destul, îşi porunci singur, ca şi cînd s-ar fi trezit dintr-un coşmar. Nici vorbă de aşa ceva.

Ujebardha de Sus li se dezvălui mai curînd decît se aşteptau. Casele de piatră păreau acoperite cu muşchi. Zăpada nu se topise peste tot, iar pămîntul părea şi mai negru în vecinătatea ei.

Trăsura îşi urmă drumul către lacuri fără a trece prin sat. Cînd cei doi coborîră, auziră bătînd clopotul bisericii. Diana se opri cea dintîi. Se întoarse căutînd dincotro veneau sunetele, dar biserica nu se zărea. Doar peticele negre de pămînt, alternînd dramatic cu porţiunile de zăpadă netopită se înfăţişau privirilor ei în locul bisericii. Fa le întoarse spatele şi se sprijini de umărul lui. Se apropiară de unul dintre lacuri.

— Cîte sînt în total ? întrebă Diana.

— Mi se pare că şase.

Păşeau peste stratul gros de frunze cafenii, alcătuit din generaţiile întregi de frunze ale anotimpurilor trecute putrede, lovite parcă de-o boală nobilă. Sub greutatea trupului ei, Besian simţi că nevastă-sa ar fi vrut să-i spună ceva. Foşnetul frunzelor sub picioare îi uşura singurătatea.

— Iată şi celălalt lac, zise ea deodată, arătînd spre sclipirea lichidă ce apăruse printre brazi şi, chiar în momentul în care el întorsese capul într-acolo, continuă : Cu siguranţă că tu, Besian, vei scrie frumos despre Rrafsh.

El se cutremură ca şi cînd l-ar fi împuns cineva în spate. Strigătul „cum ?" i se opri în gîtlej. Nu, mai bine să nu audă din nou întrebarea. Avu impresia că o potcoavă incandescentă îl loveşte în frunte.

— După călătoria asta, urmă ea pe un ton calm, e firesc.... ceva mai aproape de...

— Desigur, făcu el, desigur.

Potcoava fierbinte se mai afla încă pe fruntea lui. O parte din enigmă i se dezvălui... Puţin din misterul tăcerii... În realitate, enigma nici nu existase... Aproape că ştia, aproape că aştepta ca ea să-i ceară lucrul acesta înainte de prima noapte a renăscutei lor iubiri, ca o răsplată a înţelegerii, a pactului...

— Te înţeleg, Diana, spuse, avînd în glas o stranie oboseală, firesc că-mi este grozav de greu, dar te înţeleg...

— Ce minunăţie, îl întrerupse ea. Ce bine am făcut venind aici.

Bărbatul păşea fără a privi în jur şi astfel ajunseră la cel de-al doilea lac, după care se întoarseră. Pe drum el îşi reveni şi gîndul îi zbură tot mai năvalnic la camera călduroasă şi la soba ce-i aştepta la han.

Ajunseră în locul în care lăsaseră trăsura, dar nu se urcară în ea, ci îşi continuară drumul pe jos pentru a vedea şi satul.

Primii oameni întîlniţi fură două femei ce-şi duceau cofele cu apă. Sătencele se opriră şi-i priviră o vreme. În contrast cu frumuseţea peisajului, casele de piatră păreau şi mai sumbre. Pe uliţe şi mai ales pe maidanul din faţa bisericii zăriră alţi oameni. Iţarii înguşti, albi ca laptele, cu găitane negre cusute lateral, semănînd straniu cu sem-

nele care desemnează pericolul de electrocutare, redau perfect nervozitatea din mersul lor.

— Aici s-a întîmplat ceva, zise Besian.

— Privire puțin în direcția oamenilor, vrînd să priceapă ce se petrecuse. Dar întîmplarea părea să fi fost oarecum discretă și solemnă.

— Acela să fie oare turnul de veghe ? întrebă Diana.

— Poate. Așa s-ar părea.

Diana se opri pentru a vedea mai bine construcția aceea mai dosnică.

— Dacă munteanului pe care l-am văzut atunci, cel despre care am discutat azi, i-a expirat răgazul zilele acestea, el s-a închis, cu siguranță, într-un turn de veghe, nu ? întrebă iar Diana.

— Firește, răspunse Besian, fără a-și lua ochii de la grupul de oameni.

— Și, dacă la expirarea răgazului omul se află departe de satul său, poate să se închidă în orice turn de veghe ?

— Cred că da. E același lucru ca și în cazul călătorilor pe care-i prinde noaptea pe drum și intră în primul han ce le iese înainte.

— Deci, el ar fi putut să intre și în turnul acesta ?

Besian zîmbi.

— S-ar putea, deși nu cred. Există multe turnuri de veghe și, apoi, pe muntean l-am întîlnit foarte departe de aici.

Diana întoarse încă o dată capul spre turnul de veghe și, în locul de unde pornește privirea, în colțul ochilor, bărbatul avu impresia că zărește un soi de dorință și un început de zîmbet. Tot atunci băgă de seamă că din grupul de oameni cineva le făcea cu mîna. Un sacou cadrilat, cîteva chipuri cunoscute.

— Ia te uită cine e, spuse Besian și arătă cu capul într-acolo.

— Ali Binaku, zise Diana încet, încît nu se înțelese dacă dorea sau nu revederea aceea.

Se întîlniră chiar în mijlocul maidanului. Se vedea de la o poștă că geometrul era băut. Ochii albaștri ai medicului și nu numai ei, ci întreg chipul său slab și roșu trăda supărarea. În vreme ce în spatele indiferenței obișnuite

a lui Ali Binaku se dezvăluia anevoie o oboseală aparte. În urma lor venea un grup numeros de munteni.

— Vă continuați călătoria prin Rrafsh ? îi întrebă Ali Binaku cu vocea lui sonoră.

— Da, răspunse Besian Vorps. Încă vreo cîteva zile.

— De-acum zilele sînt în creștere.

— Da. Potrivit anotimpului. Dumneavoastră, încotro ?

— Noi ? făcu geometrul. Ca de obicei, din sat în sat, din steag în steag... Tablou de grup, cu o picătură de sînge....

— Cum ?

— Făceam o comparație... Cum să zic, o comparație din artele plastice...

Ali Binaku îl privi rece.

— Ați avut vreo judecată pe-aici ? îl întrebă Besian pe Ali Binaku.

Ali Binaku aprobă din cap.

— Și încă ce mai judecată, interveni iar geometrul. Astăzi, el, și-l arătă pe Ali Binaku, a luat o decizie ce va rămîne veșnic în amintirea localnicilor.

— Să nu exagerăm, zise Ali Binaku.

— Nu exagerez nimic, făcu geometrul. Și apoi dînsul e scriitor și ar trebui să cunoască faptele.

În cîteva minute, cazul pentru care fuseseră chemați în sat Ali Binaku și ajutoarele sale fu povestit de cîțiva inși ce se întrerupeau, se completau și se corectau unul pe altul, cel mai adesea fiind întrerupt geometrul. Iată ce se întîmplase : cu o săptămînă în urmă, membrii unei familii uciseseră o fată de-a lor rămasă grea. Era clar că, imediat după asta, urma să fie ucis și flăcăul care avusese legături nepermise cu victima. Familia băiatului aflase între timp că pruncul ce nu apucase să se nască fusese băiat. Și atunci, ia taurul de coarne și proclamă gjakmarrja cu familia fetei, tocmai pentru copilul-băiat care de acum îi aparținea, în pofida faptului că flăcăul nu se împreunase legiuit cu victima. Făcînd aceasta, familia băiatului socoate că trebuie să se răzbune, deci că este rîndul ei să ucidă pe careva din cea a fetei. În felul acesta, familia băiatului reclamă dreptul acestuia de a ucide și de a o face cît

mai tîrziu cu putință, legînd mîinile părții adverse. E de la sine înțeles că familia fetei se opune cu toată hotărîrea unei asemenea soluții. Cazul ajunge în fața sfatului bătrînilor, dar rezolvarea sa e dificilă. Familia fetei, orbită de durere, fierbe la gîndul că mai are de dat încă o victimă părții adverse, care, tot ea, era vinovată și de uciderea fetei, și cere exact contrariul. Dar, pe de altă parte, conform kanunului, copilul-băiat aprține familiei tatălui chiar și înainte de a se naște, iar uciderea lui trebuie răzbunată întocmai ca și uciderea unui bărbat. Sfatul bătrînilor n-a reușit să rezolve problema și astfel s-a ajuns să fie chemat supraveghetorul kanunului Ali Binaku.

Judecata se ținuse cu o oră în urmă. (Chiar pe cînd noi ne plimbam pe malul lacurilor, își zise Besian.) Ca toate judecățile kanunului, fusese extrem de scurtă. Reprezentantul familiei băiatului i se adresase lui Ali Binaku : Aș vrea să știu de ce mi-au vărsat făina (adică pruncul nenăscut). Ali Binaku îi răspunsese pe dată : Ce căuta făina ta în sac străin ? (Adică în pîntecele fetei altuia, necăsătorită.) Judecata dăduse dreptate ambelor părți, astfel că nici una dintre ele nu datora sînge celeilalte.

Liniștit, fără să i se clintească nici un mușchi pe fața albă și fără să intervină cîtuși de puțin, Ali Binaku asculta povestirea zgomotoasă a judecății sale.

— Ehei, ești vestit, făcu în cele din urmă geometrul, cu ochii înlăcrimați de băutură și admirație.

Încet-încet se puseră în mișcare, pășind agale pe maidanul satului. În cursul plimbării își schimbau locurile, înainte și înapoi.

— La urma-urmei, dacă le privești cu detașare, sînt niște lucruri obișnuite, zise medicul, ce se afla lîngă cei doi soți. Și în ultimul caz, care pare atît de dramatic, trebuie căutat înainte de toate raportul dintre ucigaș și victimă.

Medicul continua să vorbească, dar Besian nu-l asculta cu prea multă atenție. Pe el îl neliniștea altceva : nu cumva reluarea unei asemenea discuții ar fi agasat-o pe Diana ? În ultimele două zile renunțaseră oarecum la acest subiect și ea revenise în fine, la gînduri mai bune.

— Dar dumneavoastră cum de ați rămas aici, în Rrafsh ? întrebă el, mai mult pentru a schimba cursul discuției. Sînteți medic, nu ?

Celălalt zîmbi strîmb.

— Am fost, acum sînt altceva.

În ochi i se putu citi o mare durere și Besian își zise că ochii albaștri, ochi care la prima vedere ți-ar fi putut părea chiar decolorați, puteau reda durerea mai bine decît orice altă culoare de ochi.

— Am absolvit chirurgia în Austria, urmă medicul. În primul și ultimul grup de studenți pe care guvernul l-a trimis cu bursă de stat. Poate că ați auzit ce s-a ales de cei mai mulți dintre ei la întoarcerea în țară. Uite, eu sînt unul dintre aceștia. Deziluzie totală, nici vorbă de vreo clinică sau de posibilitatea de a-ți practica meseria. O vreme am șomat, apoi, întîmplător, într-o cafenea din Tirana, l-am cunoscut pe omul de colo, și arătă cu capul înspre geometru, care mi-a propus slujba aceasta ciudată.

— Tablou de grup cu o picătură de sînge, spuse iar geometrul, care se apropiase și asculta la discuția lor. Unde e sînge, acolo sîntem și noi.

Medicul nu dădu nici o atenție vorbelor lui.

— Dar dumneavoastră, cu meseria pe care o aveți, îi sînteți util lui Ali Binaku ? îl întrebă Besian.

— Firește. Altfel nu m-ar lua cu el.

Besian Vorps îl privi cîteva clipe cu uimire.

— Nu-i nimic curios aici, continuă medicul. La judecățile kanunului, îndeosebi cînd este vorba de omucidere, dar și în cazul rănirilor, este întotdeauna necesară prezența cuiva care să posede cunoștințe elementare de medicină. Desigur, un chirurg e mult prea mult. Aș putea spune chiar că ironia cea mare a situației mele este tocmai faptul că mă ocup de o treabă pe care ar putea-o face și cel mai prost infirmier, ca să nu zic un om obișnuit, cunoscînd cîte ceva despre anatomia corpului omenesc.

— Cîte ceva ?... E suficient doar atît ?

Medicul zîmbi iar trist.

— Din nenorocire, vă închipuiți, desigur, că eu mă ocup pe-aici cu îngrijirea răniților, așa e ?

— Bineînțeles. Am înțeles că dumneavoastră, din motivele pe care mi le-ați expus, nu vă mai faceți meseria de chirurg, dar răniții îi puteți îngriji, nu ?

— Nu, zise medicul. Asta mi-ar mai fi îndulcit nițel hapul. Nu mă ocup de asta cîtuși de puțin. Pricepeți ? Cîtuși de puțin. Muntenii și-au doftoricit singuri rănile toată viața lor, ceea ce se întîmplă și azi, cu rachiu, cu tutun, în cel mai barbar chip, cum ar fi, de pildă, scoaterea plumbului cu plumb etc. Deci, ei n-au nevoie niciodată de medic. Eu sînt aici pentru altceva, pricepeți ? Eu nu sînt aici ca medic și nici ca infirmier, ci ca ajutor de jurist. Vi se pare curios ?

— Nu chiar, îi răspunse Besian Vorps. Cunosc și eu oarecum kanunul și îmi dau seama cam cu ce vă ocupați.

— Cu număratul rănilor și cu clasificatul lor, spuse medicul brusc.

Besian avu impresia că celălalt devenise pentru prima oară nervos. Se întoarse către Diana, dar nu reuși să-i întîlnească privirea. Fără îndoială că discuția asta nu i-a priit deloc, își zise, dar acum fie ce-o fi. Să se termine totul cît mai repede și să plecăm de aici.

— Poate știți că, după cum prevede kanunul, rănirea se răscumpără cu bani. Fiecare rană se plătește separat și prețul ei depinde de locul unde se află. O rană la cap se plătește, de pildă, de două ori mai scump decît cele pe trup, care, la rîndul lor, se clasifică în două categorii : de la mijloc în sus și de la mijloc în jos. Slujba mea ca ajutor al lui Ali Binaku în astă constă : fixez numărul rănilor și locul în care se află.

Îl privi pe Besian Vorps, apoi pe nevastă-sa, ca și cînd ar fi vrut să vadă dacă vorbele lui ajunseseră pînă la ei.

— Rănirile crează probleme la judecată mai ceva decît omorul însuși, continuă medicul. Poate știți că, după kanun, rănirea, dacă nu se răscumpără cu bani, este egală cu o jumătate de omucidere. Deci, un rănit, conform kanunului, este pe jumătate mort, cu alte cuvinte pe jumătate umbră. De aici, două răniri neplătite sînt egale cu o moarte. Într-un cuvînt, dacă cineva rănește două persoane dintr-o familie, sau de două ori pe aceeași, acela, dacă nu plătește despăgubirea, este dator cu o moarte.

Medicul tăcu din nou pentru a le da timp celor doi să-i priceapă cuvintele.

— Şi toată treaba asta crează probleme extrem de încurcate, în special de ordin economic, urmă el. Mă priviţi cu uimire, dar eu repet : în special de ordin economic. Există familii care nu pot plăti două răniri şi acceptă să dea în locul lor un mort. Sînt altele în stare să-şi ruineze complet economia, să plătească chiar şi douăzeci de răni ale victimei, numai pentru a avea posibilitatea ca, după însănătoşirea rănitului, să-l poată răpune. E curios, într-adevăr, dar sînt altele şi mai şi. Am cunoscut pe cineva la Lugjet e Zeza care şi-a întreţinut ani în şir familia din despăgubirile primite din partea celor ce nu reuşeau decît să-l rănească. A scăpat de cîteva ori cu viaţă şi atunci i-a trecut prin cap că ar putea scăpa mereu de glonţ cu experienţa pe care o avea, creînd astfel, primul în lume, o profesiune nouă, profesiunea celui ce trăieşte de pe urma propriilor răni.

— Ce oroare ! murmură Besian Vorps. Se întoarse către Diana şi o zări mai palidă ca de obicei. De s-ar sfîrşi cît mai repede discuţia asta, îşi spuse. Acum, camera de la han, soba şi găleata cu apă atîrnată deasupra focului i se părură ca de pe altă lume. Să plecăm, îşi zise din nou. Să plecăm cît mai repede de aici.

— Oamenii se împrăştiară în grupuri mici pe maidan, ei doi, Besian şi Diana, rămăseseră cu medicul.

— Poate că ştiţi, reîncepu acesta (nu ştiu şi nu vreau să ştiu nimic, vru să-l întrerupă Besian), că, conform kanunului, cînd doi inşi trag unul într-altul şi unul dintre ei moare iar celălalt este rănit, rănitul trebuie să plătească surplusul de sînge al mortului. În concluzie, aşa cum v-am spus la început, adesea, în spatele acestui decor aproape mitic trebuie căutat interesul material. Poate că vă par cinic, dar în zilele noastre sîngele a devenit o marfă precum toate cele.

— O, nu, îl contrazise Besian. Lucrurile nu trebuie luate atît de uşor. Desigur că partea economică îşi are ponderea sa în explicarea multor fenomene, totuşi nu-i trebuie exagerată importanţa şi, legat de problema aceasta aş vrea să vă întreb dacă dumneavoastră sînteţi cel care a scris articolul despre gjakmarrje, interzis de cenzură.

— Nu, spuse medicul fără şovăială. Datele eu le-am furnizat, dar articolul a fost scris de altcineva.

— În el, din cîte-mi amintesc, existau chiar cuvintele „sîngele a devenit marfă".

— E un adevăr incontestabil.

— L-aţi citit pe Marx ? îl iscodi Besian.

Celălalt nu-i răspunse, mulţumindu-se să-l privească fintă, de parcă ar fi vrut să întrebe la rîndul său : dar tu, tu care mă tot chestionezi pe mine, tu l-ai citit ?

Besian privi spre Diana şi simţi că trebuie să-l contrazică pe medic.

— Dar dumneavoastră aţi explicat chiar şi cazul judecat astăzi simplificînd enorm lucrurile, zise în încercarea de a găsi un motiv de contrazicere.

— Deloc, făcu medicul. Am spus-o şi o repet : drama judecată azi n-a fost decît o problemă economică.

— Economică, bineînţeles, numai că e vorba aici de economia sîngelui.

— Sînge sau altă marfă, n-are importanţă. Pentru mine e o chestiune economică şi nimic altceva.

— Nu-i acelaşi lucru.

— Ba da.

Vocea medicului devenise tăioasă şi omul se congestionase la faţă. Besian se simţea ofensat.

— Este o explicaţie extrem de naivă, ca să nu spun cinică, replică el.

Privirea medicului era ca de gheaţă.

— Naiv sînteţi dumneavoastră, zise, naiv şi cinic laolaltă, dumneavoastră şi arta pe care o faceţi.

— Nu strigaţi.

— Ba o să strig să se audă pînă la cer, spuse medicul, coborînd totuşi glasul. Deşi acum, printre şuierături, vocea sa părea şi mai ameninţătoare. Cărţile dumneavoastră, arta dumneavoastră au mirosul sîngelui. În loc de a face ceva pentru muntenii ăştia nenorociţi, dumneavoastră le aplaudaţi moartea, căutaţi în ea motive excitante, căutaţi esteticul, frumuseţea ei. Nu vedeţi că asta e frumuseţea care ucide, cum a spus un scriitor tînăr, pe care dumneavoastră, cu siguranţă că nu-l agreaţi. Dumneavoastră îmi amintiţi de teatrele din palatele aristocraţiei ruse în care scena este atît de mare încît pot juca pe ea sute de per-

soane, iar sala minusculă, doar cît să-ncapă familia princiară. Îmi amintiți de aristocrații aceia. Împingeți un popor întreg să joace o piesă spoită cu sînge și, în vremea asta, stați în lojă și priviți împreună cu damele dumneavoastră.

Besian observă că Diana lipsea. O fi pe undeva, pe-aici, poate cu geometrul, își spuse el buimăcit.

— Dar dumneavoastră, îl întrerupse pe medic, dumneavoastră personal, medic fiind, dumneavoastră care ați înțeles lucrurile acestea așa cum se cuvine, dumneavoastră de ce luați parte la această mistificare ? De ce trăiți de pe urma ei ?

— În ceea ce mă privește aveți dreptate, zise medicul. Eu nu sînt altceva decît un biet nenorocit. Dar, cel puțin, știu ce reprezint și nu otrăvesc lumea cu scrisul meu.

Besian o căută iar pe Diana din ochi, dar nu o zări. Pe de o parte, mai bine că n-a auzit toate idioțeniile astea, se bucură el. Medicul vorbea înainte și Besian încercă să-l urmărească, dar, cînd vru să spună ceva și el, în loc de a-i răspunde celuilalt, zise, ca și cînd ar fi vorbit singur :

— Unde e nevastă-mea ?

O căută din priviri prin grupul de oameni care se învîrteau întruna pe maidanul din fața bisericii.

— Diana ! strigă în zadar.

Cîțiva inși întoarseră capul.

— Poate c-a intrat, din curiozitate, în biserică, zise medicul.

— S-ar putea.

Mergeau înainte, dar Besian se simțea dezorientat. Nu trebuia să plecăm de la han, își spuse.

— Scuzați-mă, făcu medicul condescendent. Poate c-am sărit peste cal.

— Nu face nimic. Unde oare să se fi dus ?

— Nu vă necăjiți. Trebuie să fie pe-aici. Nu vă simțiți bine ? Sînteți palid la față.

— N-am nimic.

Besian simți cum mîna medicului i se așază pe braț, vru s-o îndepărteze, dar își uită imediat intenția. Cîțiva copii se apropiaseră de grupul de oameni în care se aflau Ali Binaku și geometrul, arătînd ceva cu degetul. Besian își simțea limba coclită. Lacurile, îi săgetă prin minte,

Covorul acela de frunze moarte, sinistru de putrede, cu luciul lor de aur calp...

Se îndreptă cu paşi mari spre Ali Binaku. S-a înecat ? se întrebă de departe. Dar feţele oamenilor aveau o încrîncenare neobişnuită. Nici unul nu se grăbi să-l consoleze.

— Ce este ? îi întrebă deznădăjduit şi, neştiind nici el însuşi de ce, privindu-le doar chipurile, în loc de a întreba „ce a păţit ?" întrebă „ce a făcut ?".

Răspunsul se desprinse cu greu dintre maxilarele acelea zăvorîte fără milă. Trebuiră să-i repete de cîteva ori pînă să priceapă : Diana Vorps pătrunsese în turnul de veghe.

Cum se petrecuse lucrul acesta ? Nici atunci şi nici mai tîrziu, cînd întîmplarea începu să circule povestită de martori (şi se văzu imediat că e vorba de soiul acela de întîmplări care, pornind de la realitate şi filtrate prin imaginaţie, scoase deci din rîndul faptelor obişnuite, aveau tendinţa de a se transforma în folclor), aşadar, nici în momentul acela şi nici mai apoi nu se pricepu prea bine cum a ajuns tînăra femeie din capitală să pătrundă în turnul în care nu călca niciodată nimeni din afară. Ba chiar, ceea ce părea şi mai credibil decît pătrunderea ei acolo, era faptul că nimeni n-o văzuse intrînd sau, mai precis, ceva-ceva se observase, şi anume că plecase din grup, că se învîrtise de jur-împrejur, dar nimeni nu stătuse să-i urmărească mişcările, cu excepţia cîtorva copii. Poate că nici ea însăşi, întrebată cum de a ajuns pînă acolo şi a reuşit în cele din urmă să intre, nu ar fi fost în stare să dea o explicaţie. Dintre puţinele cuvinte care se spune că ar fi rămas de la ea, în Rrafsh s-a bănuit că, în momentele acelea, femeia a suferit un fel de desprindere de tot ce-o înconjura, un fel de volatilizare, ce i-a uşurat atît luarea hotărîrii, cît şi realizarea ei. Ba chiar nu ar fi exclus ca starea aceasta să fi favorizat şi pierderea ei din atenţia generală, atenţie care ar fi împiedicat-o să facă pasul fatal. În realitate, după cum îşi amintesc unii, acum, ea s-a îndepărtat de grup şi s-a apropiat de turn cu mişcări uşoare, asemeni fluturelui ce se apropie de lampa

fierbinte. Plutea prin aer ca împinsă de vînt şi aşa, pe nesimţite, ca o frunză, a intrat sau, mai bine spus, a căzut pe pragul turnului...

Negru la faţă, Besian Vorps înţelese, în final, cele întîmplate. Primul lucru pe care a încercat să-l facă a fost să dea buzna înainte pentru a-şi scoate soţia de acolo, dar cîteva braţe puternice l-au prins de umeri.

— Lăsaţi-mă, strigă el cu glas răguşit.

Chipurile celor din jurul său erau aidoma pietrelor încremenite dintr-un zid. Printre ele se distingea obrazul alb al lui Ali Binaku.

— Daţi-mi drumul, i se adresă acestuia, deşi Ali Binaku nu era printre cei care-l ţineau.

— Liniştiţi-vă, domnule, zise Ali Binaku. Nu puteţi merge acolo, pentru că acolo nimeni nu poate pătrunde în afară de preot.

— Dar acolo se află soţia mea, strigă Besian. Singură printre acei...

— Aşa este. Trebuie făcut ceva, dar dumneavoastră nu puteţi merge acolo. Puteţi fi împuşcat, înţelegeţi ? Puteţi fi ucis.

— Atunci să fie chemat preotul sau cine dracu' poate intra în turn !

— Preotul a şi fost anunţat, spuse Ali Binaku.

— Vine, uite-l că vine.

În jurul lor se strînseseră o mulţime de oameni. Besian îl zări printre ei pe surugiul care-l privea cu ochii holbaţi, aşteptînd un ordin din partea lui. Dar Besian privi în altă parte.

— Îndepărtaţi-vă, se întoarse Ali Binaku spre mulţime. Cîţiva se retraseră mai încolo, unde se opriră.

Preotul se apropie suflînd din greu. Figura lui flască, cu pungi grele sub ochi, părea extrem de îngrijorată.

— De cîtă vreme e înăuntru ? întrebă el.

Ali Binaku privi întrebător în jur. Cîteva glasuri răspunseră în cor. Unul spuse jumătate de oră, altul un sfert. Majoritatea ridicară din umeri.

— Nu contează, spuse Ali Binaku. Important e că trebuie făcut ceva.

Se sfătui îndeaproape cu preotul. Besian auzi cuvintele lui Ali Binaku :

— Atunci vin și eu cu dumneavoastră și se simți mai în siguranță. În mulțime se auziră șoapte :

— Se duce preotul împreună cu Ali Binaku.

Preotul porni primul. Ali Binaku îl urmă. După ce făcu doi trei pași se opri și se adresă oamenilor :

— Să nu se apropie nimeni. Cei de acolo pot trage.

Besian văzu că era ținut încă de umeri. Ce se întîmplă cu mine, gemu adînc. În ochii săi lumea se goli, rămînînd doar cele două siluete mișcătoare, preotul și Ali Binaku, precum și turnul de veghe spre care se îndreptau cei doi.

Vocile dimprejur se auzeau asemeni unui șuierat îndepărtat de vînt dintr-o altă lume. În preot nu pot trage, e apărat de kanun, în Ali Binaku, însă, da. Dar nu cred s-o facă. El e cunoscut de toți.

Preotul și Ali Binaku se aflau la jumătatea drumului, cînd Diana apăru în ușa turnului. Besian nu reținu decît în parte cele petrecute atunci. A fost o neîncetată încercare a lui de a păși înainte, de a scăpa din strînsoarea celorlalți și cîteva glasuri : așteaptă să se mai îndepărteze de turn, să ajungă la pietrele albe. Apoi îl zări pe medic, ce apăru și dispăru undeva, după care încercă iar să înainteze și aceleași glasuri străduindu-se să-l liniștească.

În cele din urmă Diana ajunse la pietrele acelea și oamenii îl eliberară pe Besian, deși careva spuse :

— Nu-l lăsați, oameni buni, s-o ucidă !

Diana era albă la față precum hîrtia. Pe chip nu i se citea nici groază, nici suferință, nici rușine, ci o indiferență înfricoșătoare dominîndu-i privirea. Besian îi căută cu încordare vînătăile pe buze și pe gît, dar nu zări așa ceva, după cum nici veșmîntul nu-i era sfîșiat. Ar fi răsuflat, poate, ușurat, dacă n-ar fi observat goliciunea ochilor ei.

Cu o mișcare nici furioasă, dar nici tandră, o prinse de braț și, pășind înaintea ei, o trase către trăsură. Urcară unul după altul fără o vorbă și fără a saluta pe nimeni.

Trăsura gonea pe drum. De cîtă vreme călătoreau, oare, așa, de un minut, de un secol ? Besian Vorps se întoarse în cele din urmă spre nevastă-sa.

— De ce taci ? o întrebă. De ce nu-mi spui cum s-a întîmplat ?

Ea stătea afundată în canapea, privind înainte ca şi cînd el nici n-ar fi fost acolo. Atunci, bărbatul o prinse furios de cot.

— Vorbeşte, ce-ai făcut acolo ?

Ea nici nu răspunse şi nici nu-şi trase cotul pe care el i-l strîngea ca în cleşte.

De ce ai intrat acolo, strigă el fără glas. Să vezi cît de groaznic e ? Ca să te răzbuni pe mine ? Sau pentru a-l căuta pe munteanul acela, pe Gjorgu... Gjorgu... Turn după turn am să te caut... A ?

Toate aceste întrebări i le-a pus mai apoi, puţin schimbate, dar în aceeaşi ordine, însă ea nu i-a răspuns la nici una şi el a priceput că motivele bănuite erau cele reale. Brusc, bărbatul simţi că-l cuprinde o oboseală mai profundă ca oricînd.

Afară înserase. Amurgul însoţit de ceaţă se lăsa cu iuţeală peste drum. Prin geamul trăsurii i se păru că vede în negură un om călare pe catîr. Obrazul galben al drumeţului, pe care lui Besian i s-a părut a-l recunoaşte, se mişcă puţin în paralel cu trăsura. Încotro s-o duce oare, prin înserarea asta, „Intendentul sîngelui" ? se întrebă Besian.

Dar tu, încotro ? se întrebă apoi în forul său interior. Singur pe Platoul acesta străin, în negura bîntuită de fantasme, încotro ?...

Peste jumătate de oră trăsura trase în faţa hanului. Unul în urma celuilalt, cei doi urcară treptele de lemn şi intrară în cameră. Focul încă mai ardea, iar găleata cu apă, pe care, cu siguranţă, hangiul o umpluse din nou, se afla deasupra focului, complet înnegrită de funingine. O lampă cu petrol lumina vag odaia. Lăsară şi focul şi găleata în plata domnului. Diana se dezbrăcă şi se întinse pe pat, acoperindu-şi ochii cu braţul. El rămase în picioare lîngă fereastră şi doar din cînd în cînd se întorcea pentru a-i privi mîna albă, mîneca dantelată căzută spre umăr, cu care ea continua să-şi acopere jumătate din figură. Ce să-i fi făcut oare polifemii aceia aproape orbi ? se

întrebă. Şi îşi dădu seama că întrebarea aceasta ar putea să-i umple întreaga viaţă.

Rămaseră la han în noaptea aceea şi a doua zi fără să iasă din cameră. Hangiul le aduse mîncarea acolo, mirat din cale-afară că nu-i mai cereau să le facă focul.

În dimineaţa celei de-a treia zile (era în 17 aprilie), surugiul duse valizele la trăsură şi cei doi, soţ şi soţie, după ce plătiră şi se salutară destul de rece cu hangiul, porniră la drum.

Plecau din Rrafsh.

Capitolul al şaptelea

DIMINEAŢA lui 17 aprilie îl prinse pe Gjorgu pe Drumul Mare, întorcîndu-se la Breziftoht. Deşi călătorea fără întrerupere încă din zori, înţelese că pînă în satul lui ar mai fi avut cel puţin încă o zi de mers, în vreme ce răgazul i se sfîrşea la amiază.

Ridică ochii spre cer în căutarea soarelui pe care norii îl acopereau fără a reuşi totuşi să-l ascundă. Amiaza nu e departe, îşi spuse, coborîndu-şi privirea pe pămînt. Drumul părea sîngeriu. Mergînd, cugeta că, dacă răgazul i s-ar fi sfîrşit spre seară, ar fi putut ajunge acasă cel mai devreme pe la miezul nopţii. Dar răgazul său, ca şi majoritatea celorlalte, sfîrşea la prînz. Se ştie că în cazul acesta, dacă cel ce beneficia de luna de pace era ucis chiar în ultima zi a răstimpului, se cerceta în ce direcţie se afla umbra lăsată de ţeasta sa pe pămînt în momentul căderii, spre apus sau spre răsărit. În cazul în care umbra era îndreptată spre răsărit însemna că el fusese ucis după prînz, deci după scurgerea termenului stabilit. În caz contrar era evident că fusese ucis înainte de vreme, mişeleşte.

Gjorgu privi iar în sus. Soarta sa era legată în ziua aceea de cer, de mişcarea soarelui pe boltă. Apoi, ca şi înainte, scrută drumul, care, din cauza sforţării ochilor, părea scăldat în lumină. Privi în urmă, dar peste tot stăruia halou acela trandafiriu. S-ar fi părut că trăsura

neagră pe care o căutase în zadar trei săptămîni la rînd prin Rrafsh n-avea să se arate nici în ultima zi a vieţii sale de om liber. De cîte ori i se păruse că o va întîlni, de tot atîtea ori ea dispăruse ca luată de vînt. Fusese văzută pe Drumul Umbrelor, la Hanul din Shala, pe Drumul Mare al Steagurilor, dar nu reuşise defel să dea de urma ei. Cînd ajungea în zona în care se spunea că fusese văzută, ea se afla deja în ţinutul vecin, iar cînd el se întorcea pentru a-i tăia drumul la vreo răscruce, ea o lua pe neaşteptate în direcţia opusă.

Uneori uita de ea, dar i-o amintea drumul însuşi. Acum însă, nu mai avea nici o speranţă. Căci chiar dacă ea ar fi umblat toată viaţa prin Rrafsh, el avea să se închidă în turnul de veghe şi n-ar mai fi putut-o vedea ; apoi, dacă, prin absurd, el ar ieşi cumva din turn, în ziua aceea ochii îi vor fi aproape orbi, astfel că în locul ei va zări doar o pată tulbure precum soarele, care, din spatele norilor părea un buchet de trandafiri striviţi.

Gjorgu îşi luă gîndul de la ea. Ai lui îl aşteptau îngrijoraţi în cursul dimineţii, dar el nu putea ajunge înainte de amiază. La prînz ar fi trebuit să-şi întrerupă călătoria şi să se ascundă în aşteptarea nopţii. Acum el era un ucigaş căutat şi umbletul lui încoace şi încolo trebuia să se petreacă doar noaptea şi pe drumuri lăturalnice. Kanunul nu numai că nu lua asta drept un semn de frică, ci, dimpotrivă, o socotea înţelepciune şi bărbăţie, pentru că prudenţa, în afara faptului că apăra viaţa ucigaşului, îl împiedica să umble pe unde i-ar fi fost voia, îndîrjind astfel şi mai mult familia victimei. Alături de sentimentul datoriei împlinite, ucigaşul trebuia să se mai simtă şi vinovat în faţa obştei. Oricum, chiar de la amiază ar fi trebuit să găsească un ascunziş unde să stea pînă la căderea serii. În ultimele zile, prin hanurile în care dormise i se păruse că zăreşte în cîteva rînduri pe cineva din neamul Kryeqyqe. Poate că i se păruse, poate că era adevărat : îi puseseră pe urme pe careva ce avea să-l ucidă imediat după expirarea răgazului, atunci cînd, de regulă, cel urmărit nu şi-a luat încă toate măsurile de apărare.

Oricum trebuie să mă păzesc, îşi zise el şi-şi ridică ochii pentru a treia oară spre cer. Tocmai atunci i se păru că aude un zgomot îndepărtat. Se opri şi ascultă cu atenţie,

dar degeaba. Porni din nou şi zgomotul se auzi iar. Era un fel de duduit înfundat, cînd mai slab, cînd mai puternic. O fi vreo cascadă, presupuse. Şi chiar asta era. Apropiindu-se şi zărind-o rămase ca fermecat. O cascadă mai încîntătoare nici că văzuse vreodată. Era altfel decît celelalte, fără spumă şi clocot, căzînd liniştit din stînca verde în vale, ca pletele de fată. Gjorgu îşi aminti de părul frumoasei femei de la oraş. Luminată de soare, cascada ar fi fost aidoma părului ei.

Rămase o vreme pe podeţul de lemn sub care apele prăvălite de stîncă curgeau aşezat, lin, lipsite de solemnitate. Nu-şi putea lua ochii de la cascadă. Cu o săptămînă în urmă, într-unul dintre hanurile în care înnoptase, auzise că în lume există ţări în care apele cascadelor dădeau lumină electrică. Un muntean tînăr le povestise altor doi drumeţi că aflase asta de la cineva, care, şi el, aflase de la un altul, iar drumeţii ce ascultau repetaseră : Să se facă lumină din apă ?! Eşti în toate minţile, omule ?! Ce, apa e petrol, să poată da lumină ?! Apa stinge focul, nu-l aprinde ! Dar munteanul se încăpăţînă că aşa auzise şi că nu exagera cu nimic, că se poate face lumină chiar din apă, dar nu din orice fel de apă, pentru că şi între ape există deosebiri ca şi între oameni, ci numai din apa miraculoasă a cascadelor. Nebuni sînt cei care ţi-au spus, şi încă mai nebun eşti tu, crezîndu-i, l-au bruftuit drumeţii. Ceea ce nu l-a împiedicat pe muntean să afirme că, dacă ar fi aşa (conform cuvintelor celuilalt, auzite de la primul), deci, dacă asta s-ar înfăptui, kanunul se va mai îmblînzi, moartea va cutreiera mai puţin prin Rrafsh, aşa cum sarea pămîntului dispare sub biciul ploii. Nebun eşti, nebun de legat, repetau drumeţii, dar Gjorgu fusese tentat să-l creadă pe necunoscut.

Plecă cu greu de lîngă cascadă. Drumul se întindea nesfîrşit, aproape fără coturi, uşor arămiu în zare.

Ridică iar ochii spre cer. Peste încă puţină vreme răgazul de treizeci de zile lua sfîrşit şi el avea să iasă de sub scutul jurămîntului. În afara timpului, îşi spuse. I se păru ciudat că omul poate ieşi din propriul său timp. Încă un pic, repetă şi ridică iar ochii spre cer. Trandafirii striviţi din spatele norilor începuseră să se ofilească

încetul cu încetul. Gjorgu zîmbi cu amărăciune, ca şi cînd ar fi vrut să-şi spună : n-ai încotro !

Între timp, trăsura în care călătoreau Vorps-ii alerga pe Drumul Mare al Steagurilor, cel mai lung dintre drumurile ce străbăteau Platoul. Stîncile acoperite în parte de chiciură rămîneau mereu în urmă şi, privindu-le, Besian Vorps îşi spuse că iată, în cele din urmă, părăseau împărăţia morţii. Din cînd în cînd privea profilul Dianei. Palidă, într-o nemişcare pe care zguduiturile trăsurii n-o atenuau, ci, din contră, o făceau mai evidentă, femeia îi trezea uneori frică. Era complet străină, înstrăinată, doar învelişul material al cărui spirit rămăsese acolo sus.

Ce mi-a trebuit s-o aduc în Rrafshul acesta blestemat ? se întrebă el poate pentru a suta oară. Un singur moment de comuniune cu Platoul şi a pierdut-o. Mecanismul acela monstruos a atins-o insensibil şi a răpit-o, transformînd-o în sclava lui, în cel mai bun caz într-o zînă bună.

Zgomotul roţilor trăsurii se dovedi a fi muzica cea mai potrivită ca acompaniament al îndoielilor lui, al frămîntărilor şi căinţei. Îşi pusese fericirea la încercare ca şi cînd ar fi vrut să se convingă că o merită sau nu. O trecuse prin porţile infernului, fragila fericire, încă din primăvara dintîi. Dar ea n-a rezistat încercării.

Calm, uneori îşi spunea că în realitate nici un alt sentiment, nici un alt bărbat n-ar fi reuşit să stingă simţămintele Dianei faţă de el. Şi dacă se întîmplase (doamne, cît de amare erau cuvintele „se întîmplase" !), s-a întîmplat nu pentru că s-ar fi ivit un altul, ci dintr-un motiv îngrozitor de vag. Era ceva tulbure, drama a milioane de vieţi, secole de-a rîndul, şi tocmai de asta părea un fapt ireparabil. Asemenea rîndunicii lovite de locomotivă, ea se izbise de drama Platoului şi nu-i putuse supravieţui.

Cîteodată, cu o linişte de care se temea şi singur, îşi spunea că Platoul îşi ceruse pesemne tributul. Pentru cărţile lui, pentru zînele şi vrăjitoarele descrise în ele, pentru loja minusculă de unde urmărise spectacolul unui întreg popor însîngerat.

Poate că pedeapsa m-ar fi putut găsi oriunde, chiar şi la Tirana, îşi spuse încercînd să se liniştească singur. Pen-

tru că Rrafshul își întinde tentaculele pînă departe, peste toată țara și oricînd.

Își ridică mîneca pardesiului și privi ceasul. Era chiar vremea prînzului.

Gjorgu privi în sus și descoperi în spatele norilor pata liliachie. E chiar amiaza, își zise. Răgazul său se isprăvise.

Din doi pași ușori ieși din Drumul Mare și o porni peste țarini. De-acum trebuia neapărat să găsească un loc unde să aștepte lăsarea nopții. Pe ambele părți drumul era pustiu și totuși a merge în continuare pe el i s-ar fi părut a fi contrar kanunului.

Cîmpul se întindea cît vedeai cu ochii. În depărtare se zăreau ogoare cultivate și pomi, dar de jur-împrejur nu exista nici un ascunziș. Cum voi găsi primul tufiș, mă voi ascunde în el, cugetă Gjorgu, ca și cînd ar fi vrut să se convingă singur că-și continua drumul nu din trufie, ci pentru că nu-și găsea adăpost.

Cîmpul se pierdea în zare. Omul se simți cuprins de o liniște ciudată, mai degrabă de un vid mut. Era singur sub cerul care acum părea aplecat nițel spre asfințit din pricina apăsării soarelui. Îl înconjura aceeași zi, același aer și aceeași strălucire roșietică, deși răstimpul răgazului său expirase și el pătrunsese într-un alt timp. Privea indiferent în jur. Iată, acesta este timpul de dincolo de legămînt. Timpul etern ce nu-i mai aparținea, fără zile, fără anotimpuri și ani, un timp universal, cu care el n-avea nimic de-a face. Complet străin, neavînd semne pentru el, nici vești, ținîndu-i secretă ziua osîndei, aflată undeva, pe-aproape, zi necunoscută, într-un ținut necunoscut.

În vreme ce se gîndea la acestea, zări în depărtare o clădire cenușie pe care o mai văzuse într-un rînd. E Hanul din Rreza, își spuse cînd fu ceva mai aproape. De acolo și pînă la fîntîna al cărui nume îl uitase drumul era sub jurămînt. Cel puțin el așa știa. Drumurile jurate n-aveau anunțuri și nici alte semne și totuși le cunoșteau cu toții. Ca să fie mai sigur ar fi putut să-l întrebe pe primul trecător ce i-ar fi ieșit în cale.

Gjorgu grăbi pasul. Creierul îi ieşi din amorţeală. Avea să ajungă la drumul jurat, pe care se va oploşi pînă seară, fără să mai fie nevoie să se ascundă în tufişuri. Între timp... cine ştie, trăsura de catifea ar putea să treacă pe acolo. Într-un rînd, după cum aflase, ea fusese văzută la Hanul din Shala.

Da, da, aşa va face. Gjorgu privi în stînga, apoi în dreapta, se asigură că şi drumul şi cîmpul erau pustii, după care, păşind uşor, străbătu porţiunea pînă la Drumul Mare şi intră pe el. Făcu asta pentru a ajunge cît mai repede la drumul jurat, pînă la care, altfel, i-ar fi trebuit o oră de mers.

Atenţie, îşi porunci. Acum capul îşi lasă umbra spre răsărit. Dar Drumul Mare continua să fie pustiu. Mergea repede, fără să se gîndească la nimic. Departe, pe drum, zări cîteva siluete negre, ce păreau nemişcate. Cînd se mai apropie văzu că erau doi bărbaţi şi o femeie călare pe catîr.

— Drumul ăsta e jurat, oameni buni ? îi întrebă Gjorgu cînd se întîlniră.

— Jurat, băiete, răspunse cel mai în vîrstă dintre ei. De o sută de ani e jurat între Hanul Rreza şi Fîntîna Vrăjitoarelor.

— Mulţumesc, zise Gjorgu.

— Să fii sănătos, băiete, îi ură bătrînul, privindu-i în treacăt panglica neagră de pe mînecă. Drum bun !

În vreme ce păşea cît putea de repede, Gjorgu se întrebă ce s-ar fi făcut cei în situaţia lui pe care îi prindea ziua umblînd prin Rrafsh, dacă n-ar fi existat asemenea drumuri, singurele lor adăposturi, scăparea lor de urmăritori.

Partea de drum sub jurămînt nu se deoseba prin nimic de drumul celălalt. Acelaşi caldarîm vechi, stricat ici-colo de copite şi viituri, aceleaşi gropi şi aceleaşi tufişuri pe margine. Şi totuşi, lui Gjorgu i se păru că nuanţa aurie a prafului de-aici avea ceva ciudat în ea. Inspiră adînc şi îşi rări paşii. Aici voi aştepta înserarea, gîndi. O să mă odihnesc pe vreo piatră sau mă voi preumbla în sus şi-n jos pînă diseară. Oricum, era mai bine decît să stea pitulat în tufiş. Şi apoi... s-ar fi putut ivi trăsura. Nutrea speranţa vagă că o va zări încă o dată. În vreme ce în visul său lu-

crurile luau amploare : să apară trăsura, să oprească şi cei doi din ea să-i spună : hai, munteanule, urcă în trăsură dacă eşti obosit, să facem o bucată de drum împreună...

Cînd şi cînd Gjorgu privea cerul. În cel mult trei ore avea să însereze. Pe drum treceau munteni singuratici sau în grupuri mici, pe jos sau pe cai. Departe, în zare, zări două-trei puncte nemişcate. Erau cu siguranţă ucigaşi care, ca şi el, aşteptau căderea nopţii pentru a porni mai departe. Cei de acasă or fi îngrijoraţi, îşi spuse el.

Din urmă se apropia un muntean, mergînd încet în urma unui bivol. Bivolul era complet negru.

Gjorgu mergea mai încet decît celălalt şi omul îl ajunse din urmă.

— Ziua bună ! îl salută munteanul cînd fu aproape.

— Ziua bună ! răspunse Gjorgu.

Munteanul arătă cu capul spre cer.

— Vreme închisă, zise.

Avea mustăţi galbene, care-i colorau zîmbetul. Pe mînecă avea panglică neagră.

— Ţi s-a terminat răgazul ?

— Da, răspunse Gjorgu, azi la amiază.

— Mie mi s-a terminat de trei zile şi uite, nu pot să vînd bivolul ăsta.

Gjorgu îl privi cu mirare.

— De două săptămîni umblu cu el şi nu pot să-l vînd, urmă celălalt. E un animal bun, toţi ai casei au plîns cînd l-am luat, dar vezi, nu mi-l cumpără nimeni.

Gjorgu nu ştia ce să răspundă. Nu se ocupase niciodată cu aşa ceva.

— Am vrut să-l vînd înainte de a intra în turnul de veghe, povesti munteanul. Am nevoie de bani, băiete, şi, dacă nu-l vînd eu, n-are cine s-o facă. Deşi, de-acum nu prea mai am speranţe. Dacă nu l-am vîndut în alea două săptămîni cît am fost liber, cum o să-l vînd acum, cînd umblu numai nōaptea ? Nu, ce spui ?

— Aşa e, spuse Gjorgu, o să-ţi fie greu.

Fixă cu privirea bivolul negru, care rumega liniştit. Inexplicabil, prin cap îi trecură cuvintele vechii balade a oşteanului ce lasă cu limbă de moarte : Salut-o pe mama, măicuţa mea blîndă şi bivolul negru spune-i să-l vîndă.

— De unde-mi ești ? îl întrebă munteanul.

— De la Breziftoht.

— Nu-i departe. De mergi cu spor, diseară ajungi.

— Dar tu ?

— Oho, eu sînt de departe, din Steagul Krasniqe.

Gjorgu scăpă un fluierat de uimire.

— Într-adevăr, de departe. Pînă să ajungi acasă o să-ți vinzi bivolul cu siguranță.

— Nu cred, făcu celălalt. Singurele locuri unde l-aș putea vinde de-acum sînt drumurile jurate, dar astea sînt puține.

Gjorgu îl aprobă din cap.

— Uite, dacă drumul ăsta ar ține-o așa pînă la răspîntia cu Drumul Mare al Steagurilor, atunci da, l-aș vinde precis. Dar el se termină ceva mai încolo.

— Drumul Steagurilor e pe-aproape ?

— Nu-i departe. Ăla mai zic și eu drum. Cîte nu vezi pe el...

— Adevărat, omul vede pe drum cîte și mai cîte, zise Gjorgu. O dată mi s-a-ntîmplat să văd o trăsură...

— O trăsură neagră cu o femeie frumoasă în ea ? îl întrerupse celălalt.

— De unde-o știi ? strigă Gjorgu.

— Am văzut-o aseară la Hanul Crucii.

— Și ce făceau acolo ?

— Ce făceau ? Nimic. Trăsura era trasă dinaintea hanului. Surugiul își bea cafeaua.

— Dar ea ?

Munteanul zîmbi.

— Erau înăuntru. De două zile și două nopți închiși în cameră. Așa spunea hangiul. Ehei, frate. Femeia era frumoasă ca o zînă. Te ucidea cu ochii, nu alta. Aseară i-am lăsat acolo. Astăzi or fi plecat.

— De unde știi ?

— Așa zicea hangiul. Mîine or să plece. Auzise și el de la surugiu.

Cîteva clipe Gjorgu rămase ca trăsnit. Privirea îi scormonea caldarîmul.

— Și-ncotro le era drumul ? întrebă precipitat.

Munteanul arătă cu mîna înainte.

— La o oră de-aici, drumul pe care mergem taie Drumul Steagurilor. Pe-acolo or s-o apuce, cu siguranţă, dacă n-or fi şi trecut. Alt drum n-au.

Gjorgu privi în direcţia arătată de muntean. Celălalt îl cerceta cu nedumerire.

— Dar tu ce ai cu ei, băiete ? întrebă.

Gjorgu nu-i răspunse. La o oră de-aici, repetă în sinea sa. Ridică ochii pentru a găsi stropul de soare printre nori. Mai erau cel puţin două ore pînă pe seară. Niciodată nu fusese atît de aproape de ea. Zîna se oferea privirilor sale.

Fără a sta mult pe gînduri, ba chiar fără a-l saluta pe celălalt, o porni ca din puşcă spre locul unde, după spusa munteanului cu bivol negru, se încrucişau cele două drumuri.

Trăsura Vorps-ilor lăsa în urmă cu iuţeală Platoul. Pe înserat apărură la orizont acoperişurile oraşelului, vîrfurile celor două minarete şi clopotniţa singurei biserici.

Besian Vorps îşi apropie fruntea de geam : străduţele minuscule dintre clădiri, aparent caraghioase, se umplură de imaginaţia lui cu oameni, cu slujbaşii subprefecturii ce-şi duceau hîrtiile la judecătoria de pace, cu dughene, cu birouri somnolente şi patru-cinci telefoane vechi, singurele telefoane din oraş, prin care circulau cuvinte banale, multe întretăiate de rîgîieli... Îşi imagină toate acestea şi, deodată, lumea aceea spre care se îndrepta i se păru groaznic de palidă şi decolorată în comparaţie cu cele lăsate în urmă.

Şi totuşi, gîndi cu tristeţe, eu aparţin lumii acesteia impersonale şi poate că, astfel fiind, n-ar fi trebuit să urc în Rrafsh. Rrafshul nu a fost creat pentru muritorii de rînd, ci pentru titani.

Hornurile oraşelului creşteau treptat. Cu capul sprijinit pe rezemătoarea canapelei, Diana stătea nemişcată. Besian Vorps avu impresia că duce acasă doar conturul soţiei sale, în vreme ce ea însăşi rămăsese undeva departe, printre crestele munţilor.

Străbăteau acum cîmpul gol de unde îşi începuseră călătoria cu o lună în urmă. El privi încă o dată înapoi, vrînd să vadă poate pentru ultima oară Platoul. Munţii se depănau din ce în ce mai inconsistent, îndepărtîndu-se

tot mai mult în singurătatea lor. O negură albă, misterioasă cădea peste ei, aidoma cortinei peste drama abia sfîrşită.

Exact în momentul acela Gjorgu mergea cu paşi mari pe Drumul Steagurilor, în care ieşise cu o oră în urmă. În aer se simţea prima clătinare a amurgului, cînd auzi un strigăt aspru venit dintr-o latură :

— Gjorgu, salută-l pe Zef Krye...

Cu o mişcare smucită, mîna dădu să smulgă puşca de pe umăr, dar gestul acesta se contopi cu restul cuvîntului, jumătatea numelui urît, ce sosi tulbure în conştiinţa sa. Gjorgu văzu pămîntul mişcîndu-se, apoi drumul se ridică furios în picioare, izbindu-l în faţă. Căzuse.

Pentru o clipă lumea asurzi complet, după care, în liniştea aceea se auziră cîţiva paşi. Simţi cum două mîini făceau ceva cu trupul său. Mă întorc cum trebuie, îşi zise. Tot atunci un obiect rece, probabil ţeava puştii, îi atinse obrazul drept. O, doamne, chiar cum cerea kanunul. Încercă să deschidă ochii. Nu pricepu, îi deschisese sau nu, în locul chipului ucigaşului zări doar cîteva pete albe de zăpadă netopită şi, printre ele, bivolul negru pe care ţăranul nu reuşise să-l vîndă. Asta e tot, îşi spuse, şi poate că trebuia să se sfîrşească mai demult.

Auzi paşii îndepărtîndu-se şi se întrebă : ai cui să fie, oare ? I se păreau cunoscuţi. A, da, îi cunoştea bine, la fel şi mîinile ce-l întorseseră i se păruseră cunoscute... Sînt chiar paşii mei, îşi zise. În şaptesprezece martie, drumul spre Breziftoht... Îşi pierdu cunoştinţa pentru o clipă, după care auzi din nou răsunînd paşii aceia şi iar i se păru că sînt ai lui. Era chiar el şi nu altcineva cel ce alerga, lăsîndu-şi în urmă, întins în mijlocul drumului, propriul trup pe care tocmai îl ucisese.

Decembrie 1978

MESAGERUL TRISTEȚII

I

NICIODATĂ înaintea vreunei alte călătorii lui Hadji Milet nu i se urase atît de des „drum bun !" ca în acel început de septembrie cînd urma să plece spre provinciile balcanice. Îndeplinea de ani de zile slujba de cărăuș la Birourile Furnizării Sheh-Ul-Islamului și misiunile în cele mai îndepărtate colțuri ale imperiului erau cel mai banal lucru pentru el. Ducea cu sine tot soiul de mărfuri, începînd cu covoarele vechi din geamiile Capitalei, trimise micilor geamii din provincie și terminînd cu toate carpetele de lînă cu versete din Coran ce luau drumul orășelelor de peste tot, satelor sau unităților militare unde, conform rapoartelor oficiale sau răvașelor anonime, obiectele de cult erau insuficiente sau lipseau cu desăvîrșire.

Totuși, deși era învățat cu călătoriile și cu agitația dinaintea lor, Hadji Milet simțea că misiunea lui de acum în Peninsula Balcanică avea ceva neobișnuit. Nu era vorba doar de faptul că nu mai fusese niciodată în partea aceea de împărăție, ci de cu totul altceva, legat de ceea ce avea să ducă acolo (o cantitate de feregele pentru femeile balcanice) și de zvonurile iscate în vreme ce el se pregătea de drum.

Uneori încerca să nu se mai gîndească la ele. Misiunea de acum era la fel ca toate celelalte, iar marfa pe care o ducea era la fel de obișnuită ca și covorașele cu înscrisuri sfinte, caftanele hogilor și mulțimea de alte obiecte

pe care le cărase de zeci de ori pe catîrii săi. Încerca să se convingă singur de asta și uneori reușea, pînă ce își amintea iar de urările de drum bun ale celor din jur și, împreună cu ele, îi revenea gîndul că nu numai lui însuși, ci și celorlalți, călătoria aceea li se părea ceva neobișnuit. Iată de ce urările lor se repetau acum mai mult ca altădată.

La toate acestea se gîndea Hadji Milet în vreme ce lua în primire feregelele la depozitul central al Birourilor Furnizării. Erau multe, aproape jumătate de milion, legate în baloturi, pe fiecare balot fiind înscris numărul lor. Magazionerul-șef murmura printre dinți cu glas monoton cifre peste cifre, timp în care privirea i se plimba de la baloturi la registrul deschis din fața sa.

Jumătate de milion, își zise Hadji Milet. Cît timp le-o fi luat oare să le confecționeze ?

Auzise că încă de la începutul verii atelierele textile din zece orașe lucraseră numai la asta. Se zvonise că un murmur răutăcios însoțise țesutul pînzei negre din care se croiau feregelele. Să sufere și balcanicele, europenele. Pînă acum trăiseră cu obrazul descoperit, poate chiar că-și bătuseră joc de musulmane. În sfîrșit, acum li se-nfundase. Destul nechezaseră ca iepele, în curînd vor afla cum este cînd ai fața acoperită.

Astfel povesteau unii, în vreme ce alții îi contraziceau. Erau puține femeile care gîndeau așa. Cele mai multe oftau cu părere de rău, gîndindu-se la soarta suratelor din Balcani : sărmanele, le-a sunat ceasul...

Hadji Milet încercase să nu dea atenție acestor zvonuri. El nu-și imaginase niciodată că ar putea exista femei cu obrazul descoperit. Era ca și cum în lume ar fi numai zi, fără noapte. Dar Allah plămădise lucrurile astfel încît să existe și una și alta. Tot astfel crease și neamul omenesc : jumătate acoperit, jumătate nu.

Hadji Milet nu știuse pînă atunci că în împărăție erau provincii în care femeile nu purtau feregea, ba chiar fusese uimit auzind despre așa ceva. Însă un amic de-al său, cunoscător în treburile statului, îl liniștise spunîndu-i că

ţinuturile acelea fuseseră cucerite tîrziu, astfel încît legile imperiului abia acum pătrundeau acolo. Era acelaşi om care-i povestise despre confruntarea din ultimul timp dintre Qyprillii şi Sheh-Ul-Islam în jurul chestiunii feregelelor. Ca întotdeauna, puternicul clan al Qyprilliilor se opusese Sheh-Ul-Islamului şi făcuse opoziţie la decretarea Ferege-firmanului, dar, tocmai în anul acela, Qyprilliii căzuseră oarecum în dizgraţie, pierduseră încă din primăvară postul de Mare Vizir şi asta decise soarta confruntării. Se spunea că la o întrunire a guvernului, simţind că vîntul bate în direcţia lui, Sheh-Ul-Islam li se adresase celor doi fraţi Qyprillii, foşti viziri în ultimul cabinet, cu o ironie amară la adresa originii lor albaneze : „Să nu vă îngrijoreze soarta schipetarelor, înălţimile-voastre. Ca şi celelalte balcanice, îşi vor salva astfel şi ele sufletele de ispită. Acoperite, îşi vor recăpăta liniştea."

În cele din urmă decretul fusese aprobat : solemn, sobru precum o zi de doliu : toate femeile şi fetele din zona apuseană a împărăţiei — albanezele, grecoaicele, sîrboaicele, româncele, bosniacele, bulgăroaicele şi unguroaicele — vor fi acoperite de azi înainte cu feregea de îndată ce vor împlini vîrsta de treisprezece ani, la fel ca musulmanele imperiului.

Hadji Milet ascultase cu gura căscată aceste veşti. Iată, aşa se petrecuseră lucrurile. Nu pot exista două legi în împărăţie, nici două feluri de femei.

Hadji Milet îşi aminti din nou zvonurile despre femeile din Balcani. Urmărea cu atenţie cifrele din registru, în vreme ce magazionerul-şef se învîrtea mai departe printre baloturi, împiedicîndu-se în ele aproape la fiecare pas. Jumătate de milion, îşi zise şi simţi cum e cuprins de admiraţie pentru forţa statului al cărui slujbaş era. Şi, gîndeşte-te, aceasta e doar o parte din totalul feregelelor. Ceva mai tîrziu vor fi trimise altele şi altele, pînă ce, în cele din urmă, ţinuturile acelea (acum i se părea că împărăţia avea descoperită, aidoma unei femei, (o parte ruşinoasă a trupului), ţinuturile acelea, deci, vor fi aduse pe calea cea dreaptă.

II

ÎNCĂ NU SE LUMINASE bine de ziuă cînd Hadji Milet ieşea din Capitală în fruntea convoiului său de catîri. Vremea era rece, aproape friguroasă.

Călători toată ziua, fără să se oprească aproape deloc, astfel încît să-şi poată petrece noaptea la Orman Çiflig. Exista un ordin clar ca toţi slujbaşii sau curierii ce plecau sau se întorceau din misiune din provinciile apusene să doarmă o noapte acolo. Nimeni nu ştia de ce, iar Hadji Milet nu-şi bătuse prea mult capul cu asta. Ca oricărui slujbaş care călătorea pentru prima oară în ţinuturile europene ale imperiului, i se amintise şi lui la plecare dispoziţia aceasta şi el şi-o însuşise pe loc deoarece era obişnuit să nu despice firul în patru cînd primea astfel de ordine. Adevărul e că regula aceasta era niţeluş ciudată : indiferent de ceasul la care vei ajunge la Orman Çiflig, n-aveai voie să-ţi continui călătoria fără să dormi o noapte acolo. Puteai deci să poposeşti la ora prînzului, să ai o misiune sau documente importante asupra ta, să doreşti din tot sufletul să ajungi la ai tăi (Capitala nu era departe) şi, totuşi, să nu-ţi poţi continua drumul. Nu, trebuia să aştepţi noaptea la Orman Çiflig, să dormi acolo şi abia dimineaţa s-o porneşti încotro ţi-e voia.

Pe drum, Hadji Milet încercase de cîteva ori să-şi imagineze cum o fi acest Orman Çiflig, dar fantezia lui săracă, pornind de la numele locului, nu reuşea să însăileze decît imaginea unei păduri. Şi într-adevăr, primul lucru pe care-l zări cînd fu aproape a fost o pădure întunecoasă, impresie sporită şi de seara ce se lăsa. Cîteva felinare chioare dezvăluiau ici-colo clădiri cu etaj aparent nelocuite. Cineva îl întîmpină ieşind din semiobscuritate şi-l întrebă cine este şi încotro călătoreşte. Hadji Milet îi arătă documentele, pe care celălalt le studie cu atenţie, privind uneori şi spre convoiul de catîri.

— Bine, zise omul în cele din urmă. Catîrii o să-i duci acolo, în spate, şi arătă cu mîna spre dreapta, iar tu o să dormi în partea cealaltă.

Hadji privi o clipă spre clădirea acoperită cu ţiglă roşie pe care i-o arătase omul.

— Şi apoi ? întrebă el.

Celălalt ridică din sprîncene surprins.

— Ce „şi apoi" ? Ce-o să mai fie nu trebuie să-ţi spun eu. În zori o să pleci, da ?

— Da, da. Desigur, bîigui Hadji Milet oarecum mirat.

— Deci, din cîte am înţeles eu, ai de făcut un drum lung. Prin locurile nesigure o să ţi se dea, firește, o gardă.

— Aşa ?

— Cred că da. După cum îmi dau seama transporţi o încărcătură de preţ.

— A, da.

— Cît despre partea asta, n-ai grijă. Autorităţile ţinuturilor prin care vei trece ştiu să asigure paza convoaielor împărăteşti. Ei, şi acum noapte bună.

— Noapte bună, răspunse Hadji.

Crezu că, obosit cum era de pe drum, somnul avea să-l cuprindă într-o clipită, dar, curios lucru, nu se întîmplă aşa. Se învîrti multă vreme în pat, iar puţinele ceasuri în care reuşi să doarmă îl obosiră şi mai mult. Se trezi într-un rînd şi o luă spre grajd, dar nu apucă să ajungă acolo, pentru că, din întuneric, auzi un glas :

— Hei, aga, încotro ?

— La grajd... la catîri.

— Dormi fără grijă. La noi nu se fură.

— E-n regulă, atunci.

Se întoarse iar în cămăruţa sărăcăcioasă, pe care lumina palidă a lămpii cu petrol o făcea să pară şi mai sinistră. La noi nu se fură, repetă în sinea sa, ca şi cînd vorbele acestea aveau să-i aducă, în sfîrşit, somnul.

III

CA PRIN MINUNE, deşi dormise prost, Hadji Milet se simţea bine dimineaţă cînd o porni la drum. Poate că impresia făcută de pădure mi-a stricat somnul, îşi zise în momentul în care convoiul de catîri lăsă în urmă Orman Çiflig şi ajunse pe drumul ce înainta

paralel cu malul mării. Cerul era vineţiu, culoare ce se potrivea albastrului mării aşa cum mătasea se potriveşte unui veşmînt luxos. Va fi o zi frumoasă, gîndi Hadji Milet. Cu cît se îndepărta mai mult de Orman Çiflig, cu atît se simţea mai liber. Nu degeaba spun bătrînii că umbra pădurii e apăsătoare.

Răsăritul soarelui îl prinse departe. Văzuse soarele răsărind de multe ori de-a lungul călătoriilor sale, dar niciodată aşa ca acum. Zarea era sfîrtecată de săgeţi aurii, iar marea, spre a le întîmpina parcă, scosese din adînc mii de zale de argint, plutitoare. Nu peste mult timp firea explodă într-un abur roşu prin care răzbătea spuma de lumină, umplînd treptat tot cerul.

Hadji Milet se simţea vesel şi nepăsător precum rîndunica, ceea ce făcea ca totul să i se pară uşor. Abia peste două ceasuri, cînd îşi opri catîrii şi se puse să mănînce, se simţi dispus să se întoarcă cu gîndul la obişnuinţele zilei. Lucrul acesta i se întîmpla de fiecare dată cînd călătorea.

Cînd o porni din nou la drum soarele încă nu ajunsese sus. Cerul era senin şi luminos, fără nici o urmă de nor. Hadji Milet îşi spuse că în părţile acestea de împărăţie cerul e neasemuit de frumos. Deşi înainte şi-l închipuise cu totul altfel. Crezuse că, cu cît ar fi intrat mai adînc în ţinuturile creştine, cu atît mai rece şi mai sumbru va fi totul.

Neasemuit de frumos, repetă în gînd, scrutînd în continuare albăstrimea cerului. Şi într-o clipă, fără nici un motiv, aşa cum se ivesc adesea ideile nebuneşti, inutile şi obsedante, se întrebă oare ce colţ de cer ar putea acoperi feregelele din baloturile lui dacă cineva le-ar coase una de alta.

Rîse singur şi alungă din minte gîndul acela nesuferit, după care inspiră adînc, oftă şi zise „slavă domnului !".

Adevărat, slavă domnului că ele nu vor putea acoperi nici cerul, nici marea, nici vreo altă minunăţie a lumii. Căci altfel... ce „altfel" ? se întrebă. De ce naiba să se gîndească la astfel de treburi ? Şi totuşi nu reuşi să-şi alunge din cap, oricît ar fi vrut, imaginea macabră a cuiva, a lui însuşi, desigur, trăgînd după sine o perdea, o cortină

grea și neagră și acoperind cu ea lacuri și poieni, în vreme ce, din urmă, un cor prelung de blesteme îi lovea timpanele.

IV

ÎNAINTE DE A INTRA în provinciile balcanice, Hadji Milet zări de departe munții acoperiți cu zăpadă, albăstrii și zimțați ca nicăieri în altă parte. Era într-a șasea zi de călătorie, cînd, în zare, pe o culme, apărură primele sate, complet diferite de cele de pînă atunci. Simți cum îl pătrunde un sentiment inexplicabil de panică și asta-l exasperă. Zări apoi clopotnițele și se dumiri. Bisericile, cu crucile lor, îi provocau starea aceea. Nu mai văzuse pînă atunci biserici. Auzise cîndva că sultanul, în marea lui bunătate, îngăduise creștinilor din țările supuse să-și păstreze credința și obiceiurile, dar nu și-ar fi putut închipui vreodată că bisericile stau așa, la lumina zilei, cu crucile acelea ce-ți luau ochii deasupra.

Apoi văzu minaretele înălțîndu-se chiar în fața bisericilor și se mai liniști puțin. În comparație cu bisericile, vechi și patinate de vreme, minaretele noi-nouțe sclipeau albe, șlefuite cu meșteșug. Seamănă cu niște mirese, pe Allah, își zise Hadji Milet plin de admirație. Marele Padișah se gîndise la toate. Alături de fiecare biserică fusese construită o geamie, bătrîna stricată avea să înfrunte frumusețea tinerei mirese și, desigur, să fie răpusă. Ehei, politică înaltă. Nicicînd nu va fi nevoie să-mi bat capul cu treburile împărăției, se bucură el. Există oameni care se gîndesc la toate, cărora nu le scapă nici un amănunt.

Astfel gîndea, deși o îndoială minusculă îl rodea pe dinăuntru : dar dacă bisericile, bătrînele vrăjitoare, ar răpune geamiile ? Ajunge, se luă singur la rost și începu să fluiere pentru a-și goni neliniștea. Hadji Milet era un om simplu, făcuse puțină școală și nu citise nici măcar o carte, iar îndoielile îl părăseau repede.

A doua zi i se întîmplă ceva ce-l făcu să uite complet de biserici. Pentru prima oară în viață întîlni femei străine, fără feregea.

Era pe la amiază. Îi era sete și ar fi vrut să dea peste vreun izvor sau fîntînă unde să se răcorească și să-și adape catîrii. Auzi de departe glas de femeie, dar asta nu-i atrase atenția. Glasuri de femei se aud în orice sat sau oraș de pe întinsul imperiului, ba chiar, după părerea lui, din pricina feregelei, femeile musulmane vorbeau mai tare decît se cuvenea. Ceea ce l-a uluit pe Hadji mai mult decît orice a fost înfățișarea lor. Femeile scoteau apă dintr-o fîntînă cu mai multe jgheaburi, rîdeau și glumeau între ele. Hadji Milet rămase țintuit locului. Erau femei și fete pieptănate ciudat, cu gîtul și picioarele la vedere și, culmea-culmilor, cu obrazul descoperit.

O, doamne, făcu în sinea sa și strigătul acesta interior avea în el și admirație, și teamă, și căință. Ochi de femeie, își zise de cîteva ori, ca și cînd ar fi vrut să-și atragă singur atenția asupra a ceea ce vedea. Ochi de femeie. Nu era obișnuit cu tabloul acesta și se simțea depășit de situație. Nimerise într-o cu totul altă lume. Era ca și cînd te-ai fi trezit într-o dimineață și ai fi descoperit deasupra capului doi sori. Da, chiar așa : un soare uriaș, cel pe care-l știm cu toții, și un altul risipit în mii și mii de cioburi, precum mărgăritarele pe fruntea unei femei.

Fermecat, nu-și mai lua privirea de la ele. Iată-le, deci, pe balcanice. Murmurul sumbru a mii de femei smede din țara lui îi asalta aducerea-aminte ca un nor cernit, deși el se chinuia să-l țină cît mai departe de pletele blonde ca aurul. Allah, suspină Hadji Milet. Există zile cu soare și nopți cu lună, dar mai există ceva : zilele în care-ți apare minunea ochilor de femeie. O astfel de zi era prima din viața lui... Vor mai fi și altele, douăzeci, treizeci, atît cît va ține călătoria, apoi drumul de întoarcere, și după aceea nimic... va fi noapte.

Hadji Milet păși timid spre fîntînă, pînă ce fu zărit de ele. Le auzi strigătele scurte, neliniștite, printre care desluși cuvîntul „turc". Fusese avertizat că femeile și copiii de prin părțile acestea se sperie cînd văd oșteni sau slujbași imperiali.

Stătu în loc precum faci atunci cînd vrei să nu sperii un stol de vrăbii. Încercă să le zîmbească și reuși oarecum, pentru că printre femei erau cîteva care-l priveau fără

frică. Ele își vorbiră din nou în limba lor necunoscută, ce părea a fi greacă sau albaneză. La hanul unde dormise cu o seară înainte i se spusese că în ținuturile acestea satele erau amestecate, grecești și albaneze.

„Turc", „turc", le auzi din nou vorbind între ele. Părea a-și spune : „Priviți la turcul de colo !" Sau : „Să plecăm, turcul se uită la noi !" Dar nu, nu spuneau asta, pentru că femeile acelea erau învățate cu privirile bărbaților...

Allah, Allah, exclamă din nou în sinea sa Hadji Milet. Ce-ți e și cu țara asta, în care privirile bărbaților se întîlnesc liber cu cele ale femeilor, sub același cer, fără a se izgoni unele pe altele, încrucișîndu-se ca acum, cînd ochii lui de culoarea bobului de cafea aținteau ochii lor albaștri ! Involuntar, se uită în urmă la șirul lung de catîri rămași în mijlocul drumului. Convoiul acela avea să pună lucrurile la punct, să facă ordine, după cum îi spusese cineva înaintea plecării. Se zicea că însuși Sheh-Ul-Islam tot așa l-ar fi numit : Convoiul izbăvirii.

Hadji se întoarse către femei și uită imediat vorbele acelea sinistre. Zîmbi vinovat și apoi, cu atenție,ca și cînd ar fi pășit pe sticlă, se apropie de fîntînă. Femeile și fetele nu dădură nici un semn de frică. N-avea arme la el și nici nu părea agresiv, iar convoiul de catîri îl făcea să pară și mai pașnic. Ele îi făcură loc la unul dintre jgheaburi și, cînd el fu aproape de tot și se pregătea să se aplece să bea, una dintre femei îi întinse ulciorul. Era tînără și avea ochii deschiși la culoare, așa încît bărbatul se miră singur că nu scapă vasul din mînă, într-atît de șocat se simți cînd li se întîlniră privirile.

— Slavă domnului, zise după ce bău, făcînd o plecăciune în fața tinerei femei. Mulțumesc.

Ea luă ulciorul pe care el i-l întinse cu mîini tremurătoare și-i zîmbi fără teamă. Îi zîmbiră și celelalte, pe rînd. Hadji Milet se simți ușor-ușurel, ca și cînd ar fi avut trup de pasăre. Nu mai putea să-și ia privirea de la ele și în clipa aceea ar fi vrut să le strige : continuați să zîmbiți, pe Allah, nu mă lăsați... O fracțiune de secundă crezu într-adevăr că, dacă ele n-ar mai fi zîmbit, el însuși

s-ar prăbuși în infern. Senzația asta nu ținu mult. Femeile că ură din cap, dar zîmbetul lor era tot acolo, învăluitor, în jurul lui.

Îl invitară prin semne să-și răcorească chipul, apoi, la fel de binevoitoare, îi arătară spre catîrii ce se apropiaseră de jgheaburi și se adăpau.

Dacă ați ști voi ce duc în spate catîrii aceia... Dureros ca un fulger negru gîndul acesta îi săgetă creierul, dar el îl goni la iuțeală.

Deși neștiutor în multe, Hadji Millet simțea că nu poate rezista mult în fața imaginii aceleia. Trebuia să plece pînă nu devenea agasant, tocmai pentru a nu rupe chiar el vraja.

Își dădu încă o dată cu apă pe față, se șterse cu batista și, depărtîndu-se cîțiva pași de fîntînă, se plecă în fața femeilor cu respect și recunoștință. Ele îi zîmbiră din nou, dădură din cap și-i spuseră ceva, probabil „drum bun".

Hadji Milet nu fusese niciodată în viață atît de fericit. Brusc, lumea îi păru scăldată într-o lumină tulbure. Deși era trecut de treizeci de ani, el, la fel ca toți flăcăii și bărbații din țara lui întinsă, nu cunoscuse iubirea. Se însurase cum se obișnuiește, fără să-și cunoască logodnica, avea doi copii și atît. Se știe că asta nu-i dragoste, că dragostea vine atunci cînd femeia are libertatea de a privi liber lumea și, dintre toate ființele și lucrurile din jur, ea te alege pe tine.

Hadji Milet se simțea tulburat. Era probabil îndrăgostit de toate femeile acelea laolaltă. Toată viața lui nu privise cu atîta alean obraz de femeie ca acum. Din momentul acela trăia parcă într-o altă lume. Îi zîmbiseră cîteva femei. Îl plăcuseră.

Îl încercă o dorință năvalnică să cînte și să chiuie. Privi în jur, grohotiș cît vedeai cu ochii, putea să chiuie cît ar fi vrut. Așa și făcu. Își slobozi glasul cu toată forța, încît, la început, se speriară și catîrii. Cîntă ceva tărăgănat, un cîntec ale cărui cuvinte le uitase, dar nici că-i păsa de asta. Le înlocui cu vorbe anapoda, pe care le repeta la infinit : Dragostea... în lume... Dragostea... în lume...

Cînd văzu că răguşeşte încetă. Atunci privi înapoi încă o dată, dar fîntîna nu se mai zărea. Avea să ţină minte locul acela şi poate cînd se va întoarce le va întîlni din nou pe femeile din jurul fîntînii. Dar îşi aminti de feregele şi gîndul că la întoarcere femeile nu vor mai fi acolo sau vor avea obrazul acoperit îl mîhni o bună bucată de vreme. Amintirea fericirii era însă prea aproape pentru a-i permite să se gîndească la rău şi brusc îşi zise că s-ar putea ca feregelele să nu pătrundă pînă acolo, că poate se vor dovedi insuficiente, iar el le va întîlni din nou pe balcanicele acelea lîngă fîntîna binecuvîntată.

Hadji Milet vru să cînte din nou, dar în depărtare zări cupolele unui oraş. Era, fără îndoială, reşedinţa paşalîcului în care avea să predea prima încărcătură de feregele. Pipăi cu mîna stîngă buzunarul unde ţinea listele şi facturile Furnizării şi, în locul cîntecului, din piept îi şi refăceau numărătoarea, calculele, totul.

V

LĂSASE ÎN URMĂ şapte oraşe şi mai avea de ajuns în alte unsprezece. O parte dintre catîri nu mai aveau poveri în spinare. Între timp vremea se stricase, era frig, şi friguroase erau şi depozitele în care stătea ore întregi pentru a-şi preda marfa. De la mulţimea cifrelor îl dureau ochii. Magazioneri bănuitori făceau şi refăceau numărătoarea, calculele, totul.

Ehei, chinuitoare treabă, ofta el adesea. Îi fusese mult mai uşor să străbată sute de kilometri, decît să le intre în voie acestor funcţionari taciturni.

Cînd ieşea afară răsufla uşurat. Uneori, cînd îi rămînea puţin timp liber, cutreiera niţeluş prin oraşul necunoscut. Vedea femei pretutindeni, la răscruci, în faţa caselor, în tîrg. Le privea cu ochi osteniţi şi tulburi. Spre deosebire de cele de la fîntînă, acestea îi provocau acum o amestecătură de impresii. Fericirea de la început lăsa locul unei inexplicabile nervozităţi. Simţea cum le iubeşte şi le urăşte în acelaşi timp, fără să înţeleagă de unde îi veneau asemenea sentimente contradictorii.

Sărmanele de voi, biete nefericite, ființe fără noroc, le căina cu tristețe cînd le întîlnea. Adesea, pe nepusă masă, din adîncul ființei lui se ridica un simțămînt surd, ce-i înnegura ochii.

N-are să scape nici una, nici una, își spunea cu disperare. De la treisprezece ani în sus, toate, fără excepție, vă veți ascunde obrazul.

O sudoare rece îi inunda fruntea și-și repeta : mi-e rău, sînt bolnav. Așa ceva nu mi s-a mai întîmplat niciodată.

Nervos nu era doar el. Un vînt malefic îi deschidea calea. Pesemne că zvonul despre sosirea feregelelor călătorea mai repede ca el, pătrundea în orașele noroioase, șuiera prin hornuri, stîrnea frunzele uscate și alunga somnul locuitorilor.

Ferege-firmanul apăruse cu cîteva luni în urmă, dar probabil că abia acum, cînd convoiul de catîri trecea din oraș în oraș, oamenii simțeau cu adevărat pericolul. Presimțirile femeilor trebuie să fi fost sumbre, dar nefericirea bărbaților era poate cu mult mai profundă. Și asta se vedea imediat. Privirile femeilor nu mai aveau strălucirea celor din jurul îndepărtatei fîntîni. Păreau deșarte. Bărbații în schimb, priveau doar în pămînt.

Dacă ar fi știut ce poartă cu sine l-ar fi ucis. Nu degeaba autoritățile se arătau atît de prudente și cea mai mare parte a drumului între un centru administrativ și altul era însoțit de străji.

Hadji Milet se simțea pentru prima oară obosit de moarte. Lăsase în urmă Grecia nordică, Manastir, Ohrida și mai avea de ajuns în alte cîteva orașe cu nume ciudate, străine : Durres, Shkodra, Sarajevo, apoi Ungaria cu orașele ei și altele, mai departe. O, doamne, se va sfîrși oare vreodată călătoria aceasta ?

Lumea era plină de femei, iar el le aducea fatalul petic de pînză neagră. Aceasta era porunca și voința sultanului, și nimeni nu i se putea împotrivi.

În hanurile vechi și colcăind de ploșnițe pe unde se întîmpla să-și petreacă nopțile, Hadji Milet încerca să socotească în minte cam cît mai avea de mers, ceea ce se dovedea pînă la urmă a fi imposibil. Făcuse tare puțină

școală, iar hărțile erau o enigmă pentru el. Cei pe care-i întreba cît mai avea de mers pînă în cutare sau cutare oraș îi răspundeau în fel și chip. Nu, n-am să mai întreb, își zise într-o seară în hanul prăpădit, cu pereții înnegriți de ploi, unde ceruse adăpost. În ruptul capului n-avea să mai întrebe. O să se tîrască mai departe cît îl vor ține picioarele, trăgînd anevoie perdeaua neagră, grea ca plumbul, o să se tîrască pînă la ultimele fruntarii ale împărăției, acolo unde exista un oraș numit Viena...Pînă acolo, repetă încet și ochii i se închiseră de somn.

VI

DUPĂ-AMIAZĂ TÎRZIU poposi în micul oraș noroios al cărui nume greoi făcea ca localitatea să-i fie și mai nesuferită. Ultimul oraș în care avea de predat marfă. În zare se întindea pusta maghiară, dar misiunea lui se sfîrșea aici. Cu o altă ocazie va ajunge poate mai departe, acum, însă, i se păruse că drumul fusese și așa prea lung.

Se învîrti o vreme pînă să descopere clădirea scundă și ternă a depozitului, construit în mijlocul unui cîmp băltos, înecat în resturi de cărbune. Magazionerul, pe care-l găsi la fel de greu, îl ajută să descarce de pe catîri și ultimul balot, făcînd plecăciuni, cerîndu-și iertare pentru întîrziere și adresîndu-i-se cu "domn din Capitală", de teamă ca nu cumva să-și piardă slujba. Chipul lui Hadji Milet rămînea însă la fel de mohorît. Orășelul murdar, cu umezeala lui ce-ți pătrundea în oase, îl aducea în pragul disperării. Nu mai avea răbdare pînă la primul han unde să se culce și să uite de sine.

După ce numără feregelele, magazionerul cercetă cu atenție înscrisurile și semnă. Hadji Milet privea indiferent șirul de catîri din fața depozitului. Gata, s-a isprăvit și cu asta, își spuse.

— Drumurile sînt proaste, înecate în mocirlă, observă magazionerul. Slavă lui Allah, catîrii au scăpat de poveri.

Hadji Milet nu-i răspunse.

— E vreun han prin apropiere ? întrebă într-un tîrziu.

— Han ? Desigur, aga. Nu departe de aici, de la răscruce la dreapta. Da' stai niţel, aga, să încui depozitul şi te conduc eu.

Hadji răsuflă uşurat cînd magazionerul, după ce-l duse la han şi-i servi drept tălmaci, în cele din urmă plecă. N-avea chef să stea de vorbă cu nimeni şi se bucurase în sinea lui : ce grozav e că hangiul nu ştie turceşte.

Afară ploua din nou şi, din uşă, Hadji Milet îl urmărea pe ajutorul hangiului care se ocupa de catîrii lui. Apoi, băiatul aprinse felinarul din poarta hanului şi Hadji Milet simţi cum îl cuprinde o tristeţe imensă. Ce putea să facă ? Se aşeză într-un colţ lîngă lampă şi răsfoi o vreme facturile. Din fericire, feregelele îi ieşiseră la număr, nu avusese încurcături şi nici pagubă. Totul se desfăşurase conform uzanţelor, fără probleme. Cu toate acestea nu simţi nici un fel de satisfacţie. Acum, cînd scăpase de marfă, iar catîrii rumegau în grajdul hanului, tocmai acum el se simţea ciudat de gol pe dinăuntru. Ce se-ntîmpla oare ? Ce legătură era între el şi feregele ? Nu muncise pentru ele, nu erau marfa lui. Dimpotrivă, erau bunul statului, orice slujbaş s-ar fi simţit fericit să scape de ele. Şi apoi, dacă peticele acelea de pînză îi provocaseră pe drum coşmaruri, acum, după ce le predase, n-avea de ce să-şi mai facă gînduri negre din pricina lor.

Aşa cugeta, dar era departe de a se simţi liniştit. Vreme de cinci săptămîni, între el şi ele se stabilise o legătură ciudată. Uneori îi păreau necesare, alteori, inutile. Le preţuia şi în acelaşi timp le socotea odioase. Ele aveau să acopere obrazurile a jumătate de milion de femei. Frunţi, buze, răsuflări, şoapte, totul va muri sub ele. Şi lucrul acesta i se datora lui, cîtă vreme convoiul cu feregele, nuntă îndoliată, fusese adus de el.

Acum scăpase de griji. Catîrii rumegau uşuraţi în grajdul hanului. El însă avea sufletul mohorît.

Să plece, să se întoarcă cît mai degrabă acasă, la nevastă și copii. Să nu mai accepte asemenea misiuni și să uite tot ce-a fost.

Afară se întunecase de tot. Ploaia cădea potolit și lui îi venea să plîngă.

VII

SPRE DEOSEBIRE de alte dăți, drumul de întoarcere i se păru nesfîrșit. Orașele și satele îi păreau acum mai pricăjite decît înainte, iar vremea devenea tot mai dușmănoasă. Decum ajungea în vreun oraș, primul lucru pe care-l căuta erau femeile cu feregea, nu zărea nici una. Femei și fete se vedeau peste tot, însă neacoperite, la fel ca înainte. Ciudat, își spunea el. Apoi își amintea că n-avea habar în ce fel va fi aplicat decretul, cum vor fi distribuite feregelele și prin ce metode de constrîngere va putea statul să asigure folosirea lor.

Ce treabă am eu cu ele, își repeta uneori și simțea cum îl cuprinde nepăsarea. Mai tîrziu, intrînd în vreun oraș, se stăpînea cu greu să nu întrebe despre asta. Ce se întîmpla cu feregelele lui aduse cu greutate tocmai din afundurile lumii ? Nici el nu știa dacă dorește să le vadă fluturînd peste tot pe uliță, sau să le știe ținute pentru totdeauna în baloturile negre, să putrezească acolo, în depozitele întunecoase, precum turba în mlaștină.

Într-un rînd se întrebă dacă nu cumva totul era un coșmar, iar altă dată își închipui că decretul fusese abrogat.

N-au decît să facă ce-or vrea, își spunea, privind țintă drumul ce se pierdea în zare. Lăsase de mult în urmă Sarajevo și se apropia de Shkodra. Minaretele și turlele ei sclipeau fascinant în ceață.

Cînd fu la poarta orașului se porni o ploaie mărunță, iar cînd ajunse la Hanul Nou, unde trăsese și data trecută, se văzu că ploaia n-avea de gînd să contenească. Ograda hanului era plină cu bălțoace, dar lucrul acesta nu-i făcu nici o impresie. Oricum, n-avea de gînd să iasă în oraș.

Ghemuit într-un colţ din sala mare, ostenit şi îngheţat, aşteptă seara. Hangiul aprinse felinarul din tavan şi călătorii se înşirară la masă în aşteptarea cinei. Se vedea de la o poştă că unii erau mai demult în oraş, pentru că se cunoşteau între ei. Păreau funcţionari sau inspectori veniţi cu treabă de la centru, ce-şi ascundeau cu greu nerăbdarea de a se întoarce cît mai degrabă acasă. Din discuţiile lor Hadji pricepu că se aflau acolo cu treburi importante. Se aşeză într-un colţ de masă, încercînd să nu fie băgat în seamă. Cu toate acestea, fu observat de ei încă de la început. În vreme ce hangiul punea în faţa fiecăruia lingură şi farfurie, unul dintre comeseni, un bărbat cu faţa prelungă şi ochii mijiţi, ceea ce-l făcea şi mai nesuferit, i se adresă :

— Cu ce treburi pe aici ?

— Eu ? făcu Hadji cu mirare. Cu un convoi de catîri, aga. Cu feregele.

— Aha, deci tu ai adus feregelele ?

Îşi întoarseră cu toţii privirile spre el. Hadji Milet aprobă din cap.

— În ultima vreme aici, la Shkodra, nu se mai vorbeşte decît despre asta, zise hangiul şi puse în mijlocul mesei castronul cu fasole. Luaţi cît vreţi, domnilor, e destul pentru fiecare.

— Mulţumim, meştere, spuseră două-trei glasuri.

— Sînt linguri şi farfurii pentru toţi, sau am uitat pe careva ? întrebă hangiul.

— Sînt, sînt, răspunse cineva cu gura plină. Că bună mîncare ai mai făcut !

Hangiul rămase în picioare cu un aer mulţumit.

— Tot oraşul fierbe de cînd cu feregelele alea, zise el, dorind, pare-se, ca discuţia să se încingă iar. Şi e de la sine înţeles care-i motivul. Astea sînt noutăţi prin părţile noastre, nimeni pe aici n-a mai pomenit de aşa ceva. De Ferege-firman au auzit ei, dar nimeni nu ştie cum se va aplica. Unii spun că poliţaii vor opri şi aresta orice femeie sau fată prinsă fără feregea. Alţii jură că se vor da amenzi, ba chiar şi pedepse cu temniţa pentru asta.

— Cum va fi ? se întoarse unul spre Hadji Milet. Tu trebuie să ştii.

Hadji ridică din umeri.

— Nu știu nimic, aga. Eu doar le-am adus.

Hm, făcu în sinea sa cu năduf. N-ajunge că le-am cărat de la mama naibii, veți fi vrînd să mai știu și ce-or să facă cu ele.

— Există împotrivire ? îl întrebă cineva pe hangiu.

— Păi... cum să vă spun, făcu omul. Pe-aici oamenii sînt încăpățînați, atît bărbații cît și femeile.

— Se vor obișnui ei, zise față-lungă. Ca și cu celelalte.

— Crezi ? se îndoi careva.

— Se vor obișnui pentru că n-au încotro.

— Și ce de zvonuri mai circulă ! interveni hangiul zîmbind. Aici casele au, în afară de poarta principală, pe care albanezii și-o fac monumentală, niște porți mai mici, arkapiile, pe unde poți trece dintr-o curte într-alta. Se spune că arkapiile astea vor fi lăsate deschise zi și noapte, astfel încît femeile și fetele din oraș să poată umbla pe acolo fără feregea, dacă va fi nevoie.

— Ia te uită, exclamă față-lungă. Ce nu le trăsnește prin cap numai să nu umble cu feregea !

— De mirare, pe Allah, zise un altul și ridică brațele uluit. Pot să pricep orice, un singur lucru nu înțeleg : cum să-ți treacă prin cap să nesocotești un firman împărătesc ?

— Așa e, îl aprobă cineva, cîtă vreme Ferege-firmanul există, poate să se prăbușească și cerul și pămîntul, cale de întoarcere nu mai e.

Hadji Milet înghițea cu ghionturi. La început, discuția despre feregele îi plăcuse, mai cu seamă că unul dintre personajele ei principale era el însuși, după care fără motiv, începuse să-l agaseze. Acum o socotea insuportabilă.

Spre disperarea lui, discuția continuă și după cină, cînd unii dintre comeseni porunciseră cafea. Într-un rînd, Hadji vru să se ridice și să meargă la culcare, dar îi fu rușine. Aproape că toți cei prezenți erau mai în vîrstă ca el și, desigur, sosiți aici cu treburi mai importante. Și apoi, se temu ca nu cumva după plecarea sa să se rîdă de el, acesta fiind de fapt argumentul decisiv care-l ținu în loc.

— Decretul acesta e cît se poate de nimerit, zise unul. Ba chiar mă mir că n-a apărut mai demult. Padișahul s-a

dovedit şi de data asta răbdător, a chibzuit şi a chibzuit îndelung pînă ce să se hotărască.

— A fost pentru toţi o mare bucurie, dar mai ales pentru noi, musulmanii care trăim printre străini, interveni hangiul, aşteptînd cu ibricul în mînă să i se mai ceară cafea. I-am cerut-o în nenumărate rînduri sultanului, fără să primim vreun răspuns.

— Suveranul a primit scrisori de peste tot.

— Se spune că cel care a umplut paharul a fost un vis, zise faţă-lungă, ai cărui ochi se închiseseră acum complet şi semănau cu două cicatrice vechi. Un vis, urmă apoi, trimis în Capitală de un hoge din Bosnia.

— Oare ? făcură două-trei glasuri.

Faţă-lungă dădu aprobativ din cap.

— Visul a fost întors pe toate feţele de specialişti, i s-a dat în cele din urmă interpretarea cea mai exactă, după care i-a fost trimis sultanului.

— Binecuvîntat fie somnul acelui hoge, dacă a născut un asemenea vis, spuse hangiul. El ne-a adus pacea. Ehei, mare bucurie ne-a făcut proclamarea Ferege-firmanului. Tobele au început să bubuie încă din zori, iar oamenii, lungindu-şi gîtul pe fereastră, întrebau : ce s-a întîmplat, ce veşti bune sosit-au ?

— Nu cred să se bucure chiar toţi, presupuse cineva.

— Firește, îi răspunse hangiul. Fără îndoială, aga. Cum am zis adineauri, majoritatea de pe-aici sînt împotrivă şi nu plănuiesc decît cum să calce legea. Mai mult chiar, duşmanii cîrmuirii, cei care abia aşteaptă ocazia să hulească statul şi pe sultan, au şi scos colţii.

— Bineînţeles, ăştia fierb că de acum încolo n-or să le mai poată face cu ochiul femeilor şi fetelor pe stradă, spuse un bărbat scund, care pînă atunci tăcuse şi care se făcuse deodată roşu la faţă de supărare.

— Duşmanii statului, curvarii şi stricaţii asta fac, sări un altul. La început vor înjura decretul, apoi vor plînge cu lacrimi de crocodil soarta femeilor. Ei uită însă că, după cum a spus Sheh-Ul-Islam, decretul ăsta le salvează pe femei de ele însele, de diavolul care le sălăşluieşte în trup.

— Sînt nişte ipocriţi, zise faţă-lungă, despre care Hadji Milet fusese convins că adormise, atît de imobil îi era

chipul. Nu-i vorba că le-ar păsa de femei ; le iau apărarea pentru că vor să submineze statul. Se ştie că dezmăţul e opera femeilor şi, dacă nu s-ar lua măsuri, stricăciunea şi curvăsăria de aici ne vor năpădi şi pe noi, în Capitală. Femeile şi fecioarele noastre vor vrea să umble descoperite, ca ghiaurele, şi lumea se va prăbuşi în haos.

— Păzească-ne Alah ! murmură cel mai bătrîn dintre comeseni.

— De acum agitaţia o să se potolească, spuse faţă-lungă. Cînd femeile au obrazul descoperit, bărbaţii umblă ca scoşi din minţi. Războaie şi răzmeriţe vor fi mai puţine, pentru că tot femeile învrăjbesc omenirea, aşa cum luna învolburează marea.

— Aurită să-ţi fie gura, zise bătrînul.

— Da, aşa stau lucrurile, urmă faţă-lungă. Toţi vom avea de cîştigat din asta. Iar tu, care ai adus feregelele, se întoarse el spre Hadji Milet, ai făcut o treabă pe cinste. Vei avea binecuvîntarea femeilor şi aici şi pe ceea lume.

Priviră cu toţii spre Hadji Milet, singurul care nu luase parte la discuţie, crezînd chiar că fusese uitat. Vorbiră despre el cu respect, că şi cînd ar fi fost eroul zilei. Hadji se îmbujoră la faţă. Nicicînd în viaţa lui nu auzise aşa mulţime de laude, rostite cu atîta consideraţie şi, ceea ce conta mai mult, venite din partea unor oameni atît de luminaţi. Îl numiră nu numai conducător al caravanei statului, neobosit purtător-de-feregele etc., ci cu mult mai mult. Pentru ei, el era curier al islamului, pacificator, nimicitor al spriritelor rele etc. Hadji Milet se înroşi la faţă din pricina atîtor epitete înălţătoare, dar, mai cu seamă, pentru ingratitudinea lui dinainte, cînd se aşezase fără chef la masă şi ascultase, cu o şi mai mare indiferenţă, discuţia lor referitoare la feregele. De unde-i proveniseră oare nervozitatea şi încăpăţînarea aceea prosteasca ? Voise să se ridice şi să plece de la masă, să dea cu piciorul norocului, instigat, firește, de diavol. Pentru că numai diavolul putuse să-i şoptească la ureche să părăsească masa aceea, pe care soarta însuşi i-o scosese în faţă, locul unde şedea acum împreună cu prea înalţii şi prea-înţelepţii lui comeseni.

Diavolul şi femeile... Iată ce-i făcuseră chipurile lor descoperite. Zile întregi îi stricaseră tihna sufletească, îl

torturaseră, îl supuseseră îndoielii. Gîndurile negre îi străbătuseră cugetul asemeni fulgerelor iadului ce-l mînă pe om la pieire.

Ce bine că marele sultan acoperea acum acele gîturi, guri şi ochi îngereşti, ce însemnau de fapt sfîrşitul lumii. Chiar şi el însuşi, Hadji Milet, la prima întîlnire cu obrazurile lor descoperite fusese cît pe ce să-şi afle pierzania. Pusese la îndoială decretul împărătesc, se aflase în pragul revoltei contra statului al cărui slujbaş conştiincios era.

Allah să mă păzească, îşi spuse. Allah îl păzise, într-adevăr. Chiar cînd se afla dinaintea hăului îi scosese în cale hanul acesta şi masa aceasta sfîntă, aducătoare de linişte. Cum va ajunge acasă va merge în pelerinaj la Vechea Teqe, apoi la mormîntul lui Dervish Ali ca să se purifice de rău. O să-şi facă conştiincios rugăciunile şi n-o să mai lipsească de la spălatul ritual, ca orice bun musulman.

Tîrziu de tot, comesenii se duseră la culcare. Noapte bună, îşi urau unul-altuia cu palma lipită de piept. Noapte-bună, răspundea Hadji Milet, cu vocea plină de căinţă.

Fericit, eliberat de îndoieli, urcă în camera lui. Înainte de a adormi se rugă mai mult ca de obicei, murmurînd vechi rugăciuni pe care nu le mai rostise de ani şi ani şi, cu toate acestea, dormi prost. În vis îi apărea întruna o lună gălbuie, ce zgîria şi însîngera spinarea mării. Se trezi de două-trei ori, zise „Allah să mă păzească !" şi adormi din nou. Dimineaţă avea capul greu ca plumbul.

VIII

VREMEA SE RĂCEA mereu, iar cerul părea zi de zi tot mai înalt, ca şi cînd ar fi vrut să se rupă complet de necazurile omenirii.

Hadji Milet lăsa în urma sa unul după altul oraşele şi satele Albaniei. Uşuraţi de poveri, catîrii mergeau acum mai repede, străji care să le încetinească înaintarea nu mai aveau, iar el, el însuşi parcă zbura pe aripile cugetului său curat.

Mai întîi la Durres, apoi la Elbasan şi mai ales la Ohrida băgă de seamă că pe străzi nu mai erau atît de multe femei. Probabil că decretul începuse să fie aplicat. Simţi o înţepătură uşoară în inimă. Îşi închipuise, naiba ştie de ce, că aceasta se va întîmpla mai tîrziu, după ce el va ajunge acasă, fără a trebui să fie martor la eveniment. Se înşelase însă. Şi era logic ca în oraşele acestea, pe care el le străbătuse printre cele dintîi, decretul trebuia să fie aplicat mai repede.

Cu cît mergea mai departe, cu atît mai puţine femei vedea. Toamna asta va fi fără femei. Şi iarna la fel. Şi apoi, toate iernile şi verile ce vor urma.

Hadji Milet încercă să-şi alunge asemenea gînduri, dar nu reuşi. Lumea îi părea cernită şi rece ca şi cînd soarele ar fi dispărut de pe cer. Totul încremenise în loc. Chiar şi puţinele femei ce apăreau ici-colo păreau abulice. Bărbaţii erau şi ei la fel de trişti. Îngheţul şi amărăciunea se pogorîseră asupra lor.

Hadji Milet simţi că-l cuprinde din nou acea nelinişte de care scăpase cu greu. În zadar încerca să-şi amintească cuvintele rostite de comesenii săi la hanul din Shkedra. Iar ei îi apăreau îndepărtaţi şi vagi precum morţii în vis.

Ori de cîte ori zărea pe străzile vreunui oraş femei sau fete descoperite, îşi zicea că acestea sînt ultimele de pe faţa pămîntului. Şi dacă va mai veni din nou cu catîrii săi pe aici n-avea să le mai întîlnească deloc. Oamenii se întristează cînd trandafirii mor sau pier zambilele, le regretă dispariţia de cîteva luni. Dar dacă li s-ar spune : veniţi şi plîngeţi trandafirii pentru că acesta e ultimul lor anotimp, Allah a hotărît să nu-i mai răsească pe pămînt, cum ar fi ?

Iată cum îşi închipuia acum absenţa femeilor. Putea să mai treacă pe aici încărcat cu covoare şi cu aur, ele nu-i vor mai ieşi în cale. Le vor înghiţi tenebrele nopţii. Şi noaptea aceea venise călare pe catîrii săi.

Uneori, Hadji Milet încerca să-şi alunge tristeţea spunîndu-şi că nu el plănuise decretul acela, el era doar un slujbaş mărunt, un simplu mesager care făcea doar ceea ce i se porunceа. Dar argumentele ce-i colcăiau în

creier erau departe de inima lui. O voce interioară îl şoptea : n-ai fost ales întîmplător tocmai tu să le aduci nefericirea. În cugetul lui, neînvăţat cu astfel de chinuri, vina lua proporţii uriaşe. Era aducătorul tristeţii, cel ce trăsese peste sate şi oraşe perdeaua cernită ; el, diavol cu chip omenesc, balaur ce înghiţise luna, el, mesager al tristeţei. Ura femeilor îl va urmări veşnic. Să fugă, să părăsească cît mai repede ţinuturile acestea, altfel vor afla cine este şi în ce scopuri venise, îl vor prinde şi-l vor ucide.

Şi, chiar dacă nu-l vor ajunge, blestemul lor îl va urmări mereu. Aşa cugeta, în vreme ce privea cu sufletul îndurerat hornurile caselor pe lîngă care trecea. Acolo, în cele douăsprezece limbi ale Balcanilor nu se mai vorbea decît despre acelaşi lucru : aplicarea decretului împărătesc. Lumea întreagă se cutremura de groază.

Într-o zi, pe cînd se legăna moţăind în şa, avu brusc o strîngere de inimă. O coastă de grohotiş albea la picioarele lui. Da, era chiar în locul unde cîntase cît îl ţinuseră bojocii cînd trecuse pentru prima oară. Şi uite, mai încolo, fîntîna cu jgheaburi. Aici se întîlnise cu ele... În jurul ei, acum, nu se zărea ţipenie de om. Totul era cenuşiu şi lipsit de viaţă.

Coborî de pe catîr şi se apropie cu paşi şovăielnici. Niciodată n-ar fi crezut că o fîntînă, la fel ca ogorul sau via nelucrată, poate da o senzaţie de părăsire. În jurul ei persista o răceală ciudată, cum nu mai simţise în preajma altor fîntîni, un frig de moarte.

Renunţă să mai bea şi privi în dreapta şi-n stînga ca şi cînd ar fi aşteptat reapariţia femeilor. Apoi, fără voie, şi le închipui venind agale, acoperite cu feregea, distante şi străine, şi în forul său interior urlă : nu ! Mai bine să nu veniţi deloc decît aşa, ca nişte jalnice fantome.

Întoarse spatele fîntînii şi o porni mai departe în fruntea convoiului. Nu făcu nici o sută de paşi şi, deodată, tocmai cînd se aştepta mai puţin, cînd credea că răul trecuse, îl podidi un plîns cu suspine cum nu plînsese niciodată. Lăsă lacrimile să-i curgă şi nu făcu nimic pentru a se stăpîni, gîndind doar că, din fericire, catîrii nu pricepeau ce e cu el.

Mergea înainte spre răsărit. Împărăția femeilor rămăsese în urmă. De aici încolo începea domeniul secular al feregelei. Nici femei cu obrazul descoperit, nici gînduri rebele. El, însă, pătrundea acolo ca un fur. Allah să mă aibă în paza lui, își repetă de cîteva ori. Apoi gîndurile i-o luară iarăși razna ca luate de un vînt turbat. Îi trecu prin cap tot ceea ce văzuse și auzise în ultima vreme și, deodată, strigă nestăpînit :

— Acoperă soarele și luna, prea-mărite, acoperă stelele și marea, dar pe ele lasă-le cum sînt !

Drumul șerpuia paralel cu țărmul mării Marmara. Pînă în Capitală nu mai avea mult de mers.

Decret blestemat, sudui Hadji Milet fără veste. Era pentru prima oară în viață cînd gîndea astfel despre un decret.

Sub rafalele vîntului, țărmul părea nesfîrșit și trist. Firișoarele de nisip îi șfichiuiau fața.

— Anulează decretul, strigă el cît putu de tare, ca omul disperat înainte de a lovi cu cuțitul.

Convoiul se apropia de Orman Çiflig. Pădurea înnegura zarea. Hadji Milet se simțea bîntuit de presimțiri sumbre. Fără să răspundă la saluturi, fără să-și scuture praful de pe veșminte, lăsă catîrii și urcă să se culce în odaia lui. Dar somnul întîrzia să vină. Se foi o vreme în așternut, apoi se ridică, aprinse lampa și, în lumina ei palidă și dezolantă, începu din nou să plîngă.

IX

ÎL ARESTASERĂ dimineața în zori. Nu se luminase încă de ziuă cînd îi bătură în ușă și în liniște, fără a întîmpina vreo rezistență, îi puseră cătușele la mîini.

Mai mult chiar decît el însuși, arestat fără nici o explicație, de liniștea și pasivitatea cu care fură întîmpinați se mirară și polițaii. Omul privea fiarele cu ochii umflați de somn, ca și cînd nu i-ar fi venit să creadă că mîinile acelea erau ale lui. Întrebă doar :

— Ce-am făcut ?

În vocea lui nu era cine știe ce reproș. Nedumerirea aceea semăna cu mirarea beţivanului care, trezindu-se la ziuă, vrea să ştie ce năzbîtie a mai făcut.

— O să afli, îi răspunse unul dintre temniceri.

Auzindu-l, Hadji Milet îl recunoscu deîndată pe cel care, cu două luni în urmă, în noaptea cînd poposise acolo pentru prima oară, îi strigase din întuneric : dormi fără grijă, la noi nu se fură.

Îl împinse într-o caretă închisă împreună cu doi paznici ce-l ţinură permanent sub observaţie. Al treilea urcă supraveghetorul. În buzunarul acestuia se afla documentul însoţitor, în care scria :

„Raport asupra bănuitului Hadji Milet, fiul lui Rahim şi al Hatigei, slujbaş la Birourile Furnizării de pe lîngă Sheh-Ul-Islam, întors dintr-o misiune de două luni în provinciile apusene ale imperiului.

Astăzi, 17 ale lunii curente, în baza dispoziţiilor sfintei noastre cîrmuiri cuprinse în Decretul secret cu Nr. 31, completate cu Circulara Nr. 13063, a fost supus supravegherii de noapte slujbaşul Furnizării Hadji Milet, trimis în misiune ca însoţitor de convoi în provinciile ce intră sub jurisdicţia acestor înalte ordonanţe.

Conform regulilor cunoscute, înainte de a se începe supravegherea, a fost consultat Registrul General şi, în dreptul numelui său, la data primei treceri prin Orman Çiflig a persoanei mai sus menţionate, s-a găsit notat : «A petrecut o noapte agitată, s-a sculat de două ori şi a vorbit în somn, ceea ce ne face să-l bănuim de îndoieli şi teamă. Să fie avut în vedere la întoarcere.»

În baza dispoziţiilor cîrmuirii şi avînd în vedere nota de mai sus, supraveghetorii noştri, după efectuarea operaţiunii respective, mi-au raportat în faptul zilei că numitul Hadji Milet a fost nu numai deosebit de agitat întreaga noapte, lucru care ne întăreşte bănuielile legate de îndoieli şi teamă, ci şi că a plîns cu suspine o bună parte din timp, fapt deosebit de rar şi care ne face să-l suspectăm că în timpul misiunii sale a comis acţiuni potrivnice intereselor statului, acţiuni ce provoacă în conştiinţa sa vinovată derută, teamă şi regret.

După citirea raportului de supraveghere am dispus, conform regulamentului, arestarea numitului Hadji Milet și expedierea lui neîntîrziată la închisoarea Procuraturii Imperiale.

Comandant Tahir Bekbej,
Orman Çiflig."

X

UNDE SE AFLA OARE? De cîtă vreme zăcea acolo în lanțuri? Celula era lungă și îngustă, iar sus, spre tavan, se îngusta și mai mult. Nu era clar dacă arhitectul care proiectase închisoarea făcuse lucrul acesta întîmplător sau cu intenție, astfel încît încăpărea să semene a sicriu.

Zăcuse nemișcat ore întregi, urmărind mersul furnicilor pe sub degetele sale. Tot așa și el, în copilărie, demult, făcuse o călătorie împreună cu maică-sa, într-o zi ploioasă și trecuse, cu gîndul aiurea, pe sub arcadele unui pod înalt.

Îl interogaseră noaptea, după nopți întregi în care nu-l lăsaseră să doarmă, apoi, după un somn prelung, buimac, îl interogaseră din nou. Îl luaseră iar la întrebări după zile întregi de înfometare și tot așa după ce-l îndopaseră cu toate bunătățile. Întrebările îi fuseseră puse cu blîndețe sau răstit, îi promiseseră eliberarea imediată, ba chiar cu o bună răsplată, îl amenințaseră că-l vor jupui de viu, îl vor hăcui, îl vor crucifica, îl vor face seu de lumînări, pe care creștinii le vor aprinde pe morminte în nopțile geroase de decembrie.

El tăcea, fixîndu-l gînditor pe anchetator cu speranța că totul nu este decît un coșmar, apoi privirea îi cobora în podele.

— Vorbește, nu te uita în jos, îi spunea celălalt.

Și întrebările se repetau cu o monotonie exasperantă:

— Ce-ai făcut acolo? Cu cine te-ai întîlnit, ce mesaje ai transmis sau ai adus cu tine? De ce ai avut mustrări de conștiință la Orman Çiflig? De ce ai plîns?

Poliţaiul nu-şi dezlipea privirea de pe chipul lui, unde credea că zăreşte, după fiecare serie de întrebări, un tremur imperceptibil. Mai mult decît şirul nesfîrşit de întrebări, acum îl obosea senzaţia că răspunsurile se aflau chiar pe buzele arestatului, numai că exista ceva ce-l împiedica să vorbească, o piedică minusculă, neînsemnată, pe care el, anchetatorul, nu reuşea să o înlăture nicicum.

Atunci, glasul său devenea blînd, omenesc.

— Eşti un om bun, Hadji Milet. Doar oamenii buni au mustrări de conştiinţă şi regrete, doar ei plîng pentru greşelile făcute. Dacă ai greşit, a fost, desigur, din întîmplare. Ai căzut fără voia ta în cursă, ai acţionat ca în transă. Trezeşte-te, Hadji Milet, şi coşmarul se va sfîrşi. Vorbeşte.

Celălalt, însă, tăcea. Atunci anchetatorul, mai degrabă pentru a-şi face datoria decît pentru a-l îngrozi pe arestat, se răstea din nou la el cu sălbăticie, îi pomenea de torturi, de groapa cu var nestins, de ţepi, de crucificare, de jupuitul de viu, de smulsul unghiilor, ajungînd iar la seul de lumînări pe care creştinii le aprind pe morminte în nopţile geroase de decembrie.

XI

ÎN TIMPUL ACESTA, familia şi rubedeniile lui Hadji Milet începură să se agite. Erau oameni simpli, care băteau pentru prima oară la uşile autorităţilor, aşteptînd apoi în frigul lungilor coridoare un răspuns ce nu mai venea.

Iniţial îl socotiseră dispărut. În legătură cu el se răspîndiseră fel de fel de zvonuri şi de presupuneri. Unii ziceau că ar fi înnebunit şi s-ar fi înecat într-un rîu împreună cu întregul convoi. Alţii susţineau ba că l-ar fi ucis nişte rebeli, ba că l-ar fi sugrumat femeile. Blestemele balcanicelor, dădeau din cap babele din familie.

Într-o dimineaţă, cînd în curtea îngustă intră poliţaiul cu poruncă de percheziţie, pricepură cu toţii că Hadji se afla la închisoare. Slavă domnului, spuseră uşuraţi, bine că e viu.

Își petrecură iarna trimițînd jalbe cînd Marelui Vizir, cînd cancelariei Sheh-Ul-Islamului, cînd sultanului însuși. Răspuns însă nu primeau de nicăieri.

— Nu fiți îngrijorată, spunea bătrîna Meriemia, nu vă pierdeți speranța. Mormîntul n-are ușă, temnița, da.

Hadji Milet s-a stins către primăvară, înainte de a fi supus la torturile cele mari. Straja care i-a găsit într-o dimineață leșul, la început s-a speriat. Și-a închipuit că era altcineva, că în celulă murise un necunoscut, ba chiar a crezut că e vorba de o femeie. Apoi, rostogolind trupul, l-a recunoscut. Era el, numai că-și acoperise țeasta și o parte din obraz cu o cîrpă neagră, legată la fel cum își leagă femeile feregeaua.

Gardianul a rămas o vreme încremenit, fără a-și putea desprinde privirea de pe chipul pămîntiu al mortului. Două furnici se plimbau în jurul gurii încleștate, se opreau o clipă și urcau pe buze ca și cînd ar fi vrut să pătrundă înăuntru, după care dădeau înapoi și-și reluau mișcările haotice.

XII

ÎN ACEEAȘI SĂPTĂMÎNĂ, leșul lui Hadji Milet fu aruncat într-una din gropile comune din jurul orașului, acolo unde erau îngropați de obicei condamnații la moarte, nebunii și vagabonzii. Tot atunci, în palatul sultanului, fu convocat guvernul și, în prezența suveranului, Sheh-Ul-Islam citi un raport referitor la aplicarea Ferege-firmanului în provinciile apusene ale imperiului.

Se împlinise aproape un an de la publicarea „gloriosului decret", cum îl numi el, și circa șase luni de cînd primul convoi cu feregele o pornise într-acolo. De atunci, continuă Shel-Ul-Islam, alte convoaie, unul după altul, transportaseră în ținuturile Balcanilor și încă mai departe, în pusta maghiară și posesiunile austriece, peste douăzeci de milioane de feregele. Se împlinise astfel, cu ajutorul lui Allah și în ciuda previziunilor pesimiste ale unora,

una dintre operele cele mai slăvite de pe cuprinsul nemuritorului stat Osman de o sută de ani încoace.

În pauza dintre două fraze, Sheh-Ul-Islam privea cu coada ochiului spre colțul sălii în care, încruntați, cu bărbile sprijinite în pumn, ședeau Qyprilliii. Știau cu toții că nu peste mult timp ei aveau să fie iar la mare cinste, că urma-vor decretele lor, că bărbile acelea stacojii se vor înfoia atunci ca pălălaia focului, după care veni-vor iar căderea și dizgrația, și apoi o nouă înălțare, și mereu așa, una după alta, precum a fost să fie întotdeauna în fruntea statului osman, la nesfîrșit. Știau, și pentru asta nu se grăbeau niciodată să le iasă împotrivă în vremuri de restriște, la fel cum nu le stăteau alături în ceasurile de mărire.

Vocea lui Sheh-Ul-Islam urca și cobora greoi în frazele mult prea lungi pentru neputința lui bătrînească.

— Allah e liniștit acum, citi el. Femeile din Grecia, Albania, Cipru, România, Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia și Muntenegru, precum și cele din ținuturile aflate sub cîrmuire osmană din Polonia, Crimeea, Ungaria și Austria se supuseseră decretului. Această întreprindere de proporții uriașe nu putea fi înfăptuită decît de un super-stat precum al nostru, urmă el.

Tăcu apoi cîteva clipe, după care se întoarse către sultan.

— Sînt fericit să dau de știre azi luminăției-tale, locțiitorul profetului printre noi, că femeile și fetele celei mai mari împărății de pe suprafața pămîntului se află sub puterea feregelei.

Și făcu un gest cu mîna ca și cînd oceanul feregelelor, negru, fremătător și nesfîrșit s-ar fi aflat acolo, la picioarele sale, în timp ce sultanul, ascultîndu-l, clătina din cap încetișor și murmura :

— Aferim !

1983

COMISIA SERBĂRII

I

EU, MAHMUD II, Sultan şi Calif, nepot şi strănepot de regi, al nouăsprezecelea împărat din dinastia osmană, suveranul lumii, a cărui stăpînire va dăinui pînă în veacul veacurilor, emit acest înalt firman din preafericita capitală Istanbul :

Acum, cînd sfîntul război împărătesc i-a spulberat de pe faţa pămîntului albanez pe blestemaţii rebeli Kara Mahmut Bushatlli, Kara Ali de Ianina, Kara Mustafa Bushatlli, Kara Kurt Berati şi pe alţi foşti stăpînitori, scoşi de noi în afara legii, care, vreme de patruzeci de ani, au uneltit să rupă gloriosul pămînt albanez de preamăritul imperiu islmic, voind să se răzvrătească precum fiul în contra pămîntului său, acum, deci, cînd aceşti tîlhari au fost trecuţi prin foc şi sabie de sfînta noastră mînie, eu întind o mînă prietenească Albaniei, celor patru vilaiete ale ei.

Ieri, prin poruncă împărătească, străvechea formulă osmană „Albania e aproape inimii mele" a fost aşezată din nou în fruntea listei treburilor ocîrmuirii, ca o torţă ce va lumina de azi înainte tot ceea ce priveşte această ţară. Voiesc să se ţină minte că, îndată după stîrpirea răzvrătirii din marile paşalîcuri albaneze, înălţimii mele i-au fost făcute o mulţime de propuneri legate de viitoarea soartă a acestei ţări. Au fost unii care au socotit că Albania trebuie afurisită de trei ori şi proclamată „pămînt blestemat". Alţii au sugerat ca ţara să fie dată în administra-

rea oştirii sau a Ministerului de Interne. Au fost şi dintre acei care au cerut pedepse cu mult mai grele.

Eu, însă, după ce am ascultat şi am cîntărit aceste propuneri venite din cele patru colţuri ale împărăţiei, dintr-un afund sau altul, din provinciile asiatice şi din cele europene, din partea unor înalţi dregători sau slujbaşi neînsemnaţi, deci eu, după ce le-am judecat una cîte una, am spus : nu, Albania, deşi ne-a produs mari supărări vreme de patruzeci de ani, va rămîne ceea ce a fost : vasala noastră preferată, unul dintre giuvaierurile coroanei împărăteşti osmane.

Iată de ce am poruncit să fie anulate toate decretele emise în ultima vreme sub impulsul mîniei privind această ţară şi proclam ca unic înalt firman cel pe care-l semnez azi şi prin care poruncesc :

Unu. Se proclamă amnistie generală pentru toate căpeteniile albaneze care, într-un fel sau altul, au dovedit nesupunere faţă de cîrmuirea noastră sau, îndemnaţi de şeitan ori de rebelii cei mari, au ridicat armele împotriva noastră.

Doi. Pentru a restabili vechile raporturi cu Albania, acum, cînd rebelii au fost făcuţi una cu pămîntul, va fi organizată o mare serbare la care vor fi invitate cele cinci sute de căpetenii din această ţară : mari seniori, şefi militari, comandanţi navali, supraveghetori ai kanunului, stegari, mai-mari ai sfaturilor oştei etc., în binecuvîntatul oraş N.

La această măreaţă serbare va avea loc un temeinic schimb de păreri cu oaspeţii, astfel încît pacea să domnească în veacul veacurilor în partea aceasta de împărăţie, iar Albania să devină de acum înainte un adevărat paradis pe ţărmul mării Adriatice.

Pacea a fost întotdeauna binevenită, dar, după suferinţele războiului, ea pare mai dulce ca mierea. Se vor lua toate măsurile ca vitezele căpetenii să fie primite după cum o cere rangul şi prestigiul lor, ca şi rangul şi prestigiul milenar al străvechiului pămînt albanez. Se vor celebra toate ceremoniile necesare, ospeţele şi celelalte, fără economie nici de strădanii şi nici de bani. Toate cheltuielile vor fi suportate de casieria imperiului.

Președinte al comisiei centrale a serbării este numit Muhardar Ali Ogllan-Pașa. Membrii comisiei centrale, șefii subcomisiilor, ca și membrii acestora vor fi numiți prin ordin special.

Mahmud II, Calif și Mare Iman, suveran al lumii.

(Copiat de umilul rob al lui Allah, Ibrahim.)

Invitațiile, cu pecetea și însemnele împărătești, au fost pregătite în birourile Protocolului Imperial. Numai cu întocmirea textului s-au ocupat zile întregi o mulțime de dregători de toate rangurile. Din birourile Protocolului, textul a fost transmis la Ministerul de Externe și de acolo la palatul Sheh-Ul-Islamului, unde avea să i se dea ultima aprobare. Textul, însoțit de observațiile funcționarilor de aici, s-a întors din nou la Ministerul de Externe care, la rîndul său, l-a restituit Protocolului. Abia acum cele cinci sute de invitații au fost trimise la Palatul Peceții și Decretelor, pentru a fi completate.

Scrierea invitațiilor s-a dovedit a fi lucrul cel mai greu. Pentru a completa în ele numele și titlurile oaspeților au lucrat circa șaptezeci de funcționari. Dificultățile ce apăreau la fiecare pas au fost în cîteva rînduri enorme. În fiecare zi, dregătorii de la Palatul Peceții și Decretelor alergau de la birourile Protocolului la Arhiva Centrală și de la Arhiva Centrală la Ministerul de Externe. Cu toate acestea treaba mergea anevoie. Deși în Marele Registru al Protocolului, printre cei 11.603 de înalți funcționari ai imperiului figurau și 497 de albanezi, lucrul acesta nu servea aproape la nimic. După patruzeci de ani de războaie și tulburări în Albania, uitarea, depărtarea și ruperea relațiilor produseseră mari încurcături. Majoritatea covîrșitoare a șefilor albanezi nu mai participau de mult la ceremoniile din Capitală. Unii, luați de șuvoiul evenimentelor, își pierduseră urma, o parte căzuseră în luptă sau muriseră, alții dispăruseră îndărătul negurilor din țara lor. Pentru toate aceste motive, birourile Protocolului Imperial și, mai ales, sectorul Marelui Registru, care se ocupa de elita împărăției, nu mai sperau să-i regăsească. Cînd șeful sectorului, Qogo Feizullah-efendi a primit poruncă să întocmească lista de invitați, a avut un atac de inimă. Totuși, subalternii săi s-au pus pe treabă cu zelul pe care ți-l dă

disperarea. Cu vechea listă în mînă, cîţiva dintre ei şi-au petrecut ore întregi la Palatul Peceţii şi Decretelor pentru a căuta în mulţimea de proclamaţii, ordine şi tot felul de alte documente vreun nume de pe listă. Alţii făceau acelaşi lucru în birourile Ministerului de Război, în redacţiile marilor gazete din Capitală şi în sălile Arhivei Centrale.

În final, din lista de nume, au reuşit să dea de urma unui mic grup dintre cei căutaţi. Despre ceilalţi nu se ştia aproape nimic. Şi asta pentru că de multă vreme nimeni nu înscrisese pe liste numele noilor şefi, ce-i înlocuiseră pe cei morţi sau dispăruţi.

După două săptămîni de căutări zadarnice s-a hotărît să fie trimişi curieri speciali în Albania care să verifice la faţa locului numele şi funcţiile actualilor căpetenii. Nenorocirea e că, în decursul celor patruzeci de ani ce năruiseră marile paşalîcuri din Albania, se ridicaseră alte zeci de paşalîcuri mai mici şi mult mai multe ţinuturi şi comune libere, care nu recunoşteau puterea centrală. Toţi cîrmuitorii acestora, deşi iertaţi prin amnistia generală, se ţineau departe de Capitală, iar numele lor erau complet necunoscute în birourile Protocolului. Albania... oftau funcţionarii de la Protocol, bîndu-şi salepul în dimineţi reci la etajul întîi al instituţiei lor sumbre, să nu dea Allah să ai de-a face cu ea. Acolo, numele şi titlurile cad mai des ca frunzele toamna.

În timp ce aşteptau întoarcerea curierilor, sosi al doilea ordin de la cancelaria sultanului, care cerea grăbirea pregătirilor pentru viitoarea serbare. Atunci, de voie, de nevoie, subalternii lui Qogo Feizullah-efendi completară lista şi, aşa inexactă cum era, cu inima îndoită, o prezentară iar la Palatul Peceţii şi Decretelor.

Fuseseră scrise aproape jumătate din invitaţii, cînd curierii începură să se întoarcă unul după altul. La sfîrşit de tot, după sosirea ultimului, se văzu că noile informaţii aduse de curieri nu corespundeau de loc cu ceea ce fusese scris pe invitaţii. Ca şi cînd acolo, în îndepărtata Albanie, un vînt turbat răscolise totul : nume, ranguri, evenimente.

Atunci, şeful birourilor Protocolului se întîlni în secret cu agaua de la Palatul Peceţii şi Decretelor şi cu ministrul de externe pentru a analiza situaţia. Deciseră tus-

trei ca, fără a-l mai înştiinţa pe suveran, să înlocuiască invitaţiile deja scrise cu altele noi. Aşa se şi făcu. Muncind zi şi noapte, fără preget, totul fu refăcut. Se gîndiră o vreme cum să procedeze cu vechile invitaţii. Era interzisă păstrarea unor astfel de documente, iar arderea lor era chiar condamnabilă, pentru că purtau pecetea sultanului. Hotărîră atunci să le taie în bucăţi, smulgînd pecetea, după care să le distrugă. Treabă extrem de istovitoare, pentru că cei trei fură obligaţi să acţioneze singuri, neştiuţi de nimeni, ministrul de externe, şeful Protocolului şi agaua Peceţii şi Decretelor. Cartonul invitaţiilor era greu, foarfecele se înţepeneau, îi dureau mîinile, degetele li se chirceau ca prinse de cîrcei ; erau cumplit de nervoşi. Din cînd în cînd zvîrleau foarfecele şi încercau să taie cu un cuţit. La început le străpungeau într-un punct, după care le sfîşiau în două şi în patru. Ministrul de externe a bolborosit tot timpul : Allah, Allah. La sfîrşit cînd totul se termină, era galben la faţă cum e ceara.

Patruzeci de curieri porniră din Capitală spre Albania cu invitaţiile împărăteşti. Potcoavele cailor lor tropăiră dis-de-dimineaţă străbătînd străduţele de la periferie acoperite cu brumă, fărămiţînd pojghiţa subţire de gheaţă ce acoperise băltoacele de pe drum.

Grupul masiv de curieri, înveşmîntaţi în uniformele negre de serviciu, parcurse în patru zile drumul euro-asiatic. Părea un nor de furtună străbătut de fulgerele adormite ale tighelelor roşii ce le împodobeau mantăile.

Satele şi oraşele prin care treceau răsunau de ecoul galopului lor, iar dregătorii din sangeacuri, paşalîcuri şi chiar din vilaiete răsuflau uşuraţi văzînd că norul acela negru trecea mai departe, spre alte ţinuturi.

Goniră aşa, ca o negură călătoare, pînă la hotarele Albaniei. Acolo se împărţiră în grupuri mai mici şi apoi se răzleţiră din nou, pînă ce fiecare dintre ei rămase singur şi călători mai departe spre reşedinţa celui căruia îi era adresată invitaţia.

Unii dintre ei ajunseră la destinaţie călare, alţii îşi continuară drumul pe jos, cu barca, ba chiar şi cu schiurile, sus, în munţi.

Distribuirea invitațiilor ținu cîteva zile. În fine, peste o săptămînă și jumătate, curierii începură să se întoarcă unul după altul în Capitală. Din cele 497 de invitații fuseseră înmînate 493. Patru mesageri nu se mai întoarseră. Unul dintre ei fu găsit mort într-un han vechi, cu nume ciudat „Hanul celor doi Robert", un altul intră într-o zonă ciumată și dispăru acolo cu invitație cu tot, alți doi se rătăciră (despre unul se credea că fugise în ținuturile creștine, despre celălalt nu se mai află niciodată nimic).

În vreme ce pregătirea și distribuirea invitațiilor se desfășurau precipitat, Muhardar-pașa făcu publică alcătuirea comisiei centrale a serbării, în care, pe lîngă cei șase membri, mai făceau parte și președinții subcomisiilor. Acestea, la rîndul lor, erau în număr de cinci : subcomisia politică, ce avea să se ocupe de negocieri, să pregătească discursurile, proiectul acordurilor, comunicatul final etc. În fruntea acesteia fu pus un funcționar superior de la Ministerul de Externe, Delikalibash-bey. Subcomisia de agrement era condusă de Bandill-aga. Subcomisia a treia, în frunte cu Alaga Gujvabmerovici, urma să se îngrijească de asigurarea mîncării și băuturii, ca și de organizarea ospețelor și meselor festive. Subcomisia de cazare a oaspeților era condusă de Hadji Hazer și ultima, subcomisia de ceremonii și întîlniri oficiale, avea în frunte pe Nuh-efendi, un bătrîn dregător de la birourile de Protocol.

Văzînd alcătuirea comisiei, toți fură de acord că întrunea slujbași tot unul și unul, cu experiență, care mai participaseră la asemenea evenimente dictate de interesele statului.

Imediat după aceasta, comisia centrală se întruni pentru prima oară, iar Muhardar-pașa ținu un discurs important. După o scurtă prezentare a relațiilor cu Albania de la începuturile lor și pînă azi, cînd greșelile reciproce (chiar așa le numi, cu un termen nou, nemaiutilizat vreodată), deci, cînd greșelile reciproce provocaseră adesea neînțelegeri (atenție !) stropite cu sînge, pașa vorbi despre dorința Porții Sublime ca în raporturile cu Albania, de acum înainte, să se instaureze o epocă nouă, de pace.

Aceasta este singura politică adecvată intereselor statului osman, urmă el, şi guvernul imperial este hotărît să o aplice cu multă consecvenţă. Există şi dintre aceia care nu vor să înţeleagă acest lucru, zise apoi paşa, aruncînd o privire ameninţătoare spre cei prezenţi, există unii care consideră prea îngăduitoare atitudinea ocîrmuirii faţă de Albania, dorind poate o permanentă stare de război cu această ţară... Vorbitorul îşi miji ochii ca şi cînd ar fi vrut să pătrundă cît mai adînc în cugetul fiecăruia. Aceştia trebuie să ştie dar, ca şi toţi ceilalţi instigatori, că guvernul va pedepsi cu străşnicie pe oricine încearcă, pe faţă sau într-ascuns, să submineze pacea cu Albania.

Apoi vorbi despre serbare şi toţi răsuflară uşuraţi. Chipul bucălat şi zîmbitor al lui Muhardar-paşa se potrivea mult mai bine cu partea din discurs referitoare la ospeţe şi distracţii, decît cu ameninţările şi vorbele grele. El spuse că serbarea va fi măreaţă, cum nu se mai văzuse nicicînd ; vorbi apoi despre bunăvoinţa şi generozitatea pe care Poarta va trebui să le arate, avertiză ca nimeni să nu le ia drept semne de slăbiciune, pomeni despre tratativele ce vor însoţi ceremoniile, astfel încît nici o problemă, fie ea politică, economică sau culturală, să nu rămînă nerezolvată, viitor măr al discordiei. Printre altele, paşa repetă în două rînduri că inaugurarea festivităţilor va avea loc pe 31 martie, termen ce nu poate fi anulat deoarece are un caracter simbolic.

La sfîrşit, în liniştea generală, spuse că fusese primit de suveran în urmă cu o zi şi că acesta îi dăduse de înţeles că pentru bunul mers al lucrurilor aveau să răspundă in corpore cu capul. Şi Muhardar Ogllan-paşa îşi duse palma în dreptul gîtului. Gestul acesta, pe care-l făcu simplu, precum îl fac zilnic bărbierii şi cafegii, păru că stinge în ochii lor făcliile sărbătoreşti ale ceremoniilor şi aprinde zeci de lumînări minuscule, tremurînd înfricoşate în beznă.

Întrunirea se încheie la fel cum începuse, în linişte. Nu întrebă nimeni nimic, nimeni nu ceru lămuriri.

II

ORAŞUL N. cu case scunde şi răsfirate, deşi era un oraş mare, se întindea mohorît şi tern pe o coastă de deal. Vîrfurile minaretelor, cupola băii publice şi turnul ceasului, punctele sale cele mai înalte, se înălţau trist spre cer sub picăturile mărunte ale ploii. Vara, în zilele de caniculă, sau primăvara ele păreau că scapă atenţiei oamenilor şi, fără îndoială, pierdeau cîte ceva din aparenţa de înălţime şi masivitate. Dar, o dată cu apariţia zilelor umede ale toamnei, cu bulucirea norilor, cu plecarea păsărilor călătoare, ele, la fel ca şi cu un an în urmă, îşi reluau locul sub orizontul cenuşiu, masive, recîştigîndu-şi autoritatea pierdută. Iar oamenii păşeau pe sub zidurile lor cu un uşor simţămînt de vinovăţie, spunîndu-şi : Allah, a mai trecut un an.

Stolurile de păsări zburau de la minaret la cupola băii şi de acolo la turnul cu ceas. Uneori, găinaţul lor, căzînd pe lîngă cadranul ceasului, împroşca, împins de vînt, ăcele şi desigur că le îngreuna, ceea ce făcea ca îngrijitorul turnului, Mulla Muhibi, să se urce o dată pe săptămînă pînă în vîrf, blestemînd tot neamul păsăresc, care-şi bate joc de orice şi se găinăţează unde nici prin gînd nu-ţi trece.

Ceasul din vîrful turnului era vestit în tot ţinutul dimprejur, dar nu pentru calitatea sau dimensiunile sale, ci prin faptul că era unicul care măsura timpul conform sfintelor legi islamice. De aici pînă la hotarele împărăţiei nu mai existau asemenea ceasuri, iar dincolo de fruntarii, în Europa creştină, se foloseau alt soi de ceasuri, cu orele aşezate pe dos, după cum totul e de-a-ndoaselea în ţinuturile ghiaurilor. Cei care umblaseră pe acolo povesteau, printre altele, şi despre ciudăţenia ceasurilor. Acolo, în locul dimineţii e seară, amiaza e miez de noapte, toate sînt cu susul în jos, ziceau ei, iar ascultătorii, îngroziţi, făceau : nţ, nţ, nţ, pe Allah, bine că ne-am născut musulmani.

În oraşul N. oamenii se supuneau legilor statului şi celor sfinte. Şi, în general, era linişte şi pace. Poate şi pentru aceasta oraşul a fost ales drept locul în care avea să se

încheie pacea cu albanezii. Aşezat între Albania şi vechile paşalîcuri musulmane, el n-a fost socotit niciodată un măr al discordiei în confruntările dintre vilaiete sau popoare. Într-adevăr, oraşul acesta n-a cunoscut evenimente tragice sau sîngeroase, ba chiar s-ar putea spune că aici nu se întîmpla aproape niciodată nimic. Pentru că aici nimic nu-ţi răscolea amintirile, nici cronicile sale, nici maidanele, nici străzile şi nici versurile compuse prin cafenele. Astfel încît, cînd în Capitală s-a răspîndit zvonul că festivităţile împăcării vor avea loc în N., şi-au spus cu toţii că un oraş mai potrivit nici n-ar putea exista. Ba dimpotrivă, localitatea aceasta merita de mult o asemenea serbare, ca răsplată pentru liniştea şi răbdarea cu care aşteptase evenimentul.

Prima care a ajuns în N. venind din Istanbul a fost subcomisia de cazare, condusă de Hadji Hazer. Acesta era un bărbat tuciuriu şi voinic, care pînă atunci se ocupase îndeosebi de caii şi grajdurile împărăteşti. Din acest sector fusese trecut în funcţii ce aveau de-a face cu oamenii, iar avansarea lui din treaptă-n treaptă se desfăşurase încet, dar sigur. Să-ţi începi cariera la cai e cel mai bun lucru cu putinţă, spunea el uneori jumătate în glumă, jumătate în serios, pentru că în grajd n-ai timp de marafeturi. Toţi cei ce-şi frîng gîtul pe scara socială, le mărturisea Hadji Hazer prietenilor, o păţesc din pricina intrigilor foştilor colaboratori, care nu pot suporta ca unul de-al lor să fie promovat, iar ei nu.

Spre uimirea lui şi a amicilor lui, toate celelalte posturi importante ce-i fuseseră încredinţate în ultimii ani aveau o oarecare tangenţă cu grajdurile şi cu caii. Uite, şi de astă-dată, cînd i se încredinţase o sarcină mai de răspundere ca tot ce avusese pînă atunci, deci, şi de astădată, o parte din îndatoririle sale, ca să nu spunem jumătate, erau legate de cai. Şi nu de orice fel de cai, ci de caiii celor cinci sute de căpetenii din Albania, cu siguranţă la fel de nărăvaşi şi de greu de îmblînzit ca şi stăpînii lor.

Ştiind că este persoana cea mai importantă cîtă vreme celelalte subcomisii nu-şi făcuseră încă apariţia, Hadji Hazer se preumbla pe străzile şi prin scuarurile din N.,

trezind curiozitate și admirație ca orice înalt funcționar sosit cu treburi din Capitală. În scurt timp rezolvă cea mai mare parte din probleme și asigură locuri de cazare în hoteluri și hanuri pentru oaspeți și caii lor. Controlă cameră cu cameră, dormi în paturile destinate invitaților, ținîndu-i ca pe jeratic pe hangii și cercetîndu-și atent dimineața propriul trup, în încercarea de a descoperi vreo înțepătură de purice sau ploșniță. Ținu chiar și în grajduri cai de probă și-i amenință pe hangii că se înțelege cu bidivii la fel de bine ca și cu oamenii și că va fi vai de ei dacă vor încerca să-l „ducă", plecînd de la premisa că dobitoacele n-au gură să se plîngă.

Între timp, sosirea lui Hadji Hazer și a oamenilor săi în oraș, ca și onorurile cu care-i întîmpinaseră autoritățile locale, pricinuiră un val de șușoteli dintre cele mai incredibile. Se zvonea că în N. vor fi organizate mari festivități cu ocazia încheierii unei păci (deși în ultima vreme nu fuseseră războaie), alții afirmau că N. va fi ridicat la rangul de reședință de pașalîc, sau, de ce nu, de vilaiet, ori poate va deveni centrul administrativ al părții acesteia de împărăție. O, nu, să nu exagerăm, zicea careva, dar celălalt îl contrazicea imediat : Ce vezi exagerat în toate astea ? Spune-mi tu un alt oraș la fel de liniștit, de onorabil, un oraș care să fi pricinuit mai puține griji padișahului ca al nostru ? Ascultătorii aprobau din cap gînditori, iar oponentului nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să tacă. Au fost zvonuri chiar și mai incredibile. Se spunea că însuși sultanul va vizita ținuturile balcanice și că va trece și prin N. Auzind toate acestea, localnicii făceau nț, nț, nț, și se grăbeau spre casă, pentru că după un asemenea zvon oricare altul ar fi fost de prisos.

În vremea aceasta Hadji Hazer se arăta tot mai des prin oraș, ca și cînd ar fi vrut să profite la maximum de misterul ce-l înconjura (pentru că misterul, ca orice pe lume, avea să se destrame pînă la urmă) și de absența celorlalți dregători.

Și într-adevăr, peste patru zile sosiră una după alta subcomisia alimentară și cea de agrement. Prima era condusă de bucătarul-șef Alaga Gujvabmerovici, înalt și deși-

rat, cu ochi congestionați și gîtul lung, stacojiu, pe care și-l îndoia ori de cîte ori vorbea sau asculta pe un altul vorbind. În turcește se exprima stîlcit și dezlînat, amestecînd cuvintele cu expresii ciumpăvite, greu de înțeles. Totul părea disgrațios la omul acesta, dar rămîneai uluit aflînd că Alaga cel înalt și insignifiant știa să gătească bucate extraordinare, cerute cu insistență la toate ospețele oficiale.

Șeful subcomisiei de agrement, Bandill-aga, cum i se spunea din pricina profesiunii sale (numele adevărat nu i-l știa nimeni), era unul dintre acei puțini oameni la care numele, munca pe care o fac și aspectul se potriveau perfect una cu alta, încît, în cazul său, nu se știa precis dacă își căpătase funcția din cauza înfățișării sau, din contră, postul primit îi dăduse aerul acela de petrecăreț și cele două însușiri, împreună, îi atrăseseră porecla sub care era cunoscut. Avea ochii și sprîncenele negre și era roșu în obraji (în măsura în care poate fi un brunet), mustața în furculiță, iar în ochi îi stăruia o sclipire jucăușă. Pometii îi erau proeminenți și-i trădau aceeași bucurie de a-și trăi viața, încît îți venea să crezi că mai avea o pereche de ochi de o parte și de alta a nasului. Chefurile cu băutură și femei făceau să-i strălucească obrajii la fel ca ochii, dacă nu chiar mai mult. Privindu-l, bănuiai imediat că ai dinainte pe unul dintre cei mai mari cheflii din Capitală, care se iubea, fără îndoială, cu patru-cinci cadîne din haremurile vizirilor, întreținea legături secrete cu vreo prințesă sau nevastă de ambasador, se certa, se împăca și iar se certa din gelozie cu prima dansatoare din Istanbul, Majnur-hanîm, și care apărea în visele multor tinere domnișoare de peste tot.

Așa ar fi trebuit să fie, dacă te luai după aspectul său ; în realitate, însă, se zvonea că omul trăia liniștit lîngă o nevastă scundă și greoaie, care citea cîtu-i ziua de lungă cărți religioase, iar seara îi arăta și lui pasajele mai interesante. Era uimitor cum de rămăsese Bandill-aga atît de cumpătat în mijlocul stricăciunii, prostituției și bolilor lumești, sau poate că n-a fost întotdeauna așa și s-a potolit după ce le-a trăit pe toate din plin.

Cei trei înalți dregători, Hadji Hazer, Alaga Gujvabmerovici și Bandill-aga se arătau prin oraș fie împreună, fie singuri. Erau întreprinzători, fiecare în felul său, și se agitau permanent. Aveau destule probleme de rezolvat, una mai grea decît alta, încurcături și surprize, începînd cu întocmirea listei felurilor tradiționale albaneze, despre care specialiștii de la Arhiva Centrală dăduseră păreri contradictorii, și sfîrșind cu programul măscăricilor și pehlivanilor. În timp ce Hadji Hazer continua să controleze camerele de hotel și grajdurile, Alaga Gujvabmerovici gusta din necunoscutele bucate albaneze preparate de ajutoarele sale, striga la ei, îi pocnea cu polonicul în cap, iar Bandill-aga apărea și dispărea cu iuțeala vîntului, lăsînd în urmă parfum amețitor de mosc. Erau apoi sîcîitoarele treburi contabilicești, facturi, procese-verbale de predare, goana după oale și tipsii, contracte pentru carne proaspătă, gheață, băuturi etc. O parte din vesela de argint fusese adusă din Capitală, dar era insuficientă. Ca și artiștii, de altfel. Cafeaua provine chiar din rezervele împărătești, se zvonise, iar fructele din India.

Între timp, în oraș zvonurile se amplificau. Acum, cei mai mulți credeau că padișahul însuși va poposi în orașul lor. Vestea le depășea imaginația într-o asemenea măsură, încît nu știau ce să facă : să se bucure sau să se întristeze. Și ceea ce-i convinsese definitiv de venirea împăratului fu apariția, peste cîteva zile, a trăsurilor în care se aflau membrii subcomisiei politice și a celei de ceremonii. Imediat în urma lor, în aceeași după-amiază, sosi însuși Muhardar-pașa.

Caleștile înalților oaspeți străbătură orașul urmărite de privirile înfricoșate ale localnicilor, asurziți de duruitul de roți și tropotul copitelor. Strînși unul într-altul, se întrebau dacă nu cumva vinovat de tot zgomotul acesta era caldarîmul străzilor orașului lor și, palizi de groază, murmurau : „Apără-ne, Allah !"

Pe străzile călătorilor din Capitală se așezase praful gălbui-cafeniu asiatic și cel cenușiu, greu și rece european. Nu se afla în toată împărăția un drum mai lung decît acesta. Iată de ce, o dată ajunși, fără a-și îngădui odihna firească, cortegiul trăsurilor, însoțit de autoritățile

locale, o porni de la hotel, unde musafirii îşi lăsară bagajele, către baia oraşului.

Baia era veche, construită în 1605, după cum dovedea placa fixată deasupra intrării principale : „Pentru tihna trupului şi sufletului, Kodja Sinan Ogllu a ridicat această baie în anul binecuvîntat 1013. Uşor precum aburul ridică-se la cer sufletul lui."

La fel ca toţi cei care intraseră pentru prima oară aici, Muhardar-paşa împreună cu grupul numeros care-l urma se opri dinaintea plăcii, o citi şi apoi intră înăuntru. Administratorul băii îl însoţi înfricoşat, cu mîinile tremurînde.

În curînd erau cu toţii dezbrăcaţi ; se dădu drumul la abur şi grupul se împrăştie ca în ceaţă. Începură să discute apoi între ei după cum se obişnuieşte la baie, iar glasurile păreau că vin de departe, din tărîmul umbrelor. Aburul se îndesa întruna şi oamenii se strecurau printre palele lui ca-n vis. Încă puţin şi ai fi crezut că, lepădîndu-şi oboseala, praful şi amorţeala din oase, s-ar fi putut desprinde de trupuri şi s-ar fi înălţat în paradis, după cum scria pe placa de la intrare.

Ghemuit într-un colţ, administratorul băii le asculta vocile bubuind ca nişte tunete sub tavanul jos, tremura din tot trupul, îşi muşca degetele şi se ruga cerului ca apa să nu fie mai rece decît ar fi trebuit, ori să nu alunece careva pe spuma de săpun, ori să nu se înăbuşe vreunul etc.

Cînd spălatul se sfîrşi şi grupul părăsi baia, în faţa intrării acesteia şi pe ambele părţi ale drumului se afla o mare mulţime de oameni. Tăcuţi, localnicii îi priveau pe înalţii oaspeţi urcînd în trăsuri şi încercau să distingă din însemnele cusute pe giubele care dintre ei era cel mai mare în rang.

Era frig, cernea o ploaie măruntă amestecată cu lapoviţă, dar oamenii rămaseră pe loc pînă ce plecă şi ultima trăsură. Se înserase de mult şi fumul de la baie se ridica spre cupa plumburie a cerului în vălătuci stranii, ameninţători.

A doua zi, Muhardar-paşa ţinu o consfătuire scurtă cu ajutoarele sale şi cu şefii celor cinci subcomisii. Ime-

diat după asta, inspectă rapid locurile în care urmau să se desfăşoare ceremoniile, începînd cu hipodromul, unde va avea loc parada militară a garnizoanei din N., şi terminînd cu sala convorbirilor oficiale, pe care şeful subcomisiei politice, Delikalibash-bey, o alesese cu scurt timp în urmă dintre cele trei aflate în oraş adecvate unor asemenea scopuri. În ce priveşte saloanele unde urma să aibă loc recepţiile oficiale, şeful subcomisiei de ceremonii, Nuh-efendi, după ce văzu în fugă tot ceea ce i se oferi, declară că nici unul dintre saloane nu era corespunzător. Şi avea dreptate. Să găseşti o sală în care să poarte convorbiri cinci sute de persoane e mai uşor decît să afli una unde aceştia să se poată ospăta.

În timpul inspecţiei (care, ca orice inspecţie, avea un traseu al ei), Nuh-efendi îi dădu lui Muhardar-paşa sugestia ca, drept loc pentru desfăşurarea marilor recepţii oficiale, să fie alese geamiile sau vechile mănăstiri.

— N-am nimic împotrivă, îi răspunse paşa, nimic. Îţi cunoşti mai bine ca oricare altul meseria, Nuh-efendi.

După trminarea inspecţiei, Muhardar-paşa nu ridică glasul şi nici nu porunci să fie careva pedepsit. S-a văzut clar că era îngrijorat de stadiul în care se aflau pregătirile, dar că nu-i păsa că blîndeţea dovedită i-ar fi putut ştirbi din autoritate, cum se petrece de obicei în astfel de cazuri. Aruncă o privire rapidă peste registrele de cheltuieli, fu informat rapid despre camerele de hotel, hanuri şi grajduri, ca şi despre o mie de astfel de amănunte şi iarăşi se purtă amabil cu toţi, ba chiar pe Hadji Hazer îl numi în două rînduri „fiul meu".

Cele cinci subcomisii lucrau cu înfrigurare. Pînă la inaugurarea serbării mai erau două săptămîni, dar Muhardar-paşa poruncise ca pregătirile să ia sfîrşit cu cîteva zile înainte de 31 martie. Acum pricepeau cu toţii de ce fusese aleasă această zi şi care era motivul imposibilităţii oricărei amînări. Conform explicaţiei lui Delikalibash-bey, data aceasta, aflată la graniţa dintre cele două luni, în filosofia poetică a albanezilor o delimita pe prima, martie, luna vitejiei, de cealaltă, aprilie, luna iubirii. Un cunoscut cîntec popular exprima clar această idee : „S-a

dus luna vitejiei, veni luna ciocîrliei". Deci, serbarea avea să le cuprindă pe amîndouă, pe cea a bravurii şi pe cea a dragostei sau, mai precis, va începe cu eroismul şi se va sfîrşi cu iubirea.

Între timp, în N. s-a aflat pînă la urmă motivul sosirii înalţilor oaspeţi din Capitală : avea să aibă loc serbarea închinată pacificării Albaniei.

Ca şi supuşii paşalîcului vecin, localnicii au primit vestea aceasta cu o oarecare dezamăgire. Într-adevăr, evenimentul n-avea nici o legătură cu ei. Deşi se învecinau de sute de ani cu „cele patru Albanii", cum erau denumite cele patru paşalîcuri ce o compuneau, pentru ei această ţară părea că făcuse parte mereu dintr-o altă lume. Fusese o ţară aspră şi stranie şi asta mai ales în ultimii patruzeci de ani. Prin N. treceau adesea convoaie nesfîrşite de soldaţi osteniţi, de catîri şi de tunuri. Oamenii le priveau îngînduraţi şi-şi şopteau unul-altuia : iar Albania.

Slavă domnului, acum albanezii fuseseră îmblînziţi. Se pare că, în fine, le venise mintea la cap. Iată că Sublima Poartă, generoasă ca întotdeauna, şi-a călcat pe inimă şi le-a întins nesupuşilor o mînă binevoitoare. Blestemaţi să fie dacă nu vor preţui nici acum bunătatea sultanului.

Astfel se vorbea de-a lungul şi de-a latul oraşului. Era pe la mijlocul lui martie, dar primăvara nu se arătase pe nicăieri. Nopţile erau geroase şi cerul într-atît de lucios, încît aveai impresia că luna, stelele şi celelalte corpuri cereşti vor luneca pe suprafaţa aceea lustruită şi se vor sparge în mii de cioburi strălucitoare.

Subcomisia politică se întrunea regulat în fiecare zi. Membrii ei, deşi n-o declaraseră nicăieri, erau aproape toţi funcţionari ai Ministerului de Externe. Adevărul e că participarea acestui minister la organizarea serbării nu fusese pomenită deloc în presă şi asta pentru a nu se crea confuzii în legătură cu statutul Albaniei, confuzii ce ar fi putut avea urmări grave atît în interiorul, cît şi în afara imperiului. Dacă s-ar declara deschis că de relaţiile cu Albania a început să se ocupe Ministerul de Externe, atunci ar reieşi clar că de acum înainte Albania n-ar mai face parte din marele stat osman. O asemenea poziţie ar pricinui un nou val de mînie în sînul castei militare şi

bătrînilor politicieni grupaţi mai ales în jurul Sheh-Ul-Islamului. În cazul de faţă, aceştia ar fi avut de partea lor şi opinia publică, pentru care ar fi fost mai normal ca de relaţiile cu Albania să se ocupe Ministerul de Interne şi nu cel de Externe, pentru a nu încorda raporturile cu albanezii. Acum, în pragul normalizării relaţiilor, fusese aleasă o cale de mijloc pe de o parte, pentru întîia oară în istoria legăturilor cu Albania, participarea Ministerului de Externe la organizarea festivităţilor fusese strecurată de oamenii Porţii pretutindeni pe pămînt albanez, iar pe de alta, lucrurile acestea rămăseseră secrete pentru cercurile diplomatice din Capitală şi mai ales pentru presă. În felul acesta erau măguliţi şi albanezii şi nici nu se dădea apă la moară fanaticilor încăpăţînaţi din Istanbul.

Delikalibash-bey nu lipsea la nici una din aceste întruniri. Studia apoi cîtu-i ziua de lungă unul cîte unul toate documentele pregătite de ajutoarele sale : tot felul de discursuri, acorduri, proiecte de declaraţii. Făcea observaţii amănunţite asupra conţinutului lor, formulării, ba chiar şi asupra stilului. Figura lui energică, cu fruntea înaltă şi început de chelie, avea, în ansamblu, ceva colţuros, ce dădea subalternilor încredere. Deşi aceştia (după cum îşi mărturiseau în şoaptă) ar fi dorit mai degrabă să lucreze cu Nuh-efendi, care, spre deosebire de şeful lor, părea mai împrăştiat, dar era la fel de riguros.

În ultimele zile, subcomisia politică s-a ocupat îndeosebi cu pregătirea documentelor. Şi asta pentru că se hotărîse ca toate proiectele să fie întocmite în două limbi dificile, amîndouă moarte : în osmana veche şi în latină. Utilizarea lor avea drept scop să creeze impresia unei reciprocităţi în negocieri. Firesţe, albanezilor le-ar fi convenit ca una dintre limbile acestea să fie limba lor, dar Poarta, deşi dovedise bunăvoinţă, nu-şi putea împinge concesiile atît de departe. Ea hotărîse folosirea latinei, limbă apropiată de albaneză şi, pe de altă parte, dacă albaneza n-avea să fie utilizată nici în scris şi nici în discuţii, se găsise cu cale să se renunţe şi la turca actuală, cel puţin în documentele oficiale.

Spre deosebire de alţii, Bandill-aga îşi întrunea subcomisia fără nici o regularitate, cînd avea chef şi, mai cu

seamă, noaptea. Muzicanţii şi dansatorii făceau repetiţie după repetiţie, pînă în zori. Cel mai greu le era să înveţe cele două trei dansuri albaneze a căror includere în program fusese obligatorie. Uneori muzica suna prea tărăgănat, alteori dansurile înseşi păreau atît de disgraţioase, încît aveai impresia că ieşiseră dintr-un vis urît.

Doi bătrîni albanezi, aduşi să le vadă, şi-au acoperit ochii cu palmele, ca şi cînd ar fi asistat la un spectacol de strigoi.

— Astea nu-s dansuri albaneze, aga, îi spuseră ei lui Bandill-aga. Astea-s nişte orori.

Bandill-aga a intrat în panică. Problema dansurilor albaneze era mai complicată decît crezuse la început. Mult mai reuşite se dovedeau numerele pehlivanilor, ale scamatorilor, chiromanţilor, ba chiar şi ale versificatorilor ce aveau să recite în timpul recepţiilor. Va trebui să-i vorbească lui Muhardar-paşa, în speranţa că dansurile albaneze ar fi putut fi înlocuite cu altceva.

Adevărul e că subcomisia de agrement, deşi sarcinile ei păreau o bagatelă, avea destule necazuri. Şi acestea începuseră cu certurile dintre dansatoare, care se sfădiseră urît încă din prima zi, se încăieraseră şi-şi smulseseră părul din cap, totul pornind, ca de obicei, din invidie. Bandill-aga le înjurase, le ameninţase că le va expedia în Capitală, că le va pedepsi, ba chiar le pomenise şi de temniţă, dar ele nu se lăsaseră impresionate. „Ce păcate oi avea cu ele, se întreba el peste tot. Ce păcate, sărmanul de mine."

La fel de grea se dovedise treaba şi în ce priveşte jocurile albaneze de societate, care, asemeni dansurilor, trebuiau să facă parte neapărat din program. Muhardar-paşa a interzis unul dintre acestea, numit „cetate dibrană", imediat ce l-a văzut. „Este un joc drăcesc, a spus el, ce-ţi aminteşte de străvechile şi blestematele lor cetăţi. Găseşte ceva mai atrăgător, Bandill-aga."

Hm, făcu Bandill-aga în sinea lui. Ceva mai atrăgător, desigur. Da' ia încearcă să găseşti tu, paşă, aşa ceva. Singurul joc mai acătării, tenisul îi fusese luat şi încredinţat subcomisiei lui Nuh-efendi. Da-da, tenisul e la mare modă acum. Joc nobil, n-am ce zice, joc de diplomaţi şi de

mari dregători. Joc cavaleresc. Şi cel mai semnificativ lucru, tenisul nu-i nici turcesc, nici grecesc, nici albanez. Un joc al nimănui, exact cum ar fi trebuit acum. Hm !

Nu doar lui Bandill-aga îi plăcea să ia peste picior subcomisiile politică şi protocolară şi mai ales pe şefii acestora, Delikalibash-bey şi Nuh-efendi. Şi Hadji Hazer, ba chiar şi lunganul Alaga Gujvabmerovici aveau ca temă preferată nemulţumirea pe care o resimţeau permanent faţă de poziţia celor doi „prea înalţi domni", după cum le spuneau între ei. Îi ironizau mereu, îi considerau fuduli şi distanţi. Dușmănia aceasta apăruse de la sine, din înseşi atribuţiile fiecăruia. Chiar dacă Delikalibash-bey şi Nuh-efendi s-ar fi purtat mai puţin dispreţuitor faţă de cei trei colegi ai lor, aceştia din urmă ar fi găsit noi şi noi motive de nemulţumire şi supărare. Orice ceartă cu hangiii necioplţi, orice neînţelegere cu muzicanţii, cu bucătarii şi cofetarii, cu socotitorii deveneau de la sine prilej de nemulţumire faţă de celelalte subcomisii, care nu se ocupau de asemenea probleme obişnuite. Nu sîntem de nasul vostru, desigur, zîcea Bandill-aga ori de cîte ori Delikalibash-bey şi Nuh-efendi se îndepărtau discutînd. E clar, îi ţinea isonul Hadji Hazer, noi nu sîntem decît nişte măcelari, măscărici şi grăjdari. Alaga Gujvabmerovici, care vorbea cu greutate, nu scotea decît un mormăit înfundat. Ochii şi gîtul i se congestionau sub năvala sîngelui.

Ca şi cînd ar fi vrut să facă tuturor în necaz, şi la întrunirile comisiei centrale Nuh-efendi şi Delikalibash-bey stăteau tot împreună. În realitate nu erau prieteni şi le era clar că, la înapoierea în Capitală, n-aveau să se mai întîlnească vreodată, dar aici situaţia se schimba şi, în plus, atribuţiile subcomisiilor pe care le conduceau erau asemănătoare.

Nuh-efendi, deşi trecut de cincizeci de ani, era un bărbat încîntător. Înalt, drept, uşor încărunţit. În vreme ce de pe faţa bucălată a lui Muhardar-paşa ţi se părea că lunecă totul, cu excepţia banalei rumeneli, Nuh-efendi avea gropiţe în obraji, care, cînd zîmbea, îi dădeau un aer fermecător. Chiar şi după ce dispărea, amintirea zîmbe-

tului acela îi mai stăruia niţeluş pe chip, aşa cum ploaia de vară mai stăruie pe cîmp după ivirea soarelui.

Cu zîmbetul acesta îşi începuse cariera Nuh-efendi, urcînd de la postul de supraveghetor-secund al sălii micului-dejun al Valide-Sultanei, pînă la cele mai importante funcţii în cadrul Protocolului Imperial. Dar avansarea sa nu se desfăşurase fără piedici. Cînd, la marea recepţie festivă dată cu prilejul înăbuşirii revoltei ienicerilor, a fost otrăvit marele vizir Iusuf, Nuh-efendi, ca principal organizator al seratei, fusese întemniţat şi apoi exilat împreună cu adjunctul său. Luni la rînd îşi aşteptase condamnarea la moarte sau temniţă pe viaţă, pînă ce adevăraţii vinovaţi fuseseră descoperiţi şi osîndiţi. Iar el s-a întors în Capitală triumfător, mai puternic ca înainte, dar şi ceva mai deprimat.

Încă de pe atunci, Nuh-efendi devenise extrem de circumspect în tot ceea ce făcea. Curtea era un cuib de intrigi nesfîrşite, între firele cărora te puteai trezi încurcat fără să-ţi dai seama, îndată ce renunţai la vigilenţă. Cînd i se comunicase că va face parte din grupul lui Muhardar-paşa, noile sarcini i se păruseră destul de uşoare şi le primise bucuros. Plecarea pentru cîteva săptămîni din viesparul Capitalei avea să-l relaxeze şi, apoi, dacă schimbarea aerului îi va prii, totul va fi într-adevăr minunat.

Dar, începînd să lucreze zi de zi, văzu că preparativele erau mult mai dificile decît crezuse el la început. Şi se puteau întîmpla incidente la fel de grave ca şi otrăvirea marelui vizir. Grijile s-au ivit în legătură cu masa de tratative, deoarece trebuia să se stabilească ce dimensiuni şi ce formă să aibă, unde să stea reprezentanţii Porţii, unde oaspeţii albanezi, în ce loc să fie plasaţi deci la recepţii şi ceremonii. Într-adevăr, munca nu era uşoară. Subalternii săi lucrau zi şi noapte, prelucrînd datele Arhivei Centrale asupra legăturilor personale dintre căpeteniile albaneze, asupra neînţelegerilor dintre ei, înrudirilor, duşmăniilor, răzbunărilor, legăturilor lor cu marii feudali potrivnici Porţii, în special cu Ali-paşa de Ianina şi Kara Mahmud Bushatlli.

Nuh-efendi simţea că toate astea îl scot din minţi. Locurile la mese se notau cu numere, apoi numerele se

schimbau între ele. Uneori, datele Arhivei Centrale erau contradictorii şi chinul trebuia luat de la capăt. „Lua-le-ar dracu' !" rostea Nuh-efendi la capătul puterilor.

Adevărat, la Istanbul erau recunoscute greutăţile deosebite cu care se confrunta subcomisia protocolară, motiv pentru care oamenii lui Nuh-efendi erau mai numeroşi şi aveau ranguri mai înalte decît lucrătorii din celelalte subcomisii. Doi dintre aceştia, Hafiz Binaja şi căpitanul Durmish Dur Ali, făceau parte ca observatori din comisia centrală. Hafiz Binaja, un bătrîn vulpoi de la Protocol, umblînd aproape tot timpul cocîrjat din pricina unei boli a coloanei vertebrale, se ocupa de o mie şi una de treburi diverse, în vreme ce căpitanul Durmish Dur Ali avea doar o singură sarcină : organizarea paradei militare. Aceasta urma să aibă loc la hipodromul oraşului, unde începuseră de mult să se construiască tribune de lemn pentru oaspeţi. În fiecare zi, trupele ce aveau să defileze făceau exerciţii istovitoare în sunetele fanfarei militare. Durmish Dur Ali se întorcea de la hipodrom mort de oboseală. Era puţintel la trup, iar pieptul scofîlcit şi în special piciorul drept, pe care-l arunca de parcă ar fi fost de lemn în momentul cînd punea pasul, îl făceau să pară şi mai pipernicit decît era. Ochiul său drept, făcînd parcă pereche cu piciorul, se mişca greu şi lăcrima întruna, ceea ce îţi dădea impresia că, privindu-te, te învăluie într-un abur cald.

Cu toate acestea, deşi neimpunător, se spunea despre el că ar fi fost dintre cei mai capabili ofiţeri ai armatei în ce privea instrucţia de front. Durmish Dur Ali slujise ani de-a rîndul în Yemen, într-unul dintre sectoarele cele mai îndepărtate, după care i se pierduse urma, pînă cînd se afirmase pe neaşteptate în înăbuşirea unui complot la Palat. Imediat după asta luase parte la organizarea paradei militare ce urmase evenimentului, apoi dispăruse iar o vreme. În biografia sa existau trei-patru asemenea pete albe despre care nu îndrăznise nimeni să-l întrebe, aşa cum cutezi să te apropii de o prăpastie.

În grupul acelora ce se ocupau de organizarea serbării, poziţia celor doi subalterni ai lui Nuh-efendi era oarecum greu de precizat. Şi asta pentru că, deşi nu se sim-

ţeau destul de importanţi pentru a căuta tovărăşia lui Nuh-efendi şi Delikalibash-bey, totuşi nu doreau să se împrietenească nici cu Bandill-aga, Hadji Hazer şi Alaga Gujvabmerovici. Aşa că uneori erau cu unii, alteori cu ceilalţi şi, cum se întîmplă de regulă în asemenea cazuri, se simţeau oamenii cei mai singuri din N.

Veni şi ultima săptămînă a lui martie. Comisia centrală şi subcomisiile lucrau de zor. Muhardar-paşa ţinu cîteva consfătuiri scurte. La una dintre ele Hadji Hazer se prezentă cu obrazul mîncat de ploşniţe şi ceru energic să fie pedepsit proprietarul hotelului în care dormise în noaptea aceea. S-a hotărît osîndirea aspră a hotelierului, nu pentru că reclamaţia lui Hadji Hazer ar fi fost crezută în întregime, ci mai mult pentru a da un exemplu sever tuturor celor ce ar fi încercat să împiedice cîtuşi de puţin pregătirea şi desfăşurarea serbării.

Şi într-adevăr, pedepsirea hotelierului a dat roade. Negustorii de carne, de zarzavaturi, hotelierii, brutarii, vînzătorii de ulei, de miere, de bragă, într-un cuvînt toţi acei care încheiaseră contracte cu subcomisiile serbării, au devenit mai docili ca o turmă de oi.

Muntele de cazane, tipsii, farfurii, linguri, cuţite, ibrice de cafea, oale, străchini şi tigăi de toate mărimile se ridica strălucitor şi rece în faţa lui Alaga Gujvabmerovici. În luciul lor argintiu sau roşietic, după metalul din care fuseseră lucrate se întrezărea o ameninţare surdă. Uneori, Alaga Gujvabmerovici avea impresia că ameninţarea aceea plutea în aer sub forma unor rotocoale fantomatice care-i aminteau de vasele din bucătăria sa.

Erau cu sutele, de toate felurile, pentru mesele obişnuite, dar şi pentru recepţiile oficiale, pentru felurile cu sos sau fără sos, pentru dulciuri şi orez cu lapte, pentru pilaf, chebab, chiftele etc., bătute artistic sau cu înscrisuri, cu emblema Palatului imperial sau cu citate din Coran, de argint, înregistrate ca unicat pe liste aparte sau vase obişnuite de aramă, simple sau de ceremonii, începînd cu farfurioarele pentru piper, strecurate modest pe mese, şi pînă la tipsia baclavalei uriaşe, ce ocupa locul de frunte în toată văsăria aceea.

Grija pentru veselă era doar o parte din problemele lui Alaga Gujvabmerovici. Procurarea cărnii, a legumelor, a uleiului, a mirodeniilor, a zahărului, a brînzeturilor, a nucilor, a fisticului etc., cerea eforturi mult mai mari. Urma apoi verificarea lor, îndeosebi a cărnii şi sosurilor, a calităţii uleiurilor, a mierii şi fructelor.

Dar grijile lui nu se sfîrşeau aici. Deşi avea în subordine treizeci de bucătari şi o mulţime de ajutoare, trebuia totuşi să stea lîngă fiecare tingire şi tavă. Pentru că, la urma-urmei, singurul răspunzător el era. Nu putea să nu alerge de la tigăile în care se prăjeau chiftelele la cazanele cu pilaf şi de aici la crătiţele în care fierbeau siropuri, după care se întorcea ca vîntul înapoi la tigăile cu chiftele.

Nu era mai simplă nici porţionarea mîncărurilor, tăierea cărnii în vase speciale şi distribuirea bucăţilor pe platouri, împărţirea dulciurilor, a plăcintelor şi, mai cu seamă, a felurilor cu sos. Acestea din urmă erau un adevărat blestem în special la recepţiile oficiale, unde veşmintele scumpe, eşarfele şi dantelele parcă nu doreau altceva decît să fie pătate. Şi după asta urmau scandaluri, anchete amănunţite, dacă a fost intenţionat sau nu, pînă în final cînd se ajungea la pedepsirea cîtorva inşi.

Ca şi cînd toate acestea n-ar fi fost îndeajuns, Alaga Gujvabmerovici mai trebuia să pregătească şi singur cîteva feluri de mîncare. Aşa cerea obiceiul şi nu se putea eschiva. De pildă, la prima recepţie oficială, baclavaua cea mare sau baş-baclavaua, cum i se spunea, trebuia să fie opera mîinilor lui. Cele o sută patruzeci de foi făceau încă de pe acum pe bucătarul-şef să turbeze. „Of", gemea el cînd îşi aducea aminte, „dacă n-o să mă ţicnesc nici acum, n-am să mă mai ţicnesc niciodată." Şi, învîrtindu-se astfel printre oale şi tăvi, care-i reflectau deformat căpăţîna fălcoasă, îl apuca brusc oboseala şi se aşeza să se odihnească niţel pe un scaun. Atunci, ostenit cum era, îşi amintea discuţiile despre balamucurile din împărăţie, discuţii auzite cînd şi cînd. La una dintre ele se gîndea mai insistent. Atunci se pomenise despre un ospiciu din Anatolia, la graniţa Crimeii, unde se spunea că hogi nebuni

cîntau ezanul[1] de cinci ori pe zi. Allah, păzește-mă întreg la minte, altceva nu cer de la tine, se ruga Alaga Gujvabmerovici în clipele de disperare.

Curieri veniți de la Istanbul aduseră instrucțiuni subcomisiei politice. Era vorba, în primul rînd, de noile formulări ce aveau să fie utilizate în decursul tratativelor și, mai ales, în textele declarațiilor comune. Ultimele formulări erau mai cordiale decît primele, ceea ce demonstra că în zilele din urmă Sublima Poartă dovedise că dorește mai mult ca pînă atunci o ameliorare a relațiilor cu Albania. Subcomisia era înștiințată că va trebui să utilizeze pe larg în textele declarațiilor expresiile : „colaborare frățească", „atmosferă de sinceritate deplină", „prietenie", „unitate", „concesii bilaterale de însemnătate istorică" etc.

După ce citi cu atenție dispozițiile, Delikalibash-bey îl puse la curent în amănunt pe Muhardar-pașa.

Ca de obicei, sfîrșitul lui martie fu rece. Deși răcit, Muhardar-pașa decise să inspecteze imobilele ce aveau legătură cu serbarea. Începu cu Geamia Albastră, al cărei gigantic interior urma să servească drept sală de tratative. Mesele fuseseră dispuse în cerc și, prin ferestrele odinioară albastre, acum de un gri spălăcit, pătrundea cu zgîrcenie de afară o lumină rece.

— E foarte frig aici, observă Muhardar-pașa și-și duse mîna la gît.

— Vom folosi patru sobe mari cu cărbune, îl informă Nuh-efendi, care se afla în dreapta pașei. Apoi arătă cu mîna unde vor fi puse sobele.

— Cu cărbune ? se miră pașa. Aș prefera cu lemne.

— O, dar sobele sînt excelente, pașă spuse Nuh-efendi. Nu se va simți deloc mirosul cărbunelui.

De la Geamia Albastră Muhardar-pașa, împreună cu grupul ce-l însoțea, se îndreptă spre hipodrom. Tribunele pentru oaspeți abia fuseseră terminate. Pe un piedestal de lemn se aflau instrumentele fanfarei militare, așteptînd, pare-se, reluarea exercițiilor cu trupele de paradă. Căpi-

[1] Rugăciune la musulmani.

tanul Durmish Dur Ali, aruncîndu-şi piciorul drept ca şi cînd ar fi vrut să scape de el, păşi ţeapăn spre grup, făcu salutul militar şi dădu raportul asupra situaţiei. Ochiul său drept, minuscul şi înlăcrimat, îi fixa pe vizitatori cu încăpăţînare.

După hipodrom vizitară vechea mănăstire, în a cărei biserică urmau să se dea recepţiile oficiale. Dintre cele două propuneri, sala de consilii a primăriei şi biserica, fusese aleasă ultima, nu numai datorită dimensiunilor considerabile ale naosului, ci şi pentru că se afla între zidurile mănăstirii, unde, în chiliile şi acareturile nenumărate, se putea instala perfect bucătăria uriaşă ce avea să pregătească bucatele pentru prînzurile şi recepţiile oficiale.

În biserică era şi mai frig şi Nuh-efendi repetă că se vor instala şi aici sobe cu cărbuni, dar nu patru, ca în Geamia Albastră, ci şase. Muhardar-paşa mergea în fruntea grupului, călcînd cu sfială peste dalele reci hexagonale cu care era pardosită podeaua. Se vedea că intră pentru prima oară într-o biserică. Prin vitraliile înguste pătrundeau pete vagi de lumină. Totul în jur îţi sugera părăsire şi pustiu. Pereţii erau pătaţi de umezeală, frescele decolorate şi zgîriate, candelabrele mîncate de rugină.

Muhardar-paşa s-a încruntat.

— Toate acestea vor fi acoperite, paşă, se grăbi să vorbească Nuh-efendi şi întinse braţul spre colţurile bisericii, în care zeci de oameni, urcaţi pe scaune, dublau pereţii şi mascau cupolele cu bucăţi mari de mătase roşie. Toate vor fi acoperite, urmă Nuh-efendi, şi interiorul va fi de nerecunoscut.

Cînd Muhadar-paşa se apropie de unul dintre cotloanele căptuşite cu mătase roşie şi atlas galben, îşi schimbă brusc expresia feţei.

— Aşa da, zise încet şi-i zîmbi lui Nuh-efendi.

Cerul se înseninâ pe neaşteptate. Tocmai cînd se presimţea o nouă izbucnire a iernii precum se întîmplă de obicei la sfîrşitul lui martie, vremea se încălzi. Încă puţin şi ar fi înflorit pomii. Peste trei zile urma să se inaugureze serbarea. Subcomisiile lucrau cu sîrg.

Pe 28 martie Nuh-efendi se duse să vadă baclavaua cea mare, de care, deşi pregătită de Alaga Gujvabmerovici, răspundea el însuşi. Drumul pînă la vechea mănăstire îl parcurse pe jos. Aerul reavăn al primăverii îi gîdila nările.

Pe Alaga Gujvabmerovici îl găsi cu tichia albă de bucătar pe cap. Striga cît putea la ajutoarele sale, dar, neavînd polonicul în mînă, ameninţările nu-i erau prea convingătoare. Ochii şi mai cu seamă gîtul îi erau congestionate. Cînd îl zări pe Nuh-efendi se calmă imediat.

În odaia lungă şi friguroasă, o mulţime de babe subţiau ultimele foi ale baclavelei. O sută şi mai bine de foi gata terminate aşteptau aşezate una peste alta pe cîteva măsuţe de lemn. Ceva mai încolo erau vasele cu unt, cu migdale şi fistic. Iar pe o altă masă, mai la o parte, se afla baş-tipsia, strălucitoare, rotundă ca luna, cu o emblemă la mijloc sub care fusese scris un verset din Coran. Se spunea că ar fi fost cea mai mare tipsie din împărăţie. În ea fusese coaptă baş-baclavaua aniversării a 300 de ani de la supunerea popoarelor balcanice, cea a naşterii sultanului Mahmud II, a lui Djem Sultan şi a lui Suleiman Magnificul, tot ea fusese folosită după înăbuşirea complotului pus la cale de marele vizir Budjak-paşa sau cu alte ocazii festive. Din mijloc pînă la margine măsura 1,20 metri, era făcută dintr-un aliaj secret de aramă, argint şi cositor de către mai-marele meşterilor împărăteşti Nesip şi din baclavaua coaptă în ea puteau fi îndestulaţi uşor 500 de meseni.

Alaga Gujvabmerovici îi explică lui Nuh-efendi că în curînd se va începe aşezarea foilor pe tipsie, ceea ce necesita aproape cinci ore de muncă. Spre seară baclavaua va fi coaptă şi, pe la amiaza lui 29 martie, i se va turna siropul, după care va rămîne aşa pînă în seara recepţiei oficiale, 31 martie, timp suficient ca foile să se îmbibe cu sirop.

Timpul se încălzea văzînd cu ochii. De jur-împrejurul oraşului începură să susure primele pîrîiaşe încropite din topirea zăpezii. Stihuitorii, ce umpleau cafenelele urbei, nu scăpară evenimentul. Îl considerau un semn bun şi-l legau de apropiata serbare a împăcării.

După cum se zvonea, oaspeții erau pe drum, ba chiar o parte dintre ei ajunseră deja în orășelele vecine, unde poposiseră pentru a-și aștepta tovarășii. Teama că nu vor veni sau că vor veni numai cîțiva se risipise. În tot timpul desfășurării pregătirilor îndoiala aceasta plutise peste N. Se bănuia că albanezii urmăriseră prin iscoadele lor pas cu pas mersul preparativelor, încercînd să întrezărească în orice semnele unei curse. Existau îndoieli că și-ar fi avut spioni în subcomisii și, mai mult, chiar în comisia centrală. Cînd a fost informat despre acest lucru de către șeful poliției din N.. Muhardar-pașa a rîs din toată inima. Cu atît mai bine dacă au iscoade printre noi, ar fi spus el. Pentru că se vor convinge și singuri că nu există nici un pericol, nu ?

Și într-adevăr, orice bănuială căzuse și aproape toți invitații se îndreptau acum spre N. Lucrurile fuseseră astfel aranjate încît aceștia să ajungă în oraș în seara de 30 martie și în dimineața lui 31. Conform programului, serbarea urma să înceapă în după-amiaza aceea prin parada de la hipodrom, iar seara avea să se desfășoare prima mare recepție oficială. Pentru zilele următoare programul era la fel de încărcat.

În dimineața de 30 martie, Muhardar-pașa ținu două întruniri scurte, una cu subcomisiile și cealaltă cu participare mult mai numeroasă, reunindu-i pe toți cei ce erau de serviciu în zilele următoare : paznici, bucătari, ospătari, dansatori, pehlivani, supraveghetori de tot soiul, lampagii, hotelieri, muzicanți, hangii, versificatori etc. Le vorbi pe scurt, amintindu-le de îndatoririle ce le aveau și-i îndemnă să facă tot posibilul pentru ca aceste festivități de mare importanță națională, de care se interesa însuși sultanul, să se desfășoare cu succes.

III

AȘA CUM SE PREVĂZUSE, primii invitați începură să sosească începînd cu după-amiaza de 30 martie. Nuh-efendi, cu obrazul schimonosit de o migrenă rebelă, înalt, îmbrăcat în giubeaua de serviciu

cu însemnele Protocolului Imperial, ceea ce-i dădea şi mai multă prestanţă, se agita prin camera lui de la hotelul „Hagialîcul berzelor", aşteptînd să-i fie anunţată sosirea fiecărui grup de oaspeţi. Avea pe masă lista invitaţilor şi, îndată ce afla despre careva, Nuh-efendi făcea cîte un semn minuscul în dreptul numelui aceluia. Pînă în momentul acesta semnele erau destul de rare.

Primul grup a ajuns în N. la ora patru şi un sfert. Însoţit de Hafiz Binaja şi de cîteva oficialităţi din oraş, Nuh-efendi a ieşit să-i întîmpine la podul de piatră, nu departe de baia publică. Deşi o bună parte din viaţă şi-o petrecuse la primiri şi recepţii oficiale, unde, printre alţii, avusese de-a face şi cu înalţi dregători albanezi, în momentul în care zări primul grup de invitaţi apropiindu-se călări, urmaţi de un norişor de praf căruia lumina puţină a după-amiezii îi dădea o tentă lăptoasă, Nuh-efendi se simţi impresionat.

Conform informaţiilor primite cu un ceas înainte de apariţia oaspeţilor, din acest prim grup făceau parte invitaţi din mai multe ţinuturi ale Albaniei. Erau : căpitanul Gjon Gjonomadhi, din cunoscuta spiţă a Comnenilor, prinţ de Kelmendi, Ded Mark Deda, Zülüftarbey Toska din Sud, stegarul din Dibra Mare, Elez Alia, căpitanul Ulqinaku, Sheme Alarupi din vechea spiţă stinsă Muzaka, prinţul din Dibra Mică, Ajdin, cei doi fraţi Bilbil, faimosul Shemja, poreclit Comitele şi Nik Toska, strănepot al lui Gjin Bue Shpata.

Nuh-efendi îi privi descălecînd unul după altul şi cum, fără a-şi dezmorţi picioarele, înaintară către el urmaţi de gărzi. Văzîndu-le veşmintele ciudate, complet diferite de cele turceşti, Nuh-efendi rămase cu ochii la opincile lor cu ciucuri în vîrf. Ciucurii erau roşii şi se înfoiau la fiecare pas ca penajul de hulub. Apoi, în timp ce ei se apropiau, Nuh-efendi reuşi să-i cerceteze din cap pînă-n picioare : purtau mintene împodobite cu găitane strălucitoare, fustanele albe, iţari ornaţi cu arnici, fesuri ca neaua, cum nu mai văzuse vreodată, ce-i dădură impresia că peste creştetele oamenilor ninsese din belşug. Armele, cîte două-trei pistoale înfipte la brîu, erau lucrate cu mare meşteşug. Albanezii îşi cîştigaseră cu multă

vreme în urmă dreptul de a trata cu slujbaşii împărăteşti avînd armele asupra lor.

Nuh-efendi o porni cu paşi măsuraţi spre oaspeţi urmat de însoţitorii săi, se înclină uşor, cu palma dreaptă la inimă, apoi, cu vorbe simple, calde, le ură bun-sosit. Giubeaua lui de mătase verde închis îţi sugera o arteziană molcomă sub clar de lună ; straiele lor, dimpotrivă, păreau prevestitoare de furtună. Dînd mîna cu ei, Nuh-efendi nu s-ar fi mirat deloc dacă din faldurile veşmintelor acelea s-ar fi iscat vifor şi ninsoare.

Sosirea oaspeţilor a continuat pînă seara tîrziu. Şi de fiecare dată cînd mergea să-i întîmpine, Nuh-efendi se simţea curios de obosit. Îi conducea pînă la primărie, unde îi lua în primire dinamicul Hadji Hazer.

Pe ambele laturi ale drumului, locuitorii din N. aşteptau să-i vadă pe albanezi, vecinii lor de secole. Trăiseră aproape unii de alţii, dar ceea ce se petrecea în Albania le era străin şi de neînţeles. Chiar şi albanezii, cînd treceau prin N., erau atît de impasibili, încît aveai impresia că dorm în şa. Dar iată că oraşul N., chiar N., de care ei nu se sinchisiseră niciodată, fusese ales ca loc al împăcării.

În jurul orei opt seara trecură printre felinarele aprinse Gjin Karbunara, prinţul himarioţilor, Gajtan Kosovari, stegarul Gjakovei, căpitanul Gjatolliu, care purta două prenume : Vasili şi Ali, Dok Krasta, prinţ şi cărturar, poreclit „schipetarul", Lek Gjini, prinţul din Rrafshul Dukagjin, strănepot al vechilor Dukagjini, Memiu, din familia Frasheri, cunoscuţi prin erudiţia lor, Gjorg Mokrari, osîndit în patru rînduri la temniţă, torturat şi rămas fără un ochi, căruia oamenii din ţinutul său îi închinaseră o baladă şi Bato Dibranul, dere-bey[1].

După ce întîmpină şi acest grup, Nuh-efendi se înapoie la „Hagialîcul berzelor" distrus de oboseală. Deşi de la ora aceea nu mai erau aşteptaţi alţi invitaţi, pentru orice eventualitate nu-şi lepădă giubeaua oficială. Veniseră destul de mulţi şi totuşi majoritatea urmau să sosească a doua zi pînă pe la amiază. Nuh-efendi se plimba prin cameră cu mîinile la spate. Nu putea să uite, oricît ar fi vrut, veşmintele oaspeţilor. Amintirea fustanelor acelea

[1] Dregător feudal însărcinat cu paza drumurilor.

albe ca zăpada îi dădea dureri de cap. Nuh-efendi știa că Albania avusese dintotdeauna în afară de marii stăpînitori, o mulțime de prinți mai mărunți, ba chiar aflase cu cîtva timp în urmă că tocmai acești feudali dezlănțuiau cele mai cumplite revolte. Era vorba de o categorie aparte de stăpînitori. Marea lor majoritate se declaraseră singuri prinți și-și cîștigaseră autoritatea în popor ca urmare a vreunui eveniment deosebit, a unei bătălii, și numai în cazuri extreme erau repudiați de autoritățile centrale. Unii dintre aceștia se trăgeau din vechi familii de căpetenii militare, ale căror rădăcini dădeau, în vremuri de cumpănă, mlădițe tinere. După pacificarea marilor pașalîcuri, pe ruinele lor s-au ivit zeci de noi cîrmuiri mai mărunte, ai căror prinți s-au adăugat vechilor căpetenii albaneze. Cînd a auzit că Înalta Poartă făcea pregătiri speciale pentru reluarea relațiilor cu acești șefi cvasioficiali, Nuh-efendi a rămas uluit. Cum de se poate ca sultanul care, cu o lovitură fulgerătoare, îi zdrobise pe vestiții Bushatllii și pe fiorosul Ali-pașa, să fie atît de mărinimos cu plevușca aceasta ? Însă treptat, absorbit de grijile organizării serbării, Nuh-efendi pricepuse că Poarta avea dreptate. Șefii aceștia reprezentau o forță imensă, rămasă aproape intactă în timpul confruntării de patruzeci de ani dintre sultan și pașii rebeli. Doar cîțiva dintre ei interveniseră în conflict, de partea uneia sau celeilalte dintre părți, iar majoritatea rămăseseră în așteptare, din motive ce-i scăpau acum lui Nuh-efendi. Și nu înțelegea, de asemenea, de ce se ținuseră la distanță aproape în egală măsură atît față de marii stăpînitori, cît și față de puterea centrală. Nu numai acum, cînd puternicele pașalîcuri nu mai existau, ci și înainte, cînd acestea reprezentau o forță, micii feudali dispuneau de autoritate excesivă. Ba chiar adesea, aceștia constituiseră o amenințare mult mai serioasă pentru marii cîrmuitori decît fusese Poarta însăși. Nuh-efendi era convins că pacificarea și îmblînzirea lor e singura cale pentru stingerea conflictului cu Albania.

La toate acestea cugeta el în vreme ce străbătea camera în lung și-n lat. Deși obosit, nu-i venea să se culce. „Fustanele blestemate", repetă de două trei ori. Avea convin-

gerea că numai ele îi provocaseră toată neliniştea aceea. Deşi auzise o mulţime de lucruri despre albanezi, întîlnirea de adineauri cu ei îl bulversase groaznic. Iar acum realiza că veşmintele lor îi pricinuiseră mare parte din nervozitate. Oricît de ticăloşi ar fi fost, îmbrăcaţi în giubeaua turcească, în binecuvîntata giubea de mătase ce-şi revarsă molatic culorile celeste peste trupul omului, îmbrăcaţi, deci, în giubea, ar fi părut cu totul schimbaţi în bine. Pe cînd aşa, în straiele lor bizare, erau de-a dreptul înspăimîntători. Abia acum înţelegea Nuh-efendi de ce Marele Padişah dăduse ordin să se desfiinţeze veşmintele naţionale. Straiele albaneze conţineau o sămînţă de răzvrătire în fiecare tighel, în fiecare fald, ca să nu mai vorbim de pliurile fustanelei, asemănătoare valurilor mării agitate sau, mai cu seamă, de ciucurii roşii de la opinci, scîntei minuscule ce ar fi putut arunca în aer imperiul.

Nuh-efendi adormi tîrziu. Îl treziră într-un rînd şi el crezu că sosise un nou grup de invitaţi. Nu era însă vorba de asta. Îi cerură părerea asupra pînzei cu care avea să fie acoperită baclavaua cea mare. Ajutorul său, Hafiz Binaja, se culcă şi mai tîrziu, în vreme ce Durmish Dur Ali stătu treaz toată noaptea la hipodrom.

Se trezi dis-de-dimineaţă. O dată cu răsăritul soarelui sosiră stegarii de la Bjeshket e Nemura, Pjeter Nika şi Nik Pjetri, judele Çerçis Hapsanaku, întemniţat de şase ori, prinţul surd de la Kashnjet, Stresi cel Tînăr, despre care se spunea că ar fi din neamul Balsha, căpitanii Çelo Karafil Bătrînul şi Cute Allamani, unul dintre ei, Karafil, cîntat în balade, şi Babe Vuçiterni, jude al sfatului bărbaţilor, cîntat şi el în popor.

Sosirea oaspeţilor ţinu toată dimineaţa. Cei ce veniseră cu o zi în urmă vizitau oraşul, însoţiţi de străjile lor şi de slujbaşi ai primăriei special desemnaţi în acest scop. Deşi bătea vîntul, vremea era frumoasă. Norii, albi şi paşnici, pluteau dintr-un colţ al cerului într-altul. În centrul oraşului cînta fanfara. Se simţea peste tot o atmosferă sărbătorească.

Nuh-efendi îşi întrerupse în două rînduri prînzul pentru a-i primi pe întîrziaţi. La ora două şi jumătate

ajunseră şi ultimii : Doska Velabishti, octogenar, prinţ de Fusha e Korces, Bardh Gjorgu, prinţ de Shpat, trăgîndu-se din Gjorgu Golemi, despre care se spunea că ar fi fost zămislit cu o zînă, Shpend Shendellia, erou popular cîntat în trei balade şi Djeladin Lufta, dere-bey.

Aceştia fură ultimii. Invitaţii, cu puţine excepţii, sosiseră cu toţii. Ora era aproape trei. Grupuri-grupuri de oameni se îndreptau către hipodrom. Totul era pregătit. Comisia centrală şi subcomisiile îşi făcuseră datoria cu prisosinţă. Lucrul acesta se vedea pretutindeni : toate se desfăşurau normal, nimic nu fusese lăsat la voia întîmplării. Nuh-efendi regreta că starea sănătăţii nu-i permite să se bucure pe deplin de evenimente.

Ajungînd în curtea primăriei, unde trăsurile înalţilor dregători îşi aşteptau stăpînii, Muhardar-paşa, cu care se întîlni la poartă, îi văzu expresia posomorîtă.

— Ce mai faci ? îl întrebă acesta. Pari bolnav.

— Sînt niţel obosit, paşă, zise Nuh-efendi, făcînd o plecăciune uşoară.

— Ai dreptate, îl aprobă paşa, ultimle zile au fost groaznice, mai ales pentru tine. Totul a trecut acum, nu ?

— Sînt îngrijorat pentru recepţia din astă-seară, spuse Nuh-efendi. Oricum, e prima întîlnire oficială...

Muhardar-paşa tăcu, fixîndu-l cu privirea.

— Ascultă, zise. Poţi să lipseşti azi de la hipodrom. Adjuncţii tăi vor fi, evident, acolo, şi, apoi, vom fi şi noi, aşa că...

— Îţi mulţumesc, paşă, se înclină din nou Nuh-efendi.

— Recepţia trebuie să fie grandioasă, urmă Muhardar-paşa. La urma-urmei, totul depinde de felul cum vor ieşi lucrurile astă-seară.

— Da, paşă.

— Du-te, deci, îl îndemnă paşa, du-te şi ocupă-te de recepţie. Făcu apoi cîţiva paşi în direcţia trăsurii şi, punînd piciorul pe scară, se întoarse încă o dată spre celălalt : Şi odihneşte-te puţin. Ziua de azi a fost extenuantă pentru tine.

Nuh-efendi se plecă pentru a treia oară.

În vreme ce echipajul paşei ieşea pe poartă zăbrelită,

Nuh-efendi se întoarse să-şi caute propria trăsură, pe care vizitiul reuşise să o strecoare printre alte zeci.

Îndreptîndu-se apoi spre vechea mănăstire în a cărei biserică avea să se desfăşoare recepţia, din direcţia contrară, pe drumul către hipodrom, întîlniră sute de oameni care, pe jos sau cu diferite mijloace de transport, se grăbeau către arenă. Erau toţi veseli, cum este de obicei mulţimea înaintea unui spectacol îndelung aşteptat. Ici-colo, printre oameni, puteai zări trăsurile înalţilor funcţionari, ale căror chipuri se ghiceau cu greu în spatele geamurilor închise.

Într-o caleaşcă lungă, trasă de şase cai, trecură pe lîngă el, gonind ca vîntul, rîzînd şi chiuind, dansatoarele din Istanbul. Ceva mai tîrziu îşi făcură apariţia saltimbancii, printre care Nuh-efendi crezu că-l recunoaşte pe vestitul Ali Ibreti. Apoi avu impresia că zăreşte în dosul geamului unei trăsuri mustaţa ţepoasă a lui Bandill-aga, imediat după care se succedară alte două caleşti, de unde se auzeau cîntece de petrecere.

Au venit toate puşlamalele din Istanbul, îşi zise Nuh-efendi dispreţuitor.

Se înserase. Parada trebuie să fie pe sfîrşite acum, cugeta Nuh-efendi. Ieşise în curtea din spatele mănăstirii pentru a lua puţin aer printre cei cîţiva castani rămuroşi. Zidurile dărăpănate din loc în loc îţi sporeau impresia de singurătate. De departe, dinspre bucătării se auzeau zgomote înfundate. Nuh-efendi îşi privi ceasornicul. Desigur că e pe sfîrşite, îşi spuse gîndindu-se la paradă.

Se întoarse agale şi, păşind peste dalele lustruite de piatră, se îndreptă spre biserică.

Masa lungă, alcătuită prin alăturarea a patruzeci şi ceva de mese mai mici, era deja aranjată. O bună bucată de vreme Nuh-efendi rămase lîngă ea, fixînd-o concentrat cu privirea. Naosul spaţios, îmbrăcat tot în atlas şi mătase, părea o sală de ceremonii. Fuseseră aprinse doar o parte dintre candelabre, dar lumina lor era suficientă pentru a împrumuta mulţimii vaselor de argint, tipsiilor, veselei de pe masa de ospăţ sclipiri molcome.

Nuh-efendi se așează pe fotoliu. Întotdeauna înaintea marilor recepții oficiale îi plăcuse să șadă în liniște, așteptînd începerea ceremoniei. În jurul său stăruia o pace tainică. Din celălalte odăi, din spatele perdelelor de mătase se auzeau mișcările oamenilor de serviciu, cîteodată chiar și șoaptele lor. Într-un colț, așezate pe un postament și acoperite cu un macat, se aflau instrumentele orchestrei.

Nuh-efendi oftă fără voie. Privirea i se opri asupra mesei oficiale. Viața sa, de la un capăt la altul, se scursese printre tipsii și platouri luxoase, în sclipirile lor jucăușe. Clinchetul lor era pentru el mai expresiv decît orice cuvînt. Clinchetul acela vesel, uniform, ce-ți trezea uneori sentimente de alarmă, de teamă. Pentru a suta, poate chiar pentru a mia oară, își aminti de marele vizir Iusuf, în clipa în care rîsul i se curmase și capul îi căzuse în talger, peste bucățile de carne, iar chipul i se mînjise de sosuri. Cei din jur țipaseră îngroziți, îl ridicaseră, îl șterseseră pe față cu batista. Unii dintre ei crezuseră că n-a fost decît un accident. Lucrurile se lămuriseră cu greu. Obrazul marelui vizir devenise alb ca hîrtia. Peste un ceas murise. În aceeași noapte, Nuh-efendi împreună cu mulți alții, începînd cu ultimul bucătar și sfîrșind cu cei mai înalți funcționari ai Protocolului, fuseseră arestați.

Nuh-efendi se ridică din fotoliu și începu să se plimbe în jurul meselor. Ori de cîte ori se gîndea la arestarea sa simțea nevoia să facă ceva ; de parcă nu și-ar fi putut aminti de plimbările însingurate pe drumul din Karagümrük decît preumblîndu-se în sus și-n jos prin cameră, la fel de neliniștit ca atunci.

Păsind pe lîngă mese, își spuse că plimbarea aceasta domoală nu putea avea un decor mai nimerit decît însemnele sobre de pe tipsii, înscrisurile și lucrătura lor meșteșugită. Allah, cugetă el, o viață întreagă petrecută printre talgere de argint și tigăi de aramă. Printre ambasadori de toate soiurile, vorbind în toate limbile, cu tot felul de obiceiuri. Unguri, mameluci, ruși moldoveni, austrieci, persani. Și același clinchet de talgere și tigăi.

Se opri dinaintea unei măsuțe rotunde așezată ceva mai de-o parte, pe care se afla baș-baclavaua. Colțurile vălului

galben, cusut pe margine cu fir de aur, atîrnau pe laturile tipsiei. Ridică unul dintre ele şi privi o vreme baclavaua. Ora recepţiei se apropia, dar nu exista nici un semn că invitaţii începuseră să vină. Baclavaua fusese tăiată cu grijă în romburi. În siropul acela... În siropul din tavă... Nu, îşi spuse el, destul cu gîndurile negre. După otrăvirea marelui vizir, Iusuf, la fiecare serată oficială era chinuit de întrebarea unde, în care fel de mîncare sau cofeturi fusese strecurată otrava. Încercă să gonească gîndul acesta, dar nu reuşi. Acum, privind masa ospăţului, se întrebă iar care ar putea fi mîncarea fatală. Clătină din cap pentru a-şi alunga bănuiala. Era o prostie să creadă că s-ar fi putut petrece aşa ceva la o recepţie la care participau cinci sute de bărbaţi înarmaţi. Apoi zîmbi : cîte ospeţe nu fuseseră organizate de atunci, de cîte ori nu-i dăduse tîrcoale gîndul acesta şi iată că niciodată nu se întîmplase nimic. Cu atît mai puţin acum, cînd nu exista nici o bănuială. Ba chiar din contră, totul era în regulă. Trebuie să-mi menajez niţeluşi nervii, îşi zise el. Imediat că mă voi întoarce la Istanbul, ar fi bine să-mi fac un control la doctorul Karajani. Neapărat, îşi repetă şi acoperi baclavaua cu vălul transparent.

Îşi reîncepu umbletul în jurul meselor şi asta-i aminti iar de plopii de pe marginea drumului din Karagümrük, de luna ce plutea deasupra lor. De ce întîrzie ? se întrebă în cîteva rînduri, scoţîndu-şi din buzunarul vestei ceasornicul de argint şi privindu-l. Se linişti singur spunîndu-şi că la inaugurarea unor asemenea festivităţi întîrzierile sînt lucrul cel mai obişnuit. Îşi aminti fără voie de trăsura dansatoarelor din Istanbul. Apoi se opri şi aranjă o lingură ce-i păru pusă strîmb. Brusc, îşi aminti de petele albe din biografia lui Durmish Dur Ali. Unde o fi dispărut atîta vreme ? se întrebă şi-şi fixă privirea pe un castron adînc, ca şi cînd acolo, în el, s-ar fi aflat răspunsul. Unde ? Ochiul acela mic, ochi de peşte, piciorul înţepenit... Sînt extenuat, îşi zise. Ar fi trebuit să dorm niţel, cum a zis Muhardar-paşa. Ochii paşei erau transparenţi, transparenţi... Nimic tulbure în ei... Ruşine că te gîndeşti la aşa ceva, aproape că strigă Nuh-efendi. Ruşine !

Trecu prin fața castroanelor aurite pline cu dulciuri gînditor, încruntat, privind drept înainte. Încetul cu încetul se calmă. Trebuie să sosească dintr-un moment într-altul, cugetă. În clipa aceea auzi pe cineva pătrunzînd în biserică. Se întoarse și lăsă să-i scape un strigăt scurt. Era Durmish Dur Ali. Lumina slabă a lămpilor îi ascundea o parte din chip. Se priviră de la distanță, dar nu reușiră să se vadă prea bine.

Aruncîndu-și cu greu piciorul drept, parcă smulgîndu-și din lat, căpitanul păși înainte. Nuh-efendi avu impresia că pantalonii celuilalt erau mînjiți cu sos. Ai grijă să nu-ți stropești uniforma, vru să-i strige, dar căpitanul se oprise în fața baclavalei, ridică vălul cu o mînă, așa cum făcuse și Nuh-efendi mai-nainte, ca și cînd i-ar fi copiat gestul. Inima lui Nuh-efendi își rări bătăile. Căpitanul părea că nu-l bagă în seamă. Era tare palid la chip.

Cu același gest, parcă al altuia, parcă rupt dintr-un coșmar, Dur Ali luă de pe masă o furculiță și o înfipse în baclava. Nuh-efendi zări sclipirea furculiței, pe care mîna nesigură a căpitanului o aducea la gură. Vru să strige : Ce faci, strici baclavaua. Dar constată că nu avea glas.

Durmish Dur Ali se sprijini de masă și vomă.

Nuh-efendi se aruncă spre el, împinse cu o mînă tipsia, iar pe cealaltă i-o puse căpitanului pe frunte. Ce ai ? Ce ai ? îl întrebă de cîteva ori. Ce-i cu tine ? Însă Dur Ali tăcea. Iată că trupul îi fu străbătut de un tremur mărunt, se chinui să vomite din nou, dar în zadar. Degetele sale subțiri, galbene precum ceara, erau încleștate de marginea mesei. O sudoare de moarte îi brăzda chipul.

— Unde sînt invitații ? De ce întîrzie ? strigă în cele din urmă Nuh-efendi.

În ochiul drept al căpitanului se aprinse o luminiță care se stinsese imediat.

— Acolo..., șopti, du-te să-i vezi... întinși unul lîngă altul.

Doar atunci Nuh-efendi își dădu seama, îngrozit, că petele roșii de pe pantalonii căpitanului erau pete de sînge.

Și înțelese totul.

IV

CANCELARIEI SULTANULUI. Strict secret. Raport asupra evenimentelor din 31 martie.

Conform înaltelor voastre porunci de mare taină, cunoscute numai de mine şi de căpitanul Durmish Dur Ali, la amiaza zilei de 31 martie armele oştenilor ce aveau să participe la parada militară de la hipodrom au fost înlocuite cu arme încărcate. Ostaşii şi ofiţerii respectivi au fost înştiinţaţi asupra acestui lucru, explicîndu-li-se că trebuiau luate măsuri de siguranţă întrucît iscoadele noastre raportaseră că şefii albanezi, înarmaţi fiind, ar fi putut dezlănţui un masacru la hipodrom etc. Pentru a asigura păstrarea acestui secret, trupele participante la paradă, ofiţeri şi ostaşi, au fost supuşi unei izolări totale atît în cazarmă cît şi la hipodrom, unde au fost încolonaţi în jurul orei 2 la amiază.

În ceea ce priveşte Katil-Firmanul împărătesc, acesta, după cum cerea luminata voastră poruncă, nu a fost arătat nimănui, nici chiar mie, pînă în momentul în care Durmish Dur Ali l-a scos de la piept şi l-a arătat de departe trupelor cu o clipă înainte de a da ordin să se deschidă focul. Nici unul dintre înalţii dregători ce au participat la festivitate nu ştia nimic despre existenţa acestui firman, ba din contră, se ştia că serbarea se va desfăşura în mod paşnic. Astfel se explică faptul că pregătirile s-au făcut cu maximă minuţiozitate şi tot astfel devine clar de ce iscoadele albaneze, care au urmărit cu atenţie fiecare mişcare de-a noastră, n-au bănuit nimic.

La ora 4, căpeteniile albaneze, grupuri-grupuri, au intrat pe poarta principală a hipodromului, călări pe nişte cai la fel de făloşi ca şi stăpînii lor. Atunci, căpitanul Durmish Dur Ali a dat totul pe faţă şi, după ce a arătat trupelor Katil-Firmanul, după cum v-am comunicat mai sus, a ordonat să se deschidă focul asupra ghiaurilor. Cu rare excepţii, pricinuite mai de grabă de uimire decît de nesupunere, ostaşii şi ofiţerii au tras. Trebuie spus că uluiala i-a cuprins şi pe oamenii noştri. Ba chiar şi pe apropiaţii mei. Consternate au fost oficialităţile din N. Tot

astfel, conform așteptărilor, a izbucnit panica și printre spectatori, s-au auzit urlete de groază, multora le-a venit rău etc.

În ceea ce-i privește pe *ei*, s-a întîmplat după cum se prevăzuse. Auzind prima salvă, și-au smuls armele de la brîu și au tras, la început aiurea, apoi în direcția armatei. Ceea ce s-a petrecut după aceea nu poate fi descris, nici povestit. A fost un coșmar. Albanezii se aruncau călări în toate direcțiile, întîmpinați peste tot cu salve de pușcă. Se auzeau pretutindeni strigăte, nechezat de cai, iar fumul acoperise arena. Oamenii însîngerați goneau în șa precum într-o imagine de apocalips, cai răniți își lepădau călăreții și galopau la întîmplare, alții își tîrau stăpînii agățați în scări etc.

Cîmpul era plin de praf și de sînge. Cîțiva dintre *ei* au reușit să răzbată ca viforul printre ostași și să ajungă în fața tribunei, dar acolo au fost întîmpinați cu alte salve. Unul, rănit la obraz, plin de sînge, a apărut chiar în fața noastră, urlînd și trăgînd ca un diavol, pînă ce l-a nimerit careva din tribună, de a căzut și a murit. Cei care au putut să ajungă mai departe, spre poarta hipodromului, au fost întîmpinați aici cu alte salve. Unii dintre ei, văzînd că nu pot ieși, s-au întors în goană și au murit împreună cu ceilalți.

Măcelul a durat aproape o oră. *Ei* se învîrteau precum sălbăticiunile prinse în cursă, întindeau mîinile înainte ca și cînd ar fi vrut să prindă gloanțele din zbor și se băteau cu disperare, încercînd să-și vîndă mai scump pielea. Vă dăm de știre cu mare durere că ne-au fost uciși 139 de ofițeri și soldați, ale căror suflete s-au ridicat de pe cîmpul de luptă direct în paradis.

Ei cădeau unul după altul, iar goana celor rămași în viață avea ceva de coșmar. Cei mai mulți zăceau uciși la pămînt și numărul acelora care se învîrteau dementțial, împiedicîndu-se de trupurile stîlcite de pe jos, era din ce în ce mai mic. În cele din urmă a mai rămas unul singur, care a continuat să alerge ca ieșit din minți. Au tras în el de șase ori și tot de șase ori s-a ridicat și a început să gonească nebunește.

Atunci, trupele au primit ordin să atace la baionetă, pentru a termina cu cei care mai rămăseseră în viață. Asta a făcut ca răniții lor să ne mai ucidă în jur de o sută de ofițeri și soldați, ale căror suflete au zburat în cîmpiile liniștei veșnice. Nu se prevăzuseră pierderi atît de mari. Lucrurile au luat o asemenea întorsătură din pricina furiei care i-a cuprins pe rebeli cînd și-au dat seama de ceea ce în creierul lor bolnav a fost o trădare, furia aceea depășind granițele mîniei omenești. În afară de aceasta, un alt motiv al pierderilor noastre au fost veșmintele lor blestemate, vopsite într-o mulțime de culori și mai ales în roșu și alb, încît oștenilor noștri, în momentul masacrului, le-a venit greu să-i deosebească pe răniți de morți, pentru că roșul de pe hainele lor putea fi lesne confundat cu roșul sîngelui, astfel încît unul rănit de moarte părea neatins, în vreme ce altul, teafăr, aveai impresia că-i gata să-și dea sufletul. Pare-se că a fost dat să se întîmple așa și ceea ce vrea Allah e sfînt pentru om.

După ce totul s-a sfîrșit și lumea a părăsit hipodromul, s-au închis porțile și s-a ordonat să nu mai pătrundă nimeni înăuntru și mai cu seamă consulii statelor europene, care, conform înaltelor voastre porunci, nici nu au fost invitați la inaugurarea serbării. Toată noaptea ostașii s-au ocupat de leșuri, pe care, după ce le-au tăiat capetele, le-au încărcat în căruțe și le-au dus la gropile comune din locul numit Jetimbatak, în împrejurimile orașului.

Tot către ziuă s-a terminat și cu împachetatul capetelor, încărcate apoi în lăzi de lemn și, după cum ni s-a poruncit, expediate imediat spre Capitală. Împreună cu ele am trimis tăvile și tipsiile de argint ale ospățului, care, conform înaltelor voastre porunci, vor sluji pentru prezentarea ceremonială a tigvelor.

Dimineață s-au luat toate măsurile pentru anularea contractelor cu negustorii locali de carne, legume, dulciuri etc., cu hotelierii și hangii, aceștia despăgubiți cu 10 lire de persoană. De asemeni, s-a renunțat la serviciile grupurilor de muzicanți, dansatori, măscărici etc., plătindu-i-se fiecăruia 22% din suma pentru care au fost angajați cu contract.

În ceea ce privește hainele și armele, ca și celelalte obiecte rămase de la rebelii albanezi, acestea vor fi trimise spre Capitală mîine, însoțite de procesul-verbal respectiv.

Muhadar Suleiman Ali Ogllan-pașa

Cancelariei Sheh-Ul-Islamului. Strict secret. Raport unic.

Referitor la înalta voastră poruncă în legătură cu ultimele cuvinte rostite în spasmele morții de nelegiuiții - *aceia*, eu, încrezîndu-mă în temeinicia neprețuitului vostru ordin, care sublinia că vorbele rostite în timpul agoniei capătă, în acest caz, o importanță deosebită, deoarece reprezintă ultima tresărire a unui întreg popor, m-am străduit și am făcut tot posibilul pentru a afla aceste cuvinte.

Greutățile pe care le-am întîmpinat n-au fost puține. Mai întîi, fapt ușor de imaginat, din cadrul unităților de paradă au fost excluși încă de la început ofițerii și soldații de origine albaneză, astfel încît numărul militarilor ce cunoșteau limba lor blestemată s-a redus mult. În al doilea rînd, chiar dacă trupa a fost înștiințată că va trebui să deschidă focul asupra invitaților în cazul în care interesele statului o cer, ostașilor nu li s-a putut spune întregul adevăr, așa încît nu am găsit cu cale nici să le ordonăm să asculte ultimele cuvinte ale muribunzilor albanezi. În al treilea rînd, ostașii și subofițerii care au luat parte la uciderea cu baioneta a celor pe care însuși Allah i-a părăsit erau atît de stîrniți de mirosul sîngelui, încît le-a fost aproape imposibil să audă strigătele muribunzilor. În al patrulea rînd, evenimentele au fost însoțite de un vacarm înfricoșător, de bubuit de puști, strigăte, urlete de groază și nechezat de cai.

Totuși, cu toate aceste dificultăți, apropiații mei, după ce i-au descusut în amănunt pe ostașii și ofițerii cunoscători ai limbii albaneze, au cules frazele și cuvintele pe care le transcriem în finalul acestui raport : „Ah. Oh. Stai ! Cine trage ? De unde se trage ? Trădare. Tu, cîine ? Ah, ce nerozie. Sînge. N-am apucat luna aprilie. Crimă. Ce vicleșug ! Aici, aici ! Totul e roșu. Nu. S-a zis cu Albania. Apă. Nu s-a terminat, nu ! Dă-i, dă-i. Ah !"

Muhardar-pașa

V.

EU, MAHMUD II, Sultan şi Calif, nepot şi strănepot de regi, emit acest înalt firman din glorioasa capitală Istanbul.

În urmă cu 72 de zile, întinzînd o mînă binevoitoare Albaniei, eu, de la curtea mea, centrul statului nostru, am chemat pe căpeteniile acestei ţări la o serbare de conciliere în oraşul N.

Aceşti diavoli şi nevrednici însă, batjocorind generozitatea mea împărătească, au voit să transforme întîlnirea paşnică într-o rebeliune împotriva mea şi a nemuritorului stat otoman. Alianţe secrete, fraze, ba chiar şi versuri provocatoare, amintirea drapelului lor de mult uitat cu vulturul bicefal zămislit de şeitan, idealuri nelegiuite precum neatîrnarea Albaniei, expresii şi mai revoltătoare, precum „Renaştere Naţională", acestea şi altele asemănătoare au fost doar cîteva dintre faptele duşmănoase ce au ajuns la urechile mele împărăteşti înainte de inaugurarea serbărilor.

Paharul răbdării mele faţă de nerecunoscătoarea Albanie s-a umplut. Am poruncit deci ca aceşti conducători să fie pedepsiţi de o aşa manieră, încît să fie spulberaţi de pe faţa pămîntului şi doar amintirea acestei osînde să le supravieţuiască.

Şi aşa s-a făcut. Albania, acest balaur cu cinci sute de capete, a fost decapitată. Dar vina ei în faţa lui Allah şi a statului osman e atît de groaznică, încît osînda aceasta s-a dovedit neîndestulătoare. Iată de ce, ca împărat şi locţiitor al profetului pe pămînt, decid :

Albania va fi dezmembrată.

Numele ei va fi şters din catastiful statului şi va fi înlocuit de azi înainte cu o nouă denumire : Zona a Treia a Flancului Stîng al Imperiului.

Se va anula din istoria oficială tot ce are vreo legătură cu ea.

Zona a Treia a Flancului Stîng al Imperiului va fi împărţită în 498 de comune, care vor alcătui 92 de districte, toate acestea depinzînd direct de beilerbeyul Rumeliei. În aceste ţinuturi este interzisă formarea unor

unităţi administrative mai mari. Orice legătură între districte va fi considerată ilegală. Fiecare district va avea propriul său cod de legi. Este interzisă perpetuu construirea de drumuri civile şi de poduri. În vecii-vecilor paşalîcuri să nu mai fie. Numărul funcţionarilor comunei, leafa acestora, taxele datorate statului de comune, cantitatea de grîu, de orz, de lînă, de carne, ca şi numărul de ostaşi înrolaţi de fiecare comună, vor fi stabilite în amănunt printr-un decret guvernamental special.

Mahmud II, Sultan şi Calif, lumina lumii şi biciul necredincioşilor, rege al regilor.

(Copiat de neînsemnatul rob al lui Allah, Ibrahim.)

VI

COMISIA CENTRALĂ a plecat din N. la patru zile după masacru. Imediat după ea au plecat şi subcomisiile. Trăsurile lor au făcut o parte din drum împreună, apoi s-au răsfirat una-ici, alta-colo pe drumul şerpuitor, pînă ce s-au pierdut una de alta şi aşa au şi ajuns în Capitală.

Cu două zile în urmă plecaseră cu aceeaşi grabă, fără să privească în urmă, uluiţi, cu chipurile descompuse, fără vorbă, grupurile de muzicanţi şi o parte dintre servitori.

Decorul festiv a fost demontat a doua zi. Încă din zori, hamalii au început să scoată mesele de tratative din Geamia Albastră, ducîndu-le doi cîte doi, cum se ţin de obicei sicriele. Au fost date jos mătăsurile şi atlasul din vechea mănăstire, unde interiorul, cu zidurile crăpate îngrozitor, şi-a recăpătat aspectul mohorît de dinainte. De mîncare şi dulciuri nu s-a atins nimeni vreme de două zile. În ziua a treia, s-a propus să fie oferite ostaşilor, dar unele dintre feluri începuseră deja să se strice, aşa încît s-a încercat să fie trimise puşcăriaşilor. Apoi, pentru că direcţiunea puşcăriei n-a acceptat, n-a mai avut nimeni nici o propunere şi au fost aruncate la cîini.

În urma evenimentelor petrecute aici, oraşul arăta mohorît şi pustiu. Străzile păreau mai înguste, scuarurile mai întunecoase. La baia publică, unde ostaşii şi ofiţerii

corpului de paradă s-au îmbăiat după masacru, n-a mai călcat nimeni.

Un vînt uscat, șuierător, ce-ți lua respirația, a bătut în zilele acelea fără contenire. Locuitorilor din N. li se părea că pe deasupra orașului lor zboară nestăvilite furii. Era un vînt sub a cărui suflare cuvintele se strecurau anevoie, somnolent, după cum orice gest conținea o lentoare ciudată. Se zvonea că Muhardar-pașa obținuse o funcție înaltă la Ministerul de Război, că Durmish Dur Ali dispăruse din nou, adăugîndu-și alte lacune în propria biografie, că Alaga Gujvabmerovici era bolnav, ba chiar se spunea că fusese internat într-un balamuc de aiurea, undeva pe la hotarele Crimeii, acolo unde sînt trimiși de regulă slujbașii țicniți și unde hogi nebuni cîntă ezanul de cinci ori pe zi.

În spatele geamurilor, care, sub rafalele vîntului păreau complet albe, consulul englez scria guvernului său că urmele masacrului încă nu fuseseră șterse complet, așa încît cursele de galop ce aveau loc în fiecare primăvară la hipodrom sub patronajul consulatului, anul acesta nu se vor mai ține. Și într-adevăr, hipodromul era pustiu. Se zvonea că trăpașii nu voiau să pătrundă cu nici un preț acolo, că nechezau și zvîrleau din copite îndată ce se apropiau de porți. Tribunele de lemn, rămase la cheremul intemperiilor, putrezeau.

Între timp, prin oraș trecură în două rînduri trupe în direcția Albaniei. Batalioanele mărșăluiau greu, urmate de șiruri de cai încărcați cu muniție. Căștile soldaților, lăzile și husele de pînză erau acoperite cu un strat de praf, ce părea venit nu din lumea materială, ci din împărăția somnului. Localnicii îi petreceau cu privirea o bucată de vreme, după care se întrebau : „Iar spre Albania ? Dar parcă Albania a fost fărîmițată, nu ? Ea are acum un nume ciudat, Zona a Treia sau cam așa ceva. Și totuși trupele într-acolo se îndreaptă. Pesemne că apele s-au tulburat din nou. Pe cine-or mai avea în frunte ? Căpeteniile lor au fost ucise toate. Au apărut alții, frățioare, s-au ivit alții, mai grozavi ca ăilalți. Allah, cum de îngădui așa ceva ? S-au ivit alții ", repeta slujbașul din N. și, apropiindu-se de celălalt, îi șoptea, ca și cînd ar fi fost deținătorul celui mai înfiorător

secret : „Sînt complet necunoscuți, nu figurează pe nici o listă, în nici un protocol". „Allah, exclama amicul, ce mi-a fost dat să aud."

Venirea primăverii și, mai apoi, a verii, așternu peste evenimente un văl de uitare.

Iarba răsărită peste tot și florile și fluturii colindîndu-le păreau că te ajută să uiți mai repede. Cafenelele începură să se umple cu oameni la fel ca mai-nainte, coșurile băii orășenești începură să fumege din nou, iar regimentul ce se îndrepta spre Zona a Treia a Flancului Stîng al Împărăției nu trecu prin oraș, ci-l depăși pe la periferie. Sosi timpul culesului la vie, al nunților și al cumetriilor și orașul N. uită încetul cu încetul sîngele scuns în ziua aceea de la sfîrșitul lui martie și care, la urma-urmei, nu era sîngele lui.

Numai norii de toamnă, iviți din spatele munților Albaniei, umplură cerul de la un capăt la altul cu un vaier prelung de tunete. Grei, cu spinări negre, norii coborau tot mai aproape de pămînt, căutîndu-și parcă morții la Jetimbatak, gemeau răgușit deasupra orașului și, neputînd să găsească mormintele, cerneau o ploaie caldă de suspine. Iar jos, oamenii se cutremurau la auzul bocetului din cer, clătinau din cap și murmurau : „Pe Allah, nu sîntem noi de vină". Deși știau că toate acestea aveau să se repete în fiecare toamnă, că nimeni și nimic n-ar fi putut să le împiedice.

Decembrie, 1976

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

KOSTANDIN ŞI DORUNTINA 19

APRILIE SPULBERAT 125

MESAGERUL TRISTEŢII 277

COMISIA SERBĂRII 307

Lector : DIANA RADU
Tehnoredactor : ELENA DINULESCU

Bun de tipar : 29 septembrie 1990
Coli de tipar : 22

Comanda nr. 121
Combinatul Poligrafic BUCUREȘTI
Piața Presei Libere nr. 1
ROMÂNIA

Kadare are convingerea că în țara sa, în Albania, în munții din Nord, continuă să licăre ultimele raze ale eposului grec. Acolo, în munții cu ghețuri veșnice, eposul întrerupt vreme de peste 2 000 de ani încă mai continuă să existe, să palpite. Vechea forjă din care au ieșit tragediile lui Eschil și Sofocle, poemele lui Homer, stinsă de mult, n-ar fi fost atît de productivă în absența acestui sîmbure de foc : și ultimele lui pîlpîiri au continuat să supraviețuiască pînă către mijlocul secolului nostru.

Gilles Lapouge

ISBN 973-34-0149-8
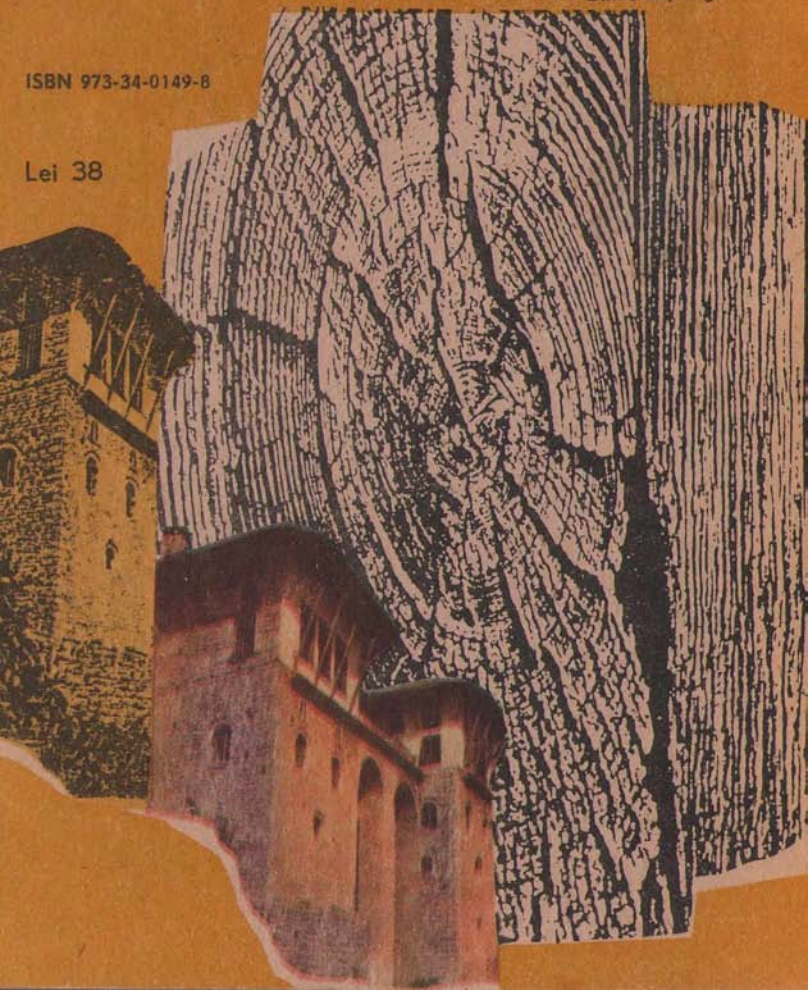
Lei 38